This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

https://books.google.com

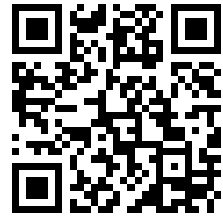

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
  Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
  Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
  Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
  Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsätt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsätt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk `http://books.google.com/`

Digitized by Google

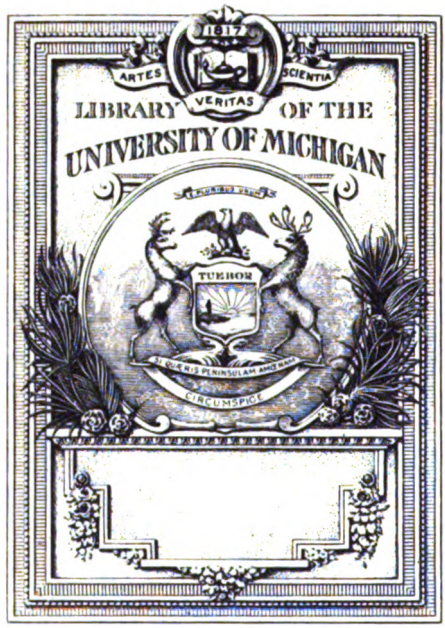

Digitized by Google

839.76
S19

Digitized by Google

Digitized by Google

Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet. 1

SAMLAREN

TIDSKRIFT FÖR SVENSK
LITTERATURHISTORISK
FORSKNING

⁂

Ny följd. Årgång 3

1922

UPPSALA 1923

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

Digitized by Google

Digitized by Google

INNEHÅLL

Sid.

Ruben G:son Berg, Från Atterboms ungdomsår 1

Werner Söderhjelm, Almqvist och Finland 65

J. Viktor Johansson, Några dikter av J. G. Oxenstierna, publicerade av Leopold 159

Georg Christensen, Danskes rejser i Sverige 175

Anton Blanck, Rydbergs Narkissos-myt och några principiella reflexioner 208

Johan Nordström, Laurentius Petri Gothus' Strategema gothici exercitus 221

Nils Afzelius, Svensk litteraturhistorisk bibliografi 1921.

Redogörelse för sällskapets årsmöte.

Digitized by Google

Digitized by Google

FRÅN ATTERBOMS UNGDOMSÅR

AV

RUBEN G:SON BERG

Om Atterboms tidigare ungdomsår äro vi icke synnerligen väl underrättade. Kanske gömmer det sig någonstans en samling brev av hans hand från denna epok, vilka kunna låta oss få en inblick i hans inre liv, men det förefaller föga troligt, då de senare årens forskning icke kunnat hitta några. Medan man av hans dikter och självbiografiska meddelanden kunnat skapa sig en visserligen icke realistiskt bestämd utan idealiserad bild av hans barndom — en älskvärd sådan har F. Vetterlund gett i "Från nyromantikens dagar" (omtryckt i utvidgad form i "Romantik", 1920) —, har den tid, som följde närmast på denna, alltjämt legat i ett dunkel, som ej medgivit någon genomsyn.

Atterboms dotterdotter, fröken Hedvig Atterbom-Svensson, som genom sina båda noggrant och pietetsfullt utförda arbeten "Atterboms bref till sin fästmö" och "Amalia von Helvigs bref till Atterbom" gjort forskningen om hennes morfar betydande tjänster, har haft den stora älskvärdheten att ställa till mitt förfogande ett antal brev, som mer eller mindre beröra just denna dunkla period i skaldens liv. De äro alla skrivna något av åren 1806—11 och till allra största delen riktade till honom; blott två äro av honom själv. Medelbart ge de bidrag till hans levnadsteckning, vilka under den förhandenvarande biografiska knappheten äro synnerligen välkomna, och de ge rätt innehållsrika upplysningar om de

Digitized by Google

släktingar och vänner, som voro hans närmaste omgivning och umgänge. Tyvärr ha alla mina försök att få tag i Atterboms egna brev till dessa hans korrespondenter slagit fullkomligt fel. Breven ge likväl åtskilliga, rätt påtagliga hållpunkter för att bedöma Atterboms utvecklingsår icke oväsentligt annorlunda, än han själv såg dem någon tid senare, t. ex. i det bekanta brevet till Geijer från 1814 (delvis anfört av Warburg i "Ill. sv. litt. hist."², II: 171). — Då dessa brev *till* Atterbom förete alltför gapande luckor för att medge en sammanhängande, kronologisk framställning, har det synts mig lämpligast att här låta först samtliga släktbrev avlägga sitt vittnesbörd tillsammans och sedan inhämta vad som meddelas i vännernas epistlar.

*

I första rummet vänder jag mig naturligtvis till moderns brev.

Hedvig Kristina Kernell, född 1766, vid tjugutre års ålder gift med komministern Gabriel Atterbom och död 1810, tre år efter sin makes bortgång, har av sin store son skildrats som en svårmodig och begrundande natur. "En mor med ett melancholiskt och contemplatift sinnelag, hon kunde ofta särdeles i senare åren af hennes lefnad sitta flera timmar fördjupad i ordentliga extaser (och jag erinrar mig gerna det sällsamma behag, som då spriddes öfver hennes milda, bleka anlete och de på ett visst föremål medvetslöst fixerade blå ögonen", heter det sålunda i det nyss nämnda brevet till Geijer.

De tjugu brev av henne till sonen, vilka jag känner, ge icke bilden av någon synnerligen starkt utpräglad individualitet. Deras innehåll är framför allt sonen, omtankar om hans bästa, förmaningar och råd till honom; deras uttryckssätt är nästan alltigenom predikans.

Det äldsta bevarade brevet är från maj 1806. De få år av livet, som då återstodo den fyrtiåriga makan och modern, skulle komma att förmörkas av de tyngsta personliga förluster. Det är icke underligt, att sonen minns henne som melankolisk och frånvarande i extatiska vakendrömmar. Hennes make gick bort i september 1807, hennes broder i oktober samma år och hennes

Digitized by Google

mor i mars 1808. Hon måste lämna sitt eget älskade hem, Pålsbo komministersboställe, och auktionera bort det mesta av sitt lilla bo. Hon hade därjämte att bära på sin svåra ohälsa — lungsot —, om vilken hon redan i november 1807 skriver de resignerade orden: "Min hällsa är ganska svag, män jag tackar ändå Gud, så länge mina plågor äro drägliga". Sannerligen hade hon inte orsaker övernog till svårmod. Men hennes brev göra ingalunda intryck av tungsinne. Fulla av sådana tröstegrunder, som hennes fromma sinne hämtat ur den tro hon bekände och som hon bär fram med en smula opersonligt konventionella, prästerligt oratoriska ordalag, uppehålla de sig alls inte vid de bittra orsakerna till hennes sorg och bekymmer. I dem söker man förgäves melankolikerns begär att breda ut sig över sitt lidande, ständigt återvända till sina olyckor i ändlösa självbeklaganden. Hon söker tvärtom att finna grunder för tålamod och förtröstan. Hennes son såg henne bruten av sjukdom och svaghet; vad han kallade hennes melankoliska och kontemplativa sinnelag, det var resultatet av lidandets förstörelseverk på ett skaplynne, som trots allt ända till det sista tycks ha bevarat förvånande mycket av lugn och sundhet, även om hennes son i sin brådmogna ungdomlighet, med dess jämförelsevis ringa mått av psykologisk insikt, såg henne helt annorlunda, och hennes brev stämts vida hoppfullare än hon mäktade vara ansikte mot ansikte. Kanske har Atterbom också vid skildringen av sin mor i någon mån förts vill av sitt behov att i hennes person finna sin egen naturs förklaring, liksom Love Almquist fann sin mor långt mera tungsint och romantisk än det är möjligt att finna henne i hennes egna, icke fåtaliga brev.

Som karakteristiskt för fru Hedda Atterbom väljer jag det brev, där hon som nybliven änka underrättar sin son om att hans morbror, prosten Per Kernell i Hällestad avlidit. Det oväntade slag, som detta dödsfall innebar, var i själva verket egnat att på det allra svåraste sätt skaka grundvalarna för den lilla fattiga familjens tillvaro. Den bortgångne, som nyss fyllt fyrtifyra år, var nämligen släktens inflytelserikaste, kraftfullaste och mest betydande medlem.

Digitized by Google

Åsbo d 18 oct

Min ende och älskade son

Gud ware lofw at du lyckligen kom fram til Upsala mäd hälsan, dät fängnar mig. Gud låte dig altid få må wäl, om dät är Guds wilja. Wi Gud ware lofw hafwa ock alla hälsan, och bjuda till igenom Guds nåd, så gott wi kan, at finna os uti wåra stora sorger. Ack min Per lätt os komma ihåg, huru många glada och lyckliga år wi ha fått öfwerlefwa, då så många afw wåra medmeniskor fått erfara många bekymmer, hwad har wi förtjent bätre af Gud än de, skulle wi misströsta på Guds faderliga godhet och omwårdnad om os, äfwän då han tycks aga os som hårdast — så är ändå hans hjerta brinnande af förbarmande öfwer os, fast wi i wår blindhet ej förstår hans fördolda wägar. låtom os då som lydiga barn öfwerlämna os uti hans milda fadershänder, at han må oförhindrad leda os eftär sitt gudomliga råd, då uptager han os wisserligen på sistone för Jesu skuld med ära. Jag ärnade skrifwa till dig med sista posten män för att kunna berätt dig tilståndet uti Hellestad wäntade jag till i dag. 12te oct reste bror Ulric och systär Bolla dit; ack at jag nu ej hade mer at säga dig män samma dag kl. ½ 11 om afton dog min kära broder Per saligen och stilla. Dätt är en dryg påökning på wår förut nog stora sorg män lätt os intett förtwifla nej min kära Per wi är ju Guds barn, och derföre måste wi bepröwas, wår bestämmelse är intett här nej en gång få och wi hwila från alla bekymmer och upvakna efter Guds belete, då få wi ewigt fröjdas när Herranom och äfwän åtär få hos honnom wåra kära wänner som wi här blott en liten tid förlora. Dina k morföräldrar, mostär, morbror Ulric och alla flickorna efwän Greta L. Ekmarck alla hälsa Dig hjerteligen. hälsa Anders så mycket från oss alla, jag förblifwär din

ömma mor Hedda Atterbom.

Till hennes bekymmer hörde också sonens vacklande hälsa, som alltjämt gav anledning till stora farhågor. Utom hans allmänna klenhet var det hans svårt angripna ögon, som hotade att vägra sin tjänst, och för honom skulle ju blindhet vid unga år vara en olycka utan like. När han i januari 1809 klagat över deras dåliga tillstånd, skrev modern tillbaka: "Om jag wiste något råd att gifwa dig för dina ögån — att snusa tror jag intett är så ogalitt, män om du rådfrågade någon som förstode — om det ej skulle wara nyttigt att du skaffade dig ett par Conserfver eller synglas, som förwarade och stärckte ögonen, det tror jag wore bra, gud gifwe att något kunde hjelpa". Sonen frestade det förstnämnda

Digitized by Google

botemedlet — jag vet icke, om det var det vid denna tid i pressen så livligt utpuffade Iserhjelmska ögonsnuset han tog till eller det vanliga — och den 23 skriver modern belåten: "Det fägnar mig obeskriflitt, att ögonsnuset gort god wärkan på dina swaga ögon — Gud gifwe att de måtte bli allt bättre, till dess de bli alldeles bra". Har hennes son skrivit, att han varit frisk sedan sist, är detta hennes "största glädje". Samma uttryck återkommer, när hon tackar för hans brev, såsom i detta ödmjuka och rörande:

Åsbo d 3 febr 1809

Min ende Älskade Son.

Tack min kära Per för ditt wackra och öma bref, det är min största glädje, att läsa dina sjöna tankar — män det enda fel du har deruti, är att du allt förmyckätt berömmer mig, kärleken och det nära blodsbandett, som så kraftigt förenatt oss, gör att ditt öma hjertta finnär mina få — och ofullkomliga dyggder — både många och stora — män mina fel och brister — ser du intätt — män jag kännär att ehuru willig till det goda, är jag dock oförmögen att fullgöra det men det är så med oss människor — wi arbeta och sträfwa efter fullkomlighet — män kuna ej ernå dän hos oss skällfwa i dätta lifwät — utan endast hos wår Frälsare.

— — — — — — — —

Har sonen återigen varit sjuk, är hennes oro stor och hennes förmaningar många och ivriga. "Det är rät ledsamt, at din hälsa är så ojemn, män kära du, för allting så ofta du har någon ledig stund så förget ej at taga dig motsjon, och drick sällan eller aldrig öl, kom ihog at det aldeles fördärfwar dig och förskemer din unga blod", heter det i maj 1806. Hon misstänker, att hans utomordentliga flit skall vara menlig för hans hälsa och ålägger honom att vara försiktig: "Det gläder mig att du har hälsan — män jag fruktar att du arbetar för ifwrigt uti dina lärda sakär". Den unge studenten får hålla till godo med samma noggranna uppsikt som förut skolgossen, och påpekningarna voro säkerligen ytterst behövliga. "Kära du", skriver modern 10 okt. 1806, "bruka ej tuna strumpor eller tuna kläder, när det är kalt, kom ihog dit svaga bröst och mage och för alting ackta dig för förkylning, gå nu aldrig utan lifwstycke„.

Digitized by Google

Till och med hans lilla syster Anna, som mot slutet av moderns levnad fyller ut brevarket allt oftare, har lärt sig, att broderns sundhet är bräcklig, och slutar med de älskvärt naiva orden: "Nu skriver jag så mycket till dig så att du trottnar på att lesatt men jag gör det ej för att få svar igen utan när du skriver till söta mor att du har hällsan så är jag så glad som om jag finge tjuge bref; du behöver ej att plåga dina ögon för min skull". Just detta brev hade Anna Atterbom inlett med en hälsning från prosten Ekmarck, att om en skicklig läkare i Uppsala ansåge, att Atterboms bröst tålde vid, att han drack brunn, ville prosten ha honom med sig till den nyfunna hälsobrunnen Linnefors.

Hedda Atterbom gav ofta uttryck åt den kärlek och tillit hon hyste till den ende sonen, hon hembär den Högste sin tacksamhet för att hon "ännu aldrig haft orsak til sorg för dig utan altid til glädje". På hösten 1806 rymde en yngling, som Pålsbofamiljen tagit sig an, från sin plats. Han hade brevväxlat med Per Daniel, enligt vad denne själv berättat och modern skyndade sig därför att fråga denne, om han hade vetskap om vart rymlingen tagit vägen: Inledningen till denna utfrågan är karakteristisk för henne: "Gud som alting ser och wet han alena wet ock det at jag från första stund jag kände dit späda lif röras under mit usla hjärta så anbefalde jag din warelse ock alla dina komande dagar uti wår milde Skapares och Förbarmares kärleksrika Faders händer. Denna bön förnyar jag dageligen och stundeligen. Gud ware evinneligen lof som hit tils hört mina ofulkomliga böner at wi ännu aldrig har haft orsak til sorg för dig utan altid til glädje. Du har aldrig förr nekat mig något förtroende som jag buditt(!) dig om, således hoppas jag at du nu är lika upriktig som du altid varit ...." I glädjen över sonens omvändelse till en levande kristendom — om förloppet härvid se s. 48 — skrev hon den 6 nov. 1807 och hennes ord fingo en sällsynt glans och högtidlighet: "Tack för ditt brev, wet du min Per at det fängnade mig myckett mer, än om jag hade fått en hel tunna guld, ty all jordisk härlighet wärderar jag i mitt hjerta, så som blädrorna på hafwätt, ner man på afstånd ser däm mot solän skimra och lysa, män wid närmare undersökning befinnas at

Digitized by Google

wara alldeles ett intett. Men at se dina wackra tankar i dit brefw, att du fattat ett så ljuft förtroende för wår milda och kärleksrika Frälsare, för hwilkens skull wi endast och alenast hafwa att förwänta en ewig lycksalighet, och utom hans nåd och förtjenst alla wåra besta gärningar inför Gud ägär ett ofullkomligt wärde, dät gläder mig obeskrifwlit." Hon försäkrade honom, att "Det är en wällust för mitt hjertta, både att få bref från dig och att skrifwa dig til". Det godhjärtade professorsherrskapet Kolmodin, som tagit sig an hennes älskade son i Uppsala och gett honom ett hem, vann hennes ödmjuka och beundrande tillgivenhet. Hon försäkrade gång på gång, att hon aldrig upphörde att bedja för deras välgång, och en gång, när ett brev från professorn till Per Daniel kommit fram till Åsbo, först sedan denne rest, kunde modern inte låta bli att läsa det, som hon bekände i sitt följande brev (13 okt. 1808): "Du förlåter wäl din mamma för det att honn öpnade Kålmodins bref, det war mig omöjeligt att skicka bort det förseglat — ack hwad den Professorn har för en sjön själ — så wäl som dess fru, de äro de bästa människor jag känner, Gud wälsingne dem, fram för min ödmjuka wördnad för dem . . ."

Om sonens diktning tala breven endast flyktigt i förbigående. När modern bad honom vara välkommen hem till ferierna, brukade hon yttra en önskan, att han skulle taga med sig sina dikter. Till julen 1807 skrev hon: "du är hjerteligän wälkomen och dina lofwade wärsar äfwän så". Till nästa sommar bjöd hon honom ned och lockade särskilt med den nyss iordningställda trädgården: "Nu står din lilla trädgård och wäntar din ankomst, drängarna har lagatt järdesgården som war nederfallen och fört sand på gångarna" samt tillfogade: "glöm ej att taga dina wärssar — äfwän om du har några andra artiga Pjeser — som ej beswära dig att föra — dem du wid lediga stunder kunde roa din gamla morfar med — det wore mig mycket kärt". 1 maj 1809 skrev hon: "jag tackar dig af hjertatt, både för dina sköna wärsar såwäl som ditt bref". Det finns ingen orsak att betvivla, att modern varit en hänförd åhörarinna av den unge skaldens dikter, som han säkert läst upp för henne och sänt henne i stor utsträckning. Brevens knapphändighet

Digitized by Google

på denna punkt lämnar emellertid alls ingen upplysning om, huruvida hon kunde ge någon annan sporre till hans diktning än den som alltid ligger i kärlek och beundran.

Hennes sista år voro ekonomiskt mindre bekymmersamma än väntat. Den 22 april 1808 kunde hon skriva till sonen: "Nu gudskelof, er det odrägliga autjons sorlet förbi, det påstod i går och förrgår, men autjonsmennen ero ej ännu bortresta, autjons summan besteg sig till 700 Ricksdaler i Ricksgell, jag trodde ej att det skulle gå till så mycket, ty jag har tagit undan alla handa till ett litett hushåll som jag ej wille låta gå ifrån oss", varjämte hon behöll en hel del minnessaker för barnens räkning, bl. a. böcker, som sonen önskade få. Hon hade ursprungligen tänkt sig att inköpa något litet hemman och bosätta sig där med sina småflickor, men hennes föräldrar, det åldriga kyrkoherdeparet Kernell i Åsbo, inbjödo henne att slå sig ned där hos dem, och hon antog naturligtvis med glädje deras förslag. Sina nådår sålde hon till sin bror Ulric Kernell, som sökte och fick transport till det av släkten älskade Pålsbo, och avflyttade så fort sig göra lät. Hon var utsatt för ett förslag att "konservera huset" på gammalt vis. I ett brev berättar hon nämligen: "några dagar efter sedan du var bortt rest kom Bruks Patron[1] med sin fru hit för att beklaga sorgen, han sade mig med en kall min, att jag skulle gifwa mig tillfrids — och att han hade redan tänkt på min *försörgning*". För henne var naturligtvis en sådan utväg ytterligt motbjudande, och hon fortsatte också med orden: "Jag högacktar hans välmening — män du kan wäl knapt tro eller tänka huru dätta skulle juda i mina öron, — och än mer swida uti mitt hjertta, jag skulle då så snart förjeta dän, som så länge jag lefwer jag aldrig kan förjeta, jag skulle inbilla mig att älska den jag aldrig kunde få kärlek för — och än mer, jag skulle twinga en att taga mig för lägenhetens skull — ack jag will icke tänka här på, än mindre tala här om".

Länge fick icke Hedda Atterbom stanna med sina barn i föräldrahemmet. Hon tärdes bort under svåra plågor. En liten brevlapp av 1 maj 1809 börjar med de betecknande orden: "Dänna gång

[1] Burén på Strålsnäs, som egde patronatsrätt till Åsbo.

Digitized by Google

får jag ej skrifwa myckett — för hostans wickt skull — dock tackar jag dig...“ Det onda gjorde snabba framsteg, och när hennes svägerska Charlotte Kernell, född Burén, på nyårsdagen 1810 skrev till Per Daniel, var det för att förbereda honom på moderns snara bortgång: “Ett ont Gud nås kan du likväl icke undgå på detta år, som jag önskade vore långt ifrån Dig, som är så värd att vara lycklig, och det är din ovärderliga Mors frånfälle, hvars krafter dagligen aftar, och aftar till den grad, att den som sedt det och älskar Henne kan icke ha hierta att önska henne lefva med ett så uselt lif“. Två dagar senare sändes sorgebudskapet av Ulric Kernell:

»Nu får jag ock, utan omsvep underrätta Dig om at Din Hulda Mor har erhållit allra sällaste Nyår; ty just i går kläckan 2 på morgonen afled hon tåligt och stilla, så som ett Lamb och en trons Hjeltinna saligen. — — — Kunde Du se huru din otroligen illa lungsiktiga Mor av en obeskriflig sorg öfver Din oförgätlige Faders, Pers i Hellestad och sin Hulda Moders dödliga bortgång alltmer utmärglade kropp uttärdes och aftynade fort, upplöstes efter hand uti slem och förtorkades, at omsider allena hårda benen och skinnet är öfverlefvan; så skulle Du med ömmaste hierta på jorden hällre sonligen och hjertinnerligen tacka GUD för hennes saliga förlossning ifrån all jämmer och vedermöda, än försvaga dine ögon igenom at utgjuta tårefloder, hvilka Hon ville så mycket hällre förskona Dig ifrån, som de väl kunna skada Dig, om de rinna, men als intet båta hänne, som icke mera behöfver vårt medlidande, våre välförtjentaste tårar, icke heller lider vidare med, åstundar eller saknar oss».

*

De få breven från komminister Gabriel Atterbom ge uttryck åt ett helt annat skaplynne, även om materialet icke är tillräckligt för att det skulle kunna bli fullt belyst. Han sysslar givetvis ganska mycket med allehanda praktiska ting och tycks ha varit rask och påhittig, hans manliga, allvarligt hurtiga väsen har icke någon större likhet med den drömmande sonens. När denne skall företaga någon resa, får han icke bara råd utan tämligen utförliga direktiv för sitt görande och låtande, och som fadern tydligen har alldeles klart för sig, vilken klen hushållare Per Daniel var, är han städse noggrann i att inskärpa sparsamhet och ange kloka utvägar

Digitized by Google

för anskaffning av saker och ting. Det var ju knappa tillgångar, som Åsbokomministern förfogade över, och sonen måste gång på gång varnas för onödiga, tanklösa utgifter, liksom han fick täta förmaningar att överhuvud tänka noga över allt sitt handlingssätt och inte följa alla möjliga lockande impulser. Så till exempel, när sonen i mars 1806 hade skrivit hem, att han under påsken antagligen skulle hälsa på föräldrarna i Pålsbo eller morbrodern i Hällestad — han var då informator hos överste Ekenman (sedermera adlad under namnet af Ekenstam) på Solla, nära Linköping, dit han kommit en kall januaridag med en långsam skjuts, vilket han tjugu år senare beskrev för sin fästmö, överstens näst yngsta barn. „Men tag i agt din välmenta Fars anmärkningar härvid — Du är altid kärkomen til hvilketdera ställe du reser — Likväl torde dena resa icke bli med dit Patronages otvugna nöje, som kanskje tycker, at sedan du ej varit der längre, [du] ey borde finnas så hemsjuk; för öfrigt vet jag af egen ärfarenhet, at under de några frihetsdagar, de önska hafva likaväl tilsyn på barnen, som de fordra af informatorn, hvilken de löna. Och utom dess förekomer mig för närvarande eller efter all liknelse at vägalaget blir rätt besvärligt i synnerhet til Hellestad — och tänk dervid äfven efter huru svag din kassa är, at derpå göra kostsama resor. — Helre önska din Far och Mor, at du med dina Herrar Disciplar viljen hälsa på oss, v. D., i pingst, då all ting, så vida hälsan njutes, blir lifligare och nöjsamare både ute och inne".

Även för sonens uppförande i familjen och med dess gäster gav fadern vinkar och råd. "Var varsam och tig helre, när Stats-affairer och politik dråsar i Sällskap bland folket — Frågas och tilltalas du, så svara utan passion för en eller anan Nation — utan at störa sig och någon ann med stillhet låta adelskapet förstå, at en ofrälse har ock vett och förstånd. — Lik mycket — var du rask och vinlägg dig om at upfylla på stället din pligt och sök, utan at behöfva vara krypare, at vinna ditt Herrskaps och disciplars aktning och förtroende". Att den läslystne sonen måste vara försiktig och ej överansträngа sig förmanar fadern lika ofta som modern. "Fägnar oss hjertelig", at du har hälsan, men hvarföre så bittida

Digitized by Google

uppe på morgnarne? hvarföre så sent på qvällarne med lectionerne?“ frågar han en gång. “Du läser som en karl, men Gud bevare dig at dermed ifrigare fortsättja än din tankestyrka och kroppshälsa det tillåter“, skriver han en annan gång. “Din flit både för dig Sjelf och för dina disciplar är i alla delar berömvärd — likväl dervid önskar [jag], at du icke skrider öfver måttan och dermed gör en knäck på hälsan, och deribland i synnerhet på dina förut klena ögon. — Men jag vil intet längre tala härom, om icke jag får tillägga den ärhindran, at du understundom tager dig frihet ifrån Läsningen, och efter behag utvälj dig en kroppsmotion, som är måttelig och hälsosam för dit beläsna sinne och lemmar“. Om sonens melankoli är det tal endast en gång, i ett långt brev av den 4 augusti 1806, till vilket jag återkommer senare. Egentliga förebråelser drabba Per Daniel endast i ett fall, nämligen för att ha försummat skriva hem och lämna några underrättelser om sig. Synnerligen allvarsamt äro dessa förebråelser uttryckta i ett brev av den 24 maj[1] 1807:

»Min k. P. D! — Finner jag dig härmed hälsosam eller sjuk? — Oss förekomer det synnerligt och oväntadt, at du på så lång tid lemnadt dina Föräldrar i ovisshet härom. — Skulle du vara och äfven varit i et hälsosamt tilstånd så måtte du själf finna, at en så lång utdrägt med skrifvelse från dig icke är tilfredsställande för det öma Modershjertat, som har dig i en jämn åtanke med välsignelses önskningar ifrån Gud öfver dig til välgång och förkofring i dygd och Studier — ock kan väl hända at din Fader icke heller är så kall och ogen härvid, fast han är mera van vid denna och dylika händelser samt låter med någon slags köld. Stälningarne rumla om tils utgången visar sig. — Är det åter sjukligt för dig eller har varit, så vore det bättre, at du låte oss weta det än förtigat, och om du i sådan händelse ej förmår sjelf föra pennan, så vet jag at du hafver så många vänner när dig, som derom anmodade väl åtoge sig den mödan at skrifva til oss. — Huru det nu är, så känna vi icke heller om du är flyttad til Herr Professor Kolmodin eller ej, och jag derföre icke kunnat upvakta samma Herre med skrifvelse».

[1] I brevet står 24 april, men ett följande rättar detta med orden: »Om jag drar mig rätt til minnes, så daterade jag sista brefven både til Herr Prof. Kolmodin och dig med en vilse månad — jag fruktar för at jag skref April i stället för Majus, som härledde sig af at jag så sällan gluttar i allmanachan och tager tiden huru han komer».

Digitized by Google

Men sonens försummelse var verkligen grov, redan till påskafton 1807 väntade professorskan Kolmodin honom till deras hem och många dagar senare har han i alla händelser inte flyttat dit.[1] Förmodligen var det vårterminens flitiga umgänge med den då nyförvärvade vännen Ingelgren, och deras teoretiserande och poetiserande, som hindrat brevskrivningsplikterna. Med godmodig satir yttrade sig fadern också om just denna akademiska lärdhet, som torde ha klingat rätt självmedveten i sonens brev: "Fägnar oss hjertelig[n], at du har hälsan och svänger dig friskt med din Academiska Visdom", och kallar Uppsala "den plats, der Wisdom utpundas och dråsar i dess sökares hufvud så smakeligt, som supen fordom i Kraftens strupe".

Sparsamhet och varning för skuldsättning är emellertid a och o i dessa brev. "Monsieur L'Etudiant en Philosophie P. D. Atterbom", som fadern titulerar honom i adressen, fick sig och föräldrarna till stor lättnad och hugnad bo och äta fritt hos professor Kolmodins, men icke dess mindre borde han ständigt betänka sin "svaga kassa". Vad fadern kunde sända honom var icke mycket. Belysande är särskilt ett brev från senhösten 1806, då Per Daniel underrättat föräldrarna, att han ej kunde komma hem över julen, då överste af Ekenstam önskade, att han skulle följa med gossarna till Hällestad, vilket komminister Atterbom naturligtvis fogar sig efter, ehuru han hoppats få se sonen hemma. Han sänder honom tyg till vardagskläder, så att sonen ej skall slita på de finare och slutar: "Öfversänder dig tillika 4 Rdr 24 sk b:o både til det behof, som du nämnde i dit bref, som til dena klädnings tilbehör. — Kronoutskylderne skola i nästa veckan betalas, och jag har ännu icke kunat betala Kyrkan de 18 Rdr, som du vet jag öfverskickade för din räkning til Ekmark, och derför sitter [jag] trångt om hornen efter pengar". Det är på grund av denna ständiga svårighet att

[1] Böttiger skriver i »Auroraförbundet» (s. 253), stödjande sig på Atterboms egna berättelser om sin ungdom: »Länge dröjde han ej att hörsamma denna [Kolmodins] inbjudning», men lämnar inga tidsuppgifter. Av Böttigers framställning skulle man nästan kunna få den uppfattningen, att Atterbom flyttat till Kolmodins hösten 1805, men det skedde först under hans andra Uppsalavistelse.

Digitized by Google

få inkomsterna att räcka till, som han alltjämt påpekar billigare utvägar, avråder från utgifter och lägger sonen på hjärtat: "se dig väl före!" med en outtröttlig enträgenhet, men säkerligen har han redan tidigt varit uppmärksam på den fara, som sonen löpte genom sin böjelse för utgifter över tillgångarna och i tid velat väcka honom till insikt om den. Även Hedda Atterbom gav ibland en mild vink i samma ämne. I maj 1806, då sonen var på Solla hos Ekenstams, skrev hon: "Til din stora lön gratulerar vi dig rät mycket, gud låte dig så kuna uppfylla din plats at det blir hedrande för dig, och glädje för oss. ... bjud nu til at hushålla med dina pengar så kan det bli något för framtiden".

*

Kraftigare än fadern synes morbrodern, prosten Per Kernell i Hällestad, ha ingripit i och sökt påverka den unge Per Daniels utveckling. Kernell, som 1788 vid tjugufem års ålder promoverats till filos. doktor i Uppsala och 1790 blivit eloquentiæ docent där, hade redan två år senare återvänt till hembygden som konsistorienotarie i Linköping. Han var den, som tog sig an systersonen, när denne på hösten 1799 intogs i trivialskolan där, men tillträdde 1 maj 1801 sitt pastorat och förflyttades alltså på ett då för tiden ganska stort avstånd från Linköping. Han fortfor emellertid att följa gossen och ynglingen med kärleksfull omtanke och bistod honom outtröttligt med råd och dåd. 1804 och 1805 tog han Atterbom till sig till Hällestad som informator för sin son, Per Ulrik. I det företal, varmed Per Adolf Sondén inledde Kernells "Högmesso-Predikningar", dem han utgav 1826, skrev han om denne, som var även hans morbror och gynnare: "Han hade icke de stora egenskaper, hwilka werlden beundrar; men de lyckliga gåfwor, hwilka man älskar och wälsignar. Mellan hans förstånd, hans hjerta och hans wandel märktes icke den ringaste motsägelse: i hela hans wäsende war ett gudomligt lugn, som icke öfwergaf honom, äfwen då hans känslofulla själ war som mest upprörd, och som spridde öfwer hans omgänge ett behag, hwilket tillwann honom allas hjertan", och anför från andra bedömare de vackraste uttalanden. Prosten Kernells brev till Atterbom ge också ett sällsynt harmoniskt

Digitized by Google

intryck. Med en hjärtlighet och en värme, som fängsla och röra, tar han del i allt, som rör den unge, och undervisar honom utan pedanteri eller kitslighet, tröstar och hjälper honom, där så ske kan, stålsätter honom, när han sviktar, ger sig själv till pris för att övertyga honom om att han blivit förstådd och bibehåller systersonens tillgivenhet och förtroende trots sin oavlåtliga uppfostran i klander och maningar. Den unge Atterbom har lidit få så ödesdigra förluster, som morbroderns förtidiga död innebar. I sin skildring av ungdomsvännen Hedborn ("Minnesteckningar och tal", II: 138) kallar han Kernell "i hvarje fall oersättlig", det har han visserligen vetat och erkänt från den dag Kernells död vart honom bekant.[1]

Per Kernells brevväxling med systersonen omfattar tyvärr endast året 1806 och en del av 1807. Tillsammans med de övriga bevarade breven till samme adressat möjliggör den likväl en betydligt mycket rikare kännedom än man annars eger om Atterboms yttre och inre förhållanden under denna tid, och även för Linköpingsåren vinnas åtskilliga upplysningar.

Den 25 januari 1806 sände Kernell sin första skrivelse för året till Per Daniel. Kernell hade bråttom, emedan han stod på resande fot för att assistera vid biskop Lehnbergs invigning dagen därpå i Linköping, men måste skriva några ord för att skrupensa upp ynglingen: "Min älskade Bror. Jag har med mycket nöje af Ditt vackra bref sett att Du ändteligen med Din hemkomst gjort slut på de oroliga dagar och sömnlösa nätter Din goda Mor fått uthärda för det Du icke vid afresan från Upsala fick det goda infallet att skrifva två rader: Man lär medan man lefver!" börjar brevet, anklagande honom för en försumlighet, som tydligen icke skedde för första gången. "Jag hade mycket lust att knota på Dig än en gång (Du mins min profbit i mitt första bref till Upsala?) för denna brist på upmerksamhet äfven för dem Du håller af: — om andra bryr Du Dig ju aldeles icke?", fortsättes förebråelsen med en vändning, som låter förstå, att Atterbom själv proklamerat en likgiltighet för människor i allmänhet, som hans morbror behandlar lätt

[1] I sina »Minnes Ord öfwer Per Ulrik Kernell» (s. 34) gav Atterbom en hjärtlig och ståtlig porträttbild av morbrodern.

Digitized by Google

ironiskt, men icke låter passera oanmärkt. Det var emellertid viktigare att ta itu med Atterboms melankoli, som tydligen fått oroande uttryck i det 'vackra' brevet, och Kernell går därför rakt på sak och fortsätter: "Jag har dessutom mera lust att träta på Dig för den mjältsjuka ton, som råder i hela Ditt annars väl skrefna bref. Vid första motgång — och huru vanlig är icke den att ej få kondition i Upsala? — frestas Du att anse Dig som ett till olyckan bestämdt, förskjutit barn, och glömmande ej allenast hvad du framför tusen andra fått af hufvud, helsa, Föräldrars och vänners omsorg etc. etc.". Efter ett kraftigt förmaningstal slutar Kernell med att säga: "Jag predikar, torde Du tycka; men jag talar sanning. Jag skall icke trötta Dig i öfrigt med nötta förmaningar till undergifvenhet och förnöjsamhet med hvad Gud skickar; men jag skall nämna det jag önskar Du ville lägga på hjertat, att det hörer till lefnadsvisheten att, då man ej kan styra sina och verldens händelser som man vill, — *rätta sig efter dem* i alt hvad man icke sjelf förmår åstadkomma annorlunda, och göra det med lugn eftertanka (icke som Du säger med isigt flegma) hvilken ganska väl låter förena sig med ett varmt hjerta. Nog nu — och öfvernog tills vi råkas!

Jag hoppas att kunna ge Dig en liten sockerbit på all denna bittra medicin: Håll Dig färdig tills d. 4, 5 à 6 Februari till upbrott, icke åt Hellestad, utan till en annan kondition som jag håller på att skaffa Dig om det lyckas: En verklig sacrifice af min egen fördel, men som jag gör med glädje om Du vinner derpå som jag hoppas. Plura coram!"

Vilken plan Kernell kan ha haft för att flytta systersonen till något förmånligare ställe, känner jag icke, den nämnes ej i något av de följande brev, som bevarats. Förhoppningen gick ej i uppfyllelse, och Atterbom stannade på Solla året ut. Kernells januaribrev visar, med vilken förtvivlan den medellöse unge studenten mottog denna informatorsplats, vilken trots sin lön av 100 riksdaler om året med sin handledning av fem pojkar långt nere i Östergötland i hans ögon betydde ungefär den andliga döden. Carl Santesson skriver i sitt utmärkta arbete "Atterboms ungdomsdiktning"

Digitized by Google

om de poem, som överste Ekenmans informator lät offentliggöra i "Linköpingsbladet": "Tungsinnet i hans första verser har åtminstone i hans inbillning ägt en intensiv realitet". Det har utan tvivel varit fullt verkligt. Som man finner av det brottstycke Santesson (s. 2) anför ur ett kamratbrev av Atterbom den 7 maj detta år är det just saknaden av modern litteratur och de nya vännerna, som gör honom förtvivlad: "Jag drömmer mig ofta om nätterna i den glada, poetiska cirkel (Vitterhetens vänner), af hvilken jag oförtjent fick den äran att kallas ledamot, — och gömmer ansigtet i hufvudgärden med fasa, när jag vid uppvaknandet finner mig i Östergötland, skild från Tieck och Novalis och Schlegel och Kloppstock och Göthe och Dig och Hammarsköld". Dessa ord[1] visa med vilken lidelsefull smärta han kände sig avstängd från det eggande och lyftande umgänget med dessa Uppsalakamrater, som läst och kunde så mycket mera av den nya litteratur, som han med kongenial beundran lärt känna hos dem och som nu inte längre stod honom till buds. Han hade ju knappast fått läppja på nektardrycken, och så rycktes bägaren obevekligt ifrån honom: "jag har sålt två eller tre år af ett lif som jag gärna skulle kunna umbära", heter det bittert i samma brev, och Kernells tröstegrunder till trots kan jag inte annat än känna hjärtligt medlidande med den sextonårige andligt hungrande och törstande stackars husläraren på Solla. Han skulle kunnat sjunga med Moore:

> Better far to be
> In utter darknes lying,
> Than to be bless'd with light and see
> That light for ever flying.

ty så kände han det. I den första tryckta dikt man känner av honom, *Öfver hoppet om ett tillkommande lif*, som stod införd i "Linköpingsbladet", har den andra strofen utan ringaste tvivel karaktären av ett direkt känsloutbrott:

[1] Santesson gör sig skyldig till en oavsiktlig men orättvis elakhet, då han talar om dessa raders »lustiga klimax vid uppräkningen af de litterära storheterna». Uppräkningen av tyskarna avser givetvis ingen rangordning, och när Atterbom till de skalder, som han nu ej längre får läsa, fogar namnen på vänner, som han ej mer får råka, sker det givetvis utan någon »klimax».

Digitized by Google

På mitt läger, der jag hemsk, förskjuten,
Ifrån menniskor och vänner skild,
Räknar timman, fruktar för minuten,
Blek och trånande lik sorgens bild,
I mitt matta, snart förgråtna öga,
Lik ett Stjernfall på det blåa höga
Slocknar elden — och der ljuset var,
Lemnas mörk och nattlig skymning qvar.

Förskjuten från Uppsala med allt vad det innebar, skild från *människor och vänner* — "om andra (än dem Du håller af) bryr Du Dig ju aldeles icke?" hade Kernell sport honom, ogillande hans 'isiga flegma' — kände han sig. Santesson medger (a. a. s. 8), att det saknas icke uppgifter, som tala för, att skaldens melankoli gick djupare än ungdomens vanliga drömsorger och offret åt tidens andliga klädseltycke. Ack, den hade åtminstone tre djupa källsprång: den skönhetstörstiges bittra armodskänsla, den intellektuellt och estetiskt svältandes dubbla hunger efter böcker och andligt givande människor.

Kernells nästa brev (9 mars) visar, att systersonens upphetsning lagt sig något. "Tack, Min Egen Vän för Ditt vänskapsfulla Bref", börjar det, "som gjorde mig nöje i dubbelt afseende, både på Din och Ditt goda Herrskaps räkning; ty då Du är nöjd, så är jag ganska försäkrad att de äro det äfven. Icke en gång det bekymrar mig att Dina Elever räknat lite mer än Du: Detta är endast en liten Sporre på Dig, att bråka Din hjerne en smula, så är Du snart dem vida öfverlägsen". Efter en uppmaning att icke glömma bort att skriva till föräldrarna slutar Kernells brev med orden: "Nu behöfver Du mindre genera Dig relatift till mig; ty nu vet jag att ingen nöd går på Dig: Annan Sak i Upsala".

* *
*

Samtidigt med prosten skrev även hans beskedlige pastor Bengt Ritzell[1] till Atterbom, tackade för dennes "mer än mycket kärkomna

[1] *Bengt Nicolaus Ritzell (Ritzellson)*, f. 1767, prästvigd 1796, var s. m. adjunkt, vart slutligen frikallad från tjänstgöring såsom »klensint» och dog 1832.

Digitized by Google

skrifvelse från Upsala", uttryckte sin hjärtliga fägnad över att genom det senaste brevet till prosten Kernell ha förnummit "at Bror är munter och glad", och lyckönskade till konditionen: "Jag hoppas at Bror skall finna sig väl på detta goda ställe, som i många afseenden tycks vara Bror passande."

I Ritzells brev finnes vidare ett yttrande, som är egnat att intressera och synes mig ge anvisning på rätta vägen att avgöra ett gammalt, ännu olöst spörsmål. Han skrev nämligen: "Att Julie är död beklagar jag väl af hjärtat; men råder Bror som en uprigtig Vän at slå alla oroande bekymmer om henne ifrån sig; ty hvar til tjenar at förtära sig af en onyttig sorg, då föremålet för altid måste saknas". Vem var denna Julie, vars — tydligen nyss timade — död förmenas kunna gå Atterbom så till hjärtat?

Man är naturligtvis böjd för att gissa, att den okända döda var just den unga flicka, som snart därpå besjöngs av Atterbom i dikten "Till Carolinas Skugga". Denna dikt, som trycktes i "Linköpingsbladet" den 14 maj, är nämligen efter all sannolikhet skriven i slutet av mars eller senast de första dagarna i april. Detta framgår av ett brev från Atterboms kamrat Sven Gustaf Åkerstedt (f. 1787 i Skänninge, d. sinnessjuk i Vadstena 1812), vars början lyder:

den 7 [april[1]] om morgonen

Min Bror och Vän!

Tack för dina bref, min Vän! men förlåt tillika att jag icke har förr besvaradt dem. Förleden måndag kom jag hem efter en lustresa, som jag företog mig i desperation öfwer mitt svaga hopp att få tömma några glas i sällskap med dig den 1 Maji. Jag fann då ett bref med ditt Pitscher på. Nu besvarar jag detta och ditt föregående tillika. — Din *Carolinas Skugga* är redan på Boktryckeriet. Jag war der för 1/4 timme sedan, och talte wid Petré.[2] Han lemnade mig då tillbaka ditt *Till Lugnet*, ty enligt hans smak skulle Auktorn lyckas bättre i rimmad än orimmad wers. Jag blef werkeligen flat, ty jag tänkte säkert att det war redan insatt i bladet. Jag tog det likwäl tillbakars, ehuru något missnöjd. *Carolinas Skugga* lofwade Han insätta så snart sig göra låter, ehuru du får hafwa tålamod, ty det blifwer icke insatt förr än några dagar herefter».

[1] Månadens namn är samtida anteckning på kuvéret.

[2] Notarien *A. D. Petré*, den ene av tidningens utgivare.

Digitized by Google

Gustaf Åkerstedt var Atterboms kommissionär i Linköping, där han just vid denna tid halp honom med att försälja en del böcker ("Dina böcker äro försålda och bestiga sig ungefär till 14 R Riksgs", heter det i brevet) och är tydligen den, som förmedlat Atterboms förbindelse med "Linköpingsbladet". Det därifrån återlämnade skaldestycket "Till Lugnet" har förmodligen aldrig blivit tryckt, men var sannolikt besläktat med den dikt, *Till minnet,* som infördes den 2 april och har kanske blivit inlämnat på samma gång som detta. Hur stor den krets varit, som haft kännedom om Atterboms författarskap, är omöjligt att bestämma, men Petré var naturligtvis underkunnig om, vem som betecknades med initialerna P. D. A. under "Till minnet" och nu lämnade den undertecknade Carolinadikten. Åkerstedt och hans bror, Nils Johan, kände hemligheten. Ritzell visste om Atterboms kärlekssorg och kunde knappast hållas i okunnighet om dikten, varjämte sannolikt en och annan till i kamratkretsen fick lära känna verserna och förmodligen även hade reda på vem som var föremålet för dem, ty det framgår av denna brevsamling, att Atterbom var mycket meddelsam om sina poetiska alster. Det kan i alla händelser icke vara tal om, att skalden sökt dölja sin sorg och dess orsak för dem, som stodo honom nära, om han också haft anledning att ej sätta ut P. D. A. i "Linköpingsbladet".

Ritzell tycks likväl icke riktigt ha haft hans förtroende i fråga om själva kärlekssorgen. Han skickade Atterbom ett nytt brev den 2 april och tackade för två nya brev, vilket är anmärkningsvärt mycket på de knappa tre veckor, som gått sedan han skrev senast, uttryckte sin glädje över att "Bror finner sig nöjd med sin närvarande Condition" och fortsatte: "Lycka till att hafva i det nogaste emotstådt [ändrat från *öfvervunnit*] den lilla skalkaktiga Gudens pilar och afgådt med seger, de äro sårande, men om såret läkes med en förnuftig eftertanka, så kommer erfarenheten oss till pass vid många tillfällen. Jag tackar Gud at jag aldeles kommit ifrån min häftiga Passion, at jag nu knapt märker en skymt däraf, och jag ber Gud bevara mig ifrån at någonsin råka i en så farlig belägenhet". Ritzells uttryckssätt är något överraskande, men

Digitized by Google

någon lycklig skriftställare var han icke, och den tydning av hans ord, som onekligen ligger närmast till hands, nämligen att Atterbom varit nära att bli förälskad omigen, är ju omöjlig att förena med vittnesbörden från skilda håll om hans allvarliga sorg över "Carolinas" död. Ritzell har sökt uttrycka sig elegant och diskret, men icke lyckats, och hans ord böra väl tolkas så, att han med tillfredsställelse förnummit av Atterboms brev, att denne icke förtär sig av sorg över att den älskade är död, vilket Atterbom låtit honom förstå. Ritzells yttrande i det andra brevet åsyftar säkerligen samma, vi kunna ju säga: svärmeri som citatet ur det första brevet.

Min övertygelse är nämligen, att den "Carolina", varom Atterbom diktade under dessa år, var en verklig ung flicka, som dog på vintern eller förvåren 1806, och icke ett litet barn, som dött något av åren 1797, 1798 eller 1799. Då olika motsatta uppfattningar hävdats, måste jag något närmare gå in på hans kärleksdiktning, i den mån den uttryckligen hänför sig till Carolina.

Santesson har (a. a. s. 183) i kapitlet "Erotisk lyrik" understrukit "den starkt konventionellt-litterära karaktären hos denna Carolina-diktning" och framhållit att det saknas "samhörighet mellan de poesier, i vilka hon framträder. Än är hon den tidigt bortgångna ungdomsbruden, än, som i den frivola *Mitt första rendezvous*, den tillmötesgående älskarinnan". Han anser vidare, att om hon verkligen spelat en ingripande roll i hans fantasiliv "vid denna tidpunkt" — detta uttryck är rätt obestämt — skulle hon blivit omnämnd i de mycket personliga breven till Hedborn, men där finns hon bara nämnd en gång. Santesson fortsätter: "Atterbom skriver här (28 februari 1808): "Du skall blifva mig i stället för *Lina* eller *Laura* — och Din goda *Fredrika* skall jag icke heller glömma". Någon Laura förekommer, så vitt mig är känt, icke i Atterboms ungdomsdiktning. Det förefaller som om skalden något lättvindigt kreerade poetiska älskarinnor." Kanske är det i stället tolkningen av brevuttrycket, som är något lättvindig. Både Lina och Laura voro ju traditionella namn på 'poetiska älskarinnor', och genom att på detta sätt sammanställa ett, som förekommit i hans

Digitized by Google

diktning, och ett, som icke gjort det, uttryckte Atterbom, att numera skulle vännen för honom ersätta kvinnan, både den sörjda besjungna och varje annan, poetisk eller verklig. Jag tror för övrigt icke, att Atterbom 1808 var så pass upptagen av sitt svärmeri från 1806, att han överhuvud skrev om det i sina brev, det hade redan övergått till mer eller mindre förklarad minnesbild, något som tydligt framgår av "Minnesrunor" från 1807 i jämförelse med "Till Carolinas skugga". Men i sin karakteristik har Santesson fullkomligt slagit huvudet på spiken: Carolina-diktningen är konventionellt litterär och vad de olika dikterna berätta om flickan kan icke hänföras till en och samma person. Men detta utesluter icke möjligheten av att det bakom denna skiftande bild stått en verklighet. F. Vetterlund, som i "Idun" för 1892 och 1912 (s. 693) och sedermera i "Skissblad om poeter" (1914) samt senast i "Romantik" (1920) behandlat "Atterboms Carolina", har också uppmärksammat oförenligheten av de olika uppgifterna och förklarar dem på följande sätt: "Atterbom berättar själv år 1819, att han efter Carolinas död aldrig så intresserat sig för någon flicka som för henne. Därför har han under pubertetsårens trånad efter lyrisk erotik omdiktat det lilla döda barnet till den vuxna flicka, som kunde vara för honom allt detta. — — — Därpå tillkommer, ej utan dagens nyromantiska inflytande, den sinnliga utmålningen med konkreta bilder, till dess, när erotiken är förlagd annorstädes, barndomsminnet framträder i sin enkla sanning och 'älskarinnan' ånyo blir den lilla lekkamraten".

De dikter, som ha något värde för avgörandet av Carolinaspörsmålet, äro i själva verket mycket få. Som Santesson riktigt anmärkt, finns det ingen Laura i Atterboms ungdomsdiktning. Han nöjer sig med namnet Lina. Att han sätter in det i översättningar och andra mera periferiska poem, beror därför naturligtvis på, att det för honom över huvud taget får beteckna den älskade, till vilken den lyriska diktens "jag" riktar sina ord eller om vilken han sjunger. Identifikationen av en dikts lyriska jag och skalden själv får handhas med varsamhet. Både den stora allmänheten och, ibland, forskningen ha en väl stark böjelse för att driva denna identifikation för långt.

Digitized by Google

Som Santesson påpekat, är *Till aftonstjernan* i Eleganttidningen 1810 översättning och icke original, vilket Vetterlund antagit, varför det första skedets egentliga Carolinadiktning i själva verket inskränker sig till två poem: *Till Carolinas skugga* och första sången av *Minnesrunor*.

Att den förra dikten besjunger en ung, tidigt bortryckt flicka, vilken han — den intellektuellt brådmogne, i fråga om älskog fullkomligt oerfarne sextonåringen — älskade eller, vilket i hans casus är precis detsamma, trodde sig älska, det synes mig odisputabelt, trots det att dikten är "en provkarta på stildrag och klanger från skilda håll", trots det att "endast få drag tyda på något erfaret och upplevat". Sådan är ju hela denna romantiska diktning; om man inte visste dagarna för Gabriel Atterboms och Per Kernells död, kunde man på samma skäl betvivla, att andra och tredje sången av "Minnesrunor" hade någon upplevd verklighet till grund. Gustaf Åkerstedts brev visar, hur ivrig Atterbom varit att få den nya dikten tryckt och Ritzells brev ge knappast möjlighet att betvivla, att den unge skalden straxt förut lidit just en sådan förlust, som dikten klagar över.

Ännu mera synes mig "Minnesrunor" bevisande för min uppfattning. Icke genom att ge verklighetsdrag i större antal än "Till Carolinas Skugga", de saknas ju tvärtom där ännu mera. Men det förefaller fullkomligt orimligt, att författaren till dikten "Minnesrunor, ristade åt de heliga manerna af *min älskarinna, min far* och *min vän*" i kretsen av sina förtrogna kamrater och vänner, Stenhammar, Hedborn, Ingelgren och Acharius, skulle framträtt med en gravsång — av revolutionerande slag, vilket Stenhammar framhöll i sin recension — över tre personer, av vilka den ena skulle varit ett rent fantasifoster, när den andra var hans fader och den tredje hans morbroder, hans "andra far". Icke mycket rimligare tycks mig antagandet, att *älskarinnan* (d. v. s. den älskade) skulle varit den lilla sju- eller åttaåriga flickan, som dött tio eller åtminstone åtta år förut. Det enda sannolika är väl ändå, att "Minnesrunors" Lina är den unga flickan, som rycktes bort 1806, och

Digitized by Google

att Atterbom i sin dikt sammanförde de tre förluster, av vilka han nyss drabbats.

Till dessa skäl har jag att lägga ännu ett, som kanske skall betraktas som det mest avgörande. I det brev, som Per Kernell sände Atterbom den 5 november 1806 och som jag återkommer till i annat sammanhang längre fram, sökte han stilla och lugna den upprörde och melankoliske systersonen. Han började med att säga: "Jag ville läka Ditt sår, men min tunga hand torde göra incisionerna så djupa och svåra, att det förblöder. Dock, skäras måste det. ... Jag törs icke och hoppas icke behöfva röra vid Ditt *hjertas* sår: tiden skall ensam, eller underhjelpt af en annan god flicka, hela det". Jag kan icke tänka mig, att detta Kernells trösteord kan avse flickungen från 1790-talet, och det är lika otänkbart, att Kernell blivit uppbyggd med någon lögnhistoria av Atterbom, någon fantasi av pubertetserotisk art, för vilken flickungen fått lämna det enda verklighetsunderlaget. Nej, Kernell har haft reda på systersonens färska allvarliga svärmeri, vilket denne vid något tillfälle hade bekänt för morbrodern, och även vetat vem det gällde och icke ogillat det, det är den enda rimliga förklaringen.

Att "Carolina" varit bekant även utanför kretsen av de direkt underrättade, det framgår av ett annat brev, Den 15 november 1807 skrev Charlotte Kernell, kort förut vorden änka, och tackade Atterbom för ett nyss erhållet brev. "Vi ha gjort en förlust, min vän!", skriver hon, "gemensamt ha vi gjort den, som ingen tid kan ärsätta, icke för oss och icke för många andra. Min saknad är som min sorg, den kan kännas men icke beskrifvas. Att vara gift med en sådan Maka i elva år, det är en himmell på jorden, men skilsmässan den kan icke förliknas med den med en älskarinna. Att Du haft en sådan har jag vetat länge, ehuru Din goda döda Morbror aldrig förrådt Din hemlighet. Du har likvist varit och är lika dyrbar för mitt hierta som för Hans. ... Tack emellertid, goda vän, för Ditt förtroende, jag värderar Dig ännu mer för denna känsla Du haft, om Du kan värderas mer, ty Kernels Systerson och Per Daniell Atterbom äger altid ett sonligt värde i mitt hierta." Härav framgår alltså, att hennes unge frände efter morbroderns bortgång

Digitized by Google

gjort henne till sin förtrogna rörande den första av de tre förluster, som han straxt förut besjungit i "Minnesrunor". Charlotte Kernell ber samtidigt att få låna sin mans brev till Atterbom, försäkrande, att han därmed icke riskerar någonting, och tillägger: "Du bör desutom veta, att de äro ingen hemlighet för mig, utan [= utom] detta enda som Du nu siälf haft den godheten att säga mig".

Det återstår emellertid att nämna om en annan, senare Carolina-dikt, den som stod i Poetisk kalender för 1816. Där är scenen förlagd till barndomen och Carolina är en liten flicka. Till den sluter sig en personlig kommentar av skalden själv — utförligt refererad hos Vetterlund —, given i brev från hans stora utrikesresa (se "Minnen", s. 50 och 575). I en tysk tidning hade han sett berättad en anekdot från sina barnaår, som han knappt trodde känd av två eller tre personer, en "novell om en kärlek mellan en åttaårig gosse och en sjuårig flicka, som ett år derefter dör och lemnar en outplånlig bild qvar i den öfverlefvande gossens minne". Utförligare heter det senare i ett brev till Geijer: "jag har sjelf såsom barn känt en sådan flicka, som var ett år yngre än jag, och dog vid sju års ålder; hon är än idag den flicka, som mest intresserat mig i min lefnad, och det är hon, till hvars ära jag i mitt sjuttonde år författade det lilla skaldestycket *Carolina*, som med förbättringar står infördt i Poetiska Kalendern för 1816 och der vunnit mångas bifall".

Detta förefaller onekligen att vara ett så preciserat och positivt uttalande, att man icke borde kunna sätta sig över det. Men jag måste däran. Minnesbilderna från hans barndom och ungdom ha tydligen förskjutit sig för Atterbom långt mer än man skulle kunnat tro. I det förut nämnda brev till Geijer, som Warburg ger ett utdrag ur till belysning av Atterboms barndom, skrev denne (25 januari 1814):

»Om jag berättade mitt lefnadslopp, som föröfrigt icke just är intressant, så skulle du finna, hur conseqvent alla omständigheter kedjat sig i hvarandra för att hindra mig från all egentlig gemenskap med verlden och naturen. — [Här följer det av Warburg anförda, varpå fortsättes:] Sedan jag kom till Akademien förlorade jag snart mina föräldrar, och med dem

Digitized by Google

det band, som fästade mig såsom *menniska* vid jorden; armod, svårmodighet, slutligen vana formade mig till en half anachoret, och vid denna tidpunkt träffade jag äntligen några jämnårige som delade mina tycken och sysselsättningar; nu först började jag allvarsamt befatta mig med mitt gamla lekverk, Poesien. För mig har hon varit — icke någon glädjens förtjusning, utan ett *dulce curarum lenimen;* och då jag åtskilliga gånger fruktat att mista min syn, har jag trott mig bli lik den blinda sångaren Thamyris, om hvilken Homer säger, att 'Muserna gåfvo honom godt och ondt: de röfvade honom hans ögon, och skänkte honom — ljufliga sånger». — Om jag nu lägger till denna biographiska esquisse, att jag icke ur erfarenheten har det minsta begrepp om hvad den såkallade *Kärleken* är; att aldrig något qvinligt väsende, utom min Mor, och i mindre grad ett par systrar, intresserat mig, ja att jag egenteligen aldrig känt någon af de känslor, som försätta menniskan i ett passioneradt tillstånd: — så kan du lätt förklara den rena subjektiviteten af min poesi; liksom kännare torde inse, att jag i de bättre af mina senare produktioner af alla krafter kämpat efter objektivitet.»

Ja, skulle man taga detta efter bokstaven, då vore Carolina ingenting annat än en ren fantasifigur, både den lilla majbruden och den unga flickan upplöste sig i dunst och ord och ingenting mer, ty hade Carolina aldrig intresserat honom ens så mycket som hans små systrar, vore hon inte värd att nämnas. Men detta yttrande står ju i den mest utpräglade motsats mot vad han skriver till Geijer om den lilla sjuåringen 1819, och det är påtagligt, att alltefter växlande stämningar har Atterboms uppfattning av vad som var betydelsefullt av dessa svärmerier växlat högst väsentligt. Och vad är det för underligt däri? Även nutidens stora svenska lyriker äro härutinnan icke annorlunda. Det är i denna förmåga av skiftning, denna sensibilitet, som hemligheten av deras poetiska tjusning ligger förborgad: för varje gång helt upptagen av den känsla, den stämning, som ger sig uttryck, ser skalden allt det övriga som adiafora. Blott ickelyrikern ser däri otrohet mot en levande eller ett minne.

Om Carolina från 1806 har jag redan sagt min mening; Carolina från 1816 är jag böjd för att betrakta som poetiseringen av ett verkligt barndomsminne. Det synes mig psykologiskt mycket typiskt, att gymnasisttycket, som är en mycket allvarsam sak för

Digitized by Google

gymnasisten, medan det pågår, men sedan i regel ganska hastigt lämnar rum för något allvarsammare, hos Atterbom övergick dels till *Erotikons* platoniserande, spiritualistiska lyrik, dels till *Carolinas* med Novalis och Franzén besläktade, barnidylliska lyrik. En natur som Atterbom vänder sig snart bort ifrån den tidigare ungdomens, brytningsårens hågkomster och drömmer sig istället in i en barndom, som även tilldelas det bästa av minnena från den första ungdomen.

Ingendera av dessa Carolinor, den lilla lekkamraten och den unga flickan, är det mig emellertid möjligt att identifiera med någon i kyrkböckerna upptagen person. Att både Lina och det av Ritzell brukade Julie äro konventionella namn, och att man således vid efterforskningar icke skall begränsa sig till dessa namn, är givet. Men de undersökningar, som landsarkivarien C. M. Kjellberg i Vadstena haft vänligheten att utföra åt mig, och som ha omfattat alla de socknar jag kan tänka mig som "Carolinas" hemvist, ha visat sig fruktlösa.

Det är ju inte häller några egentliga spår att gå efter. För den lilla majbruden är dödsåret ovisst, och någon annan biografisk uppgift än den ungefärliga åldern — Atterbom har begripligtvis inte 1817 och 1819 kunnat erinra sig den lillas födelseår med absolut säkerhet — och att de stått tillsammans på en spång, finns inte. Om den unga flickan äro meddelandena något, men icke synnerligen mycket bestämdare. Hennes död har otvivelaktigt inträffat i början av år 1806. Får man tro på "Till Carolinas Skuggа", har hon haft svarta ögon och råkat Atterbom på Svartåns strand, vilket ju är högst sannolikt, i synnerhet det senare. I "Minnesrunor", om den i detta hänseende får tillmätas någon tillförlitlighet, finns denna uppgift:

I Hvalfvet der, omhvärfd af Anors kistor,
Bor Hyddan af min Psyches systerengel
I snöhvit drägt, Messiä brud, min Lina.
Två englar hålla vakt vid hufvudgärden
Och värja sofverskan med breda vingar.

Digitized by Google

Jag tillstår, att jag verkligen skulle vara mest böjd för att tro på detta, d. v. s. att Carolina från 1806 begravts i ett adligt gravkor och att hon således varit ättling av någon adlig släkt i vederbörande socken. Men jag medger, ehuru inte synnerligen villigt, då den förra tolkningen tycks mig otvungnare, att denna beskrivning på hennes grav kan tillhöra den "febusiska stå t" i dikten, som Böttiger i "Auroraförbundet" klandrar så starkt — han (och efter honom Vetterlund) har ju den övertygelsen, att Carolina är den späda majbruden och kallar henne och komminister Atterbom "två de mest enkla väsen, som jorden någonsin burit", vilket jag i betraktande av att man inte egentligen vet någonting alls om Carolina måste anse som en ren elakhet av den för egen räkning så tårmilde författaren till sonettkransen "Emma" och all möjlig annan sentimental epigonvers.

Till slut vill jag också nämna, att vid Musis Amicis sammanträde den 4 november 1807 deltog i den poetiska tävlingen en starkt kritiserad medlem, som icke gav sig tillkänna, med dikten *Till Selma, vid Carolinas graf*. Författaren var utan tvivel Gustaf Acharius (f. 1789, d. som lasarettsläkare i Södertälje 1829). Dikten uppmanar Selma att taga vara på nuet och lyckan, ty livet är flyktigt, det lär senast den redan vid nitton års ålder bortryckta Carolinas öde. Det vanliga motivet och det från Klopstock Franzén övertagna namnet Selma göra ju, att även vad som står i denna dikt icke utan vidare kan tas på allvar som biografiska fakta. Men inom förbundets lilla vänkrets måste Atterboms Carolina-diktning och förmodligen även dess verklighetsunderlag ha varit bekanta, och sannolikheten för att Acharius åsyftat Atterboms älskade, synes mig därför mycket stor. Om denna varit nitton år vid sin bortgång, har skaldens ungdomssvärmeri gält en något äldre flicka, vilket onekligen är ett vanligt fall av ynglingaförälskelse.

* * *

Hur uppriktig Atterbom var mot t. ex. sin mor och morbror i fråga om sin diktning, det undandrar sig vår vetskap. Jag förmodar, att han icke förhemligade sina tryckta dikter, ehuru det är

Digitized by Google

påfallande, att han förfor så olika med deras underteckning. "Öfver hoppet om ett tillkommande lif" ($^{12}/_{3}$) och "Till Carolinas skugga" ($^{14}/_{5}$) äro alldeles utan signatur, "Röst från den oförgätligas anda" ($^{19}/_{7}$) och "Romance" ($^{4}/_{10}$) ha den ogenomskinliga signaturen *Sigurd*, och dikten "Till minnet" ($^{2}/_{4}$) är undertecknad med de lätt tydda initialerna *P. D. A.* Den sistnämnda åtföljdes av ett brev, vilket trycktes som inledning och löd:

Till Redaktörerne.

»Den samme yngling, som för tvänne veckor sedan i Linköpings Bladet besjöng »Hoppet om ett tillkommande lif», vågar äfven nu anhålla om ett rum för detta lilla Poëm i Tit. Blad. Ej af egen förmätenhet, utan på några vänners trägna begäran, vågar jag meddela det åt den läsande allmänheten af Linköpings Bladet. Foster af en stilla och ljuf melankoli, gör det icke prätension att anses för mer än ett utbrott af en melankolisk ynglings sorgliga känsla, hvars enda njutning i denna verlden finnes i fantasiens land, hvars enda nöje är minnet af gladare dagar».

När prosten i Hällestad läste detta nummer av stiftstadens tidning och fann sin systerson uttrycka sig så "mjältsjukt" både på vers (jfr strofen sid. 17) och prosa, har han utan minsta tvivel tagit i med hårdhandskarna. Han tör ha förehållit honom, att dylikt absolut icke gick för sig för husläraren på Solla och likaledes, bekymrad för hans själshälsa, även framhållit de mest bevekande inre skäl för Per Daniel att söka frigöra sig från melankolien. Här ligger väl förklaringen till, att denne sedan valde en så ogenomskådlig underskrift.

Av Atterboms övriga kamrater gjorde sig Fredrik Ekmarck och Lars Gustaf Könsberg[1] påminta genom brev på samma dag, andra maj. Ekmarck, som studerade till läkare i Uppsala och dissekerade "gamla käringar", uttryckte sin glädje över att vännen tyckte om sitt patronage och förstod med kamratsympati, att han inte fann sig nöjd med sina omständigheter. Om de gemensamma vännerna, från vilka Atterbom önskade underrättelser, meddelade han följande: "Här lefves nu i allmänhet ganska tyst och till och med på sjelfva

[1] Född i Flistad 1786, prostson, fil d:r 1812, d. 1854.

Digitized by Google

Valborgsmässoafton dracks här högst obetydligt. Aldrig tror jag här blir så roligt här har varit. Jag har ingen gång träffat någon sådan utvald samling hos Kristian Stenhammar som jag förra terrmin ofta tyst afhörde med så mycket nöje. Hammarsköld är i Stan men han har så mycket att göra med Disputation, Prælectiones præcursoris o. d., att han ganska sällan syns till. Malmberg är ej eller så munter som förr, ty behofven, som jag tror den orättvisa Lyckan endast bestämt för de dugliga, trycka honom svårt. Båda Stenhamrarna äro ock mycket sysselsatta, Kalle har varit kraslig hela Termin. Rääfvarne äro ej här. Draken är här men ej så munter som förr." Den gamla umgängeskretsen från 1804—5 befann sig alltså både minskad till antalet och icke vid samma glada ungdomslynne, kanske just på grund av att några bland dess mera stimulerande medlemmar saknades.

Könsberg, som också vistades i Uppsala, företräder i ännu högre grad den rent sällskapliga och studentikosa stämningen. Ur hans epistel anför jag:

Hur mår Du min Bäste Bror? Mins Du när vi sutto en half eftermiddag hos mig och åto kamp äplen — Mins du då vi spelte dam och hur vi ofta diskurrerade och föllo på det söta talet om flickor? Ack! Dessa roliga ögonblick kommer jag ihog så länge jag lefver — Du reste förmodligen åt Hellesta i hemvägen. 1) Hur står till med prostens? Svaret på denna fråga längtar jag just ej så mycke efter — 2) Hur står det till med mitt fordna patronage? Ej heller på denna — men, 3) — Ack huru står det då till med Ebba Sääf, den sköna ungen — för hvar dag vi jollrat bort — Svar härpå ålägger jag dig i ett snart till mig skrifvet bref. Jag ärnar resa ner öfver sommarn. — — — Vi bjudas på Disputationskalas — det ena efter det andra — Vi höllo ett anständigt Nationskalas och fyllde samtlige ....[1] till allas vår fägnad. Vi ha firat si[ste A]prill och 1ste Maj med ett grufveligt och ... ligt drickande. Moln ha sväfvat för våra ögon och ångor af surt öl ha ömsom upstigit ur de våta struparne — Jag har angifvit mig att skrifva pro Exercitio — Herrans ängel mig vare hos! Jag lefver Din

Redlige och Beständige
Könnsberg.

[1] Luckor på grund av att ett stycke är avrivet.

Digitized by Google

Några dagar efter dessa brev skrev Atterbom själv det ovan omnämnda brevet från Solla, varur även Santesson anfört några rader. Dess början är icke mindre kännetecknande för Atterboms penningbryderier under denna tid.

Solla d. 7 Mai

Älskade Vän!

»Änteligen,» torde Du[1] säga, »efter dröjsmål af ett halft år, skickar den stackarn till mig de lumpna 4 Rdr som jag längesedan glömt — och hvars åtanka blott haft ett rum i mitt sinne, såsom exempel af dessa unga pojkarnes ordhållighet, som sedan de supit opp sina knappa tillgångar, krångla sig ned härifrån med gäld nästan hos hvar och en en af sina Vänner, som varit nog obetänksam att låna dem —» Jag slutar här din dialog med Dig sjelf, emedan jag fruktar att Du så föraktar mig att Du icke skulle kunna slösa en sekund längre på någon vidare tanke om mig. Nog — jag är olycklig, och jag är född till olycka, — men det hårdaste af alla missöden, åtminstone för *mig* är att nödgas vara bedragare. — 2 R. tillhöra Svartz och 29 sk Anders Ekmark. Jag beder dig den sista gång jag vågar besvära dig — att Du är god och öfverlemnar dessa skillingar åt Svartz och Ekmark.

Man har placerat mig i ett ganska prosaiskt land, — djupet af Östergöthland, — jag har fått emottaga en kondition på *Solla* nära Linköping hos en Öfwerste Ekenman. Jag har fem disciplar och 100 Rdr i lön — Jag är utstängd från Upsala för flera år, jag har sålt två eller tre år af ett lif som jag gärna skulle kunna umbära — jag får kanhända aldrig mera stoppa min pipa hos Dig eller Hammarsköld, under djupsinniga åstetiska forskningar. Jag drömmer mig ofta om nätterna i den glada, poetiska cirkel, af hvilken jag oförtjent fick den äran att kallas ledamot, och gömmer ansigtet i hufvudgärden med fasa, när jag vid uppvaknandet finner mig i Östergötland, skild från Tieck och Novalis och Schlegel och Kloppstock och Göthe och Dig och Hammarsköld.

— — — — —

Var god och hälsa Din Bror, Hamarsköld, Räf, Drake, Ekmarkerna, Meurlingarne, Malmberg, Adlerbeth, Cronhjelm etc. etc. och framför allt Sällskapet V: V: ifrån Atterbom

P. S. Min helsa är mycket ombytlig, mera svag än hon förr har varit. Orsakerne vet jag ej — dock! kanhända Själens helsa verkar på kroppens: och min själ behöfver verkligen ligga i kur under någon skicklig läkares hand.

[1] Förmodligen någon av bröderna Stenhammar.

Digitized by Google

Från förra hälften av 1806 är också det brev av Atterbom till Per Kernell, som här förut citerats och Santesson tidigare (s. 7) anfört några rader ur. Det visar en oförändrat nedslagen sinnesstämning.

»Hvad mig angår,» skriver han, efter att ha skildrat, hur väl Per Ulrik Kernell, som nu också tillhörde hans lärjungar på Solla, trevs där, »så fördrifver jag tiden på vanligt sätt. Jag läser, äter, sofver, går och sitter: och vältrar mig fram ur den ena sekellånga dagen i den andra. Der har Morbror en retande målning på mitt lefnadssätt. Men tyst — jag har också njutningar. Ofta, när jag slutat min läsning med gossarne, vandrar jag bort till mitt favoritställe, ett Stenrösje i Skogen, som förmodeligen (att dömma efter dess utseende, antingen varit en Offerkrets helgad åt Oden, eller betäcker de multnade benen af någon forntidens kämpe eller patriark. Nära der invid står en cirkel af höga stenar; på några af dem kan man ännu upptäcka spår till Runor. På ena sidan ligger en kulle, Lindsberget kallad, från hvilken jag har en vidsträckt utsigt öfver nästgränsande soknar; bakom ligger den mörka skogen, något längre upp ett mossigt moras, och framför mig en leende slätt, besådd av byar, kyrkor och bördiga sädesfält. Ett stycke härifrån har jag utvalt mig ett Eremitage af höga och lummiga granar. Här går jag, och ligger ofta till långt på nätterna: här skrifver jag också detta bref. — Skall jag tala om mina vidare tidsfördrif, utan att uppväcka Morbrors löje? När jag ligger här om aftnarna och ser Solens döende strålar darra ned på de mossiga stenarna (förlåt mina 16 år dessa sentimentala uttryck) då äro mina lycksalighets timmar började, då är jag så ljuft, så sorgligt lycklig: då hör jag vålnader hviska i Skogen, och ser andar sväfva fram på sädens kullriga vågor. — Då tänker jag ofta med nöje på Morbrors lugna sällhet, på min Far, som är så fattig och likväl så outsägligt rik i min Mors armar: på Pålsbo, min inbillnings Eden, på min bestämmelse, på lifvet ....[1] med Schiller och Mat[thisson] .... till att öfversätta Sång .... ibland sjelf uttryck och meter[?] för den outtryckliga .... som höjer och vidgar mitt bröst. Men aldrig skola glädjens toner ohelga min lyra; ty glädjen förefaller mig som en ung, yster flicka, hvars qvicka infall, löjen och lifliga rörelser för en stund roa mig, — Sorgen åter en gudinna, som också ler, men ler under glänsande tårar. Glädjens behag äro flygtiga och retande — Sorgens äro kjusande, hvarför skulle jag ej då svärja henne evig dyrkan? Dessa äro mina njutningar. Jag är så lycklig, ... jag hyser blott en enda önskan; den, att snart få hvila[?] som kämpen hvilar der borta under stenröret!»

[1] Luckor på grund av att brevet är sönderrivet.

Digitized by Google

Det skall villigt medges, att Santesson har rätt, då han säger, att detta brev "röjer huru ytterst litterärt den unge skaldens fantasiliv gestaltade sig". Jag skulle nästan kunna tro, att just detta brev fått sin form med hänsyn till den litterära smaken hos den, till vilken det var riktat, ty Per Kernells älsklingsförfattare var den populäre Aug. Lafontaine, och hans systersons brev är delvis som en avskrift ur en av dennes rörande romaner. Men denna litterära doft tör ha strömmat från en stor del av den samtida litterärt intresserade ungdomens skriftliga alster. Från sin kamrat Johan Åkerstedt[1], som sedan oktober 1805 hade kondition på Ålhult vid Vimmerby, fick Atterbom i juli ett brev, som har ungefär samma känslofulla naturskildringar och samma vemod. Åkerstedt ber för övrigt Atterbom "som Historicus" hjälpa honom med anvisningar på litteratur och slutar med en fråga om hemmet på Solla: "Hvad tycker du om fröknarne E—n, Om deras andaktsöfningar? o. s. w. — Men jag vet förut och är öfvertygad att du aldrig kan blifva Zinzendorfs anhängare. Eljest är det väl ej min afsikt att kasta ridicule på hvad jag endast hört mig berättas om den religieusa anda som herskar i E—ska huset, utan jag frågar dig med ett ord. Hvad tycker du om att lefva bland damerna af det Religieusa partiet? — Förlåt att jag besvärar dig med dessa frågor. Men detta skulle så oändligt intressera din vän." Den pietistiskt färgade religiositeten i den ekenmanska familjen har kanske icke varit gynnsam för det ungdomliga behovet av förströelse och glättighet, men annars tycks Atterbom ha uppskattat och erkänt de goda egenskaperna hos översten och dennes hustru. "För öfrigt är det Herrskap hos hvilket jag är, redligt och ädelt. Det är en outsägelig vällust att tjena ädla menniskor: också skall jag vörda och älska dem så länge detta hjerta slår i mitt bröst. — Du ser att jag icke är beröfvad all njutning" hade Atterbom skrivit i maj.

Om sommaren upplysa breven ingenting. Förmodligen har den i alla fall förefallit den nedslagne unge informatorn jämförelsevis dräglig. Den 19 juli innehöll Linköpingsbladet, som nämnt, hans

[1] Född 1785, d. 1812.

Digitized by Google

dikt "Röst från den oförgätligas anda". Under eftersommaren har Atterbom emellertid påtagligen råkat in i ett nästan krisartat skede av missmod och förtvivlan. Terminen i Uppsala nalkades, kamraterna skulle snart nog börja samlas igen till studier och samvaro, och med förnyad, oemotståndlig styrka angreps han av sin längtan att få förena sig med dem. I slutet av juli har han tvivelsutan gett obehärskade uttryck åt denna sin trängtan och oro i brev till sina närmaste. Både hans far och han morbror hastade att svara honom, var och en efter sitt lynne. Vad gott det förra brevet kan ha verkat vill jag låta vara osagt. Tydligen med utgångspunkt från ett uttryck i sonens klagobrev skrev fadern följande (jag utesluter vad som ej rör denna sak):

Åsbo d. 4 aug. 806.

At *Babyloniska fängelset* gifvits, öfvertygar oss Biblien; men huru har Per Daniel Atterbom komit dit, antingen när Jojakim af Nebukadnesar fördes till Babel eller då Nebu-sar-adan samma Monarks tjenare gjorde den sista sköflingsstöten i Jerusalem? — I hvilkenthera händelse och om så skedt för några tusend år sedan — Blef du då intet fri fångenskapen, när detta fängelset uphörde och resten hemförlofvades? — Säkerligen äro de 70 års veckorne förbilupne och förlossningen skjedd, när jag nu kan finna dig på Solla.

Nå hurudant var det at vara der? Huru såg deras afgud Succoth Benoth ut? — Hurudana voro de *grytor, knifvar, skedar och all koppar kärill dermed man tjente,* som följde med, såsom sköflade, på trossvagnarne? — Kan hända, at du icke personl. sedt alt detta, ej heller känner det mera, än på beskrifningen? — Så tror jag — som äfven at du sluppit lunka med denna hopen, derom också din ålder, som jag vet för visso, öfvertygar mig.

Dit Babyloniska fängelse är således et annat nyare, icke af Nebukadnesar, utan til äfventyrs af dig sjelf tilskapadt, hvar de 70 årsveckorne lära (för mycket) multipliceras til ledsnad och tyngd för en öfverdrifven förhastad åtrå efter Upsala. — Nå nå — Svår fångenskap nog och, ehuru tråkigt och mödosamt, kan det ej annat än falla tyngre at då öfva sin pligt emot antagna Disciplar.

Men k. Du — hvarföre så fängsla dig, när du det ej behöfver — lemnar du det sunda förnuftet sit friare raisonement, så får du väl efter hand mera lugn inom dig, då du varsnar huru svagt det är at betunga sig med en lust och åtrå, som ej uppfyllas kan, förrän möjligheten det medgifver. — Hvar är nu dit heroiska sinne öfver din 100 Rds lön — skulle

Digitized by Google

du vilja ledsna i förtid och blifva den samma förutan. Hur vil du koma til och lefva i Upsala? At bekika Sjustjernorne med förnöjelse och dervid aldeles förgäta at man ännu bebor jorden, är någodt besynnerligt. Fiat applic. — Lång väg och längre bortovarelse på Kostsamhetens plats fordrar en god matsäck eller friska pengar — hvarföre skall man plågas öfver det förra, om det icke kan skje, när tilgångar til det senare ännu saknas? Detta känner Du, säges, alt för väl, såsom en vettig yngling. Skulle du då intet tillika arbeta uppå at få detta vett odlat til en stilla förbidan af den tid, då möjeligheten visar sig på flera sidor?

K. Du — Öfverlägg moget sakens förehållande, så varder du finnandes nögdare stunder. — Detta är möjeligt, bara du griper dig an — besinnande äfven, hvad du i annor händelse gör värst emot dig sjelf — och föreställ dig dina Föräldrars tankar häröfver — Måtte vår förhoppning vi hafva om dig aldrig få anledning at falla.

Nog förstår du, at jag känner, som sjelf i 2 år hade fem disciplar, huru mödosamt det är — men hvad vill man göra? — Icke önskar jag dig detta bråkvärk, utan helre en lättare Station; men då den ej är til hands, så måste man, såsom en medellös yngling, taga den som finns, för födan och penningen skuld. — Du är icke den förste, som med mycken möda måst tråka sig fram — och at vara nögd och arbetsam har ännu aldrig skadat någon. — Gud vare lof! at dit öde ej hittils varit så svårt, at icke du mer än många andra haft det lättare. Gör icke med oförnöjsamhet det tyngre för dig, då hela skulden dertill blir din egen. — Var i Herrans namn en rask och munter Per Daniel. *Min själ och sinne lät Gud råda* etc.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Kernell hade haft sin tid så upptagen av göromål och gäster, att han före den 8 aug. ej haft någon tid att "ens besvara ett vanligt bref, än mindre ett af Dina, som förtjena ett bättre svar än det ögnablick medgifver, hvilket jag dertill eger att använda". När han nu skrev, sökte han så innerligt och förtroligt som möjligt komma systersonen till mötes, visa honom rätt hjärtligt, hur väl han förstod honom, men likväl föra honom upp ifrån den bittra och tröstlösa leda, som betagit honom och som, att döma av några Kernells uttryck, möjligen blivit än djupare genom "Carolinas" död. Utan rädsla för att mista sin auktoritet blottade han ett okänt, dystert minnesskikt från sin egen ungdom:

Din mjältsjuka oroar mig mindre än den tyckes böra oroa mig som så hjerteligen håller af Dig; men min erfarenhet tröstar mig: En yngling med

Digitized by Google

Din känsla och bildning, och i Dina omständigheter måste vara sådan. Jag vet icke om jag gör Dig hugnad eller grämelse då jag försäkrar Dig att detta ljufva svärmeri uphörer snart nog. Måtte det allenast icke medan det påstår angripa Din helsa; (för Ditt hjerta och Dina seder är jag trygg) så är äfven denna drömmen ljuf att minnas efteråt, när man vaknar till lifvets hvardagsmödor. Jag fann icke längesedan bland mina paper en bundt bref från Hammarqvist och Lect. Stenhammar, som erinrade mig lifligt (så nära var jag att hafva aldeles glömt det!) att äfven jag genomgått samma prof, samma ledsnad vid lifvet. Jag var då 6 år äldre än Du nu är, men var mera *fattig* — efter 2 ½ års konditionerande på landet hade jag af 100 plåtars lön 50 Rdr i fickan, hösten 1785, vid 22 års ålder, med hela coursen för mig, och en fast föresats (den jag också redligen hållit) att aldrig taga en plåt ur min Fars hand —, olyckligt kär i en Flicka som jag aldrig kunde hoppas få äga — och kastad i en hvirfvel af tobaksrök, öl, gräl i coursen med saker som pinade hufvudet och torkade hjertat intill sista droppen — — och länge ingen enda menniska för hvilken jag kunde yppa mig. Med ett ord: Ett sjelfmord var en af mina dagliga tankämnen, och utom kärleken till mina Föräldrar — och Leopold hade jag icke öfverlefvat året 1785. — Detta är min hemliga bekännelse, nedlagd i Ditt sköte för att trösta Dig eller åtminstone bjuda Dig att hoppas sällare dagar. — Du har mera snille och bildning och många lika känsliga vänner — som jag icke ägde, — Du har mera tid på Dig; — Du kan således, Du bör, och Du skall gå vida längre: Gif Dig allenast lite mera tålamod! — Ha, svarar Du, kalle Predikare — Tålamod!!! — Ja, Min Vän, äfven detta kan Du gifva Dig, om Du börjar med att lite mera interessera Dig för Ditt närvarande yrke och dem som omgifva Dig. Du gör mig väl den rättvisan att tro, att jag ej sitter här och vill moralisera min Sons Informator; nej jag glömmer aldeles Per Ulric och hans fördelar och tänker endast på Dina. Föreställ Dig att dessa små varelser, som nu äro under Din hand, inom få år skola vara det Du nu är, i många afseenden, att de skola då•döma Dig så som Du nu dömer Dina ungdoms ledare — hvad Du gjort af pligt eller välvilja — för Din egen eller deras skull etc.: besinna att deras förstånd och hjerta, att en stor del af deras framtids väl eller ve — är i Dina händer; — — och jag är viss på att hvar läs-Stund, hvarje deras lekstund skall få ett värde för Dig, som rycker Dig ur Egoïsmens ostronskal och gör Dig till en flyttbar, mångdubblad, verksam, nyttig och lycklig varelse. Jag blygs att så ofta återkomma med mig sjelf såsom exempel (men Du vet om det är af högmod eller af sällhetskänsla!). Jag ville att Du varit här dessa dagar och sett hur mina för 14 år sedan lemnade Disciplar — Baronerne Mörner, som rest hit för att se mig, — hur de i denna stund anse mig och jag dem, för att finna en

Digitized by Google

Informators befattning, ehuru tråkig, afundsvärd.» Efter denna eftertryckliga själsliga och moraliska föreläsning kommo några praktiska råd: »Gif dig litet tålamod — stig tidigt up om mornarne — tag daglig och tillräcklig rörelse — njut lätt och icke hetsig förtäring, — hvila dina känslor och din tankspänning med lite sällskapsjoller och deltagande i mindre djuptänkta menniskors Smånöjen: Och Du skall återkomma mera stark och glad till Dina ljufva svärmerier».

Ett kraftigare medel än alla råd och maningar sparde den handlingsraske morbrodern till slut, i det han lät hägra en möjlighet för Per Daniel att fortare än han trodde få återkomma till "Ditt kära Upsala. Jag har 2:ne planer för mig jag i detta afseende, ehuru ingendera ännu är genomdrifven. Någondera torde lyckas, — Du bör hoppas alt godt, men räkna visst på intet, för att, i fall det slår felt icke sörja öfver missräkningen, utan vara tillreds att börja bygga nya luft-slott". Han undertecknar brevet "Med varmt — jag kunde nära sagt — Fadershjerta är jag Din Vän" och tillfogar slutligen ett P. S. rörande en annan del av systersonens brev: "Dina reflexioner öfver Poësi m. m. äro brillanta och till en del riktiga. Jag älskar, som Du vet, att disputera; men har nu ej tid. — Greklands vackra tidhvarf var i sanning verldens ungdom; men, ehuru menniskan i *ungdomen* är skönast, så torde hon icke altid då vara mest vis, aktningsvärd och lycklig. Äfven Du torde öfverlefva Din ungdom. Jag önskar Dig så behagliga dagar då, att Din erfarenhet måtte corrigera Din teori. — Nu kan Du vara ledsen både vid min text och mina noter".

Kernell måste ha ansett sig föga belönt för sin varma vänskap och hjälpsamhet, ty varken det samtal, som egde rum vid ett sammanträffande straxt efteråt, eller det nästa brev han mottog av Atterbom ($^{20}/_{8}$) var tillfredsställande. Brevet tycks ha varit skrivet nästan i desperation. Morbroderns svar av den 26 aug. är också betydligt skarpare i tonen. Per Daniel begärde att få låna 37 riksdaler, men fick veta, att morbrodern, ehuru hans kassa var starkare än komminister Atterboms, ej då kunde umbära denna summa: "Du kan aldrig räkna för mycket på mitt hjertelag, men knapt nog lite på mina tillgångar". Kernell har fått besked om vilket

Digitized by Google

tanklöst slöseri ynglingen gjort sig skyldig till, vilka simpla nöjen han deltagit i och, sämst av allt, med vilken dålig levnadslära han försvarade sitt handlingssätt.

»Jag bör kanske icke nu uprepa hvad jag i vårt samtal nämnde, att nemln det är obegripligen inconseqvent af Dig, som brinner af lust att återse Upsala och ändå genom lystrande till alla ögnablickets hugskott försvårar och aflägsnar upfyllelsen af denna Din käraste önskan. En Linnråck, som Din Mor kunde väfva lika vacker, en klocka, som Du redan vill sätta bort eller sälja, ett par pantalonger, som helt visst kunde umbäras eller fås mindre dyra, några böcker, dem Du kunde få låna — — — och några skulder, dem Du aldrig bordt göra — — — och dermed är alt hvad Du til dato förtjent i lön — expedieradt! Hvem svarar Dig för att icke resten är engagerad innan årets slut etc. etc.? När Du icke kan neka Dig något nöje eller infall, så kan Du ock aldrig rätt njuta. — Men detta är i Dina ögon antingen så lågt och ringa — eller ock så dumt ställdt (NB icke af Dig, utan af Försynen — hvad säger jag — af *Ödet*, — att det icke är värdt att vara till, att lefva i en verld, der man ej har alt hvad man vill! — Jag är bitter, torde Du tänka. Nej, min vän, jag gråter när jag skrifver detta, mitt hjerta blöder vid den tanken att Du saknar den bästa trösten i alla vidrigheter, den enda nyckeln till lifvets gåta, tron på Gud! Se, Min Bror, och bäfva i hvilken irrgång Du råkar, när Du blundar för denna ledstjernan. Redan är det Dig ett intet — att gå in på krogen och i den crapuleusaste af all liderlighet förneka och förnedra Ditt menniskovärde. — Men kanske jag ser förmycket svart, — som Du annars plär göra: Jag misströstar icke, — se här mitt sätt att se sakerna, — jag misströstar icke om en yngling som i passionens yrsel eller i förförelsens villa gör en, två, ja flere dårskaper; men mitt hopp sjunker, när jag hör honom antaga *principer*, som moral och hyfsning fördöma. — Dock detta måste hafva varit ett infall, som Du sjelf ogillar 'en *glad* är lik en full, som sitter och sjunger på en likkista'. Skall detta vara qvickt, det är möjeligt; men sannt är det icke.»

Särskilt olyckligt hade det råd utfallit, som Kernell gav Atterbom att egna sig mer åt sällskapslivet på Solla, men Atterboms försvar för sig ådrog honom en ny förmaning. "Du recenserar", skriver Kernell, "en conversation vid bordet en aftonstund, hvilken i sanning icke var underhållande; men, Bäste Du, hvad gjorde Du för att ge den mer interesse? — Du kom in med en distrait nästan arg upsyn, teg eller svarade *Nej* och *Ja*, med en sträfhet som

Digitized by Google

gränsar till den plumpaste ohöflighet. Du smålog föraktligt åt deras joller. De mönstrade och dömde en coëfure, Du dömde hela sällskapet värdt förakt. För att bli älskad måste man älska, — för att bli road, måste man vara roande. — Ja, hvad rår jag, säger Du, för hurdan jag blifvit, jag kan ej anse en galge för en triumfboge! — Bäste Du, Du klemmar för mycket med ditt Hjerta eller rättare Din svärmande inbildningskraft förvillar det. — Så länge mitt klappar, så lefver en varm vänskap der för Dig!«

Dessa allvarliga maningar, som hade så påtagligt berättigande och likväl utan tvivel icke alls gjorde den åsyftade verkan på den unge Atterboms upphetsade och pinade sinne, återkommo senare på hösten i Kernells brev den 5 och 11 november. Det ser ut, som om Kernell under någon tid icke stått i brevväxling med sin systerson, kanhända ha de i stället råkats personligen. Emellertid hade Atterbom tydligen sänt åtskilliga nya alster av sin diktkonst till Hällestad, i vilka han gav uttryck åt sin djupt dystra sinnesstämning, och det är med utgångspunkt i dem, som hans morbror ånyo, bevekande och undervisande, sökte leda honom ut ur den subjektivt begränsade värld, i vilken han hårdnackat grävde in sig allt längre.

»Min Egen Vän Jag tackar Dig af alt mit hjerta för de flera godbitar Du skickat mig.[1] Jag läser och läser om dem med ökadt nöje, såsom foster af Ditt snille, men ock med ökad bedröfvelse, såsom målningar af Ditt hjertas belägenhet och Ditt sätt att se och döma Dig sjelf och menniskor. Det skulle vara stor skada i afseende på Ditt lyckliga poetiska anlag, om Du för lång tid lagt bort lyran; men nog tror jag, att en liten hvila från dessa *Dina njutningar* (som Du sjelf kallar dem) är ganska nyttig och nödig, ej allenast för hela Ditt öfriga bien-être, utan för sjelfva denna njutning. Mins Du dessa ord af Rousseau — en fransman med känsla — savoir jouir c'est savoir se priver! Alla både yttre och inre sinnens njutningar hafva en gräns, der de aftyna eller öfvergå till smärta. En vis Man stadnar, innan han hunnit denna gräns. Märk detta prosaiska *stadnar*! — ännu anser Du detta antingen för en omöjlighet eller en föraktlig svaghet: Men jag är viss på — och jag önskar det med varmt hjerta, — att, innan du upnått mina år, skall Du döma

[1] Ibland dem kunna naturligtvis de förut nämnda, i Linköpingsbladet tryckta »Röst från den Oförgätligas anda» och »Romance» ha varit, men det framgår av Kernells uttryckssätt, att de icke varit de enda.

Digitized by Google

hvad Du nu skrifver och känner så ungefär som jag nu dömer det. Du är ung, god och känslofull; Du värderar nu dessa egenskaper högst och nästan endast. En annan tid, då Du blir mera icke *kall*, som Du nu skulle kalla det, — utan mera lugn och verksam; så sätter Du som jag, tusen gånger mera värde på en ädel handling, en uppoffring för sin pligt, än på alla brusande känslor, särdeles när dessa hos den ena koka öfver och fräsa ut, utan att uträtta det minsta till menskligheten gagn, och hos den andra leda ända till förakt och hat för de menniskor, som antingen icke fått samma dosis känslighet (ty känslan är i det mesta natursgåfva den jag ej rår för) eller som lärt att betvinga denna yrsel, som efter många svåra dyrköpta segrar, ändteligen tillfäktat sig välde öfver sig sjelfva, det är: Frihet och Sjelfständighet. Du känner ju ej allenast Horatii, utan ödets, dura necessitas och claves trabales: För dessa måste man vika — alt annat står i vår magt.»

Kernell fortsatte med att som han säger söka läka Atterboms melankoli: »läka Ditt sår, men min tunga hand torde göra incisionerna så djupa och svåra, att det förblöder. Dock, skäras måste det — försökom — min hjertas välmening skall vara i stället för lindrande balsam. Jag törs icke och hoppas icke behöfva röra vid Ditt *hjertas* sår: tiden skall ensam, eller underhjelpt af en annan god flicka, hela det. — Din andra svåra sjukdom är: ett brinnande begär att utmärka Dig, lysa och njuta, och detta alt snart, ja nu genast! — Se detta är det värsta: Du vill redan *vara* och *äga*, det Du en dag — jag hoppas det med visshet — men ännu ej på flera år, skall *blifva* och *få*. — Vore Du nu i stånd att tro och hoppas, i stället för fordra och misströsta, så vore Du räddad. — Du vill beundras och förtjusa såsom skald: om jag ägde någon röst bland konstdomrarne, så skulle jag lofva Dig att Du vinner denna önskan — med tiden; men nu är Du — Informator: En man af ganska opoëtisk befattning! Jag begär icke att Du skall finna den lätt och behaglig. Ifrån 13 till 30 års ålder har jag burit samma ok, och funnit det tyngre än något tjenst-ok; men troligen hade jag aldrig burit detta sednare så lätt, om jag ej tråkat under det förra. — Menniskans lott — den lyckligare menniskans lott — är att först arbeta och sedan njuta. Du vill njuta *genast*, annars anser Du Dig vanlottad till den grad, att Du ledsnar att lefva. Försaka för en tid äran och njutningen af Poësien, och tag Dig före att gå så nära som möjligt är idealet af en fullkomlig informator. Börja icke hvar dag med en tröttnad Discippels olust och längta icke, som han, efter lofstunden; utan tänk hvar morgon: Denna dagen hörer icke mig, utan dessa barnen till: Deras förkofran, deras glädje är mitt kall, min njutning. Ensligheten, betraktelserna, egna läsningen — äro roligare, än ett mindre interessant sällskap; men NB roligare endast för mig.»

Digitized by Google

Därefter följer det en utläggning av, hur föga de små lärjungarna och deras fader kunde känna sig tillfredsställda med Atterbom. Det framgår av Kernells brev, att Atterbom beklagat sig över att översten talat om *försummelse*, något som han förnekade att ha gjort sig skyldig till. Kernell gav Atterbom rätt häri, men påpekade, att Ekenman hade rätt att knotande tala om "Din olust för Ditt yrke, om Din mulna blick och kanske tvära svar, om Din fordran att man borde roa och muntra Dig, af hvilken man hade rättighet att vänta blifva hugnad".

Det är tydligt, att Kernell varit mycket bekymrad för den älskade systersonens skull och ivrigt sökt någon utväg, som skulle möjliggöra dennes återflyttning till Uppsala. Det nästa brevet, som han avsänder knappt en vecka efter det föregående, ger ännu starkare uttryck åt hans farhågor och söker upprycka med roten den utmanande, nihilistiska åskådning, i vilken Atterbom ordade om, kanske till och med hotade med självmord.

Efter att ha meddelat, att han sannolikt skall komma och examinera gossarna den 15 december och uppmanat den unge informatorn att inte tröttjaga dem eller sig själv för den skull, skrev den bekymrade tuktomästaren:

»Du har för närvarande icke roligt[1] — Du har haft ett leende hopp, som skänkte Dig några obeskrifligt sälla ögonblick, — och försvann. Anså ge Du detta som en angenäm *dröm*, af hvilken Du vid upvaknandet har endast minnet och saknaden qvar; så smålog Du med någon bitterhet åt denna fantasiens gäckande synvilla och tänkte icke stort mera derpå. — Ansåge Du denna händelse, såsom Du borde, som en väckelse åt Din själs bästa krafter, som en blid vink af Försynen, som en förtidig aning om hvad Du bör först förtjena och kanske efter andra 15 år vinna; så skulle Du vara glad och tacksam, — att en så tröstande och ovanlig uppenbarelse skedde Dig förr än alla andra. — Men, efter Du intet *straxt* fick det Du så innerligen tyckte om och önskade; så gör Du som de sjelfsvåldiga barnen, kastar bort de leksaker Du har och försäkrar gråtande af harm att Du icke nu mera vill ha det där man nyss nekade Dig! — Du är, märker jag, ännu sysselsatt med detta (icke fega! Gu bevars för blasfémen!) hjeltemodiga

[1] Överste Ekenman tycks ha haft ekonomiska svårigheter vid denna tid, vilket kanske bidragit till att göra vistelsen på Solla otrevlig.

Digitized by Google

förslaget att sjelf göra slut på ett lif, som Du aldrig bedt om, och som icke längre roar Dig. Att med tråkiga, på jorden krypande, men likvist solklara raisonnemans bevisa Dig det skefva och haltande i de liknelser Du anförer till försvar för denna sottise, vore en fruktlös möda; ty Ni étherns högkänsliga Serafer äro *ifrån* alt detta, hvad vi andra profane stoftets barn, vi usle nidingar, hos hvilka sista gnistan af högre Genius är slocknad, — — kalle *skäl* och *förnuftsslut*, med dessa sublima orden: »I kunnen icke döma om den känsla I ej erfarit, I förtappade! — — — det är icke så lätt att komma till rätta med inspirerta! — Jag skall således icke plåga Dig, hvarken med förnuftsgräl eller Christlig jargon, skall icke säga Dig ett ord hvarken om samhällets fordran och Dina vänners hopp (ty Du har icke bett mig hålla af Dig, och det högmod jag känt öfver att vara Morbror åt en yngling som lofvade så mycket — det är *mitt* och icke Ditt fel!) eller om Din svarslöshet inför Gud, ifall Du skall göra reda för hvad Du uträttat med Dina pund utaf det Du kunnat och bordt uträtta till menskligheten uplysning, förbättring och tröst; utan jag skall allenast af Dig göra en fordran eller, om Du häldre vill, en bön, den Du ej kan neka mig, om Du har menniskohjerta: Det gifves ett par varelser, dem Du väl icke är skyldig någon tacksamhet för det de, utan att fråga om Du ville det — gaf Dig lifvet; men dem Du dock icke bör hata, efter de likväl icke mente Dig illa dermed. Din Mor, i synnerhet, som så dyrt fått betala det ögnablicksnöjet hon njöt i Din Fars famn, med 10 månaders qval medan Du låg under hennes hjerta, och med dödskampen då Du föddes: denna goda, huldа fastän svaga själen, som vakade så mången natt för Ditt oläte och gret så bittert när Du harmades vid det sinade bröstet, som var så tröstad när Du bara log, som bar Dig på sina veka aldrig tröttnande armar, som aldrig kunde neka Dig någon obrottslig önskan (och detta var hennes enda och stora fel; ty just derigenom blef Du så oöfvad i den svåra konsten att *umbära:* Men är det likväl *Du*, som bör straffa henne derföre?) som sjelf aldrig känt något annat högmod än öfver sin qvicka och dygdiga Son, aldrig någon ärelystnad, utan för hans framgång, — som glömde sina behof och sina plågor om det minsta fattades honom och som i detta ögnablick knapt älskar ett krämpfullt lif för annat, än att få se denna Sonen älskad och hedrad af alla: Denna ädla qvinna, förtjenar hon icke åtmindstone Ditt medlidande? — Väl, se här min bön: Innan Du går att ända Ditt lif, gå och tag en hvass knif, sätt den djupt in i hennes bröst att han må hinna till hjertat, vrid den väl omkring, att hon snart må förblöda. Jag svarar Dig för att hon skall förlåta Dig, välsigna Dig och be för Dig i sin sista stund, ja att hon skall tacka Dig dessutöfver, om Du säger henne att Du annars ernade börja med Dig; ty hon hade likafullt af detta sår tagit döden, — men långsamt — under outsägeliga qval, icke blott öfver alla sina

Digitized by Google

försvundna förhoppningar — utan af den odrägliga ångest som Du icke begriper — att tro Dig fördömd.

Om Du icke känner vigten och sanningen af detta argument, om Du efter denna dag kan med minsta välbehag, kan utan rysning ett ögnablick uppehålla Dig vid den föresattsen att sjelf bära hand på Ditt lif, så förklarar jag Dig högt för den gudlösaste niding, som ännu lefvat på jorden!»

Den retoriska hållningen, städse skönjbar hos Kernell och här mer än vanligt påfallande, kan icke göra detta märkliga brev mindre vittnesgillt ifråga om faran av den kris, som Atterbom genomgick vid denna tid och som synes ha blivit alltmer svårartad under höstens lopp. Jag anser det uteslutet, att Kernell, vars människokännedom och erfarenhet äro intygade av så många och som alltsedan systersonens barndom varit i tillfälle att följa hans utveckling på nära håll, låtit skrämma sig blott av otyglade utbrott, som denne tillåtit sig i sina brev. Utan minsta tvivel har Kernell haft goda grunder både för sin oro och sina utomordentligt kraftiga maningar. De argument han tillgriper för att bryta motståndet i det förstockade sinnet äro sannerligen utomordentliga. Ehuru Kernell naturligtvis i sitt vällovliga syfte målar så svart som möjligt, ger han säkert en på det hela taget riktig bild av den unge: hans olust i arbetet, som han sköter mekaniskt, hans upptagenhet av sin egen sorg och den diktning, som efter den korta vistelsen i Uppsala föregående höst blivit det enda, för vilket han vill leva och varmed han vill sysselsätta sig. Kernell sticker inte under stol med den moderliga svaghet, som alltifrån de spädaste åren skämt bort Atterbom, förmodligen med ett visst tillbakasättande av hans syskon, och det förefaller som om morbrodern själv, på samma gång han sökt rätta och leda systersonen utan klemighet, likväl själv närt hans fåfänga genom det beröm, som tydligen slösats på hans begåvning. Överraskande nog synes Atterbom vid denna tid ha uttalat sig i en direkt kristendomsfientlig riktning, åtminstone hånat det kristliga livet och tillagt sig benämningen människohatare. Själv anklagade sig Atterbom senare för materialism, vilket otvivelaktigt åsyftar både hans åskådning och den böjelse för finare kläder, nöjen och dylikt, varåt han under denna tid tycks ha

Digitized by Google

gett jämförelsevis fria tyglar. Han ångrade sig sedermera djupt, men ännu dröjde ångern att infinna sig.

Kernell var stadd på resande fot den 11 november, han skulle upp i norra delen av sin socken på husförhör, och hann därför inte avsluta brevet, innan for. Slutet av episteln skrev han dagen därpå i Grytgöl. Det är betecknande för hans osäkerhet om, huruvida Atterbom av hans brev skulle kunna hejdas från att fullfölja sitt onda uppsåt, att han icke tordes undanhålla den förtvivlade unge mannen de ännu blott ovissa förhoppningar om att få återvända till Uppsala, som var allt vad han kunde ge honom. Han skrev därför:

»När jag med lugnare själ, än jag skref det, genomögnar det föregående, finner jag likväl icke skäl att återtaga ett ord; men väl, att till Din upmuntran emot hvad jag ernat, röja i förtid en liten underhandling, innan den ännu är till fullo ut-agerad. Om jag derigenom ger Dig åter ett hopp som bedrager, så måtte Du åtmindstone deraf se att menniskor, — äfven utan att Du bedt dem derom — sysselsätta sig med Ditt väl och med planer att förr än Du hoppades göra slut på Din närvarande träldom. Se här ett utdrag af Ärkebiskopens sista Bref af d. 4 November:

»Jag hoppas att kunna skaffa Atterbom, ehuru frånvarande, Lindblomska Stipendium; men beklagar att det ej är större. Någon afbränning kunde möjligen bli för denna Termin åt den afgående, som icke heller är här, men jag skall äfven söka afböja den. Då skulle Atterbom, om han kan vara här d. 1 Mars nästa år, vid Midsommarn få lyfta ett års Stip. h. e. 50 Rdr. Det är bättre än intet, och det är alt hvad man kan säga.»

Att detta hugnesamma postscriptum hade en betydelsefullare verkan som botemedel än alla goda råd och uppfostrande maningar, kan icke betvivlas, och Kernell har själv intygat det genom några rader i sitt svar på ärkebiskopens brev, vilka anföras av Santesson: "Jag höll på att misströsta om honom [Atterbom] för hans tilltagande Mjältsjuka; men denna stråle af förhoppning om oväntadt snar förlossning från hans landsflygt ifrån Upsala har redan tyckts gifva honom nytt mod och lif".

Det återstår blott ett enda skriftligt aktstycke av Kernells hand från detta år, som ytterligare behöver omnämnas. Sedan den gode prosten strax före jul hämtat sin "älskade ungdom", sonen

Digitized by Google

och systersonen, efter examen på Solla och kunnat meddela den senare, att han verkligen skulle få sin brinnande önskan uppfylld och fara till Uppsala, gav han honom på julafton ett litet sigillförseglat brev. Det bar utanskriften: *Recept mot Upsala-Febern för Per. Dan. Atterbom. Recidiver äro svårare att bota.* Ini brevet lästes orden:

De 27 Riksdaler Rglds, hvilka Stud. Herr Per Dan. Atterbom af undertecknad låntagit, varda härigenom, såsom till fullo betaldte, qvitterade.

Hellestad d. 24 Dec. 1806
P. Kernell.

Ur kamratbreven från hösten 1806 är icke så mycket av intresse att hämta. Fredrik Ekmarck hälsade honom från en gemensam vän, Blohm, som önskade få brev från Atterbom: "Vräkt längst upp i Tavastland, lefver han såsom Eremit; omgifven af menniskor, som i det närmaste likna de oskäliga djuren. Vildhet, grymhet och den mäst barbariska omänsklighet äro de barmhärtighets värk dessa naturens missfoster vanligen utöfva. Dummhet och barbarie äro deras hufvudpassion, och deras högsta nöje är, att på de mäst barbariska sätt plåga sina likar. — Hans egna ord äro: *Säg Atterbom, att jag uppriktigt gratulerar honom skörda de lagrar hans ädla hjerta och lyckliga genie förtjena.*" Vidare uttalade han "en öfverdrifven längtan" att få läsa Atterboms opera omnia, så snart vännens "makliga corpus" tillät honom att sända avskrifter. I augusti uppmanade han Atterbom att göra honom sällskap till akademien: "så skall jag muntra dig att den munterhet som fordom försötmade dig lifvet, måtte återkomma och man icke misstaga sig på din fordna glättighet. Vi skulle läsa, kurtisera och dricka vårt glas med smak, som en student anstår". I trots av att deras hjärtan voro förenade "med det starka vänskapsband, som trotsar sjelfva tidens och evighetens längd", nödgades Fritz avslå Atterboms anhållan att få låna 40 rdr, emedan han själv behövde allt vad han kunde få ihop just för vistelsen i Uppsala. Till svar på detta brev fick han en säkerligen mycket nedslagen skildring från Solla. Hans

Digitized by Google

svar den 26 september innehåller nämligen bl. a. raderna: "Ditt sista bref var en fullkomlig målning på alla lifvets bitterheter och qval — jag hoppas ett elakt momentelt humör, men ej verkligt lidande aftvingat dig denna grufveliga jeremiade". Även en annan bekant hade fått del av Atterboms klagan och uppmanade honom också att söka skaka av sig sorgerna: "Ingalunda duger det at kalla sig längre den olycklige — nej var lustig och glad, och låt icke obehagliga öden krossa modet. — — — Utaf egen erfarenhet käner jag hvad odräglig ledsnad Min Herres göromål medföra. Och huru mångfaldigt denna fördubblas då tillika kroppen tryckes af tidens vedermöda." Gustaf Åkerstedt, som lämnat Uppsala, "detta lärdomens och ledsnadens hemvist — ja äfwen frihetens — säger du — det är sant — men nog — jag är glad att hafwa sluppit helskinnad derifrån — Det är himmelsskriande Gudlöst hvad man der plågar en stackare både till kött och blod", lovade att till jul återlämna Schiller, som han lånat av Atterbom, och — krävde honom på 1 rdr 36 skillingar, som han nödvändigt måste ha inom fjorton dagar och som utgjorde resten av den summa, 4 rdr 36 sk., för vilken han köpt böcker åt Atterbom i Linköping på våren.[1] Summan var ju inte stor, och kravbrevet visar ännu en gång, hur omöjligt det var för Atterbom att inskränka sig till vad han hade råd med och hur han trasslat in sina affärer.

* * *

Från Solla bröt Atterbom upp någon gång i slutet av januari och tog vägen över Åsbo och Hällestad. I ett brev av den 12 jan. 1807 omnämner Kernell ännu ett poetiskt arbete av Atterbom, som är oss obekant: "Moster ber att när Din Orleanska flicka gjort sin Svenska toilett, Du nödvändigt skall göra henne den hugnaden att

[1] Åkerstedts räkning finns kvar och visar, att det var helt andra än poetiska arbeten Atterbom hade velat förvärva: Oloff von Dalins »Svea Rikes historia», Engelbrekts historia (av obekant förf.), Thunbergs »Resa», Annoyes »Bref om Spanien», »Mémoires a l'histoire de Brandenburg», S. Ödmans »Jemförelse mellan Norra och Södra polarkretsen», »Cromwell» av ?, Nicolais »Nothankers Lefwerne» i sv. öv., Tissots »Santé des Gens des Lettres», Lockes »Sur l'entendement humaine» och »Epicaris». — Om auktionen se längre fram s. 53.

Digitized by Google

få bli bekant med denna Din sköna: Du må väl icke vara jaloux, fast än Du ganska förlåteligen är kär i henne?" Atterbom har alltså vid denna tid arbetat på en tolkning av Schillers "Die Jungfrau von Orleans" — ty att det skulle vara fråga om den straxt efter skådespelets utgivning skrivna lilla dikten "Das Mädchen von Orleans" är ju icke sannolikt. I "Ordningen af mina skaldestycken", den lilla förteckningen på hans dikter, som förvaras i Stockholms stads arkiv, nämner han två, likaledes okända översättningar från Schiller, *Barnamörderskan* och *Idealerna,* under år 1806, då han alltså måste ha sysselsatt sig med denne skald mer än man skulle förmoda på grund av att litteraturforskningen funnit så föga intryck av Schiller i hans diktning från denna tid.

"Vårterminen 1807 plägade Atterbom beteckna såsom en för honom särdeles glädjerik tid", berättar Böttiger. Fången hade sluppit ur fängelset, fjärilen fick återvända till blomınorna, i stället för informatorsplugget i det pietistiska och, som det förefaller, vid denna tidpunkt allt annat än förmögna hushållet på Solla fick han nu syssla med sina egna studier, samlas med poetiska vänner i den gästfritt upplåtna bostaden i Skytteanum, dit två nya kamrater snart funno vägen, Georg Ingelgren och Vilhelm Fredrik Palmblad, inom kort hans förbundsbröder i Musis Amici, den nya sammanslutningen för den svenska poesiens föryngring. Undra på att den unge skalden var glad!

I Uppsala greps han helt och hållet av det nya i dikt och studium liksom av vännerna där. Han var karg på meddelanden hem, såsom jag förut nämnt, och även Per Kernell fick vänta länge på brev. Den 30 maj skrev han sålunda och tackade för hans "vänskapsfulla bref", men tillfogade med sin vanliga blidhet: "Jag tänkte visst icke ondt om Dig för Din långa tystnad, men att jag många gånger var orolig deröfver, kan jag icke neka: När Du en gång får en Son, som Du håller af, skall Du bättre begripa denna svaghet". För sista gången hade han tillfälle att hos sin unge släkting söka inskärpa både de sparsamhetsgrundsatser denne hade så svårt att tillegna sig och sin egen verksamt kristliga uppfattning av livets värde och mål:

Digitized by Google

»Ännu är väl icke värdt, märker jag, att säga något ord om hushållning och omtanka, då Du, med alla Dina föresatser att beflita Dig derom, kunnat gå så långt i obekymmersamhet om morgondagen, att Du icke merkte Din cassas tillstånd förr än Du ej ägde postporto till Ditt bref: Jag vill blott varnande be Dig: Räkna icke på att en Deus e machina (Kolmodin denna gången) uplöser knuten af Dina af egen oförsigtighet inveklade lefnadshändelser. Det är kanske icke Poëtiskt sublimt — men det är förnuftigt och rätt, att vårda äfven sina sublunariska angelägenheter. — Detta är hvarken badinage eller smädelse: Det är mitt rena alfvare. Det är kanske mindre delicat att tillåta sig en dylik bestrafning den stund man ville skaffa sig det nöjet att obligera; men af en välment mska, som börjar bli gammal håller man ju till godo en smula knarrighet!

Jag är på det högsta nöjd med Dina närvarande occupationer: En yngling med Ditt hufvud och underbyggnad, med Ditt oförderfvade hjerta och Dina rena seder bör med Dina närvarande tillfällen (måtte de räcka länge!) prestera något utmärkt. Du skall visst icke bedraga detta hopp. — Men som jag (förmodeligen af okunnighet) icke kan förmå mig att sätta menniskans bestämmelse och högsta sällhet i dessa Imaginationens härliga ingifvelser och snillets mästervärk, ehuru högt jag värderar dem; så önskar och hoppas jag, att äfven Du en dag, när din svallande blod lugnar, skall få smak för och erfarenhet af den husliga och medborgeliga sällheten i en verksamt och för mskor nyttigt lif.

Vi hafve ofta talt om Grekernas skönhetssinne och Din predilection för den gamla verlden, såsom menskligheten ungdom." Med ett långt citat ur August Lafontaines "Herrmann Lange", som påstår, att greker och romare voro överlägsna i allt det sköna, men underlägsna i sanning och rätt, att deras skönhetssinne bragte dem långt, men att de försummade mänskligheten, inbjuder Kernell till ordskifte om de gamles eller de nyares företräden och försäkrar, att Atterbom skall göra honom ett verkligt nöje, om han någon ledig stund ville meddela honom sina tankar i detta eller andra ämnen och tillåta Kernell att säga emot honom. Till slut ber han: "Bäste Du, gör alt hvad Du kan att med Ditt umgängessätt bidraga till glädjen i ett hus, som så oförskyldt emottagit Dig!" och bifogar en liten "Riksgäldslapp" för att ersätta postpengarna: "Misstyck icke ringheten — den vittnar mer om gifvarens hjerta än förmögenhet".

Digitized by Google

Även det sista brevet av Kernell, den 6 juni, innehöll kontanter, hela 10 Rdr B:o, "det önskeligaste och fullständigaste Svar på Ditt sista Bref". Mer än vanligt jäktad, medhann prosten bara några rader: "Lycka till de starka och hedrande steg Du tager till Graden.[1] Men, lyd mitt på förfarenheten grundade råd: Förhasta Dig icke med skrifningen pro Gradu och Candidat-Examen. — — — Låt Din reputation stadga sig. Lärares omdöme, så väl som andras, grundar sig mera på opinion än på säker kännedom och pröfning".

Den 12 oktober rycktes Kernell bort, den 19 september hade komminister Gabriel Atterbom avlidit. Dessa båda stora förluster, vilka redan i yttre hänseende betydde så mycket för Per Daniel, hade en icke mindre betydelse för hans inre liv, för hans åskådning. Efter dem kan man tala om en verklig omvändelse hos honom, naturligtvis icke plötslig, utan säkerligen förberedd och möjligen redan till någon del vunnen under de poetiskt filosofiska studierna efter återkomsten till Uppsala i februari. Men säkra vittnesbörd om hans fullkomligt förändrade sinnesriktning ega vi icke förrän efter sedan hans själ blivit skakad genom de bägge dödsfallen. Året förut, då han mist "Julie-Carolina", hade han känt sig bortryckt från religionen, från fromhetslivet; efter förlusten av far och morbror återvände han till korset med svärmisk dyrkan. Dikten "Till Carolinas Skugga" är icke buren av någon kristlig stämning, *förskjuten af Gud och menskor* nämner sig skalden i slutverserna, och vad man än kan vilja räkna av från Kernells lista på systersonens förvillelser, kvar står i alla fall, att denne trotsigt förkunnat en åskådning, i vilken morbrodern till sin smärta och förfäran måste sakna "den enda nyckeln till lifvets gåta, tron på Gud". I de tidigaste av hans vittra verk från hösten, vilka vi ha bevarade i Sällskapet Musis Amicis handlingar, nämligen "Minnesrunor, ristade åt de heliga manerna af min älskarinna, min far och min vän", prisbelönt den 4 november, och inträdestalet, "Religionens oskilj-

[1] Atterbom hade den 22 april avlagt den s. k. nationsexamen med *eximia laude* och disputerade den 15 juni pro exercitio. Hans betyg i examen voro: teologi admittitur, matematik facillime approbatur, historia laudatur, latin laudatur, franska approbatur cum exim. laude, engelska approbatur cum laude, tyska cum exim. laude, grekiska laudatur och hebreiska facill. admittitur.

Digitized by Google

aktiga samband med poesien", hållet den 10 oktober, möter oss en helt och hållet ny åskådning. Båda omarbetades som bekant icke långt efteråt, men sällskapets arkiv har bevarat även den första avfattningen av såväl dikten som talet. "Liksom vid *Minnesrunor*", skriver Santesson (a. a. s. 29), "är man i stånd att genom en jämförelse mellan inträdestalets tvenne gestalter iakttaga de romantiska elementens gradvisa framträngande och växt i Atterboms tankevärld" och har själv genom en skarpsinnig analys påvisat detta. I helhetsuppfattning, i världsåskådning stå de varandra likväl mycket nära men äro tillsammans långt fjärmade från fjolårets uttalanden och poetiska alstring såsom uttryck för tro och tanke.

I sin ursprungliga gestaltning bär inträdestalet den tydligaste prägel av att vara skrivet i en stämning av ånger och botgöringsbehov. Mottot är hämtat från Schiller:

> Ein Kind nach heissen Reuethränen[1]
> Sich stürzt an seiner Mutterbrust.

I omarbetningen ett år senare ha dessa verser ersatts med ett citat ur Werners "Martin Luther" (Santesson s. 36) och det personliga känsloutbrottet, som förut lånte ord hos Schiller, har avlägsnats, liksom själva titeln förändrats och det teoretiska elementet utvidgats. Men nog står kvar för att visa, hurusom det i sin helhet främst är avsett att vara ett den botfärdiges och omvändes försoningsoffer, lagt på den bortgångne faderns grav. När talaren säger sig vilja svärja "att aldrig mer förföras af Tidens moderna dårar" och fortsätter: "O Skugga af min Far! Du som tröstande kringsväfvar mig i Smärtans stunder och inspirerar mig öfverjordiska sånger! *Dig helgas detta försök af en omvänd Son* (min kursiv nu), att skåda Konstens renhet i Religionen" kan detta, efter vad både Kernells och faderns höstbrev visa, icke gärna tolkas annorlunda. Santesson (s. 30) anför den i talet inlagda sonetten till jungfru Maria och anmärker: "Dess katolska ruelse är tydligen en attityd, en fantasiupplevelse av mer eller mindre styrka, och

[1] Jfr uttrycket: »denna blick, som dränks i ångrens tårar» i den sonett, som ingår i talet.

Digitized by Google

dock bäres tanken om återseendet av fadern av ett par gossaktigt äkta tonfall". Det är begripligt att bristen på biografiska dokument och talets litterära retorik kunnat framkalla en sådan tolkning, men jag tror icke, att den kan uppehållas, när man fått lära känna något av hur Atterbom tänkte och skrev 1806. Sonettens sista terzin:

> Skänk mig det Hopp, att jag, från Jorden tagen,
> En gång skall se min Far, med Glädjetårar,
> Höjd öfver tid och Död, på sista Dagen!

uttalar grundstämningen, den nyomvändes bön om förlåtelse och nåd, stigen ur en själ, som han i föregående verser kallat "af Lifvets flärd bedragen". Jag tror icke, att man kan tvivla på upprikt igheten av denna ånger, och det synes mig mycket naturligt, att Atterbom just på grund av denna sinnesstämning var särskilt mottaglig för inflytandet från Zacharias Werner.

Omarbetningen har som sagt utplånat ångerns bikt, men bekännelsen om själva omvändelsen kvarstår, nu versifierad, och de avgörande raderna läsas också hos Santesson (s. 35):

> Dig helgas, Seraf, på Jorden min Far,
> Min Genius i Lidandets stund!
> Det svaga försök af Din omvända Son,
> Att hembära Tron Poesiens lån,
> Och se dess Systerförbund.

Ordet *omvänd* i detta tals båda avfattningar är onekligen mycket påfallande; när denna kris var över och harmoni var vunnen, upptog Atterbom ett par år senare dessa verser i "Phosphoros"-dikten "Invigning", men borttog då alla uttryck, som hänsyftade på hans själstillstånd 1807:

> Tag, Fader på jorden, i himlen Seraf,
> Min Genius i *tjusningens* stund;
> De blyga försök af din lycklige Son,
> Att hembära *Fromheten Diktningens* lån,
> Och Se deras Systraförbund.

Digitized by Google

I detta sammanhang förstår man också bättre de självanklagelser för materialism, som Atterbom gör sig vid denna tid. Santesson är också böjd för att tro, att de "måhända rymma något äkta och verkligen erfaret" (s. 33). I den omarbetade avfattningen av Atterboms inträdestal finns det starkaste uttrycket. Efter att ha skildrat barndomens menlösa och oskyldiga tillvaro skriver han: "En annan tid kom. Jag skulle nedsjunka i den grofvaste materialism, för att, vid slutet af alla irrgångar, återvända till ditt [religionens] idealiska land, rädda mitt ädlare jag i din moderliga vård..." Det var från denna åskådning han nu var omvänd, det var denna onda tids förirringar han nu ångrade. Och även i "Minnesrunors" båda avfattningar höres samma ångerfulla klagan. I deras tredje sång, som är egnad Kernell, skildras denne som en mäktig ek i skaldens barndomsparadis:

> Hur ofta hvilade jag der, i lugnet,
> Från en förirrad, lång och dyster Vallfart,
> Bland ungdomsfel och Tidens kalla dårar!

När "Minnesrunor" bedömdes och prisbelöntes i Musis Amici, satt Atterboms östgötavän J. A. Stenhammar som ordförande och var alltså skyldig att kritisera de insända tävlingsskrifterna. De ord protokollet, renskrivet av Atterbom, innehåller om denna sång, intyga, att Stenhammar var förtrogen med Kernells betydelse för systersonens utveckling: "den vittnar om de välgerningar auktorn njutit af sin förlorade Vän, om det skydd han i honom ägde mot alla de förförelser, som möta ynglingens lättrörda hjerta i Ungdomens vådliga år".

Krisen 1806—07 är det avgörande momentet i Atterboms utveckling, det utan all jämförelse viktigaste av allt vad han upplevde för utrikesresan.

* * *

De brev från fränder och kamrater, som det återstår mig att redogöra för, ha sin egentliga betydelse genom att ge glimtar av hans liv som gymnasist i Linköping och visa, vilken avhållen vän och kamrat han var alltifrån denna tid. I det meromnämnda brevet

Digitized by Google

till Geijer 1814, som tillmätts ett så avgörande värde som självbiografiskt dokument, heter det nu: "Så ... kom jag till skolan och fann mina kamrater högst tråkiga och abgeschmachta, och ehuru jag småningom i det yttre ställde mig lik deras ton för att bli tåld, höll jag dem likväl alltid på afstånd från mitt Inre och kände mig invertes oupphörligt ensam".

Redan de brev jag förut anfört av hans kamrater ge en helt annan föreställning om förhållandet mellan Atterbom och hans korrespondenter, och ju flera brev man läser, dess klarare blir tavlan av en talrik vänkrets f. d. Linköpingsgymnasister, bland vilka Atterbom är den allmänt älskade kamraten och den beundrade unge skalden, vars dikter vännerna utbedja sig i avskrifter och som även i regel tyckes ha gett sådana. Man får verkligen inte det intrycket, att Per Daniel sänkt sig till deras ton utan tvärtom, att han varit den tongivande. Mängden av Linköpingskamrater har han givetvis inte haft någon innerligare beröring med, och flera av brevskrivarna har han kanske först i Uppsala gjort närmare bekantskap med, men jag tycker det är ett rätt försvarligt antal förtrogna, som han eger, Liksom man endast med vissa inskränkningar kan anse, att han i Uppsala 1814 har rätt att kalla sig en halv anakoret, är det endast med mångfaldiga undantag man kan medge att han före Uppsalatiden funnit kamraterna tråkiga och stängt sin själ från deras lägre, värdsliga väsen.

"Linköpingsterminerna synas ha förflutit mera grått och intresselöst. Med sitt stora intresse för sin tidigare utveckling hade han i annat fall säkert talat något mera därom, men hans poesi, som överflödar på Åsbominnen, har intet, som tyckes hänsyfta på Linköping", skriver Vetterlund ("Från nyromantikens dagar", s. 25; "Romantik", s. 48). Jag tvivlar. I sin poesi kunde han för visso inte bruka några intryck från staden och skolan, hurudana de än varit, så detta negativa bevis är betydelselöst, och att han skulle funnit livet intresselöst hos Kernell och i hans bibliotek, kan knappast vara möjligt. Han har nog inte häller varit en fullt så istadig tungus, som man föreställt sig.

Det förut anförda brevet från Könsberg ("Mins Du hur vi ofta

Digitized by Google

diskurrerade och föllo på det söta talet om flickor?“ m. m.) kan möjligen avse höstterminen 1805 i Uppsala. Följande brev åter ger obestridligen en glimt av Atterboms Linköping:

Linköping d. 13 Mars 06.

Redlige Atterbom!

Om du icke vill lyda vänskapens röst, som med hög stämma kallar dig hit, så lyd åtminstone ditt eget begär att komma åt några sköna Böcker. — Du har väl genom Onsdagsbladet redan sedt annoncerat att Professor Lidéns utvalda Boksamling skall börjas att försäljas nästa Lördag. Jag kallar dig härigenom således hit att vara Antagonist med Herrar Lektorer och Herrar Präster och äfven med Herrar Gymnasister, icke af vinningslystnad förstår du väl, men blott af begär att se Dig så manhaftigt gräla med dessa omnämnde Wederbörande såsom Liber Studiosus, som Du *har* gjort det i egenskap af Skynk-Dragare. Lyd derföre nu din Vän om icke för hans skull, åtminstone för din egen och Böckernas. Afborsta dig kammardammet, slit Dig lös ur alla Filosofiska och Fantastiska griller. Kom Bror. — Låt mig ibland så många både promoverade och opromoverade Narrar och half-narrar äfwen finna en klok menniska. — Hör du Bror! Om Lördag väntas du af Din

Gustaf Åkerstedt.

Även ur ett brev av C. G. Cassel (f. 1783 i Skänninge, lagman, d. 1866) den 23 april 1808 finns en belysande karakteristik att anföra. Han tackar Atterbom för ett kärkommet och smickrande brev, uttrycker sin glädje över att få lämna det “Steniga Arabien“ och fortsätter:

Jag tror ej, att den störste Geograf skulle bättre kunnat skildra Nationernas karakter och seder än Du gjort Linköpings, och jag finner en oomkullstötlig sanning i hvarje ord, som Du be[1] ... sända mig om detta Narrarnes hemvist ... erne äro besatta med den onde anden Pedanteriet, hvilken wisar sig i alla deras företag. Arenander dundrar ännu, likt Jupiters åska, ifrån den wanhelgade katedern, och hans elektriska ögon lysa såsom blixten kring hela rummet, då i stället Ramklo med en Diktatorisk stämma predikar Mori heliga Dogmer och med ett värdigt *mångfaldiga gånger sagdt* uttrycker sitt missnöje öfver Lärjungarnes okunnighet. O! Måtte jag snart slippa att läna mitt öra till denna barbariska Underwisningsmetod, som kanhända mera försämrat mig än förbättrat! Och Du, åldriga Djeknekappa, som så troget skylt mina Skullror och som kanske ofta ingifvit andra den

[1] Brevet något trasigt.

Digitized by Google

för mig smickrande tron: *Ju mera vårdslöst klädd, ju mera Lärd och Stor.* Dig, skall jag begjuta med den heliga Student Punschen och framräcka Dig till ett tackoffer åt Gudarne. — Men midt under dessa sorgliga tankar och ångren öfver min här så illa använda tid, väckes jag af ett alltid kärt minne, af de ögonblick, som jag delade med min älskade Atterbom och andra wänner på den muntra Sundbergska klubben, der till och med Djeknekosten andades friare, och så mången ädel svagdricksbutelj tömdes för frihet och Sjelfständighet. Ännu stadnar jag vid detta heliga Ställe och betraktar med en ädel harm, huru Pedanteriets Hydra till och med ohelgar dess ruiner. Du benämner Linköping med Fånighetens Residens, det är ett namn, som det förtjenar och som .... narr i sin mån söker att bestämma .... Också har det stora nöjenas *Dårhus* gäster i Ymnighet, i synnerhet af dem, som uti dans villja förhöja sin litenhet till en Olympisk glans. Direktören öfver dessa usla warelser är Häradshöfding Abelin, med Rapphönshunds namn, heder och wärdighet. Man måste verkligen akta sig här för Epidemien, ty allestädes gå giftiga Nymfer omkring, såsom rytande lejon, sökande hvem de uppsluka må.» — Cassel längtade naturligtvis till Uppsala, dit han hoppades få resa på hösten och där han skulle få njuta Atterboms »wärdiga Sällskap» och förnöja sig såväl av hans snille som hans bibliotek. Han avböjde slutligen Atterboms begäran, att han skulle delge denne sina poetiska försök och sade sig icke ha nog tilltro till sin förmåga för att försöka dikta.

Vilka som deltagit uti den Sundbergska klubben, är obekant, men ett glädjens hemvist har den tydligen varit. Kanske författades där den parodi på en dikt (ett namnsdagspoem till en flicka) av Hedborn, som var en av anledningarna till att Hedborn och Atterbom under sin gemensamma Linköpingstid aldrig blevo rätt förtroliga. Författarna voro nämligen, berättar den senare, hans "närmaste kamrater". Hedborn kallar dem återigen i "Minne och poesi" med bibehållen motvilja för "tre poetiske lycksökare, som plundrade alla den tidens prisskrifter, att med purpurflikar pryda sina rimmade Kapitel-förklaringar — så kallades ett slags chrior, som dagligen upplästes efter morgonbönerna och bibelläsningen på Gymnasium — och hvarför de skördade loford och belöningar. Jag ... känner ingen annan orsak till detta förfarande ... än en barnslig kitslighet, uppammad af det förtidiga berömmet". Atterbom förklarar, att Hedborn skadades i hans omdöme genom parodien, "hvad

Digitized by Google

endast omogenheten af min ålder kan ursäkta". Jag tycker inte, att det är en alltför djärv konstruktion att draga den slutsatsen av dessa små notiser, att gymnasisten Atterbom både haft tillgång till och med verklig kamratglädje deltagit i ett uppsluppet kotteriliv med sina jämnåriga. Ännu långt efter sedan Musis Amicis högre strävanden börjat upptaga hans sinne, uppehåller han hjärtliga förbindelser med flera bland dem, och det är först sedan olika intressen börja lägga beslag på de olika personligheterna, som kamratkretsen glider i sär — liksom en sådan merändels gör. Men naturligtvis har Atterbom icke varit någon gymnasist med dåliga vanor; svagdrickat var visserligen enligt vad jag gissar inte den starkaste, om också den vanligaste, dryck, som förekom vid kamratsällskapen, men det finns ett direkt intyg om hans goda seder i ett annat kamratbrev. J. A. Stenhammar — vars ytterligt svärmiska brev äro vittnesbörd om en mycket stämningsskiftande ungdomlighet — skriver i januari 1810 till Palmblad och Atterbom, att en kapten Fahlstedt, som han uppsökt, ämnat allvarligt tillvita den förre: "för det du lämnat dig i handom på en liderlig person, som Atterbom, men jag sökte öfvertyga honom att den här ifrågavarande Atterbom vore i dylika saker så okunnig, att han icke ens kände i korten *fru Judith* ej eller i Supkonsten *tibi*. Mannen blef slutligen förnöjd".

I breven höras för övrigt blott svaga ekon av Atterboms politiska opinioner. Den ende, som utförligare berör politiken, är Isberg, som helt och hållet delade vännens ovilja och hat emot Napoleon, och i augusti 1808 prisade spaniorerna och började drömma om att få se E. M. Arndts profetior uppfyllda, ehuru de förut synts honom absolut fantastiska. Den 8 september s. å. skrev han: "Dina anmärkningar öfver Europas ställning ... voro mig ej mindre välkomna. Hvarföre skall man neka sig den förhoppningsfulla glädjen, att redan i andanom se vår verldsdel befriad från ärelystnadens och tyranniets bojor? Hvarföre tveka om de redlige och stolte Spaniorernes framgång? ... Ryssarne äro hvad de varit och skola blifva — fega på fältet och grymma mot värnlöse. Om uppträdet i Wasa ej varit af dem, skulle jag funnit oss flyttade långt

Digitized by Google

tillbaka i medeltidens barbari. Dock allt låter i vår tid förklara sig — allt låter verkställa sig, då Beelsebubs Söner äro rustade".

Då och då har den unge Per Daniel visat sitt intresse för de sköna. Isberg har han tillfrågat, om det fanns några *husliga Gracer* i hans trakt, och östgötaskönheter som Ebba Sääf och Julia Sandström ha varit föremål för ynglingarnas diskussion och beundrande analys.

Man kan inte misstaga sig på den innerliga och starka hjärtlighet, ibland stegrad till dyrkan, med vilken dessa Atterboms vänner hänga fast vid honom; även om man räknar med den överdrift, som i dessa vänskapssvärmeriets dagar var det vanliga vid uttrycken för känslor, kvarstå obestridliga bevis för den sällsynta hängivenhet, för vilken han var föremål. Acharius vart visserligen förargad över den kritik, som Atterbom bestod hans inträdestal i Musis Amici, men han var tydligen ett undantag. När J. W. Zetterstedt, som ju studerade i Lund, från den skånska södern sände Atterbom några meddelanden, betygade han alltid sin saknad med ordalag, sprungna ur hjärtats djup, jag väljer som exempel ett brev från den 15 febr. 1811:

»För Ditt bref, ett kärt och dyrbart bevis af din fortfarande vänskap, känner mitt hjerta den varmaste tacksamhet. Hvarje gång min Tanke ilar åt Norden, söker den Dig. Bland de många kalla isbergen der, är Du lätt ökänd. Jag behöfver icke återkalla din ömhet, den har aldrig varit förlorad, ehuru länge saknad för mig. Fortfar att omkring Dig sprida menskslighet och mildhet, och tillåt att någon gång varman och uttrycket af din känsla hinner mig. Jag skall alltid veta att värdera dena heliga skatt. — Visst är jag bekant med både Tegnér och Ling, men ingen af dem är Atterbom».

I ett tidigare brev, av den 27 januari, hade Zetterstedt återkallat minnet av deras barndomsvänskap elva år tillbaka i tiden och kallar honom "en Vän, den jag, ända från det ögonblick jag första gången såg honom, älskat och värderat" och glatt honom med att säga om hans "bemödande, det du sorgfälligt uppoffrat för att roga, upplysa och gagna" att "Du äfven här vunnit allmänhetens bifall" — närmast torde han ha åsyftat "Phosphoros".

Digitized by Google

Lars — eller som han skriver sig: Lorenzo — Könsberg, som på våren 1808 vistades på Rickeby, Odensala, och tecknar sig "Din Evige Vän", börjar en april-epistel på följande sätt:

»Det är ett verkligt behof för mig att skrifva till Dig. Ensligheten är glömskans fiende och smärtans vän. Detta oroliga bröst begynte häfva sig. Det arbetade på att frambringa klagotoner — straxt sätter jag pennan på det papper, som med postens vingar skall flyga till Dig: och — hvilken lycklig verkan! Straxt blef jag gladare. Jag tycker mig vara i din kammare, tala med dig — fast icke Kolmodins port knarrat för mina armbogar, trappan icke känt mina fjät och den besatta dörren mina fingrar. Nå — God dag! Bror! Hvad? — i min ljufva villa tänkte jag omfamna dig — hvilken tomhet? Ack! mina armar voro 3 mil kortare än jag tänkte.«

Kretsen av dem, som brukade samlas hos Atterbom i det rödfärgade trähuset inne på skytteanska gården och där, som Johan Åkerstedt skriver till sin vän "vi i förtroendets krets drog våra rykande pipor i din kammare" var långt vidsträcktare än den lilla kärntrupp, som bildade Auroraförbundet; utom de här redan nämnda tyckes Carl Meurling, bror till två medlemmar av V. V., särskilt ha stått de övriga nära. Det har måhända icke uppmärksammats, i hur hög grad Atterbom var personligt uppburen av vidsträckta studentkretsar, alldeles oavsett eller till trots för den polemiska ställning han kom att intaga. Framförallt gäller detta naturligtvis Östgöta nation, där han åtnjöt ett allmänt och stort förtroende och vars sammankomster och gemensamma arbeten han icke undandrog sig. Han var ingalunda enstöring. Den 17 november 1810 opponerade han vid en nationsdisputation, den 10 april 1811 "tillfredsställde P. D. Atterbom fullkomligen Nations väntan, genom sin vackra Oration, om *det Skönas Idé*" enligt nationsprotokollet, och samma år var han medlem av kommittén för att resa en gravvård över L. Chr. Ekmarck och fick värdigheten av senior. Alltifrån 1812 var han i många år en av dem, som höll de enskilda övningarna i tyska och rättade skripta — för att hjälpa yngre landsmän att förvärva språkfärdighet anordnades dylika inom nationerna —, 1813 presiderade han för sju uti det skönas teori utgivna teser och vart kurator för nationsbiblioteket. I känslan av att han ej passade för

Digitized by Google

en sådan plats avsade han sig den 10 juni 1815 det erbjudna förstekuratorsförtroendet, som i stället gavs åt hans vän och medkämpe Palmblad. 1816 presiderade han ånyo, denna gång för åtta i filosofien utgivna teser.

Landsmännens varma tillgivenhet tog sig en gång ett uttryck, som även var synligt utåt. Nationsprotokollets referat av ett sammanträde den 19 mars 1817 berättar om denna ganska enastående kamrathyllning:

"Församlades å Nationssalen alla de Landsmän, som på en af Curator[1] utfärdad lista tillkännagifvit sin önskan, att medelst en, af några Landsmän föreslagen, hedersskänk betyga Nationens kärlek och högaktning för en till främmande länder snart afresande Landsman och Senior, Herr mag. D. A. Atterbom. Och vardt det beslut fattadt, att, då 100 Landsmän sig på denna lista antecknat, kostnaden af denna skänk, som på alla de antecknade skulle lika fördelas, borde uppgå till ett belopp af circa 200 Rd B:co och den bestå af en ring, i hvars ädla sten skulle graveras Svenske Skaldernas Fader, Georg Stjernhjelm i porträtt."

Denna sinnrika och vackra gåva överlämnades vid en stor fest straxt före Atterboms avresa. Liksom den betygade nationens tacksamhet och saknad, hälsades Atterboms återkomst 1819 med en liknande fest, varom Nationsprotokollet förmäler följande:

Den 9 Oct. samlade sig största delen af Nationen för att med en hjärtlig skål återhelsa sin Senior, Hr Magr Atterbom, hvilken efter 2 1/2 års resa i Tyskland och Italien i dessa dagar återkommit till Upsala. Med verklig rörelse såg Magr Atterbom sig åter slutas i kretsen af sina vänner, hvilka nu på ett för honom så tillfredsställande sätt firade det glada ögonblick, då han oskadd återgafs åt dem och fäderneslandet.

Innan en månad förflutit, lät han så nationen förnöjas med en föreläsning på landskapet den 3 nov., "hvarvid Hr Magr Atterbom presiderade för 5, uti Italienska Historien utgifna theser, hvilka med en, Hr Magr Atterbom egen djupsinnighet voro författade, och nu på det mest behagliga sätt af honom försvarades."

[1] Med. lic. mag. G. Eriksson.

Digitized by Google

Hela Atterboms diktning intygar, att han var de ensamma stundernas grubblare och drömmare, att han levde med starkaste intensitet i fantasiens och tankens värld. Men han var också den älskvärda sällskapsmänniskan, den gode, välvillige vännen, och ha icke hans föreläsningskonst och förtrollande berättarförmåga[1] blivit världsbekanta likaväl som hans vän Ludwig Tiecks, har det bara berott på det torftigare mått av ryktbarhet, varmed Uppsala kunnat glorifiera sin representant.

* * *

Att även släktingarna höllo hjärtligt av Per Daniel, är ju icke förvånande, och den lilla samlingen brev från dem ger rika uttryck för deras tillgivenhet. Den som väl intog den närmaste platsen i hans tillgivenhet, var hans morbrors änka, den varmhjärtade Charlotte Kernell, (f. 1774, d. 1838), med vilken han stod i livlig brevväxling. Jag har redan förut anfört några mycket hjärtliga rader ur hennes svar på hans tröstebrev efter Per Kernells bortgång — då hon tackar för hans förtroende om "Carolina" — och vill därur ytterligare anföra en mening, som visar, hur högt hon skattade honom: "Tack för Dina goda önskningar till Per Ulric, Gud låte honom likna Dig i alla andra afséender utom den enda att vara olycklig." För Charlotte Kernell biktade Atterbom den genomgripande förändringen i sin åskådning och mottog hennes glädjefyllda tacksamhet över detta nya förtroende: ".. min tacksamhet för Ditt bref, när jag vid genomläsandet deraf blickar up och tänker, gode Gud! lätt denna goda, ädla och älskvärda Yngling blifva hvad Du ämnade honom till! så vet jag Han blifver hvad som utgiör en Moders största högmod, och alla Hans vänners, och deribland jag, största sällhet och glädje — Dock — detta högmod, denna sällhet, denna glädje har visst icke alenast börjatt, den har likväl högre

[1] Från hans ungdom berättas härom en säkerligen sann anekdot (se t. ex. tidningen »Hvad Nytt?», 1858, 23/7) om hur han på nerresan till Östergötland fann sig utan pängar till skjutsen från Norrköping söderut på själva julafton, men förstod att så spännande berätta och uttänja en äventyrshistoria för den sagolystne skjutsbonden, att denne körde tre skjutshåll, över Brink och Kumla ända till Linköping för att få höra historien till slut.

Digitized by Google

stigitt öfver Din så kallade 'förbätring', mins då, min vän! "att det blifver större glädje i Himmelen öfver en som omvänder sig, än öfver 99 rättfärdiga som ingen bätring behöfva", och om de döda har något medvettande af de lefvande, åtminstone af det goda som händer dem, så har Du ökat Din goda Fars och Din goda Morbrors lycksalighet". Hon önskade honom — "efter man skall giöra önskningar på nya året" och "efter Du har godhet för fruntimmer.... att dem Du möter på Din väg aldrig måtte gie Dig annat än behageliga minnen" och uppmanade honom att icke längre misströsta om att "komma in i Templet", dit skulle han förvisso en gång komma. Han var naturligtvis välkommen till Hällestad och "då skall efven *Elfkungen* vara Dig tilmötes, ehuru jag icke gierna släpper något af hvad Du skrifvit heller kommer att skrifva" — Atterbom hade tydligen lånat henne en översättning av Goethes "Erlkönig", vilken hon återsände den 27 augusti 1808 — och brevet slöt med: "Huru mycke alla här hälsar Dig det ville jag Du skulle höra för att åter höra, huru den ena skriker öfver den andra: hälsa! så mycke!" För henne har han varit till stor hugnad och glädje, hon saknar hans sällskap och samtal, behöver hans sympati. "I morgons tänkte jag, ty det föll mig något inn, som jag ville meddela åt en, som kände lika med mig, ack, om Per Daniell vore här! tänkte jag. Han skulle säkert giöra dender tankan lius, liusare än han synes Dig. Se der en Platthet, söta Per, men håll till godo, hvar och en röjer sin gåfvas mått, hälst i bref", heter det en gång. Även för henne var livet svårt efter makens bortgång och hon hoppades få flytta tillsammans med Per Daniels moder: "hos oss skall icke det heliga ordet Godhet missbrukas, men trätor, skrik och örfilar bandlysas, och frid och lugn och sällhet omgifva oss" — det hade kommit en obehaglig människa till Hällestad efter prostens bortgång, och hon drömde om att kunna bilda ett självständigt hushåll på landet. Detta visade sig likväl overkställbart, och när förlusterna av de goda människor hon mest älskade, Hedvig Atterbom och hennes föräldrar, hotade att göra henne själsligt ensam, skrev hon till sin unge frände: "det är aldeles som de goda menniskorna skulle gå bort för den onda tiden, dock Gudskelof så länge

Digitized by Google

några äro qvar. Vid Dig tänker jag i den stödja mig som vid en god Son, om jag lefver? som jag troligen giör, ty jag är icke ännu god nog för att kunna dö". Det fanns hos henne något av samma känslighet som hos Atterbom, en personlig nobless och innerlighet, som hade svårt att fördraga det grövre, ofinare och råare hos människor. "Säkert är det en otolighet af mig", skrev hon, "att icke finna mig bätre i bland almänheten af Menniskor, än jag i siälfva verket giör; men det är Gud nås vissa saker som jag aldrig kan vänja mig vid och som giör att jag är värkeligen lyckligast i mitt egit hus. När jag nu tilägger, att jag önskade detder huset som skulle bliva min bostad på landet, och jag ser en oundvikelig nödvändighet att flytta till staden, så, ser Du, är jag icke så glad. I siälfva värket så förvärras derigenom det onda, men man rår ju icke för sin känsla". Hon hade drömt så vackert om den lilla egendom hon skulle inköpa, där, som sagt, Atterboms mor, "som jag anser som en Skyddsängell för mig genom detta lifvet", skulle bo, och där hon hoppats, att även Per Daniel skulle finna en poetiskt tilltalande vistelseort: "Munkvrak har den skönaste belägenhet man kan tänka sig, och är just något för en Poet att säga om, det ligger på en udde utmed Jälmarn och har i nämde siö 8 a 10 holmar som alla äro bevuxne med löfskog framför sig". — Det är icke det enda vittnesbördet från denna brevsamling om att den unge, "Blommornas" blivande skald, även i verkligheten var känd för att uppskatta och förstå naturskönhet och blommor. Hos morföräldrarna i Åsbo hade han till och med sin egen del av trädgården. När hans lilla syster Anna den 4 juni 1808 skrev till honom, att han väntades ner ifrån Uppsala, lockade hon honom bland annat med orden: "i går var trädgårds Mästaren här och gorde grant i din trädgård" och på samma gång skrev hans mor: "wälkomen till Åsbo täcka blomsterparker, som nu stå i sinn lifligaste bloma".

Det är en helt annan omgivning, i vilken Atterbom växte upp, än den, som exempelvis hägnade Geijers ungdom. Atterbom omgavs av smärre förhållanden, för honom var allt ifrån början anspråkslösare, ofriare, både materiellt och kulturellt så mycket torf-

Digitized by Google

tigare. Per Kernell är den ende av hans släktingar, som har mera insikter, mera omdöme och även möjligheter att kunna förstå honom och hjälpa honom, men det är likväl egentligen blott i egenskap av en supplikant, som har de bestämmandes öra, som han kan ge honom understöd. Vilken helt annan social och kulturell överklassatmosfär omgav icke Geijer, och vilket stöd egde han icke genom släkt och umgängesvänner! Det är icke bara lynne och läggning, som försätta Geijer på tillvarons solsida, det är också hela den fryntliga och festliga värmländska tillvaro, i vilken han har sina rötter, och den fysiskt robusta och härliga konstitutionen, som tyckte om eller åtminstone mycket väl fördrog det dåtida sällskapslivets bastanta offer åt Bacchus och Ceres likaväl som friluftsliv och strapatser av olika slag.

Mer likhet är det emellan Atterboms och Tegnérs ungdomsöden. Även den senare kom från ett jämförelsevis föga bemedlat prästhem, från vilket husfadern tidigt rycktes bort. I sina båda äldre bröder, Lars Gustaf och Elof, egde han emellertid närstående och kärleksfulla hjälpare, som genom förhållandenas lyckosamma fogning kommo att göra honom de största tjänster för framtiden. Brukspatron Myhrman på Rämen var helt annorlunda än överste Ekenman på Solla. Men först och främst var det genom den praktiska läggningen hos denna brödrakrets, som den så snabbt slog sig igenom de brydsamma åren. De voro alla karriärmänniskor, för vilka det närmaste levnadsmålet var en ställning i livet, de höllo troget tillsammans och hjälpte varandra inbördes. Poetiska drömmar fingo icke försena en examen; den unge Esaias Tegnér varken sade eller tänkte om sin lyra: omnis in hac sum.

Komministersonen från Pålsbo var känsligare och vekare byggd, både till kropp och själ. Kanhända skulle modärnare härdning gjort honom mera okänslig. Säkerligen skulle han i ett burgnare hem vuxit upp under förhållanden, som gjort honom mindre ömtålig, mildrat det trånande och elegiska, men det hade sannolikt icke fördjupat hans diktning. Den bortskämdhet, varvid hans moder vant honom och vars vådor redan Per Kernell framhöll, sammanhängde naturligtvis med hans tidigt röjda, ständiga klenhet. Den

Digitized by Google

närdes sedan också, som det tyckes oavbrutet, genom släktens häpna beundran för hans sällsynta gåvor, och i dess krets omgav honom städse en kvinnligt ombonad atmosfär. Hans uppväxtår gjorde honom lika litet som hans läggning skickad för det hårda livets, den ogestaltbara verklighetens krav, han har haft svårare än de flesta andra att tvinga sig in under dem. Det förefaller mig icke så sällan, som om svenska litteraturhistoriker glömde, att en Petrarca inte ens med den mest modärna uppfostran kan omfasoneras till en Dante eller en Boccaccio, och i nationell förkärlek för det bullrande hurtiga, rationella och retoriska behandlade naturer som Atterboms med en surmulen och förhävelsefull ringaktning. De oförytterliga värden Atterboms lyriska genialitet gav vår litteratur äro emellertid barn icke blott av hans begåvning utan också av hans lynne. Amalia von Helvig, som bedömde honom med innerligt förstående, skrev till deras gemensamme vän friherre Ernst von Malsburg följande riktiga teckning av hans natur och bestämmelse: "Er hat viel gesammelt auf seiner Reise, richtig und fein gesehn. — Nation und Sitten aus ihren ungetrübtesten Quellen studiert und seine Reise wird gewiss eine der bedeutendsten Ausbeuten liefern. Allein für sich selbst, *seine* persönliche Zufriedenheit, Gesundheit und gesellige Selbständigkeit hat er nicht das gewonnen was ich für ihn hoffte. Er ist eben wohl Einer derer die bestimmt sind andre mit den Flammen zu erleuchten welche ihr Innres schmerzlich verzehren — das Leben anzuschauen und abzuspiegeln aber, dem dunklen Glase gleich, welches wenn kein Object darein fällt die Farbe der Nacht eigenthümlich hat. — Ästhethische Schönheit und Harmonie scheint dieses Grundton nöthig zu haben der wie ein mildernder Flor, den Andern die Lebensbilder — aber dem Eigner selbst als ein nächtlicher Todesschleyer umwebt" (24 nov. 1819). Han var själv blott alltför medveten om sin bristande kraft. I sin egen diktning såg han icke heller idealet. Goethe var även för honom det stora, oupphinneliga föredömet. Det har sagts om Atterbom, att han var större som skald än som personlighet. Oavsett, att detta torde kunna sägas med samma rätt om de flesta stora skalder både i Sverige och annorstädes, innebär det nog en underskattning av det personlighetsvärde,

Digitized by Google

som ligger i att som Atterbom med en sällsynt obruten konsekvens ha fullföljt sin bana i trots av allt. Med rätta har Heidenstam i den beundransvärda "Ängelsborgen" varnat för att betrakta äkta konstnärer som ett slags kappspringare och framhållit, att de långt snarare äro en krets kamrater och kunna liknas vid inkommensurabla storheter. De ord om sig själv, som Atterbom lagt in i den utomordentliga dikten över Per Henrik Ling:

> *Min* sångmö, själv en blomma bland isar ställd,
> som drömde vår, men aldrig till vår fick vakna,
> har re'n drömt ut, och länge, med harpan fälld,
> hon nästan även glömt, att den drömmen sakna.
>
> Men varje lott är god, när det stundar höst,
> om med sin Norna mannen är enig vorden:
> gott är ett rum, förvarat i svenska bröst;
> gott är, jämväl, ett rum — blott i svenska jorden.

de visa, att han likväl, som femtiåring, nådde fram till den manliga resignation, som hans ärelystna, känsliga natur haft så svårt att tillkämpa sig. Varför det krävdes så långa och djupa själsstrider för att vinna denna höstliga harmoni, till den frågans besvarande vilja dessa kommentarer till en pietetsfullt bevarad brevsamling i sin mån lämna ett litet bidrag.

Digitized by Google

ALMQVIST OCH FINLAND

AV

WERNER SÖDERHJELM

Nedanstående redogörelse avser icke att återupprepa vad i en tidigare uppsats (Finsk Tidskrift 1915, s. 143 ff.) blivit sagt om C. J. L. Almqvists vistelse i och förbindelser med Finland under hans ungdomstid, då han 1814–17 var anställd som uppfostrare för godsägaren baron Hisingers unge son. Här må endast påminnas om vad denne elev ännu sextio år efteråt, och tio år efter Almqvists död, vittnade om sina känslor för informatorn — att denne betraktades "som en fullkomlig människa, i ansende till mångsidig lärdom", och att han "alla sju åren" var en "sant religiös människa". Detta omdöme är symboliskt för den djupa och orubbliga beundran, Almqvist åtnjöt i Finland under alla skiften av sitt liv och även efteråt. Visserligen är det orätt att, såsom från finskt och även från svenskt håll blivit gjort, framställa dessa känslor för honom i skarp motsats till dem som hos den svenska allmänheten och den svenska kritiken voro förhärskande. Man har därvid icke besinnat, vilka trogna och delvis inflytelserika vapendragare Almqvist hade i den svenska pressen under hela trettiotalet, ej heller vilken hänförelse ungdomen bragte honom i möte. Även senare fanns det ju bedömare av mycket vänligt sinnelag eller vilka åtminstone sökte vara objektiva, såsom Theorell och Bergstedt. Men visserligen är det sant, att Almqvist av ingen bland intelligensens främste i Finland någonsin behandlades såsom i Sverige av Tegnér, Fahlcrantz, Palmblad, senare av Geijer, delvis även Atterbom; att *Törnrosens bok* över huvud icke väckte

Digitized by Google

annat än beundran; att de, som i Finland försvuro sig till Almqvist vid dess första framträdande — och till dem hörde ju våra bästa — sedermera förblevo honom trogna, och icke blott de, utan hela den vida krets som stod dem nära. Den storm, som i Sverige väcktes av *Det går an*, var naturligtvis mycket försvagad, när den nådde Finland, och inverkade, trots Snellman, icke synnerligt på känslorna för författaren. Almqvists kättarprocess och andra uppseendeväckande händelser i hans liv vid denna tid (konflikten med Aug. Blanche) intresserade visserligen, men väckte självfallet icke något sådant återljud i Finland som i Sverige, och det omslag, som dessa saker åvägabragte i den allmänna opinionen om Almqvist där, upptände här på många håll en verklig indignation. Nu, liksom efter den slutliga katastrofen, bemödade man sig i Finland energiskt att skilja skalden och människan från varandra.[1]

Huru som helst, en stark — och även såsom vi skola se från svenskt håll påtalad — Almqvistkult har härskat i Finland under många decennier. Den har icke haft några avbrott, som i Sverige, och den har ända till sena tider fortlevat som en stark tradition, i varje fall i vissa kretsar. Den offentliga finska kritikens ställning till honom har ett par gånger blivit behandlad, ehuru icke uttömmande.[2] Här skall ett försök göras till en översikt av stämningarna i Finland i frågan om Almqvists diktning, sådana de te sig i den offentliga kritikens omdömen och reflexioner samt — såvitt detta varit möjligt att utröna — sådana de avspeglas i enskilda kretsar.

Denna betraktelse är uppdelad kronologiskt: den första perioden omfattar den egentliga Törnros-perioden till *Det går an;* den andra tiden till katastrofen (med ett särskilt avsnitt om sistnämnda bok), och den tredje verkningarna av denna samt tiden efteråt.

[1] Tyvärr föreligger icke någon samlad översikt av Almqvist-kritiken i Sverige. Genomgående parallellstudier hade varit intressanta, men låta sig av denna anledning icke för tillfället göra.

[2] Emil Bolger i *Edda* 1919, s. 267 ff., A. H. Bergholm, *Studier över C. J. L. Almqvist* s. 19 ff., vidare Sylwans och Mortensens arbeten, Schück-Warburg etc. — Fullständigast, ehuru knappast mer än en kronologisk översikt, är redogörelsen hos R. Öller, *Ett kvarts sekel av vårt litterära liv*, 1828—1853. I. Poesien, s. 66 ff.

Digitized by Google

Uppdelningen blir berättigad dels genom att omdömena under de olika perioderna gälla nya verk, dels emedan utgångspunkterna för bedömandet i viss mån för varje ny period förskjutas på grund av de omständigheter som spinna sig kring Almqvist yttre liv.

I.

Den första perioden inledes med och behärskas av Runebergs artiklar i Helsingfors Morgonblad.

När Runeberg, efter att med 1832 års början ha övertagit redaktionen av denna tidning, i den första årgången skriver sina stora brandartiklar om Svenska akademiens valspråk och om Sveriges nu gällande poetiska litteratur, så tyckes han ännu alls icke ha känt till Almqvist, liksom icke heller under de två närmast följande åren någonting står att finna i bladet, som skulle antyda att Runeberg kommit i beröring med dennes tidigare produktion. Visserligen förekommer Almqvists namn 1832 (n:o 33) i samband med hans *Svensk språklära*, varvid ur Heimdalls recension anföres prov på misslyckade purismer och det tillägges, att Heimdall ådagalägger med lika tydlighet och insikt vådan av dessa strävanden "och, i sanning, de stanna vid sådana resultater, som att ordet philosophi gives med 'tankeslöjd' och incorrigibel med 'oavbaselig'". Någon antydan om att författaren skulle skrivit någonting annat, söker man dock förgäves. Detta är ju icke heller så märkvärdigt, trots att både för *Vad är kärlek?* och *Parjumouf* genom Allmänna Journalens recensioner vägen kunde ha banats till Finland. Vad åter beträffar *Törnrosens bok,* så kommo de första delarna, utgivna i slutet av 1833, till Finland tydligen först på hösten 1834, eftersom man icke finner någon bokhandelsnotis om dem i Helsingfors Morgonblad tidigare än den 17 oktober 1834 (vi skola emellertid se, att den unge skalden Lars Stenbäck redan 1834 skrev ner några reflexioner om Almqvist, ehuru de först senare trycktes). Då nu fjärde bandet utkom i november sistnämnda år, erhöll Runeberg dem båda med icke alltför stort mellanrum och kunde således i sin recension i maj 1835 behandla allt vad som dittills av verket blivit offentliggjort.

Digitized by Google

I uppsatsen *En blick på Sveriges nu gällande litteratur* hade den ungdomlige bedömaren ganska hårt gått åt denna och lika litet skonat Tegnér som sitt ideal Franzén i fråga om dennes senare alstring. Runeberg slutar med en fråga, "vilken positiv sida försöken i skaldekonst sedermera kunna komma att företrädesvis utveckla". "Kanske är det sannolikast", svarar han härpå, "såsom det ock vore bäst, att intet manér blir fixerat, och att de författande därigenom ledas till att mer hålla sig till sig själva och naturen, och mindre fjättra sig vid vanans och tonens illusioner", och han ger ytterligare en skarp släng åt det "idkeligt och manerligt" upprepade enahanda, som gjort den svenska poesien så till var mans egendom, att man kan kalla den individ ytterst förstockad eller ytterst återhållsam, som icke "genom lättheten att sjunga som andra skalder frestas att anse sig själv för skald".

Det är nu denna framtidens poet, som är sig själv, vilken Runebergs uppsats om *Törnrosens bok* med hänryckning, men ingalunda utan kritik, hälsar i Almqvist.

Han betonar detta genast i sin generella inledning, då han med "gladaste njutning" säger sig snart hava märkt, att författarens ojämnhet icke är av det slag som skiftar mellan "platthet och medelmåtta". Almqvist oscillerar mellan skönhet — detta taget "med sitt fulla innehåll av helgd och sanning" — och fel. Skönhetens gudinna har icke lett hans händer "till överallt jämna och ljuva drag", utan blott dröjt vid hans sida, med mildhet följande hans "inre, manliga strid och stundom till belöning kyssande hans varma och raska pensel". Den manliga striden, därmed menar Runeberg personlighetsutvecklingen; den varma och raska penseln, det är den egenartade stilen. Med ett ord, i allt en verklig originalitet, skarpt framträdande mot det enahanda, som enligt Runeberg gav den samtida svenska litteraturen dess karaktär.

I fortsättningen går Runeberg över till de enskilda berättelserna. *Jaktslottet* finner han svagast och betonar vid dess karakteriserande mycket starkt sin fordran på skildringens levande sanning. Personerna, säger han, äro blott idéernas "beroende organer i stället för fria skapare". Men poesien intager icke i högre me-

Digitized by Google

ning genom skimmer i bilder och tankar, utan genom sanningen av det väsende, som den förmår framställa. Likväl skönjas redan här många strålar av det ljus, författaren upphämtat ur livet, och därför är även denna del lärorik och väckande. I *Hermitaget* framstå sålunda också de partier såsom mest lyckade, "grupperande sig med mera hållning och natur", vilka närma sig det givna historiska, medan de rent diktade återigen äro formlösa och osäkra. Detta ger Runeberg anledning att understryka, att allt det som diktas harmoniskt och naturenligt är faktiskt och historiskt sant. Allt som sker, står i sammanhang genom försynens ordning; "därav det älskliga i allt vad som är faktiskt". Detta åter för honom över till hans krav på det väsentliga; det tillfälliga är i och för sig ett intet och ger ingen bild. Almqvist röjer en viss oro, som hindrar honom att, "med glädje bära konstens bojor" och föranleder en avgjord håg för utvikningar. Detta påstående exemplifieras med en karakteristik av figurerna, bland vilka Valdemar och Magnus äro fastast, emedan det historiska underlaget varit givet. Dock skyndar Runeberg att även ge sin hyllning åt fantasien: detta, att "genom en rask flyttning fram i tiden få händelserna mitt under deras närvaro att stiga tillbaka och upplösa sig i dunkla, drömlika skuggor är förtrollande och ger stycket likheter av ett sakta döende adagio eller en ström, som störtar sig med vattenfall mot havet och den ena minuten brusar, den andra förlorar sig tystnande i det oändliga". I *Hinden* ger Runeberg redan ett starkare erkännande åt det romantiska, som här "fåtts in" med större lätthet och har en rikare växt. Men personernas individualitet lämnar återigen mycket övrigt att önska: livligast kan Andreas uppfattas, hans efterlämnade anteckningar höra till det bästa, boken har att uppvisa.

Här avbryter sig Runeberg för att svara på frågan, huru ett verk kan vara av stort värde och ändå ha så många fel. Trots att ännu mycket klander kunde tilläggas, utestänges icke möjligheten att ge arbetet de högsta lovord. Och nu varierar han först den Thorildska satsen med att säga: "det hör till det skönas natur att vara mäktigare än det icke sköna, och man må rycka an med

Digitized by Google

tusende fel, finns blott en enda väsentlig skönhet att ställas emot dem, så falla de till obetydenhet". Därpå karakteriserar han "andan i allmänhet" med de berömda, så utomordentligt träffande orden: "Denna är omöjlig att teckna; men om man ville likna det hela vid någonting, så kunde man ställa det i jämförelse med en djup, aningsfull skog, genom vilken man vandrar med ofta besvärad gång, men överallt liksom omgiven av osynliga andar. Man störs, man väcks, man ler; men i nästa minut är man gripen åter och väntar med klappande hjärta en uppenbarelse."

I *Drottningens juvelsmycke* förekommer, säger Runeberg, "ibland ett vida mindre antal förfelade ställen, drag av den gedignaste konstnärsförmåga och det rikaste snille". Här böjer han sig redan helt för Almqvists fantasi. Visserligen söker han förmäla den med verklighetstroheten, när han skickligt betecknar det operamässiga, som ligger i hela Gustav III:s tid, såsom "skapat för författarens genius, som älskar operans fantastiska dagrar och tvinar i en verklighet av lugn konsekvens", tilläggande att "det är svårt att dikta något så övernaturligt, att det icke, placerat inom detta tidevarv, skulle antaga sannolikheten av att hava verkligen funnits". Men för att genomföra detta, måste han till och med betrakta Tintomara såsom ett slags verklighet av denna operavärld och denna tid. Dock, även om han i henne ser den dunkla men harmoniska instinktens härlighet så klart framställd och firad som kanske aldrig, även om han betecknar henne såsom "ett djur, men det fullkomligaste som kan tänkas, ett djur, vars minsta rörelse är grace, vars minsta blick är clairvoyant", så mynnar hans lovsång över hennes bild dock ut däri, att "hennes inre liknar en slumrande natt, full av allt vad sommaren äger ljuvast, och väntande blott en stråle av solen för att övergå till den härligaste dag", och att den föreställer "detta dunkla, mystiska, harmoniska, som är till och som varseblives, men som flyr för all omfamning och som förstör den som vill äga, icke blott beundra". — Runeberg framhåller slutligen med högsta beröm några scener — desamma, som i denna stund frappera allra mest — och tillika några svagheter, även de påpekade av en senare kritik. Då han bland karaktärerna på-

Digitized by Google

visar teckningen av Anckarströms sådan den stiger fram ur hans bekännelse och nämner denna bekännelse bland vad som mest anslagit honom i boken samt avtrycker den som prov, så har han troligen icke vetat, att den var ett autentiskt dokument, vilket Almqvist ryckt in i sin berättelse.

Nästa gång Runeberg nämner Almqvist är det i sin recension av Franzéns *Skaldestycken,* femte bandet, i Morgonbladet, november 1836. Efter att hava — i ett fingerat brev av en åldring — högt prisat Franzéns diktning och klargjort, varför gamla och unga älska honom lika, ursäktar han sig för denna utläggning på den grund att adressaten själv är en beundrare av Franzén, "ävensom av den lika djupa och sköna, ehuru mera mystiska och svävande Almqvist, vars levande törnrosor bland anemonerna i er tidning kallas fria fantasier av Hugo Löwenstjerna, med vad skäl vet jag icke". Han begagnar sålunda tillfället att utan någon särskild anledning jämnställa Almqvist med den över allting älskade landsmannen-skalden.

Ett halvår senare följer den poetiska, i Almqvists egen stil hållna tolkningen av *Ramido Marinesco* (Helsingfors Morgonblad 1837, n:o 31–32, 28 april och 1 maj). Det är överflödigt att här referera densamma — det är för resten knappast görligt, då Runebergs stycke är alltför helstöpt att plockas sönder och dess stämningsverkan av fullt lika stor vikt som dess analys. Här må blott framhållas, att Runeberg anser poemets genomgående syfte vara att besjunga Don Juans penitens. Detta är både möjligt och skönt, säger han, och just därigenom framstår hjälten som en människa, vilken "återgår med jubel till sitt väsendes eviga, heliga liv". Hans förstörande verksamhet var nämligen tomhet, var negation, hans botgörelse för honom tillbaka till sig själv. Kvinnornas hat hjälper honom att se hans föregående i dess rätta ljus; detta förorsakar honom visserligen jordiska kval, men hans egen dom däröver blir tillika en "himmelsk glädje". I första delen av skådespelet ser man sålunda, vad det är som Don Juan ångrar och fördömer, här visas "skönt och konsekvent" Lärjungen, medan till sist förstöraren framställes "lösryckande sig med smärta och salighet från det

Digitized by Google

ljuva gift, varmed han förpestat sin bana" och från sitt självviska hjärta.

Efter dessa mycket subtila utläggningar följer så den högpoetiska karakteristiken av de fyra kvinnorna, Estella-sucken, Ximena-formen, Ormesinda-tonen, Juanna-flamman. Och liksom Runeberg tidigare fäst sin uppmärksamhet vid tre rader — om Ramido under pastanjetens mandelgrenar, vilka tyckas honom innebära "någonting så hemskt och tillika ljuvt och fridsamt som en sommarnatts första bleka stjärna" — så prisar han senare många scener och betecknar dem såsom någonting "så obegripligt, luftigt och dock bevittnande, att det som blomsterdoften blott för en andedräkt röjer till vilken blomma det hör". Slutet anser han i skenet av sin egen förklaring te sig alls icke töcknigt, såsom man påstått, utan klart och fullkomnat, och i den sista versen "Gud! O svarta sol!... Don Juan", vilken han kallar beundransvärd, ser han någonting obegränsat, mångtydigt, "en fri luft, som icke stänger, icke hindrar, utan leder den fullbildade tonen ut i den öppna naturen för att i rymd och frihet få domna".

Behöver det sägas, att allt detta är projektionen av en romantisk dikt i fantasispegeln av en skalds inre, vilken själv ännu vid denna tid var mycket mottaglig för romantiska stämningar men framför allt djupt mottaglig för alla manifestationer av verklig poesi? Almqvist själv och efter honom andra ha framställt denna tolkning såsom överraskande. Då ordalydelsen i det brev av Almqvist till målaren Mazér, vari skalden uttalar sitt omdöme om Runebergs artikel, någon gång blivit oriktigt angiven, vill jag här citera stället: "Runebergs uppfattning och framställning om Ramido Marinesco intresserade dem högligen i Upsala... Jag finner den särdeles sinnrik och träffande. Jag har visst icke tänkt på något av allt detta, under det jag skrev mitt stycke, och även sedan hade det icke fallit mig in. Men jag tycker, det han förklarar (om flickorna och om Don Juans slut) har sin fulla riktighet. Jag gör aldrig upp sådant där för mig, när jag komponerar; jag tecknar blott efter en kedja av inre åskådningar, infall och levade behag... Efteråt har jag därför i styckena sett och funnit mycket

Digitized by Google

som jag ej sett förut; och är Runeberg tack skyldig för vad han upptäckt i Ramido".[1] Vad nu "flickorna" beträffar, så är Runebergs karakteristik icke originell. Den har tämligen på samma sätt formulerats redan i Atterboms stora artikel från 1835, vilken Runeberg helt säkert kände och varifrån han åtminstone kan ha fått inspiration till liknelserna — om också Almqvist själv lägger dessa definitioner till rätta för den läsande. Atterbom talar nämligen om "den eteriska Estella, den plastiska Ximena, den melodiska Ormesinda" och ehuru han i detta sammanhang betecknar Juanna som "den amazoniska, furiesköna", finna vi honom dock omedelbart därpå komma Runeberg helt nära också beträffande denna sista "flicka", då han nämligen kallar Ramidos duett med henne "heroiskt glödande" och ännu mer, när han något senare prisar denna duett, som i sin "liksom i eldsprutningar framstötande vers oöverträffligt uttrycker den kärlekslåga" som hon kunde meddela. Detta är ju helt och hållet "Juanna-flamman".

Penitensen och hatet åter, som Runeberg så starkt framhäver, äro ju tydligt markerade i skådespelet självt. Runebergs eget är närmast det, att han gör den förra till styckets grundmotiv, vilket ju gott kan sägas. Atterbom hade sagt ungefär detsamma, ehuru icke med så kraftig och ensidig betoning. Han hade också i samma anda analyserat hatet och framhållit, att Don Juans vilja "att i någon mån avtjäna sin syndaskuld genom att nu tillocka sig alla deras hat, vilkas kärlek han fordom tillockat sig, är när saken betraktas ur katolsk synpunkt ... varken obegriplig eller så beskaffad, att den bör väcka tvekan om uppriktigheten av hans ånger".

[1] Jfr Strömborg, *Biografiska anteckningar om J. L. Runeberg* III, 374 ff. — Z. Topelius har i en uppsats om Runeberg och Almqvist i kalendern Svea för 1892 (s. 22 ff.) berättat, att Runeberg först meddelat Almqvist denna sin tolkning i ett brev, varpå A. svarat: »aldrig har jag anat, att allt detta funnits uti min Ramido, men det måtte väl vara så, då ni funnit det där». Topelius fortsätter: »Huru länge Runebergs korrespondens med Almqvist fortfor, är mig obekant». Denna uppgift har sedermera godtagits (t. ex. av Bolger). Emellertid beror hela historien om korrespondensen på minnesfel hos den gamle skalden (att sådana icke voro sällsynta även tidigare, intygar utgivaren av hans *Självbiografiska anteckningar* i efterskriften): Runeberg har aldrig brevväxlat med Almqvist och aldrig sänt till honom sin artikel, vilket Mazér gjorde sedan den var tryckt.

Digitized by Google

Runeberg gjorde visserligen ingen reservation för det katolska utan tog det hela mer mänskligt. Icke heller behöver man föra hans syntes tillbaka på Atterboms — det är mycket av Schelling hos båda. Men Runebergs hela framställning bäres av en starkare romantisk och idealiserande fläkt än den store svenske fosforistens och tager, såsom redan antytts, oftare gestalt i skaldiska vyer än i en estetisk-etisk granskning, vilket Atterboms anmälan i högre grad är. Mest framträder detta vid tolkningen av Don Juans slut: Atterbom kallar upplösningen endast "svävande och outredd", men just i detta svävande och mångtydiga ser Runeberg dess förtjänst, emedan det är stämt i samma luftiga skala som så mycket av det föregående och låter det hela förena sig med naturen och smälta bort i dess sköte. Här har Runeberg åter fört tillämpningen av romantisk filosofi längre än Atterbom, men det kan icke nekas att, även om Almqvist känt sig tilltalad av denna svävande tolkning och man kan medge att den är vacker och står i harmoni med styckets anda, den svenske granskarens kritiska värdesättning kommer vårt intryck närmare. — Det som väl i allmänhet från rent kritisk synpunkt är det viktigaste, är att Runeberg försökte bevisa med vilken genomförd konsekvens Almqvist arbetade: något som Atterbom icke hittat på och som även en senare granskning torde betvivla — måhända med orätt, i den mening Runeberg avsåg. Själv vittnade Runeberg i ett brev till Jakob Grot 1839 följande om sin uppsats: "Den har blivit reproducerad även i Svenska Litteratur Föreningens Tidning och mött så mycken approbation av skaldens både beundrare och strängare domare, att jag måste tro mig hava träffat styckets anda nära nog. Är förhållandet sådant, så bevisar min uppsats åtminstone med vilken sträng konsekvens skalden vet att uppfatta sina ämnen och genomföra sina målningar".[1]

Över huvud är skillnaden mellan de båda stora skaldernas uppskattning av Almqvists tidigare diktning den, att Atterbom går mycket mer i detalj, anlägger en konstnärlig syn på verken, talar bl. a. om stilen och ger skäl för sina omdömen, vilka mången gång äro

[1] *Efterlämnade Skrifter* s. 239.

Digitized by Google

skarpa, stundom kyligt ironiska. Klandret sammanfaller här och där med Runebergs, likaså berömmet, både när det gäller det hela och enskildheterna. Särskilt överensstämmer analysen av Tintomaras gestalt. Även Atterbom varierar Thorilds sats; även han prisar Anckarströms bekännelse.[1]

I brevet till Mazér undrar Almqvist huruvida Runeberg läst *Signora Luna* och *Colombine*, vilka han antager hava kommit över till Finland. Runeberg har icke senare tryckt något omdöme om Almqvist, men att han läst och beundrat det förstnämnda stycket vet man. Topelius berättar i sin uppsats i Svea 1892 att Runeberg ställde det mycket högt, men sagt att "maskineriet knarrar". Det vore överraskande, att Runeberg skulle fällt om stycket precis samma yttrande som Geijer enligt Malla Silfverstolpe när det upplästes i kretsen: "Aj, aj, machineriet höres alltför mycket!"[2] Men man får icke taga Topelius på orden i allt; såsom ovan redan visats, har hans minne ofta svikit honom. Emellertid vore det ju också egendomligt att Geijers yttrande nått honom på muntlig väg.[3] Och alldeles omöjligt är det ju slutligen icke att tänka sig en parallell idéassociation av detta slag.

Strömborg berättar att när Runeberg i jan. 1839 skulle döpa sin nyfödde son, den senare så bekante skulptören Valter, ville han efter Almqvist kalla honom Jonas och hade skrivit detta namn på en lapp, vilken emellertid, efter lottning med en annan, blev den förlorande.[4]

Detta samma år skriver Runeberg till sin nyförvärvade ryske vän Jakob Grot det märkliga långa brevet med upplysningar om Finlands och Sveriges litteratur, vilka Grot av honom begärt; det är tryckt i *Efterlämnade skrifter*. Då Runebergs där uttalade om-

[1] Atterbom sade om Runebergs *Ramido*-uppsats: »det måtte smaka att se sig bedömd med på en gång så mycken kärlek och så mycken insikt» (Schück-Warburg IV, 346).

[2] IV, 192.

[3] Jag minnes tydligt hur Topelius en gång, på tal om detta ämne, nämnde att när Runeberg hört stycket läsas, hade han sagt: »hör du inte hur maskineriet knarrar», alltså en version, som kommer Malla Silfverstolpes ännu närmare, än den han upptecknat.

[4] A. a. IV, 1, 287.

Digitized by Google

döme om Almqvist synes mindre uppmärksammat i Sverige än hans recensioner i de samlade skrifterna, må det här meddelas:

»Bland svenska skalder, som sednare uppträtt, står *Almqvist* otvivelaktigt och ojämförligt högst. De upplysningar man meddelat Er om honom tåla mångfaldiga rättelser. Skulle jag följa min övertygelse, vore jag färdig tillerkänna honom främsta rummet bland Sveriges skalder från alla tidevarv, och säkert kan ingen av dem på långt nära mäta sig med honom såsom dramatisk författare. Sveriges poesi har alltid företrädesvis gått åt lyrikens håll, och lyriska utflykter förekomma alltför mycket, i stället för handling, i de dramer man försökt. Hos Almqvist är förhållandet helt annat. Allt hos honom är liv, rörelse, karaktär, och med några få men klara penseldrag tecknar han en bild, yttre eller inre, och skyndar till en annan. I uppfinning — detta är allmänt erkänt — har han ingen like inom svenska litteraturen; men vad man bland annat förebrått honom är en stundom för mycket märkbar håg för dissonanser i Byrons anda, ett eget abrupt sätt att sluta skildringar utan klar och uttryckt försoning samt en viss besynnerlighet i språkvändningar och ton, en sak som gjort att mången, som blott ytligt gjort bekantskap med hans dikter, ansett honom bizarr, ja halft rasande. Ingenting är dock mera falskt. I sina kompositioner röjer han överallt den strängaste konstnärsblick, förlorar aldrig skådningen av det hela, i huru rik yppighet det än utbreder sig, och har framför allt en egen talang att fasthålla och återge i bild och ord dessa det innersta väsendets luftiga idéer och känslor, som vanligen flykta såsom blomsterdofter, då man vill fånga dem och meddela dem åt andra, så förnimbara de än äro för en själv. Hans dikt har därför, med all sin realitet i karaktär och kostym, tillika något eteriskt fint och svärmande, något av en eolsharpas klara men andelika toner. Härliga äro hans sydländska tavlor: den italienskt glödande *Signora Luna;* den spanskt ridderliga *Ramido Marinesco,* otaliga andra icke att förglömma.»

I Runebergs diktning under denna tid finner man icke så få spår av hans fördjupning i den beundrade skaldens verk. Jag har i min Runebergsbiografi (II, 101, n. 2) antytt, att hans benägenhet för att se livet under den blomstersymbolik, vilken starkast slår ut i *Den gamle trädgårdsmästarens brev* från 1837, kanske till en del beror på en inverkan från törnroslivet hos Almqvist, vars tekniska förfaringssätt även kunnat i någon mån tjäna såsom förebild för det lyriska avbrottet i en episk berättelse sådan Runeberg tilllämpar det i *Julkvällen,* börjad 1837—38 (II, 134). Säkrare är i

Digitized by Google

alla fall inflytandet från *Amorina* på *Nadeschda,* redan tidigare påpekat och av mig i större utsträckning framhållet, vilket också gäller om ett formellt inflytande från *Arthurs jakt* (II, 140 ff., 155, 160).[1] För en av sina legender har Runeberg lånat ett namn från Almqvists *Melia*, och i hans reflexioner, t. ex. om kärleken, möter man vissa överensstämmelser med denne.

Av skalden Lars Stenbäck ingår en reflexion om Almqvists diktning i Helsingfors Morgonblad 1837. Med avseende å sin tillkomst är den visserligen tidigare än något av Runebergs offentliga uttalanden, då den härrör från 1834,[2] men den trycktes först tre år efteråt i en översikt av den samtida litteraturen i Tyskland och Sverige. Det heter där på tal om de unga svenska skalderna, att Ridderstad, trots många svagheter, berättigar till större förhoppningar än någon annan av hans unga kolleger och är av naturen bättre utrustad än någon av Sveriges nyaste författare "när man naturligtvis undantar författarinnan av *Teckningarna ur vardagslivet*.... och den genialiske författaren av *Törnrosens bok*, vilken med alla sina bisarrerier och vidunderligheter utan tvivel är en av de rikaste naturer Sverige äger".

Denna ganska personliga litteraturbetraktelse bär titeln "En sommarafton"; ramen är nämligen ett samtal mellan olika personer,

---

[1] Något, som jag efteråt varsnat, är att Z. Topelius redan 1842 i en »Contourteckning» i Hfors Tidningar talar om Almqvists inflytande på Runeberg, med anledning just av *Nadeschda*, som nyss utkommit. Efter att hava anmärkt att Runebergs genre hittills varit den rent episka, även i hans lyrik, medan i Almqvists romaner dramat går igen, ger han en poetisk analys av Runebergs utveckling: »Nu hände det en dag att den blåögda sångmön med barnasjälen mötte en svartlockig genius, vars mörksköna ögon sågo så brännande varmt in i den blåögdas själ, att hon kände oro koka i sitt fina fjärilblod. Du förstår att jag menar Almqvist, konungamördarnes biograf, den blint förgudade och lika blint fördömda. Från början lika brusten och lidande, som Runeberg var hel och självtillräcklig, klarnade han efter (och genom?) bekantskapen med denna, till en sällsam, i flammor gående glans, lik norrskenets. Sköna, stundom skenbart förvirrade dikter ljödo från den Almqvistska lyran och de anslogo Runeberg djupt. Hans sångmö lyssnade i början därpå med självständigt lugn; men snart blev det märkbart, att hon därunder tappat en del av sin episka frid. Hon kände en ny längtan i sin barm... och hon svärmade ut i *Nadeschda*.»

[2] E. Aspelin, *Lars Stenbäck* I, 109 f.

Digitized by Google

fört i en lund under en stilla sommarkväll. Detta uppslag för omedelbart tanken till *Jaktslottet*.

Helsingfors Morgonblads signaler i fråga om Almqvist återklinga i Borgå Tidning, vilken Runeberg ju efter sin överflyttning till denna stad stod nära. Det lilla bladet avtrycker 1838 under rubriken "Poesi och Poeter i Sverige 1837" en notis, vari med citat ur Skånska Correspondenten talas om den sistnämnda år väntade, men uteblivna nya upplagan av *Törnrosens bok* och begagnas hänförda attribut om Almqvist. Samma blad innehåller 1839 en kort anmälan av Törnroshäftena 8—11, vari säges att samlingen lovar bli "den största och måhända snillrikaste cykel av vitterhetsalster, som världen äger".

De allmogeberättelser, dessa häften innehålla, väcka en livlig uppmärksamhet i Finland, och detsamma är fallet med de 1839 utkomna "folkskrifterna", *Gustav Vasa i Dalarna, Arbetets ära, Grimstahams nybygge* och *Ryska Minnet i Norrköping*. I januari 1840, synbarligen innan *Det går an* spritts i Finland och i varje fall oberoende därav, har Morgonbladet en lång, särdeles välskriven och vacker artikel, kallad "Något om Almqvist och hans sednaste Arbeten, isynnerhet Folkskrifterna".[1] Den torde vara författad av den unge magister Fabian Collan, vilken följande år trädde i spetsen för tidningens redaktion. Denne man, som redan bar på en sjukdom, vilken skulle lägga honom i graven vid 34 års ålder, var en framstående historiker, filosof, pedagog och kritiker, författare till noveller och mytologiska avhandlingar och besjälad av rastlöst intresse för all intellektuell odling, särskilt den fosterländska. Vi skola i det följande ännu möta hans namn såsom en av de varmaste Almqvist-förkunnare i Finland. Artikeln om folkskrifterna börjar med ett allmänt omdöme om skalden: "För vilken av våra läsare har icke detta namn redan längre tider tillbaka varit ett kärt och firat? Denna litterära undergörare, Sveriges mest produktiva och mest universella författare, men vars vackraste ära dock just är den, att han, *han ensam* är Almqvist, så som han är det — för vem skulle han icke redan länge varit en kär bekant-

[1] Tidningen hade i december 1839 avtryckt Frejas anmälan av *Amorina*.

Digitized by Google

skap, en ljus fröjd under alla 'livets små bekymmer', en frisk och levande dagg över dessa vardagsfält, där anden annars ofta skulle törsta och förtvina." — Denne man, säges det, denne utomordentliga författare tyckes vara lika hemmastadd i alla vetandets sfärer och konstens. Hans folkberättelser hava ett eget behag, en tjusningskraft som man sällan finner. Han har förmågan att, oaktat högsta enkelhet i ämnets anläggning och i skrivsättet, giva det hela liv och en episk färgglans, en snart sagt magisk teinte; i detta avseende finnes det kanske ingen annan än Anders Fryxell, som tål jämförelse. Poesien är i hans berättelser så ren och osminkad, lyser med ett så naturligt och oöverträffligt behag ända in i livets mångfaldigaste skiftningar, att den "icke kan undgå att verka även på känslan hos en allmoge". Dessutom äro dessa berättelser nyttiga, de liva känslan av plikt, väcka eftertanke och självbesinning samt tillit till Försynens vishet, till modig självkänsla och egen kraft, och varda därigenom en hävstång för nationalkänslan. I dem talar en stor *inre makt,* en makt av sedlighet, och "denna närvarelse av en skön och betydelsefull andemening fattas även av den obildade". Till slut citeras ett stycke ur *Grimstahamns nybygge,* första aftonen i eget bo.

August Schauman berättar i sina ungdomsminnen från 1830-talet: "Almqvists snille verkade med sin tjuskraft i synnerhet på den manliga ungdomen, och hos en stor del av denna blev han länge föremål för en beundran, som man nästan kunde kalla idealisk dyrkan".[1] Z. Topelius, som blev student 1833, kom också de närmast följande åren under Almqvists inflytande, vilket starkt präglade hans första lyriska försök och från vilket han, såsom han själv mycket senare vittnar, hade svårare att slita sig lös än från någon annan skald.[2] Han läste, säger han, såsom student med förtjusning Almqvist.[3] Denne föll, berättar han om det allmänna

[1] *Från sex årtionden i Finland*, andra uppl. 1922, I, 50.

[2] *Självbiografiska anteckningar*, s. 139.

[3] Emellertid finnas i hans *Dagböcker* mycket få anteckningar om Almqvist. 1836 »namnger» för honom en vän A. såsom författare till *Törnrosens bok:* »A propos av den, har jag i dessa dagar läst *Tintomara* och fäller det vitsord om den, att den är den bästa roman jag läst, och i sitt slag förtjänar

Digitized by Google

intrycket, "som från månen. Första intrycket var undran, det andra frågande ovisshet, det tredje beundran, som hos största delen av ungdomen snart blev hänförelse. Aldrig hade man läst något sådant. Stilens djärvhet och originalitet, innehållets mystiska poesi, där den skäraste romantik omväxlade med en lekande, stundom blodig satir, allt tjusade som något drömlikt... Såsom *Kom i skogen* då sjöngs eller *Arthurs jakt* deklamerades, hade aldrig dittills någon poesi blivit sjungen eller deklamerad i Finland."[1]

II.

Johan Vilhelm Snellman begav sig, efter att i Helsingfors redan hava skaffat sig ett namn som filosofisk skriftställare och predikare av nya farliga läror samt kommit i konflikt med konsistorium och blivit hyllad av studenterna, på hösten 1839 — han var då 33 år — till utlandet på en längre tid. Han stannade till en början närmare ett år i Stockholm, där det kotteri, som utgav tidningen Freja, med vars medlemmar han blivit bekant under en tidigare resa, just nu stod i beråd att utvidga sig och sin medarbetarkrets.[2] Han upptogs i densamma jämte Almqvist. Hos denne hade han genast efter sin ankomst avlagt ett besök. "Intet förtroende ingav han, kall och beräknande", skriver Snellman i sin anteckningsbok någon tid efteråt. "Hans stora förmåga, fantasi och skrivtalang(!) är obestridlig, men djup och konsekvens äger han icke." Och han berättar för övrigt om deras bekantskap, att han mittunder polemiken om *Det går an* blivit bror med Almqvist hos Blanche samt att denne sällan syntes i "Aganippiska sällskapet", "och blev alltid åtgången av Dahlgren".

Många dagar hade icke förgått efter Snellmans landstigning i Stockholm, innan *Det går an* kom ut. En afton sammanträdde

---

ett oinskränkt laudatur». 1837: »Studerad *TB: Hinden*. Bra.» 1838: »Dispute med Blanken om *Tintomara*, som han fann bizarr och obegriplig. Allt förklarar sig genom det blotta ordet androgyn» (med grekiska bokstäver).

[1] Uppsatsen i Svea 1892, s. 23.

[2] För detta kapitel jfr Th. Rein, *Johan Vilhelm Snellman* I, passim samt Nils Erdmann, *August Blanche och hans samtid* ävensom Snellmans *Samlade arbeten* II.

Digitized by Google

G. H. Mellin, J. G. Carlén, bokhandlaren Looström och Snellman hos den sistnämnde för att genomgå ny litteratur. Största uppmärksamheten fästes naturligtvis vid Almqvists novell, vilken delvis lästes högt och kritiserades. Snellman, djupt i sitt hegelianska sinne upprörd över detta angrepp mot samhället, det rättas objektiva verklighet på jorden, och familjen, samhällets grundval, föreslog att vederlägga den farliga läran i en fortsättning på novellen. De sista dagarna av december började Snellman arbetet, och efter sju veckor var det fullbordat — "således bra långsamt", säger han, "men med mycken trevnad". Blanche, Mellin och Carlén sammankallades åter, Mellin läste högt och antecknade i marginalen vad som anmärktes och vilket Snellman villigt fogade sig efter.

Innan denna fortsättning utkom, hade Snellman emellertid råkat i tidningspolemik med Almqvist, icke precis om hans bok, men i alla fall om dess idé. I en artikel "Människorätt och naturens lag" (Freja n:o 4) tog han avstånd från de yrkanden på en mänsklig rätt utöver samhällets, vilka i de liberala bladen framkastades i sammanhang med redogörelsen för motsvarande stämningar i utlandet. Grundtanken i hans resonemang är densamma som sedermera i "fortsättningen", och han riktar redan nu några satiriska anfall mot Almqvist.

»Våra mest aktade författare vilja göra oss klart», säger han, »att 'det går an', och pennor, allt för litet maskerade för att vara oigenkänneliga, prisa en 'naturens ordning' framom samhällsordningen. Den sofism, som utgör dessa filantropers och naturvänners schiboleth, lyder i korthet: all mänsklig ordning är tvång — människan är fri och bör krossa bojan; men detta hennes bemödande kallas brott; *ergo* är den mänskliga ordningen brottets upphov... Vilka naturliga rättigheterna äro, säger han vidare, därom tvista t. o. m. vildarne. För oss svenskar är det det naturligaste i världen att taga sig en och annan sup; Muhamedanen finner det onaturligt att ens dricka en tår vin; de förra, man vågar väl antaga det, anse månggiftet onaturligt, den senare är fast övertygad att *det går an*. Så där olika kan människors *tycke* vara... Den högst naturliga *Sara Widebeck*, 'Sveriges förnämsta filosof', har också klarligen insett detta sakernas förhållande och yrkar därför, att äktenskapet sålunda bör inrättas, att vardera parten får göra vad den behagar. Visserligen är också detta ett slags kontrakt, vilket *Saint Simon* ansett medföra ett annat kontrakt om allmän gemen-

Digitized by Google

samhet av egendom. Men härigenom skulle nämnda vad som behagas lida en betydlig inskränkning, ja reduceras till en ganska ringa ting. Sara Widebeck är därför såsom alltid originell och yrkar, att vardera parten bör sköta sitt; ehuru, enligt vår tanke, Saint Simon är mera konsekvent, om eljest barn böra anses för en 'äkta' konsekvens av äktenskapet. Samma ledighet, som Sara Widebeck älskar i familjen, prisas av mången sig kallande frihetsvän i borgerliga samhället.»

Härpå svarade Almqvist i en Aftonbladsartikel med ganska kraftiga adjektiv rörande Frejas resonemang, vilket han betecknade som ohistoriskt, lösligt och saknande allt förnuft. Tillika ville han ha infört ett liknande genmäle i Freja, vilket enligt Snellman skulle bära rubriken "När man är snäll". Snellman antecknar: "Jag träffade honom hos Blanche. Han var het som en spindel. Vi blevo likväl bröder i farten, och artikeln gick in med ändringar" (i n:o 6). Där stod en liten personlig släng åt Snellman, som var docent i filosofi: "vad skulle författaren säga, om... varje person, som ginge med röda bandrosor vid knäna, kallades, ansåges, hade värdighet och även (t. ex. vid akademiska befordringar) njöte rättigheter i samhället som filosof?" Lika befängt är det, menar Sara, att endast vigselns yttre märke anger ett verkligt äktenskap. Snellman gav omedelbart i följande nummer en replik, kallad "Knuten till de röda bandrosorna", där han skarpare än förr går Almqvists novell in på livet.

»Vad ändå ett fruntimmers sinne är för en hjärtans ömtålig sak, även om det tillhör en så 'djupsinnig' dam som *Sara Widebeck*. Vi vågade det att i en artikel om *Människorätt och Naturens lag* nämna den skönas namn, och genast viskar egenkärleken henne i örat, att denna artikel endast rörer 'vissa samtal i *Det går an*'. Tvenne aftnar å rad höjer hon sin stämma och bevisar, huru 'ohistorisk' och 'löslig' den måste vara, som icke finner behag i det muhamedanska paradis, vars houris är en Sara och vars festliga lampor äro så mäktiga att förjaga all 'obskurantism'.

Förrän vi tillägga något ord i saken, anhålla vi om benägen ursäkt: 1) för vår oartighet i titulaturen, ty redan vid sin avresa från Stockholm svävade Sara mitt emellan jungfru och mamsell, och sedan ligger hon mitt emellan jungfru och madam, fru och mamsell; 2) för vår artighet att anse allt det sköna som finnes uttalat i recensionen av *Det går an* (Dagligt

Digitized by Google

Allehanda för den 2 Jan.), i artikeln 'Det går an' (Freja den 14 Jan.) i stycket om Frejas människorätt (Aftonbladet den 20 Jan.) och i avhandlingen · kontrasignerad — 17 (Freja den 21 Jan.), vara sagt ur Saras innersta hjärta och att därför ställa allt detta i bredd med 'vissa samtal'.»

Hela artikeln är hållen i formen av en livlig allokution till "dame Sara", Några utdrag må ytterligare anföras.

»Dame Sara täckes vidare anföra: att statens sanktion av äktenskapet är ett 'yttre märke', 'som högeligen ofta bedrager'. Ni älskar, värdaste Sara, 'högeligen' exempel. 'Krita och olja', 'latinska skripta' och 'röda bandrosor' rör ni förträffligen ihop, utan att 'läsa', ja utan att ens tänka däröver. Därav kan läras, att ni anser äktenskapet lika med kitt, krior och strumpeband. Men t. ex. vad säger dame Sara om *dopet?* Detta har med vigseln den likhet, att det är en religiös akt, att det binder människan för hela livet samt att den bundne ännu mindre än vid ingåendet av ett äktenskap, vet om sitt framtida tycke och sin möjliga överensstämmelse med den kyrka, till vilken han blir döpt. Är icke då dopet en besatt 'stor och verklig oordning'? Fäster det icke vid den döpte ett 'yttre märke' på kristendom, som 'förvirrar opinionen och förbryllar tänkesättet, om vad i saken är rätt eller orätt, rent eller orent'? — — Sara är visserligen full av visdom, hatar det 'ohistoriska' och 'lösliga'; men en liten omständighet synes hava undgått hennes talande tunga, nämligen åtskillnaden mellan det *moraliska* och *legala* i allt mänskligt görande och låtande samt dessas överensstämmelse och enhet: *det sedliga.* Men just i denna åtskillnad och överensstämmelse ligger *Knuten* till *'de röda bandrosorna'.* Dame Sara må taga i betraktande, huru vida den är 'lösлig' d. ä. av dame Sara kan lösas eller icke... Men för att åter nyttja ett exempel, har Sara pengar på kistbotten, så finner hon det säkert ursäktligt, att personer, som oaktat löftet att hålla Guds bud, även det sjunde av de tio, likväl hava lust till hennes penningar, av missgärningsbalken *tvingas* att låta penningarna ligga kvar i hennes kista. Månne dame Sara då ej kunde medgiva detsamma i avseende å *sjätte budet?* Men Sara tänker kanske: *har jag lust, så har jag lov.* Väl vore, om icke ens lusten funnes, men vi våga anse, att det har sin hälsosamma sida, att icke alltid hava lov, ehuru man har lust. För det tredje finner Sara det högst obekvämt, att tvenne personer, som icke passa ihop, likväl skola 'bliva tillsammans och bråka sönder varandra'. Härå kunde väl svaras; vad hade min son på galejan att göra? Men Sara är ett slags fruntimmer. Hon kan därför icke kallas *son*... Att dame Sara funnit sanningen av det gamla: *variatio delectat,* bevisar ingenting. *Äktenskapets lycksalighet består i uppfyllandet av dess sedliga bestäm-*

Digitized by Google

melse. Men, såsom sagt, att bestämma vad i äktenskapet är sedligt, däri ligger *knuten.* Försök man på, dame Sara! om vår 'historiska' och 'lösliga' lösning icke behagar er.»

Almqvist ville nu ha infört ett enligt Snellman helt och hållet personligt svar, vilket likväl av Blanche icke trycktes. Detta gjorde ett slut på Almqvists medarbetarskap i Freja ävensom på vänskapen med Snellman, av vilken blev fiendskap, då "fortsättningen kom", berättar denne. Men förhållandet mellan dem var härmed icke avvecklat, såsom vi strax skola få se.

Under dessa förpostfäktningar har man nått fram till slutet av januari. "Fortsättningen" utkom den 20 februari. Det har med rätta klandrats, att volymen, som till sin utstyrsel var en fullständig imitation av Almqvists berättelse, icke bar på titelbladet den ringaste antydan om författaren, vilket även Almqvist energiskt besvärade sig över. Denna omständighet berodde dock icke på Snellman, såsom han i "Svenska silhuetter" senare meddelade, tilläggande att det var huvudorsaken till Almqvists groll vid denna tidpunkt. Därjämte klagade skalden, att personerna "fått en helt och hållet förändrad karaktär, så att de därigenom av fortsättningens författare gjorts skickliga till bedrivande av handlingar, som icke stå tillsammans med de primitiva personerna i det egentliga *Det går an,* ett bedrägeri som, enär det... har till ändamål att söka fördärva en av författaren till den förra boken framställd, i sig själv fullkomligen ren idé, icke bort lämnas utan uppmärksamhet". Konstnärligt taget saknade detta klagomål ju icke fog, ehuru det visserligen kunde invändas, att Almqvist icke låtit oss blicka *så* djupt i sina figurers väsen, att ej möjligheter för det ena och andra kunde yppas i deras utveckling. Men när Snellman ville förkunna, huru hans teori om de "röda bandrosorna" tog sig ut omsatt i verklighet, d. v. s. huru man icke kan "som man behagar" uppresa sig mot samhällets och familjens princip, visade han på samma gång huru viljan och karaktären råka i strid med livets praktiska krav och hur den idealism, som dikterat det fria handlandet, småningom med nödvändighet fördunstar och man blir tvungen att se den naknaste realitet i vitögat.

Digitized by Google

Annars kan det icke nekas, om också det motsagts, att Snellman framför allt i början skickligt lyckats imitera det Almqvistska framställningssättets hela läggning och med framgång tvungit sin vid abstrakta spekulationer vanda stil in i föregångarens spår samt i situationer och beskrivningar (t. ex. de av Almqvist så omhuldade geografiska och topografiska) utvecklat en stor fantasis livaktighet, om också det hela självfallet icke har någonting av det som hos Almqvist, trots han longörer, oavlåtligt fängslar uppmärksamheten, ej heller av den honom så egna tonen, vilken redan i första anslaget träffar läsarens öra och sedan ständigt beledsagar hans ord. Men ironien har hos Snellman i sin dämpade ton en fast följdriktighet, och många kvicka infall förekomma. Snellman kan emellertid icke neka sig nöjet att raljerande berätta om vilken framgång Almqvists diktning haft hos en ungdom, som icke tar moralbegreppen så värst allvarligt och som hänryckas av Tintomaras, Signora Lunas och — naturligtvis icke minst — Colombines gestalter.

Att Snellmans skrift gav luft åt vida kretsars indignation över Almqvists novell torde vara obestridligt. Det var den första starka bräcka i den beundran, som hittills omgivit Törnrosens skald. Huru "fortsättningen" i offentligheten prisades, huru Almqvist själv rasade, av vilka skrifter den i Sverige efterföljdes o. s. v., därom är icke här stället att tala.

Men innan vi återvända till Finland för att skärskåda verkningarna av Almqvists novell och polemiken om den, är det lämpligt att påminna om Snellmans sista mellanhavande med Almqvist i Stockholm.

Snellman begav sig på hösten 1840 till Danmark och Tyskland och stannade där vid pass ett år, då han återvände till Stockholm. Han skrev åter flitigt i Freja, men nu i filosofiska och religionsfilosofiska ämnen (polemiserande skarpt bl. a. mot Svenska Biet, Almqvists hätska fiende). Man vet intet annat om hans förhållande till Almqvist under denna tid, än att, såsom redan antytts, en yttre försoning mellan dem kommit till stånd. I Freja för den 22 april 1842 finner man emellertid en recension av Snellman över *Gabriële Mimanso.*

Digitized by Google

Uppslaget är hållet i den ironiska ton, man kände från "fortsättningen". Där förlöjligas främst kompositionen och vidare icke blott de försäkringar om att romanen är "präktig", "ypperlig", "mästerlig", som referenten från alla håll säger sig förnummit, men också ett uttalande av författaren själv: "intet står osant framför en *snillrik och grundlig* betraktares ögon". Snellman försäkrar sig ha varit grundlig, om han också icke kan tillägna sig det föregående epitetet, men likväl vågar han påstå, att i romanen finnes något osant, och denna osanning ser han i det, att den inre sanningen här, "som i flera av författarens dikter", saknas. "Där finnas poetiska situationer, skildringar, luftiga och lätta, gestalter bildade av en van konstnärs hand, men i dessa lever intet sant mänskligt. Författaren idealiserar och rör sig blott i denna ideala värld, men den är utan substans, tom och ihålig. I synnerhet av detta arbete väntade referenten för sin del något annat, emedan i dess början så mäktiga, substantiella intressen, patriotism, frihetskärlek o. s. v. uppträda, men de försvinna småningom alla, och blott de luftiga, men gycklande och kalla människobilderna återstå. Referenten vågar därför tro, att mången jämte honom med mera sant intresse skall läsa arbetets första del än den sista." Han ådagalägger, att karaktärerna, särkilt Gabriële, icke hava konsekvens och djup. "Varken en blick, eller en kyss, eller ett famntag, eller ett giftermål, ehuru allt detta står henne fritt; och med giftas kunde hon gärna uppskjuta till världenes ända, om författaren ännu stoppade några stycken barnsliga fantasier i hennes lilla huvud. Och dock skall hon vara naiv, ett halft naturens barn. Referenten kan här ej annat än förvånas över den stora orättvisa, man från ett visst håll begått mot författaren. Ingen målar mindre sinnliga kvinnor än han. Självaste Sara Widebeck skulle under den ljuvaste herdestund i all ro kunna klistra ihop en glasask, och en Azuras eller Gabriële Mimanso rita små nätta blommor på älskarens panna. Men så *älskar* ingen kvinna, sådana de på denna jord finnas." Händelserna bero på yttre tillfälligheter, styras av ödet och ej av karaktärerna. Man tycker sig hos personerna finna "en viss plasticitet, en spänstighet och avrundning, som är retande

Digitized by Google

och i förening med den väl beräknade grupperingen och det behagsjukt kastade draperiet väcker beundran — men detta är också allt. Man öppnar boken, läser, retas, förvånas och hinner hastigt slutet — men man lägger den ifrån sig med kall beundran för författaren, utan värme för händelser eller personer. Man glädes icke, man lider icke. Man behåller intet, som skulle försona det oroliga hjärtat med livet och verkligheten, ingen skön bild, som skulle göra en sällskap på vandringen och försonande le emot det sorgsna ögat ur den ena eller andra mötande formen. Och *Gabrièle Mimanso* är dock ett arbete av samma skald som diktat så fulländade skapelser som t. ex. — för att sammanställa stort och litet — *Signora Luna* och *Kapellet.*"

Almqvist blev het, svarade med personligheter om en "snäll man" och skrev ett brev till Freja innehållande hotelser mot Blanche och Snellman. I polemiken som följer talar han om "det roliga grums som Freja andrager om *Gabrièle Mimanso*", vilket "med allt nöje får stå och gälla vad det kan". Blanche övertar försvaret, och polemiken för till det bekanta "Almqvistska dådet".

På försommaren 1842 publicerade Snellman sin novell *Kärlek och Kärlek*, vars tema utgör en vidare utveckling av tendensen i hans "fortsättning" och således på sätt och vis är inspirerat av Almqvist. Den 23 november 1842 lämnar han Stockholm. Då har åter en försoning med Almqvist inträtt; han tar nämligen avsked av denne, som därvid yttrar: "i Finland blir du antingen hängd eller också ledamot av senaten". Rein anmärker: "Det senare alternativet gick som bekant bokstavligen i fullbordan; dock icke utan att han dessförinnan blivit av sitt lands maktägande behandlad nära nog som en person, värd att hängas."

När Snellman sex år senare i sitt Litteraturblad offentliggjorde sina minnen från Sverige under rubriken "Svenska silhuetter", berättade han även om sitt förhållande till Almqvist och sina intryck av hans person — dessa senare ha, så vitt jag finner, icke någonstädes, där Almqvists personlighet behandlats, blivit observerade. Han talar om Almqvists publicistiska verksamhet, om den storm *Det går an* väckte och som han säger "vållad av ett

Digitized by Google

missförstånd, som herr Almqvists tendentiösa skriftställeri i varje fråga måste framkalla" (han menar, att Almqvist uppställer principer som praktiska lagstadganden), om "fortsättningen", "vars utgivande icke i och för sig, utan genom några biomständigheter, i vilka jag var oskyldig, ådrog mig herr Almqvists snart åter försonade misshag" — om recensionen av *Gabrièle Mimanso* och striden med Blanche, och han tillägger såsom sin efter åren objektiverade helhetssyn på skalden:

»Men vem älskar icke att anse allt för följd av en tillfällig harm. Herr Almqvist äger så stora och rättmätiga anspråk på erkännande, att de väl kunde bringa större misstag i den dunklaste glömska. I hans dikter saknar man sällan det äkta skaldskapets förnämsta attributer: rik, originell fantasi, höga tankar, idealiska gestalter och en skön form i framställningen. För min del kan jag dock icke frångå den övertygelse, att dessa gestalter oftast äro utan verklighet, den formens fulländning, som gör dem fullt åskådliga. Det är såsom skulle hans dikter vara musik, och hans musik dikter, de förra en rad av mångtydiga, svävande toner, den senare en följd av melodiskt ordnade ord. — Almqvists yttre är livligt och talande, såsom även hans porträtter utvisa. I umgänge är han mera mottagande än meddelande, och han frågar er outtröttligt om allt, vad ni sett, vet, vill och hoppas. Man skulle tycka, att denna till erfarenhet riktade håg borde meddela hans skapelser den fasta verklighet, varom vi nyss talat, så mycket mer som herr Almqvist livligt deltager för alla samtidens sociala högmålsfrågor. Men han synes betrakta även dessa blott i sin fantasis kaleidoskop. Och överhuvud kan icke gärna mänsklig förmåga hinna uppoffra mycket åt erfarenhetsrön vid en så ofantlig produktivitet som Almqvists. Historiska och filologiska arbeten, en mängd skolböcker, avhandlingar över nästan alla sociala principfrågor, dramatiska och lyriska dikter, romaner, musikaliska kompositioner, av allt detta har herr Almqvist producerat hela volymer. Ingen svensk författare kan visa motstycket till en så rik och mångsidig produktivitet.»

*

Först i april begynner man i Finland offentligt sysselsätta sig med striden om *Det går an.* I Helsingfors Tidningar för den 11 i nämnda månad (n:o 28) står en insänd artikel "En av dagens litterära frågor", helt och hållet inspirerad av Svenska Biets ned-

Digitized by Google

görande kritik. Författaren, vilken man[1] — med sannolikhet — förmodat hava varit en ung tidningsman och novellist, J. A. von Essen, som även vistats i Sverige och där skrivit i tidningarna (sedan bekant som politiker och ämbetsman), börjar med en diatrib mot esteticismen:

Bland alla andra underligheter på denna jord finnes ett slag av människor, vilka man kunde kalla estetiska... för dessa känslofulla människor är i hela världen snillet och poesin det högsta och bästa; det utgör deras förtjusning och lycksalighet på jorden att sluka, njuta och frossa av de lysande anrättningar, vilka snillet för dem uppdukar... Om dessa skapelser vila på den eländigaste och smutsigaste grund, om en djup raffinerad sinnlighet genomgår dem och en avskyvärd immoralitet i dem utgör just det pikanta och retande, så bry sig de förtjusta och poetiska människorna icke därom... Om lasten endast med snille och talang framställes för dem, så äro de färdiga att i poetisk förtjusning falla ner och tillbedja den... Vår tid och vår omgivning har haft den lyckliga lott att en författare uppträtt, som i rikt mått bör kunna giva dessa estetiska människor näring och ny fart. O. s. v.

Det är den nyss utkomna imperialoktavupplagan, som föranlett dessa reflexioner, och det säges, att i *Marjam* (hos Paulus) icke finnes en skymt av mänskligt förstånd. Varpå Svenska Biets anmälan av *Det går an* citeras.

Det första ekot av stämningarna, som striden om *Det går an* väckte i Finland, förnams i ett brev av Fredrik Cygnæus till Snellman den 19 o. 20 april. Han skriver i den högst besynnerliga men visserligen ganska uttrycksfulla stil, vars onatur blivit för honom natur, såsom hans biograf E. Nervander säger, bl. a. följande:

»Förunderligt synes mig i synnerhet i visst hänseende ditt uppträdande med den med skäl prisade 'fortsättningen' av det som du *ej* börjat. Vad jag har emot den angår blott det allra yttersta av det yttre: titeln, omslaget. I ditt hjärtas ärlighet föll det dig ej ens in, att en sådan lumpen likhet kunde misstydas. Men utgången har nog visat, att kroppar finnas, vilka nog kunna det, i sin klokhet. Men en småsak är och förblir det i alla fall. Värre, kanske ock bättre, är att man tagit även det inre, det

[1] Öller, a. a. s. 67.

Digitized by Google

allra innersta såsom blott yttre. Åtminstone så vitt jag varit i tillfälle se, har det präntade pratet angått slika utanverk, imitation av hin Stores stil och övriga yttre åthävor; vidare jagandet efter ett av behovet påkallat gudfruktigt ändamål, och dylikt fnas. Ingen tyckes ha anat till det, som ger skriften sin rätta andeliga döpelse, den icke tillfälliga likheten med *Amorinas* jättefaders skapelser. Kanske fordras det att vara ett slags Lady Macbeth för att genom den nattliga hemskhet, som, oaktat det mångenstädes framblänkande fackelskenet, kring ditt scriptum ligger, ha öppna ögon för det hjärteblod, av skiftande erfarenhet frampressat, varmed mången rad står ritad — dyster som ett kontrakt med fan, däri själens hela ro stipuleras som aekvivalent valuta mot hans vanskliga motgåvor. Men i sådant sken kunna — lyckligtvis för dem — ej alla galanta småsikterare och akademici läsa skrivet. — — Ett förekommer mig likvisst mäkta förargligt, och det är den omständigheten, att drönare och andra mera idoga bin visa så ringa respekt mot den titaniska Törnrosens stormästare, och att så gällt hundglävs skallar mot 'råbockarne uti hans lundar'. Om någon i Europa nu för tiden har rätt att... vara hurudan han vill och likväl få leva, så är det visserligen han. Även om man vore försatt i den kinkiga ställningen att knäcka halsen på honom, borde man likväl först knäböjande göra sin reverens för honom. Jag tar mig friheten att om honom säga som greven i Colombine om Gud: Han är ändå litet för stor för både dig och mig. Vad jag nu anmärkt gäller dock i ringa grad ditt beteende mot honom, ty sanning måste sägas.»

Man kunde ju redan här se, att vad som hänt icke det ringaste rubbat beundran för skalden i Finland.

Endast ett par dagar efter det Cygnæus avlåtit sin skrivelse till Snellman, stod i Helsingfors Morgonblad (n:r 30—32) en lång och märklig artikel av den redan nämnde Fabian Collan. Den begynner med en redogörelse för S:t Simonisternas, Georg Sand's och det unga Tysklands emancipationssträvanden. Och författaren fortsätter om Almqvist och *Det går an.*

»Mästarens hand röjer sig omisskännligt i de levande, oftast natursanna, alltid genialiska bilder han ger oss ur livet och dess rikaste källa, människohjärtat. Härmed ville vi blott säga, att novellen *sådsom sådan* är utförd med författarens vanliga talang: handlingens gång, karaktärer, situationer, allt är skildrat med denna friskhet, denna naturlighet, detta retande behag, som plägar röja sig i alla teckningar i den genren av samma hand. Men *Det går an* är icke blott en novell: det är en *lära,* en egen teori

Digitized by Google

över ett av livets viktigaste fall, som vilar därunder, är klädd i bild. Man förvånas då man först fattar denna lära, sådan den är i sin nakenhet; man vill i början icke tro, att den finnes på allvar. Kanske är det blott att fresta läsarens sunda vett — ett skämt? Kanske ock blott ironi? Men om man sedan övertygar sig, att det är den store målarens allvar, att han verkligen *så* tänker, som han i sin tavla uttryckt denna tanke; då önskade man visserligen, att målningen icke skulle vara av *hans* hand. Det är icke nöjsamt att finna svaghet hos ett stort snille, även om den vore blott en förflugen hägring av tanken, en s. k. »genialisk nyck», ty detta är dock en företeelse, som uppenbarar brist på tillräckligt djup eller ock på inre helhet och konsekvens. Att vi här, detta oaktat, icke uppträtt med någon av de smädelser och anatemer, vilka i senaste tid, isynnerhet i vissa svenska dagblad, riktats mot författaren av *Det går an* i anledning av denna och några andra hans skrifter, ärna vi icke ursäkta. Det skeva i åsikter och det anstötliga i deras utvecklande och användande i skön konst m. m., som obestridligt röjer sig i desamma, skall icke hindra oss, att, efter förmåga, med lugn betrakta och opartiskt bedöma förevarande arbete. Också våga vi för övrigt hysa den förmodan, att den skald, som diktade *Tintomara*, *Skällnora kvarn*, *Amorina*, *Kapellet*, *Grimstahamns nybygge* och *Arbetets Ära* — *Ramido Marinesco* och *Signora Luna*, *Schems-el-Nihar* och *Arthurs jakt*, skall, oaktat allt vad som nu, med och utan skäl, förebrås honom, ännu efter sekler, framför många andra läsas med kärlek och beundran.»

I en not säger sig författaren, efter att ha skrivit sin artikel, i Hfors Tidningar läst "en särdeles emfatisk", men också "särdeles knapphändigt motiverad insänd bannlysningsbulla mot författaren av *T. B.*", och han fortsätter: "Likvisst finnes där bifogad en ännu saftigare godbit i samma anda från en svensk tidning (Svenska Biet). Vad 'ära' också Sverige kunnat skörda genom apparitionen av denna smutsiga honing — icke har åtminsone *insändaren* skördat någon för Finland eller sig själv, genom dess reproducerande". — I en annan not förvånar sig anmälaren över att författaren själv icke kunnat med större lugn och utan hetta och överilning, "mottaga de bittra anfallen av basunisterna för dagen".

Härefter följer ett referat med inströdda reflexioner och till slut ett omdöme om tendenserna i boken. Det heter där bland annat:

Det är i själva verket en (sic) av den mänskliga ordningens ömtåligaste blomster, som nu genom Sara Widebecks späda, men så mycket skickligare

Digitized by Google

händer antastas — visserligen i den goda meningen att rödja ett ogräs. Den svenska skalden har ställt sig högre än både de franska och tyska kämparna för »kvinnans emancipation», så vida han icke blott ordat för kvinnans materiella intressen och yrkat på en förment naturlig rätt; ... Almqvist fattar denna sak tillika såsom en sak av djup *sedlig* betydelse, och vill bereda en ömsesidig sällhet mellan könen *i och förmedelst* ett sedligt bättre och renare förhållande mellan båda.

Men botemedlet är ej att som Almqvist vilja avskaffa hela äktenskapet utan just missbruken. Felet ligger i människornas egen svaghet, lättsinnighet och fördärv.

I en andra artikel refereras Frejas anmälan från januari och prisas dess bevisning i motsats mot andras smädelser. Därefter går Collan över till Snellmans "fortsättning":

»En sådan metod att vederlägga är väl icke den säkrast bindande, såvida dikten kan på mångfaldigt sätt utföra de mänskliga händelsernas gång, såsom dessa ock i sig själva äro skiftande och föränderliga, och det därför måste bliva svårt att ur vissa givna omständigheter härleda ett visst resultat, vilket i allo *kunde inses vara en nödvändig* (icke av tillfälliga tillstötningar förorsakad) *följd* av desamma.»

Då Almqvist emellertid valt novellens form, är det berättigat. Huvudsaken är att de givna karaktärerna med psykologisk sanning återges och med konsekvens vidare utvecklas. Detta har skett i Snellmans skrift med sträng konsekvens. »Att, såsom man påstått, den på ett träffande sätt skulle återge tonen och manéret i *Det går an*-författarens skrivsätt, kunna vi dock icke finna, om icke i en eller annan fras eller ordställning; ty i alla fall saknas där denna egna teinte, som gör *T. B.*-författarens skrivsätt kanske oefterhärmligt: det är denna täcka, spänstiga, av sann och livfull naturlighet snart sagt sprittande kolorit, varigenom *hans* skildringar pläga tala ett så helt eget och uttrycksfullt språk till betraktarens känsla». Anmälaren prisar idéerna, observationsförmågan, den dialektiska färdigheten.

Denna personliga och innehållsrika, lugna och välskrivna artikel fick ett litet efterspel. Adolf Ivar Arvidsson, den forne finske rabulisten, nu kunglig bibliotekarie i Stockholm, mycket konservativ vorden, men alltjämt eldfängd, kände sig förtörnad på grund av det alltför stora lov, som sjungits över Almqvist. Han skrev till en vän i Finland ett brev med en sträng förkastelsedom över denna i Finland blomstrande Almqvist-"kult". Det fogade sig emellertid icke

Digitized by Google

sämre än att vännen var en nära bekant till Fabian Collan. Han gav denne del av brevet, och Collan ansåg sig böra i en skrivelse till Arvidsson framläggga en närmare motivering för sina åsikter. Han gjorde det så lyckligt, att den stränge bibliotekarien blev helt mild. Han hade, svarar han, "tyckt det vara skada med så mycken gryende talang, att den skulle fördärvas därigenom att den försjönk till en blott Almqvist-"kultare" (sic!), till denna hjord av tanklösa beundrare, som hos oss skrek *vivat* så länge det räckte, för att sedan åter ropa *pereat* med lika litet omdöme".[1]

Bland uttalanden i Finlands press, omedelbart föranledda av *Det går an*, kan jag för övrigt icke citera mer än följande. Borgå Tidning 1840, n:o 40, innehåller Almqvists i Svenska Biet införda förklaring angående hans religiösa trosbekännelse; några kommentarer tilläggas icke. Samma tidnings andra nummer för följande år ger utdrag ur en artikel om *Det går an*-litteraturen, hämtad ur ett svenskt blad, som i sin tur lånat det från den danska tidningen Fædrelandet. — I Åbo Underrättelser 1842, n:o 99, ingår en artikel "Svenska Biets nya litterära tumstock" med skarpt klander mot tidningens angrepp på Snellman i dess nummer för den 3 december (alltså efter Snellmans avresa); det talas om "det verkligen bestialiska" i Biets hetsjakt mot Almqvist.[2]

Man ser av vad som ovan anförts att intrycken voro delade, liksom i Sverige. Det var dock skillnad. Essens anatema var en företeelse, som knappast upprepades, åtminstone icke i offentligheten. På intellektuellt håll förmärktes ju i början en viss tvekan, men man kände sig snarare litet besviken och osäker, än oppositionell. Topelius berättar, att *Det går an* "avkylde mången illusion och spred förvirring i det Almqvistska lägrets täta leder". Den stora beundran för honom var likväl så starkt rotfäst, att molnet

[1] Fabian Collan, *Valda skrifter*, Hfors 1872, s. XXII f., E. G. Palmén, *Historiallinen Arkisto* 1905, s. 2.

[2] I H. M. 1840, n:o 52, står en recension av Blanche's *Sara Widebeck*, vari redan säges att ämnet väl småningom är utagerat. »Onekligen röjer sig i detta arbete en kvick och målande penna; dock är förf:s skämt ofta i nog grov skala tilltaget, och scener finnas t. o. m. så otäcka, så oblygt självsvåldiga, att de icke ens som parodier kunna gillas... *Decorum* saknas, även om man ler åt persiflagen.»

Digitized by Google

snart försvann — vi kunna bäst bedöma stämningen av Cygnæus' nyss citerade brev till Snellman. Denne sistnämnde intog ju för övrigt en plats för sig redan därigenom att han befann sig i Sverige, på skådeplatsen av en strid, där hans deltagande togs i anspråk av den krets han intimt tillhörde och där Almqvists uppträdande var ett led, om också det starkaste, i brytningen mellan två moraliska och filosofiska åsikter.

I detta sammanhang kan omtalas den skrift, varmed flere år efteråt och tämligen post festum (1847)[1] en landsman hittade på att träda i harnesk mot Snellman eller rättare upp till försvar för Almqvist genom att till serien av skrifter, som *Det går an* framkallat, lägga ännu en med samma titel och appositionen "uppfattad såsom en kristlig idé, av en finsk flicka (tryckt hos Marcus i Stockholm). Författaren var en ung student och agronom, Zachris Cajander, som efter att hava svärmat för finsk folkpoesi och skrivit vers i dess anda, författade skrifter i lantbruk, bodde flere år i Sverige, där han fick ett stipendium för skogsstudier, höll litterära föredrag och ständigt bytte om boningsort och sysselsättning mot en annan. Hans skrift om Almqvist plägar nämnas "för kuriositetens skull",[2] och den är ju förvisso högst befängd, liksom den är virrig och obetydlig, men den andas en obegränsad värme för Almqvists diktning och där skymtar en i grunden riktig uppfattning av vad Almqvist velat, ehuru därav dragas slutsatser, om vilka skalden helt visst med mera fog än om Runebergs tolkning av *Ramido Marinesco* kunde säga, att han aldrigt tänkt sig något sådant.

Två flickor skriva till varandra. Den ena ber sin väninna icke sända till henne något av vad dennas "så högt beundrade" Almqvist författat, "ty jag fick nyligen höra av vår lärda prost de fasligaste saker om *Amorina*-siaren". Vore Almqvist en utmärkt

[1] Dock utkommer ju ännu 1849 en skrift av C. W. Bergman, en »social roman» *Clara Winqvist*, vilken enligt H. T. har »ett märkvärdigt tycke av en finsk skribent i Sverige» (just Cajander) och »på det osmakligaste sätt beprisar A:s lösaktighet och ateismens sanna apostel i Sverige». Och Palmblad ger ännu 1851 ut sin andra polemiska broschyr (visserligen i huvudsak tryckt förut), där *Det går an*-problemet utförligt behandlas.

[2] Nils Erdmann, a. a. s. 195 n.

Digitized by Google

man, så hade han väl blivit biskop eller prost. "För min ringa del vet jag icke, vem som i sann estetisk skönhet, i poetisk uppfattning, rikedom eller i träffande själssanningar kunde ställas i bredd med Almqvist, ännu mindre flyttas över honom. *Det går an*-systemet, vilket var och en farisé med de breda klädningsfållarna skall förkättra med ogudaktighetens stämpel, är i utförandet ett konststycke, liksom det i anseende till sin grundkaraktär bär en av kristendomens härligaste frihetssanningar." Hon finner systemet överensstämma med den Heliga Skrift och begriper ej, vari det gudlösa skulle bestå, ej heller att Almqvist medvetet ville förvilla människornas redan irrande barn. *Det går an*-systemet är religiöst, fritt från all slags "slemaktighet", och dess närmaste avikt är människans förökelse på jorden och kvinnans frigörelse från det, som oftast, förhatliga, lönnmördande manliga slaveriets kvävande välde. — *Amorina* är en poetisk ingivelse, "som för varje skuldmättad skapar en mild himmel med en klar sol och ett oändligt antal lysande stjärnor". Almqvist har velat uppskaka ett slumrande människosläkte. Tiden var dålig; respekten för äktenskapet låg nere. Där kärleken råder, där uppfylles lagen av sig själv, men varje fördomsfull och endast världslig laglydnad bringar själen ned till skuggornas rike. Ett flitigt och uppmärksamt studium av Almqvists skrifter försätter den av falskt skimmer nästan i grund fördärvade själen i en lycklig omvändelse till Gud(!). Sara Widebeck hade en gudaktig och dygdig själ. — Många fördomar har Almqvist utplånat. Hans teorier gå ut på, att människorna skola leva efter Guds vilja; att alla skevheter dagligen skola i tid motarbetas och tillintetgöras; förhållandet mellan man och kvinna bör vara övervägande andligt; inga falska tolkningar av den Heliga Skrift skola få göras; människorna skola i alla sina handlingar och förhållanden vara eller åtminstone bjuda till att vara ljusets och icke mörkrets tjänsteandar.

»Nu vet du bättre måhända, vilken båtnad och friskhet du kan vinna genom samma idéer — de skola höja dig från sinnlighetens låga, ehuru med glittrande skuggbilder förgyllda ståndpunkt, samt skänka dig ett högre begrepp om statens och familjens liv — du skall lära känna, huru behaglig

Digitized by Google

och härlig jorden kan bliva och huru sälla människorna finna sig, så länge de leva ett arbetsamt liv.»

Zachris Topelius for mycket illa med denna broschyr i en artikel om "Herr Z. Cajanders skriftställeri" (Helsingfors Tidningar 1847, n:o 76).

»Det vore en tacklös möda att följa brevskriverskan under alla de beundransvärda estetiska, moraliska, filosofiska ja religiösa luftfärder, saltomortaler och krumsprång, varav dessa några sidor överflöda. Stilistisk förmåga och logik hörde aldrig till hr Cajanders starka sidor... men det svammel av klingande nonsens och med all möjlig naivitet uppdukade dumheter, dess sidor innehålla, övergår allt man haft skäl att vänta. Naturligtvis är det författarens mening att prisa och försvara *Det går an*, ehuru det råkat ske så befängt bakvänt. Gud bevare oss för våra vänner! må väl hr Almqvist med största skäl utropa härvid. En kuriösare parodi på hans satser ha ej skådat dagen... All denna narraktighet skulle ej förtjäna offentlighet, därest den ej gjorde anspråk på att representera finska åsikter. Herrar Svenskar måtte få sällsamma tankar om den finska litterära samtiden, när de se hr Cajander uppträda som dess representant. Han borde lägga på hjärtat att om man nödvändigt vill föra sin kolossala dumhet till torgs, man må viska ut den mellan fyra väggar och ej i den obefogade egenskapen av sina landsmäns sakförare basunera ut den inför allmänheten.»

*

Vad tänkte Runeberg om *Det går an* och hela striden? Man har dessvärre icke några samtida vittnesbörd härom. Det tidigaste är från 1842, då Fredrika Runeberg, skaldens maka, den 30 juli skriver till sin väninna Augusta Lundahl, skapande den poetiska och ofta citerade bilden med paradisfågeln:

»Det är ledsamt att åse huru Almqvist tycks pinas av att vara ett föremål för oväsendet, han är ingalunda skapt till tidningsredaktör, nu ger han hugg på sig just genom sin ömtålighet... Jag skulle bra gärna prata med dig om Almqvist, jag har bra mycket, som jag är ond på honom för, icke kan jag försona mig med Marjam och många andra saker, sammaledes med hans 'Går an', i avseende å vilket sista jag förfar alldeles på tillbörligt manér, i ty att jag alls ej läst den. Jag törs knappt säga mina inkast åt Runeberg, ty han blir ond, för honom står Almqvist i all gloria, men som sagt, jag är ofta missnöjd med Almqvist, så mycket jag än i

Digitized by Google

annat måste älska honom. Mig tycks han ha något tycke av sagans paradisfågel, som inga fötter hade, ty på jorden har han intet fotfäste; vill han någongång sänka sig ned på den, så uppbärs han icke av fötter, utan sölar då sin granna fjäderdräkt i stoftet. Dock, i sanning, som Runeberg säger: 'Han är icke för spenabarn' — och jag pretenderar dock att förstå honom.»[1]

För övrigt bevaras blott ett enda yttrande av skalden, från tjugo år senare och publicerat ännu längre efter denna tid, men högst märkligt. C. G. Estlander berättar nämligen om ett besök hos Runeberg 1861 bland annat följande:

»Naturligtvis blev det också fråga om Almqvist, och då någon i sällskapet uttalat det misshag Törnros-poeten allmänneligen väckt med sin *Det går an*-bok, tog Runeberg livligt hans försvar. Almqvist ville ingalunda predika den fria kärleken, han ville med sin berättelse säga att kärleken, känslornas samklang, är det första, det grundläggande vid ett rätt familjeliv och är så väsentligt, att varje äktenskap därförutan är en mer eller mindre osedlig förbindelse. Under utläggningen blev Runeberg helt ivrig, han tog pris på pris ur den gamla näverdosan, som han under tiden svängt i handen, och stämman fick en ökad fart och värme. Almqvists berättelse gav ingen anledning till påståendet, att han ville sätta den fria kärleken i stället för familjelivet. Ett sådant påstående var en förvrängning av berättelsens grundtanke. Sara Videbecks förbindelse med Albert var tänkt som ett sannskyldigt familjeliv, där sympatin skulle bevaras och tillväxa genom barnen, endast att förbindelsen lättare *kunde* upplösas, om ändock mot förmodan sympatin doge bort. Och skulle så gå, eftersom människohjärtat är så fullt av konster, hade författaren låtit Sara förebygga den värsta olyckan, då han gett henne i och med glasmästareyrket möjligheten att sörja för barnen. Detta att Sara är gjord till en framtidskvinna med ekonomisk självständighet röjer en förundransvärd framsynthet hos Almqvist och är tillika en finhet i hans komposition.

Härmed ville Runeberg icke bestrida, att ju Almqvist i denna berättelse förnekat behövligheten av kyrkans och samhällets sanktion, än mindre ville han försvara ett sådant åsidosättande av äktenskapet, som ju avser att ge pliktens fasthet och stadga åt den på känslornas samklang grundade förbindelsen. I grunden vore väl knappast heller Almqvists åsikt någon annan, ehuru han ville ge den gängse opinionen ett slag för pannan. *Det går an* är en tendensskrift, i sitt slag, formellt taget, en av de utmärktaste, riktad mot det vanliga äktenskapet, som är en prokreationsinrättning, i vars hägn sympatin uppväxer efteråt, om den uppväxer, som en blek, tynande

[1] Strömberg, a. a. IV, 413 f.

Digitized by Google

planta, ungefär som Snellman förstår saken i sin lära om staten. I sin fortsättning till *Det går an,* som är en mycket talangfull skrift, hade Snellman däremot med fog angripit Almqvists livsbild i det, som utgör dess svaga sida: de utom äktenskapet födda barnens ställning i samhället och den anborna svagheten i deras sedlighetskänsla.

Jag minnes ännu med vilken beundran jag lyssnade till dessa utläggningar, dem jag endast svagt kunnat återge ... Vid Runebergs blixtrande vändningar öppnades vyer över ett diktverk, om vilket jag dittills hört blott den gängse förkastelsedomen.»[1]

III.

Under 1840-talet, särskilt dess tidigare år, är Almqvist en flitig gäst i tidningspressens spalter hos oss, vilket naturligtvis ger ett uttryck för hans ställning i allmänhetens intresse. Aug. Schauman bekräftar detta i sin översikt av denna tids intellektuella strävanden, när han i sitt kapitel rörande denna tid 1840–50 berättar: "Jämte Runeberg var Almqvist föremål för den mest entusiastiska beundran. Knappt minns jag från den tiden ett tillfälle, där intelligent ungt folk var samlat och där icke det ena eller andra av Almqvists arbeten skulle ha kommit till tals och blivit ämne för en med allmänt intresse omfattad utläggning och diskussion." Säkert har aldrig förr eller senare om en svensk skald kunnat sägas detsamma.

Detta intresse sträckte sig icke ensamt till de svensktalande kretsarna — vilka ju då för tiden representerade hela den litterära bildningen. Redan 1840 uppträdde i en finskspråkig tidning i Uleåborg, Oulun Wiikko-Sanomat, en finsk översättning av *Arbetets ära,* i en visserligen otymplig stil, men dock fullständig. Den trycktes i bokform 1842 i en serie "nyttiga och nöjsamma berättelser". Det var den första av de fyra omflyttningar till finskan, för vilka denna skrift blivit föremål. Den andra utkom i Kuopio 1843, gjord av J. J. Malmberg och till sitt språk vida bättre än den första. Den anmäles i Helsingfors Morgonblad 1843 tillsammans med en översättning av Hübners bibliska historia och en pietistisk bok.

[1] C. G. Estlander, *Skrifter. Uppsatser om Runeberg* (Sv. litt.-skpts i Finland publikationer t. 117), s. 199 ff.

Digitized by Google

Helsingforspressen ger oss fortfarande de rikhaltigaste upplysningar om Almqvist-"kultens" utveckling och variationer bland den litterära ungdom, som bildade medelpunkten i landets intellektuella liv.

Såsom ett talande bevis på, vilken plats han erövrat i den allmänna beundran, kan det gälla, att man skyndade sig att sammanställa honom med Runeberg och spekulera över de innersta likheterna och olikheterna i deras andliga väsen. Den första uppsatsen av detta slag framträder i Helsingfors Morgonblad 1840, n:r 50—51. Den bär titeln "Något om Runeberg och Almqvist" och är med all sannolikhet författad av en ung magister R. I. Holsti, estetiker och filosof, vilken hölls för en av de mest lovande bland sin generations många framstående humanister, gjorde sig sedan bemärkt för dikter och en skarpsinnig avhandling om *Hamlet,* utövade ett stort inflytande bland studenterna och dog vid 37 års ålder såsom rektor för en skola i Tavastehus. Hans betraktelse om de två skalderna innehåller ju åtskilliga romantiskt-filosofiska subtiliteter och är ej så alldeles klar, men har också en del mycket vacker karakteristik. Den visar sin författare rent berusad av Almqvist, en av hans hängivnaste vapendragare, vars uppfattning icke har plats för ens en aning av reservation:

Hos Runeberg se vi det *gamla,* men som städse levande i evig ungdom, helande, tjusande och glädjande. Almqvist har visserligen något av detsamma, men därtill är han djupt fattad av det *nya,* det revolutionära, och det är denna spänning mellan det gamla och det nya, som ger hans dikter ett så innerligt intresse. — Det gamla är intet annat än *naturen,* medan det nya hos Almqvist är *anden* — något som är svårt att definiera: anden är naturens oro, kanske naturens död, uppståndelse och liv i en absolut frihet. Naturen är antingen endast ett svagt uttryck av det sköna inom skaldens själ eller visar den sig vara just det enda, sanna uttrycket därav. Detta förhållande igenfinnes i poesins övergång från Epos till Lyra och Drama. Alla Runebergs stycken stå därför på en episk botten, alla Almqvists däremot på en lyrisk, Runebergs poesi yttrar sig mera i *färger,* Almqvists mera i *toner.* Därav frånkänne man ej Runeberg lyrisk förmåga, lika litet som Almqvist episk. Men där Runeberg synes vara lyrisk, där är han i grunden episk, där Almqvist synes vara episk, där är han i grunden lyrisk. Detta innerliga samband mellan epos och lyra, ton

Digitized by Google

och färg hos båda förklarar varför Runebergs poesi mer visar sig i det episkt-idylliska och lyriska, Almqvist mest går i det lyriskt-dramatiska. — Runeberg är en skaldenatur, Almqvist en skalde-ande! — — — Även Almqvist är stor i naturteckning. *Tintomara* är blott natur, knappt vaknad till ande. Betrakta henne i skogen vid Kolmården — vi se naturen i levande och klara drag, men tillika på ett eget sätt bruten och genomstrålad av någonting annat — anden. Det intressanta och beundransvärda är att denna Almqvists egen sensation, detta andens framträdande icke förefaller som någonting abstrakt, för själva det avtecknade främmande och tillfälligt, utan just framgår ur dettas natur och innersta väsende. Scenen med Tintomaras arkebusering tyckes i vissa avseenden innehålla en större onatur — teckningen står också på andens, på lyrisk grund — men huru härlig, skön och segerrik framstår icke här den yttre naturen! — Runeberg är ej dramatiker, Almqvist faller in i det dramatiska, emedan livet för honom alltid uppträder i brutna gestalter — han besitter förmågan att överallt finna skönhet och harmoni; även i det obetydligaste, världsligaste, prosaiska. Skönheten framstår icke för honom såsom något i och genom sig själv fulländat — hans fantasi älskar att se den försvinna ur en form, ett sätt att vara och övergå i ett annat. Därför ej *tavlor* utan *toner* och därför abrupta slut. Det huvudsakliga i Almqvists poesi ligger sålunda icke ensamt i det skrivna stycket, utan fastmera i den inre värld av idéer, föreställningar och intressanta kombinationer, som han i läsarens själ förmår uppväcka, och det är i framkallandet av denna värld, vari han såvitt vi känna ibland skalderna knappt torde finna sin like. — Hos Almqvist utgår anden i natur, utan att upphöra att i grunden förbliva ande. Ofta är det för honom ett nöje att genom yttre, sinnliga ting, sten, växt, fågel, fisk låta anden mer eller mindre skina fram utan att de upphöra att vara vad de äro. Det stora och egendomliga hos Almqvist ligger således däruti, att anden hos honom aldrig framträder som en förtärande eld, utan mera som en mild flamma, den där glatt och vänligt bestrålar allt, en flamma, i vilken också allt med jubel upplöser sitt väsende.

I *Amorina* har han visst velat teckna icke det ljusa och harmoniska utan det *Förskräckliga* — därför drager han ett streck över allt vad konstteori kallas. För oss står *Amorina* i samma dager som Mythen, den avslöjar det sönderslutna *inre* i närvarande tid — dikten vinner eget intresse genom den dager som från den mognande mannens produktion faller på den, den upprinner ingalunda ur samma källor som den Sataniska skolan i Frankrike, Das junge Deutschland, Heine etc. Runeberg är nationell, Almqvist universell. Han har en underbar förmåga att ej allenast kunna ge sin *djupt genomtänkta världsåsikt* den levande gestalten av ett verkligt konstverk, utan även att ikläda anden vilken nationalité som helst ja ... på vilket

Digitized by Google

främmande tungomål som helst sjunga ut vad som lever och rör sig i *hans egen själ.* — Men kan man frånkänna hans sångmö nationalité? Om man får tro det svenska folklynnet vore sådant, som Almqvist i *Svenska fattigdomens betydelse* och på flere andra ställen uppfattat och skildrat detsamma, så kunde man lätt falla på den tanken att han själv — icke en gång Bellman undantagen — vore den mest nationella skald, Sverige ur sitt sköte frambragt. — Denna tanke är visserligen icke så orimlig, som den vid första påseendet torde förefalla, ja, den hänger på det nogaste tillsammans med den *politiska* tendens, som hans senaste skriftställeri synes hava tagit. Det är verkligen intressant att fasthålla denna sida hos Almqvist, emedan vi åter här se huru han, även i detta avseende, från andens sida kommer Runeberg till möte.

Holsti bildade jämte den ovan nämnde J. A. von Essen, Z. Topelius och några andra 1841 en liten litterär klubb med namnet Lördagssoiréerna, i vilken med stor iver diskuterades Almqvist. Redan om sällskapets tredje session förtäljer Essen, som därvid "uppläst Palmbladska recensionen", att han och Holsti "åtminstone för 20:de gången kommo ihop rörande Almqvist".[1] I juni (10–22) sistnämnda år publicerar Holsti i Dagligt Allehanda i Stockholm en artikel *Om Signora Luna* signerad R. I. H.[2] Den hade tidigare upplästs i klubben och av motståndaren v. Essen tillvunnit sig det erkännande, att den "skulle hedra Almqvist själv, förråder tänkaren och den lycklige stilisten, går på djupet och är i synnerhet därför intressant, att den är egen, i högsta grad originell; därtill är språket vackert och poetiskt". Det sistnämnda har närmast avseende på, att Holsti enligt Runebergs mönster efterbildat Almqvists uppställning och stil, åter fingerande en scen i Jaktslottet, och i alla fall i början gjort det ganska lyckligt. I oktober tryckes denna artikel i Morgonbladet (n:r 79—81) med tillägg av en inledande not. Där säger författaren att uppsatsen skrivits för flera år tillbaka. Men "då det i senare tider synes blivit en allmän överenskommelse att anse 'sinnlig lusta' vara ett principium movens i den världsåsikt, som uttalar sig i Almqvists skrifter,

[1] Öller, a. a. s. 67 f.

[2] Artikeln är omtalad i Olle Holmbergs inledning till den nya upplagan av Almqvists Samlade skrifter (*Törnrosens bok* 5—7, s. XVIII) utan att dock författaren eller artikelns återgivande i H. M. nämnas.

Digitized by Google

torde det icke vara olämpligt att försöka fästa uppmärksamheten vid denna härliga dikt, i vilken han nedlagt hela höjden, djupet och rikedomen av sitt snille — en dikt, som vida skönare och klarare än alla 'Fortsättningar' tillsammantagna vederlägger de skeva åsikter om *kärleken,* vilka man med anledning av boken *Det går an* skrivit på dess författares räkning."

Herr Hugo ställer till Furumo frågan vad han menat med sin dram — detta har förföljt hovmarskalken allt för länge. Richard, som genom fönstret betraktar höstlandskapet, gör reflexioner över naturen och livet och tyckes ej höra på. Han frågar i sin tur om Hugo kan förklara förhållandet mellan jorden och månen ... Hugo förklarar, att han i *Signora Luna* ser huru protestantismens princip segrar över katolicismens och huru klassisk poesi innerligt förmäles med romantisk. Richard förvånar sig att Hugo kallar annat klassiskt än grekisk höghet och romersk kraft. »Som du säger. Allt vad som ångar naturfriskhet, allt vad som målar eller sjunger sitt liv i sköna färger, ljusa eller mörka, klara toner, sorgliga eller glada, allt vad som är självständigt med kraft, ledighet och behag, med ett ord: allt vad man plägar kalla *naturligt,* se sådant älskar jag högt och kallar i konst klassiskt... Ett välordnat bord, inföll den leende Furumo, den friska ångan av en hare från skogen, vinets blixtrande då en solstråle kysser det, hjärtats fröjd då man går till ett dylikt, sådant vågar Herr Hugo Hamilkar räkna till fantasien och kallar det kanske klassisk poesi? — Ja, visserligen, jag bekänner det.» Herr Hugo utför detta — i allt finns ande ... Han älskar Richard dubbelt därför att hans fantasi denna gång slutat ej i en dissonans, men i ett fullt ackord. Var gång han slutat *Signora Luna,* har hans själ flugit ut i betraktelser och hans blickar irrat åt många håll ... överallt har han upptäckt en skymt av henne, denna underbara varelse, och länge tvekat om han skulle kalla henne en förbannelse eller välsignelse över det mänskliga livet. — Han analyserar nu signora Lunas karaktär. Hennes första kärlek var ett brott mot kärlekens *oskuld,* därför blir hon straffad — men hennes hjärtas bilder vitna småningom och en högre kärlek tyckes genomskimra hennes väsen — hon blir ett katolskt helgon. — Richard undrar hur Hugo kan betrakta henne så. — Jo, ett katolskt helgon är ett brustet ting, att förliknas vid en översnöad vulkan, som återkastar solens strålar utan att i sig upptaga dess ljus. Därför flyr folket hennes gemenskap som de dyrka — »är nu ej detta förskräckligt katolskt?» Så fortsätter han, försvarande gravscenen i första akten, tills Richard frågar honom om grundidén. — Ja, det är *kärleken.* Kärleken är grundtonen i allt, en förmälning mellan ljus och mörker, himmelen och jorden,

Digitized by Google

en förmälning, som i människan uppnår sin högsta livsgrad av värme och ljus. På basen härav utföras nu motsättningarna i dramat med översvinnelig subtilitet. Därpå övergår han till den yttre sidan av fantasin, vilken representeras av de båda barnen. Detta är den i egentlig mening klassiska dramen. Allt är här italienskt... Vilken ädelhet i naivitet, i grymhet hos Rinaldo. Hela hans karaktär genomblixtras av rubinglöd, anser Julianus. »För min fantasi däremot står han lik en arabisk hingst, ännu okuvad av betsel. — Kvinnan, som enligt Julianus har någonting oändligen saphirblått i sitt tycke, är lika äkta sydländsk. I hela förhållandet mellan dem ligger en natursanning och en finhet i vändningarna, för vilka jag i ord förgäves söker uttryck.» — I slutscenen avklär sig signora Luna sin helgonskrud »och nu först syns hon mig genomstrålad av en högre kärlek, då hon nedstiger till likhet med alla andra. Detta är skönt, Richard, gudomligt — hon är liksom genomfläktad av en högre livsluft... Mer och mer blir det mig klart, att *din* fantasi, liksom i en focus, hos sig förenar alla de elementer, som hos oss levat spridda och i enskilda strålar blott. Den underlighet, som man förebrår henne, torde dock slutligen till största delen, befinnas vara ingen annan än det verkliga livets».

Det är ju uppenbart att Runeberg avgivit mönstret för denna utläggning, ehuru den icke omedelbart lånat någonting från honom. Men författaren har säkert också läst Atterboms artiklar i Svenska Litteraturföreningens tidning.[1] Denne framhåller uttryckligen Ramidos spanska väsen, liksom Holsti framhåller det italienska i *Signora Luna,* och båda citera särskilt scenen mellan Ambrosio och Porzia i det sistnämnda stycket. Atterbom försvarar Almqvists kristliga synpunkter, och i fråga om *Ramido Marinesco* påpekar han det katolska elementet, som ju Holsti starkt understryker i den senare dramen. Samma oreserverade beundran för *Signora Luna* möter hos båda: Atterbom finner där intet annat fel än "outredligheten av gravchors-förhållandet mellan Rinaldo och Moharram";[2] kanske är det just därför, Holsti känner sig manad att försvara denna scen.

Med uppsatsen om *Signora Luna* försvinner Holsti såsom Almqvists riddare från den offentliga arenan, men träder, som vi sett,

[1] Redan i den tidigare artikeln märker man, att Holsti läst Atterbom — båda citera »den sataniska skolan».

[2] *Litterära karakteristiker* II, 182.

Digitized by Google

i sin litterära klubb under mera intima former i skrankorna för honom. Där har han visserligen en seg och ständig motståndare i v. Essen men får i stället i Z. Topelius en trogen drabant, som snart i sin tur för Almqvists talan i pressen. Vi hava redan sett prov därpå, och vi skola strax finna, huru denne åter i sin tur råkar i fejd för Almqvists skull, denna gång med den annars som ren Almqvist-"kultare" av Arvidsson betecknade Fabian Collan.

Denne hade redan i början av 1841 (n:r 10, 4 febr.) anmält trettonde bandet av *Törnrosens bok,* som innehöll novellen *Målaren* jämte en betraktelse över prästens ställning i samhället. Han betecknar dem som småsaker, men visserligen röjande mästarens pensel, om också icke fullt motsvarande förväntningarna. Almqvist är alltid växlande och rolig.

Målaren är mindre en novell — därtill har den alltför ringa dramatiskt intresse — än en psykologisk genrebild, i vilket avseende den har många mästerliga partier, ehuru även i denna mening kanske för mycket tilltagen på bredden. Berättelsen äger i all sin enkelhet tillräckligt behag för att läsas med högsta nöje. Liksom alltid, är Almqvist också här mästare i skildrandet av scener och karaktärer ur folklivet. Detta i synnerhet i första tredjedelen, där Didrik Petterson är en av de präktigaste figurer man kan tänka sig på en lantlig tavla. Senare delen är alltför mycket detaljerad. Men Almqvists valspråk är ju »så jag målar» etc. etc., d. v. s. att otvunget följa sin fantasis ingivelser; och »allt andas hos denne överlägsne genius en poetisk anda, bär prägeln av en inre självfullhet, som gör att även detta obetydliga hos honom får en helt egen färg, en egen skönhet för sig. Därmed ville vi säga, att det icke är *samma* bagatellmåleri, som i mängen vardagsprodukt, vilken gör anspråk på namnet av roman».

Collan och Morgonbladet tystna nu i fråga om Almqvist för mer än ett halvår framåt. I sina lätta, fängslande och av allmänheten högt uppskattade kåserier i Helsingfors Tidningar, "Contourteckningar" och "Knoppar", sörjer Topelius emellertid för att Törnrosens skald icke glömmes. Han förser dem, vad än de innehålla, med motton ur Almqvists diktning, han strör in antydningar om romanerna och sångerna m. m. När han efter sin sommarledighet 1842 åter upptager redaktionen, har "dådet" i Stockholm försiggått, och det blir nu nödvändigt att syssla med Almqvist på

Digitized by Google

ett helt annat sätt än förr. Topelius lämnar dock, efter en artikel, saken att skötas av Fredrik Cygnæus, vilken tjänstgjort som hans vikarie under sommaren och sålunda journalistiskt var i farten samt naturligtvis hade andra förutsättningar för polemiken än Topelius.

Hela kompositionen och tonen i dessa Topeliuska "konturteckningar" är en efterbildning av Jaktslottets scener, och så litet döljer författaren detta, att han ger en del personer samma namn som där — t. o. m. en Ernst Julianus förekommer. Några vackra teckningar av finsk natur och finsk folkpoesi med inströdda prov på folksagor påminna likaledes i stilen omedelbart om Almqvist. När Topelius i Tavastland har hört en finsk folkvisa och om den säger, att han icke vet något stycke av så djupt musikaliskt välljud som den, tillägger han: "Ett enda svenskt stycke vet jag, som kommer detta nära — *Ramulfs äventyr* av Almqvist, fastän färgen där är en annan och mer dramatisk" (n:r 22, 13 mars).

I "knopparna" talar Topelius (n:r 46, 5 juni) om *Gabriële Mimanso*. Den har fått en särdeles onådig kritik i Sverige — är det rättvist? Är hon verkligen ett spöke, en sfinx etc. "Stora publicister ha sagt det... och likväl..." Vår tid är spökaktig, är en övergångsperiod, den erinrar i visst avseende om medeltiden. Medan denna var uppfylld av politiskt trassel, är vår tid uppfylld av ett andligt och intellektuellt. Båda strida för frihet — och inom denna strid rör sig romanen. Efter denna förberedande och utan tvivel något tillskruvade apologi anser sig Topelius kunna desto mer direkt säga ut vad han har att anmärka.

Diktens olycka är att medelpunkten, kungamordet, tages till utgångspunkt. Genast i början lyftas vi till handlingens spets, rysa, tjusas och beundra. Men mordet bortfaller som en dröm. Dikten förlorar sin hållning. Politiken domnar bort, kärleken intager hela det vida fältet, och kärleken är icke hos Almqvist mänskans höjd. Genom kärleken sjönk Palermos dam från den ljusa helgonglans, till vilken hon uppstiger från och över kärleken, såsom även Amorina höjde sig från och över den. Och vad var det sublima, höga och tjusande hos Tintomara, om icke den fullkomliga frånvaro av det som är jordens himmel och avgrund, kärleken. — Alla karaktärer mattas, blekna och förfalla. Skall detta tyda på en slapphet i

Digitized by Google

den hand, som tecknat så många lika skarpa som sköna konturer förr? — Det Almqvistska har i *Gabriële Mimanso* redan gått till manér, som hade själen fallit bort därav, blomman behållit sin färgprakt men förlorat sin doft. Beklagansvärd är den skald som kommit därhän. Det sköna försvinner från honom men besitter honom ändock...

Recensionen var ett slags genljud från den polemik Snellmans anmälan av romanen i Freja två månader tidigare väckt och kanske ämnad att vederlägga landsmannens dom; om en sådan avsikt förefunnits, har den dock trängts i bakgrunden av anmälarens sunda omdöme.

Den tidningsfejd, som förde till "Almqvistska dådet" hade pågått nära nog hela sommaren, och kulminerade efter händelsen på Strömparterren den sista augusti. Självfallet gav allt detta ett starkt eko bland Almqvists beundrare i Finland, och man synes ganska osäker om vad man skall tänka och i synnerhet om vad man skall säga. Den 24 september bryter Topelius tystnaden i Helsingfors Tidningar (n:r 75). I den sjätte serien av "knoppar" tager han saken till tals, framhållande att Almqvists medel ej kan ursäktas om ock förklaras, och för övrigt att det var pressen ovärdigt att låta en dylik personlig tvist giva genljud i hela Sverige. Man frågar: "är det så långt kommet med den periodiska pressen i Sverige? — man häpnar över det dagliga svaret i de stora tidningarnas spalter". Topelius ger en översikt av Aftonbladets ställning till den övriga pressen och hur striden med Freja och därefter konflikten mellan Almqvist och Blanche uppstått. Sedan han ytterligare berört de principiella synpunkterna och uttalat hoppet att "den senaste vidriga striden skall härutinnan grundlägga ett bättre förhållande än det hittills övliga inom den svenska publiciteten", återkommer han till Almqvist:

»Beträffande åter Almqvist — detta, oaktat all dvärgalåt, i alla tider stora och oförgätliga namn inom Sveriges litteratur — må han vara lugn! Som människa har han felat; han har låtit sig hänföra av stundens intryck och misskänt den ställning, i vilken han står till sin samtid och sitt fosterland. Hans land och hans samtid förstå honom icke och smäda hos honom utan urskillning det sanna och det falska. Man affekterar att förgäta honom, och man kan det dock icke; behöves ett större bevis för hans be-

Digitized by Google

tydelse inom sitt land? Men någonting som mången siareblick redan med visshet förutser är det, att en eller högst tvenne människoåldrar härefter, när knappast någon lärer erinra sig den nu yvigt pösande striden, än mindre deras namn som den fört, när av Biet, Freja, Aftonbladet, och vad de må heta med all deras olåt, knappt några skröpliga blad återfinnas i antikvariska samlingar, då skola Almqvists arbeten läsas så långt det svenska tungomålet sträcker sig, och kanske ett gott stycke längre, och få namn inom den svenska litteraturen skola inför eftervärlden mäta sig med detta enda.»[1]

Fabian Collans rättsmedvetande uppröres av att Topelius så milt berört Almqvists del i denna "vidriga strid". Fem dagar efter det dennes artikel offentliggjorts, skriver Collan i Helsingfors Morgonblad (n:r 74) under rubriken "Om guldkalvar": "Att omfatta snillet med hyllning och kärlek är ej blott en plikt men framför allt ett *behov* för var och en som begriper. Men att av en stor man göra en idol, att även utom gränsen för hans storhet ägna honom sin dyrkan, ställa honom högt över den värld, däri han som *människa* lever, det är att som israeliterna dyrka guldkalvar."

Men vad har detta att göra med saken? Han har nedstigit från skaldetronen och blivit publicist, felat och felat grovt. Det länder den svenska publiciteten till heder att den snart sagt enhälligt uttryckt sin ovilja mot Almqvist. — Det kan ej nekas att Almqvist i sin egenskap av författare blivit ofta och hårt angripen, ofta orättvist tadlad, ja även smädad. Men en verkligt stor man kan, medveten av sin förtjänst, sätta sig över orättvisan och förakta smädelsen — han nedlåter sig allraminst till låga hämdeplaner. Moralens bud måste gälla lika för alla. Helsingfors Tidningar blandar bort saken: eller skulle Almqvist vara mer än människa — att ej budet *handla som hederlig man* skulle gälla för honom? Svårligen. — Almqvists förtjänster hava aldrig varit och äro icke heller ännu förbisedda i vårt land, där — om vi ej alltför mycket misstaga oss — Almqvist läses och älskas mera än någon annan svensk skald, ej heller behöves det just någon »siarblick» för att inse och erkänna, vilken viktig betydelse Almqvist just i denna sin egenskap för nutid och framtid äger inom Sveriges sköna litteratur, men — — Vi misskänna för ingen del de känslor, vilka synbarligen dikterat Helsingfors Tidningars ifrågavarande apologi för en skald, vars snilleverk vi, från första stunden vi lärde känna dem, älskat

[1] Artikeln är delvis citerad av V. Vasenius, *Zacharias Topelius* III, 148 ff.

Digitized by Google

och ännu älska med kanske lika mycken värma som den Referent, vilken i Helsingfors Tidningar uppträtt till hans försvar. — Men sanningen måste gå framför allt -- — Det är hårt att nödgas skåda en bild, den fantasin skapat och vilken man skulle önskat i sitt hjärta bevara hög, ren och klar i allan tid, att se den, på verklighetens färgduk, orenad av fläckar; men detta är icke första gången vackra illusioner förstöras av en hård verklighet. Dock ligger det en tröst däri, att anden lever utöver det stoftligas gräns; och i detta avseende torde man kunna finna glädje i den skillnad, att Almqvist — »som människa» är dödlig, men att hans snilles verk skola leva för odödligheten.

Det var ju i grunden icke någon väsentlig skillnad i uppfattningen; starkare betonande den moraliska sidan, gav Collan diktaren samma erkännande som förr.

Nu uppträdde emellertid Fredrik Cygnæus. Med hela sitt sedvanliga patos underströk han Topelius' stränga dom över den svenska pressen och prisade Almqvists diktargärning i en formlig kaskad av starka adjektiv och de utvikningar från ämnet och besynnerliga hugskott, vilka han aldrig kunde undvika. Hans artikel,[1] med namnet "Litteraturens varg i veum", vilket namn han säger sig "genombävad av rysning" ha givit den, och vilket blott är ett bland dem, av vilka "ett visst svenskt blad, med ett sött namn (Svenska Biet) vimlar", stod i Helsingfors Tidningar den 8—19 oktober (n:r 79, 81, 82). Den bär som ett för sin författare betecknande motto Goethes ord: "Es horcht der Verbannte — in nächtlichen Höhlen" och börjar med ett långt citat ur Atterboms recension av *Signora Luna* — "härliga ord, de varmaste som måhända någonsin blivit uttalade över någon skald". Numera, endast fem år efteråt, är det svårt att fatta, att dessa ord gälla Almqvist. Nu får han helt andra namn i den svenska pressen. "Sliten av ögonblickets intryck, kastar även Atterbom nu avskyns sidoblickar på den vittberyktade 'det-går-an-författaren' ... Men, ehuru möjligheten av sådan förvandling framträder med *verklighetens* hela brutala styrka, borde det likväl icke sakna åtminstone psykologiskt intresse att betrakta närmare denna ett gigantiskt snilles rapida diabolisering". Då Cygnæus nu skall utföra denna avsikt, kommer

[1] Omtryckt i *Samlade arbeten* IV, 176 ff.

Digitized by Google

han med ett förbluffande språng till det resultat att Finland ändå är "den biltoge tempelrånarens andes rätta hemland, ehuru vehiklet för hans skapande genius av slumpen blivit kastat på en annan fädernestrand". Och han utför detta vidare:

»Ifrån första stunden denna litteraturens hundraarmade Briareus i *stort* framträdde, flög ur hans snilles skapelser en elektrisk gnista till alla unga hjärtan, vilka här med dessa kommo i beröring. Ännu har aldrig en skald, vilken talat ett modernt tungomål, så allmänt, så hastigt, så djupt gripit i alla själens strängar som Almqvists mäktiga ande inom Suomis landamären. Den orientaliska »krans av blånad», som svävade över hans tavlor, syntes likt en morgondimma över hemlandets kullar; de anderöster, som viska ur djupet av hans dikter, förnummos såsom hemlandsljud från dess dalar. Vart man vände sig, möttes man av sensationer, översatta till ord, blickande med välkända anletsdrag, emedan de blivit av siaren frambefallda ur det finska folklynnets eget tysta förvar. Och klagande sporde mängen: vi förunnades Finland icke äran att kalla den *sin*, vars genius tycktes emanerat ur finska folkets egen? — Hur annorlunda har ej Almqvists ställning från begynnelsen varit till det folk, till vilket de förhållanden, som med händer kunnat gripas, ställt honom i beröring, detta folk, som i kommande tider utan tvivel skrytsamt skall yvas över att hava givit honom det liv, vars bitterhet det nu låter honom tömma till sista dräggen. Länge redan har han på den »ärvda grunden» varit en främling. Men omsider är han vorden ännu vida mer eller mindre. Ty nu är han där ingenting annat än »varg i veum». Ifrån en sådan klimax leder ju intet steg högre eller lägre mer utom till det slutliga hem, där han gömd ibland de dödas knotor, nedbäddad under huvudskålar kan hoppas undgå de levandes efterspaningar och så ännu en gång återvinna sol över sina lockar.»

Därpå skärskådar Cygnæus Almqvists ställning i Sverige, jämför den med Tegnérs, Bellmans, Böttigers och fortsätter:

»Med undantag av Atterbom, vars poetiska kosmopolitism en gång öppnade sin milda famn för Almqvists hela, mäktiga genius, och några få ynglingar hava Törnrossångarens dikter i hans hemland blivit besvarade, liksom en ropande röst i öknen av klipphällen med ett ihåligt eko. Icke så som skulle han ej väckt ett visst allmännare deltagande. Men detta har sällan eller aldrig varit kärlekens, den innerliga hängivenhetens. I samma Sverige finnes knappast någon enda människa, vilken, även om den ej kunde läsa sitt eget namn, icke skulle kunna kväda stora massor av *Fritjofs saga* ... Törnrosförfattaren däremot har, även där han icke överhöljes av

Digitized by Google

ämnen, vilka hava ingenting gemensamt med skönhetssinnet, oftast blivit hälsad med iskall beundran. Vem har ej någonsin i Sverige talat om Tegnérs *snille*, när man talat med kärlek om Tegnér? Men sällan har man där känt sig dragen till, eller kanske snarare stött ifrån Almqvist av någonting annat än av denna partitiva egenskap, vilken man ej kunnat bestrida, att den innebodde hos honom i tämmeligen eminent mått. Dock vanligtvis har man i hans snille ingalunda funnit ett »amabile fractum». Snarare har man blickat upp till Almqvist såsom till ett slags meteor, om vilken man redan trott sig säga allt för mycket gott, då man ej betecknat den såsom olycksbådande. Med ett ord, den mildaste bild, varunder man kan framställa Almqvists skapande andes ställning till sitt eget folk, är att tänka sig denna liknande en lösbruten blomma, ställd i fängelset av det sköra, vattenfyllda glaset. Blomman kan väl vegetera ett nödliv därinom; ja, till och med av egen inneboende kraft ännu någon tid utveckla sig till stegrad fägring; men att den der skulle förmå slå rot, sådant hoppas man förgäves. — Vill man hava bevis därför? Vi åberopa ej såsom sådant det raseri... varmed Almqvist jagas och hetsas av det från alla landsändar uppbådade skallet. Vi finna ett oändeligen mera ovedersägeligt däri, att nu... ingen enda kraftig röst ur intet enda människobröst höjer sig till hans försvar inom hans fäderneslands landamären — åtminstone icke så, som man försvarar det, för vilket man ville gå längre än i döden, för vilket man har mod och lust att utsätta sig för all den smädelse, som ett försvar av den biltoge kan åsamka över ens huvud... Hos ett så obestridligen hjältedjärvt folk som det svenska får ett motiv, framtvingat av feghet, näppeligen antagas såsom bestämmande, och lika litet äger man rätt att hos det förutsätta uppsåtlig avsikt att fälla något, som anses böra upprätthållas. När således »litteraturens varg i veum», »självspillingen» etc. etc. etc. hjälplöst överlämnas åt sitt fall i opinionens värld... bevisar detta förhållande mer än tillräckligt, att ingen anser sådan mödan värt, och att den läran, att det vore överflödigt att anställa en »själaringning» efter den förtappades ande, är en, om än ryslig, dock obestridlig sanning. — Sant är väl, att vi finnar ägt endast en någorlunda ensidig översikt av förstöringsstridens omkastningar, emedan blott de anfallande spaltkolonnerna skyldra för våra ögon... Lika sant är, tyvärr, även, att Almqvists öde ryckt honom bort till att missbruka sitt snilles ofantliga krafter därigenom, att han mer än en gång tyckts vilja adla idéer, vilka göra uppror emot mänskligheten heligaste, ädlaste. Han har sålunda bestyrkt Tegnérs nedanstående, förtvivlade lära, att

Skalden tänkaren —
allt det härliga på jorden
verkar blint, som anden vill.

Digitized by Google

Och detta desperata ofrihetstillstånd upphäver ingalunda den felandes skuld. Den irrande är, måste vara hemfallen åt dom, åt straff. Dock, varken mänskligt eller kristligt är det att för öknens skull förhärja även den rika »oasen» i samma öken. Och Almqvist ägde, då man gick strängt till doms med honom, rätt att fordra, det man skulle bete sig åtminstone såsom bödeln, vilkens grymma plikt det var att halshugga sin konung: att knäböjande fullgöra sitt värv.»

Någon psykologisk betraktelse blev nu detta visserligen icke, som man ser, endast en förbittrad protest mot det sätt, varpå Almqvist behandlats, både tidigare och senare. Det var klart, att Morgonbladet icke kunde godtaga det ganska beskedliga medgivandet om Almqvists skuld liksom också, att det besynnerliga påståendet om skaldens rätta fädernesland blottade en angreppspunkt för polemik. Men Collan hade dock helst låtit diskussionen avstanna, ty han hade fått nog av "den beryktade Almqvistska affären": Detta säger han i noten till en insänd artikel "Hur vet man det?", som står i hans tidning en vecka senare (27—31 oktober, n:r 82–83) och är författad av Fredrik Berndtson, en ung student, född i Falun och endast sedan tre år tillbaka överflyttad till Finland, där han, efter att hava övertagit Morgonbladets redaktion 1844, vann ett betydande litterärt namn.[1] I samma not reserverar sig Collan även mot insändarens åsikt om Almqvists författarskap överhuvud ("om enskilda produkter av den destruktiva eller tvetydiga riktning som *Det går an, Brev till Leonhard* etc. är här icke fråga").

Berndtson medger åt chacun son goût, men att proklamera sådant som författaren till Varg i veum är dock något för starkt. Han tror sig kunna säga, att entusiasmen för *Törnrosens bok* i Finland icke är eller varit så stark som författaren låter påskina. Ingen lär bestrida Almqvist en rik fantasi, en livlig, ofta skön, stundom hänförande diktion, talangen att träf-

[1] Fredrik Berndtson (1820—81) författade lyriska dikter och det mycket uppmärksammade skådespelet *Ur livets strid* med ämne från 1808 års krig, samt var en skicklig poetisk översättare. Han blev, trots sitt svenska ursprung, hänförd av den finska rörelsen, men lämnade den politiska journalistiken på 1850-talet för att övertaga redaktionen av Finlands Allmänna Tidning, där han skrev förträfflig dramatisk kritik, och slutade som direktör för generalguvernörens kansli.

Digitized by Google

fande måla vissa naturscener och scener ur det lägre folklivet. Men skuggsidorna äro sökt originalitet, bisarra bilder och uttryck, ojämnhet i stilen, en vanligen misslyckad planläggning och lika litet lyckade karaktärsmålningar, ett övermod och en känsla av egen storhet (»ty så roar mig» etc.). Några stycken äro av en fulländad skönhet, men få. Drag av snille och sann inspiration förekommer överallt, men oftast som blixtar i en kaotisk natt; det hela saknar hållning, sans och måtta — man beundrar och harmas kort därpå, när från en sublimt uttryckt tanke övergången till smaklöst joller eller krystad sinnrikhet är störande och olidlig ... Och vari ser författaren den andliga gemenskapen mellan Finland och Almqvist? Kanske däri, att Gustav III talar som en narr och en depraverad usling, att i *Marjam* en helig skrift skändas, att i *Det går an* upplösningen av de starkaste sedliga band, i *Gabriële Mimanso* kungamord framställas i romantisk glans? — Att tala om »det stora sorgespelet» när det är fråga om en liten vardagsscen, då en publicist av den andra »överhöljdes av ämnen, som hava ingen gemenskap med skönhetssinnet», en visserligen ledsam sak för honom men ingalunda av det höga tragiska intresse, som författaren förmenar, detta är löjligt. Och *Hur vet han* vad Finlands folk tycker? Vi pretendera att vårt vittnesbörd gäller lika mycket Almqvists rika snille, mångsidiga bildning. Det bifall, varmed hans äldre arbeten, *även i Sverige*, mottogos, lovade honom en helt annan ryktbarhet än den han sedermera vunnit. Men *lättheten att författa* är både lycklig och olycklig — allt stort fordrar tid och möda. — Han hade *kunnat* bli en god och stor författare. Han blev det icke, endast ett fragment därav — han ägde många snillets gåvor, men icke den lugna besinning, som överväger och den hugstorhet, som icke förbiser egna brister. Han gick ej *framåt* på banan till odödlighet: han gick *tillbaka*. Han föll — och sjönk från fall till fall, ända in i — Aftonbladet! Detta är det enda *rent tragiska* i hans öde.

Det kan betvivlas att Berndtsons ensidiga omdöme om Almqvists diktning hade någon resonans inom Finlands allmänhet — det liknar ju snarast de högkonservativa bladens i Sverige och var väl inspirerat av dem. Emellertid verkade artikeln i någon mån dämpande på Cygnæus. Hans svar, däri han visserligen icke prutade på sina åsikter, vart mindre deklamatoriskt, förnuftigare och sakligare. Det stod under rubriken "Tidningarne äro onda" i Helsingfors Tidningar 9—19 november (n:r 88, 90—91).[1]

[1] *Samlade arbeten* IV, 184 ff.

Digitized by Google

Efter en längre inledning om polemik i allmänhet och "det stridslystna ordets" makt, anser sig Cygnæus böra visa, huru Almqvist fallit offer för denna. Hans prövningar i detta avseende äro sannerligen icke värda att förlöjligas, lika litet som Thorilds, varmed Almqvists öde äger en omisskännelig likhet, om också Almqvist vida mer har att skylla sig själv. Men detta förminskar icke "omständigheternas halsbrytande förmåga och knappast nog ens deras tragiska intresse". — Almqvist hade hunnit sitt livs middagshöjd, innan "knappt någon förmådde ana, vilka stora krafter kämpade om försoning i hans själ". Genom sin debyt hade han "skördat endast armod på förtroende till sig själv — samt möjligen även till andra, alstrat av bristen på deltagande och erkännande". På tio år hann han ej längre "än att han icke vågade uppställa å publicitetens äventyrliga expositionssalong *Amorina,* denna fantastiska bataljmålning, vari striderna, utkämpade i skaldens egen själ, avspeglade sig". Han har aldrig avvisat kritiken med det bekanta "ty så roar mig" etc., vilken fras är lagd i en av ruelse nedböjd mans mun. I Almqvists polemik låg tvärtom länge ett lynne av ödmjukhet och undfallenhet, som just ingav "de ädlare bland hans toppridare" deras övermod. Ännu efter *Signora Luna,* "vars sällsporda fulländning såsom poetisk komposition svårligen torde kunna bestridas", klagade han över det brutna och sammanhängande i sitt väsen. Kanske kunna flere än ett av hans avsteg på senare tiden just förklaras genom "det armod på självförtroende, hans landsmäns likgiltighet mot honom fostrat". — Efter *Törnrosens bok* hade han sin kanske fridfullaste tid. Han kände det som är mer än beröm, glädjen att se medkännande bredvid sig. Den "teint av andeväsen", som vidlåder hans tidigare tavlor, vek för "ett inkarnat av människofärg". Men livets förhållande mötte honom icke med samma blida blick. Han fick lära riktigheten av Goethes ord i Tasso om lagerkransen, som är "ein Zeichen mehr des Leidens als des Glücks", och olyckan mildrades icke av att kransen, sönderriven av hårda händer, rycktes från hans hjässa. Byron, den brittiska litteraturens "varg i veum", som "i sin seigneurala härlighet och i så mycket annat, när smädelsens Samum

Digitized by Google

härjande for över hans lager, ägde omäteliga läskande källor, klagade bitterligen över sitt öde". Det oförgängligt stora hos Almqvist är och förblir åtminstone, att *han* aldrig klagat. Andra ha gjort det i stället. Han har därtill givit mer än tillräcklig anledning. Hans ande vände sig till förhållanden, "från vilka hans hand bort darrande draga sig tillbaka. Ömtåliga strängar vidrördes, och skorret därav överhöljdes av ett larmskri..."

Man dömer stundom mänskliga handlingar efter de verkningar, de åstadkomma. Men detta är ett orättvist sätt att döma. Förhölle det sig icke sålunda, skulle en enda blick på *följderna* av Almqvists »dåd» verka oändligen mildrande på den avkunnade domen. Han har verkat »blint som anden ville». Han avkopierade tavlor, på vilka även tidens onda tendenser framträdde. Men har ej just skuggan av denna åverkan ställt i rikare ljus, givit högre relief åt de föremål, dunklet tycktes hota att överhölja? När *han* omtalade meningar, vilka länge varit i omlopp och övergått till helt annat än meningar blott, då lyssnade man med förfäran därtill, likasom sinnet därav nu för första gången blivit drabbat. När han en enda gång beträdde smädelsens luxurierande huvudskalleplats, då kastade man sig rysande tillbaka, liksom för en gengångare från avgrundens sataniska djup. — Människor av alla möjliga slag slogo sig frimodigt till riddare på honom, och man tycktes tro, att all skuld vore avplanad, endast han kunde i grund fördärvas. Gick man ej häri för långt? En enda svensk man äger rätt att hata Almqvist in i döden. Och han har visserligen utsträckt sin rättighet därtill så långt, som mänsklighetens skrankor det medgiva eller möjligen ännu ett stycke längre. Det är han, som, blodigt förorättad själv, erbjudit sitt eget blod till att där dränka minnet av, vad han lidit. Och den, som skriver detta, kan ej neka, att av alla Almqvists *dåd* intet är honom så oförklarligt som det underlåtna, vartill han gjorde sig skyldig, då han ej lyssnade till en sådan uppmaning.

För allt vad Almqvist äger att åberopa som förtjänst borde hans landsmän "icke jubla över en enda mans fall mera högljutt, än de gjort det över alla sina segrar tillsammantagna, ifrån den avgjorda vid Narva intill den vid Ratan, som var det mindre". Det är denna vilda segerfröjd, som förekommit oss så besynnerlig. Med sådant omvänder man ej en felande. En "gnista av godhet, framtindrande ur något människohjärta" kan ensamt göra en människa god.

Digitized by Google

Till slut bemöter Cygnæus Berndtsons invändning mot vad han sagt om Almqvist och Finland:

»I anledning av den protest, som i fäderneslandets namn blivit inlagd emot vår mening, bedyra vi högt, att vår avsikt ej var att kränka den fosterjords helgd, som för oss är lika dyrbar, som för vem det än vara månde. Också medgiva vi, att påståendet om själafrändskapen mellan det finska folkets genius och Almqvists var lika ensidigt som förhastat. Men vi medgiva det likväl av helt andra skäl än dem, med vilka författaren i »Morgonbladet» bestritt detsamma. *Universalité* är, så vitt vi förmå inse, karaktären av Almqvists skaldeskap. Varhelst han än utväljer lokal för sina framställningar, tyckes han ju även i de mest olika regioner vara lika hemmastadd. Sju städer tävlade om Homerus. Almqvist är väl ingen Homerus, utan endast Almqvist. Men kanske kunde ändå sju länder yrka, att hans snille ej är främmande för dem. Oaktat all dess dristighet vidlåder för mycken ensidighet det finska folkets fantasi för att den med Almqvists skulle kunna uthärda någon jämförelse. När man därtill besinnar, att Almqvist uti allt, som tillhörer den poetiska *inventionen*, står högt över all jämförelse framom alla nordiska skaldenaturer, har man ej mera mod att begå mot Almqvist den orättvisa, som uti den uppställda jämförelsen nödvändigt ligger.

Också förleddes vi ej till detta vågstycke av tanken på de Almqvistska produkter, i vilka författaren i »Morgonbladet» har den hårdheten att finna anledning till vår misslyckade ekvation. Det var tvärtom de obetydligaste bland Almqvists skrifter, sådana som *Kapellet, Människans stöd, Nybygget i Grimstahamn*. Särdeles vid läsningen av sistnämnda stycke kunde vi ej avvärja den tro, att Almqvist haft för sin själs ögon det första folk i Europa uti förmågan att umbära, att lida, att vara sitt armods och sitt ödes överman. Kan det finska folket förlåta oss ett sådant misstag?»

Den gode Cygnæus, vilken benämnde sitt folk "Nordens atenare" och vars gränslösa tro på dess framtida mission stundom förväxlades med en lika optimistisk föreställning om dess roll i samtiden, fann med vemod, att intet eko från en samfälld nationell opinion understödde honom. Helt visst uppskattades hans varma känslor och hans vackra ord, och det står utom allt tvivel, att man i Finland reagerade mycket starkt mot just den personliga förföljelsen mot Almqvist med anledning av hans skrifter. Men å andra sidan kunde man ju självfallet icke bortse från hans tarvliga polemik med Blanche under sommaren och den därpå följande skandalscenen i

Digitized by Google

Strömparterren, där Blanche lät arten av sitt straff lämpas efter brottets beskaffenhet. Och under sådana förhållanden ansåg man, i likhet med Collan, att diskussionen icke borde förlängas.

Cygnæus brann emellertid av begär att skaffa sin hjälte rättvisa. Och då han insåg, att han själv icke mer förmådde åstadkomma något, vände han sig till den ende, som enligt hans mening i detta avseende kunde betraktas såsom honom överlägsen. Hans sjudande sinne fick utlopp i ett brev till Runeberg, däri han berörde saken i följande passus:

»Har du idkat det ofta »rysligt tillämnade» vargskyttet? Ehuru icke någon särdeles liebhaber av aslukt och dråp, önskade jag likväl, att Ditt sinne vore stämt för en illbragd, vartill slika aptitsupar lära såsom stimuli tarvas. Det är lindrigast sagt försmädligt, att Du, som är den ende här i landet, vilken vår Herre begåvat med en röst, den där i vitterhet gäller såsom auktoritet, ej orkar begagna den till annat än det, vari ett tigande fårs sonora stämma är dess like: tystnadens vältalighet loqvor. Hur fan kan du ha en nog fördärvad mage att se huruledes smädelsens rännstensflöde även här vill spola bort sista skymten av Almqvists litterära heder till och med, utan att Du skruvar på det lås, som igenlycker din mun, och det insegel, som häftar ihop dina läppar. Jag har väl kämpat, så gott jag förmått, men jag börjar bli nästan för saktmodig och beskedlig. Också har jag ej hunnit längre, än att Morgonbladet roar sig med att jämföra Almqvist med Bosco. Detta är ändå nästan för argt. När du därför knäckt en hederlig varg och fått litet blodsmak i själen, så drag ut och skjut med raskt mod ett skott emot de ohederliga kritiska varulvarna, så det känns. Nog vet jag lika väl som du, att Almqvist våra skott förutan står där alla yrfån kullbyttera. Men Finlands heder fordrar ett kraftigt tag — och jag ville nästan tillägga, din egen heder fordrar det ej mindre. Otacksamt är det i alla fall att ej upplyfta ett finger, då man ser sina välgörare hundsfotterade. Misstyck ej, att jag sagt min mening, du följer nog din likväl.»[1]

Runeberg följde i själva verket sin mening och uppträdde icke — något, som Cygnæus väl på förhand kunde vetat. Och härmed upphörde pressen i Finland att behandla den pinsamma aktualiteten.

Topelius hade emellertid skyndat att till Almqvist översända sin egen artikel ävensom artikeln "Litteraturens varg i veum". Sändningen åtföljdes av några dikter samt ett brev, vartill ett

[1] Strömborg, a. a. IV, 445 f.

Digitized by Google

koncept finnes bland hans papper. Blev renskriften icke precis densamma, så kan man dock antaga, att den i huvudsak överensstämde med konceptet, som lyder:

Herr Rector C. I. L. Almqvist, Stockholm.

I egenskap av nuvarande Redaktör för Helsingfors Tidningar har jag äran tillsända Tit. tvänne mindre artiklar, vilka i nämnda blad influtit med anledning av senaste tids publicistiska strider. Jag har ansett mig därtill uppmanad även av den omständighet, att Svenska Biet i samma stridsfråga åberopat ett annat finskt blad, Helsingfors Morgonblad, såsom auktoritet för motsatta åsikter, vilka — jag är därom övertygad — i Finland tillhöra en ganska ringa minoritet av den bildade allmänheten. Tit. skrifter läsas och beundras hos oss mera än någon annan svensk författares, och jag vågar säga, att Tit. inflytande på den unga tidens män hos oss är oförgätligt, djupt och varaktigt. Det skulle därför högeligen smärta oss, om Tit. ansåge även finnarna redobogne att, för några oväsentliga striders skull, förneka Tit. det rättvisa erkännande, vilket Tit. ej alltid av sina svenska landsmän åtnjutit. Jag begagnar detta tillfälle att försäkra Tit. om många finska ynglingars varmaste aktning och vördnad samt har med samma känslor äran teckna

Tit. ödmjukaste tjänare
Zachr. Topelius
Philos. Mag.

Helsingfors 1842 Okt. 25.

P. S. Jag tar mig friheten bilägga ett par bristfälliga småstycken av min hand, samt bör även nämna att art. i N:r 79, 81, 82 av Helsingfors Tidningar äro författade av Mag. Doc. Fredr. Cygnæus, författare till »Vår- och Höstispiggarne» m. m.[1]

Topelius berättar härom: "Bland de första diktförsök, jag vågade låta trycka, funnos några imitationer efter Almqvist, så helt i hans stil, som det var möjligt för en gulnäbb att kvittra efter en mästersångare. På hösten 1842 sände jag, ej utan bävan, till Almqvist ett avtryck av dessa stycken (alla sedan strukna i mina dikter) och bad om hans omdöme".[2] Den 23 december svarade

[1] En avskrift av detta koncept har vänligen meddelats mig av prof. Vasenius.

[2] Kalendern Svea 1893, s. 89 ff. — Någon anhållan om A:s omdöme finnes åtminstone icke i konceptet.

Digitized by Google

Almqvist med ett brev, som är tryckt i Svea och därför icke behöver här refereras. Vad han säger om sin egen ställning till polemiken är värt att alltid av biografer anföras; han tackar för Topelius' vackra ord och tillägger: "det är icke ofta två *själar* mötas", han berömmer dikterna, särskilt en av dem, och talar om sina besök i Helsingfors samt om "många utvalt sköna och härliga punkter i södra Finland, där jag skådat omkring mig och som jag aldrig glömmer".

Han nämner även sin strid med Uppsala domkapitel och gläder sig åt att därvid få framlägga och förklara sina åsikter. Medan debatterna om "dådet" pågick, hade ju denna strid flammat upp i full låga. Under hösten hade Almqvist avlämnat sitt första svar på domkapitlets frågor. I början av 1843 refererar Helsingfors Morgonblad detta svar och uttalar sig därom sålunda: "Detta dokument, vilket torde kunna anses såsom ett mästerstycke i sitt slag, framför allt vad klarhet och bestämdhet i framställningen, värma i föredraget och vältalighet i stilen beträffar, är redan därför av högt intresse; men blir det ännu mera, om man betänker, *vilka ämnen* här avhandlas och *vem den man* är, som över dem avgiver sin öppna bekännelse". — Åbo Underrättelser ägnar några veckor senare uppmärksamhet åt domkapitlets granskning av Almqvists renlärighet, och sympatierna äro uppenbart på dennes sida. Ett "skådespel i fem akter", som i Östgöta Correspondenten gör domkapitlet till föremål för "östgötens kända sprittande kvickhet och satir", säges vara "ett ibland de muntraste vi någonsin läst i detta blad". I en annan notis meddelas att "de högvördige fäderna beslutat för närvarande göra — ingen ting, vilket även, enligt allmänna opinionen i Sverige, torde anses för det klokaste".

Ett eko från den Runebergska kretsens intima sysselsättning med Almqvist möta vi ett par månader senare i Helsingfors Tidningar i en artikel benämnd "Om Almqvists och Runebergs olika uppfattning av världen och livet." Den var skriven av Robert Tengström, en släkting till fru Runeberg, åter en av denna generations många lovande män, som i förtid rycktes bort från en verksamhet, tidigt uppfylld av det varmaste fosterländska patos och

Digitized by Google

den allvarligaste vetenskapliga strävan.[1] Född i maj 1823, hade Robert Tengström redan i början av 1842, alltså vid aderton års ålder, i en handskriven tidning låtit ingå några "Reflexioner" om Almqvist. Utvidgad och fördjupad till ett föredrag i Österbottniska studentavdelningen, infördes uppsatsen "på begäran" i Topelius' blad den 19—22 april (n:r 30—31).

Vem har ej läst fabeln om *Skönhetens tårar?* Den innehåller grunddragen av Almqvists världsåskådning. Livet består av lidande och sorger — varför? Jo, de råa naturmakterna jaga efter den gudomliga skönhetens ande. Men på andra sidan graven finnes en fristad — detta är andens seger. I dessa båda tillstånd, förnedrings- och upphöjelsetillståndet, visar sig människoanden i de flesta av hans kompositioner. Om Almqvist hade framställt tavlan med Richard Furumo och Magdalena på duken, hade han tecknat en ring av änglar, som nedförde den sköna flickan i de skummande böljorna, just då hennes mod var så »himmelskt underbart och hennes ögon glimmade som klarast». Ty det ligger alldeles i Almqvists världsåskådning att se ej blott en jord som gråter, men även en himmel, som ser och avtorkar dess tårar. — *Hinden* är benämnd efter sin likhet med människoanden, kanske är hela cyklen därför kallad: Hjärtat, en irrande hind. — Även *Amorina* visar tydligt denna åskådning. — Hjärtat i den utgöres av Frälsarens ord: I världen haven I tvång, men varer vid en god tröst, jag haver övervunnit världen. — Almqvists poesi är rent romantisk. Hur hänförande har han ej i *Isidoros* och *Marjam* tecknat själva kyrkans uppkomst och det kristliga livet under dess första tidevarv? Huru skön är ej *Melia* i sin enkla, elegiska legendstil? — Det tyckes väl egendomligt att tillerkänna Almqvist en religiös, nästan pietistisk världsåskådning, när han beskyllts för motsatsen. Vi lämna dessa beskyllningar utan allt avseende. Man beaktar ej att också *Det går an* dikterades av samma varma människoälskande hjärta, som så ofta förut kunnat framkalla tårar av rörelse och beundran, men som ej var befriat från att någon gång fara vilse. Misstankens gnista uppflammade till stor eld. Man fruktade en orm i varje blomma av *Törnrosens bok,* triumferade när man tyckte sig finna allt flera. — Men Almqvists princip är en skildring av människan sådan hon verkligen är på alla punkter i livet. — Han tecknar därför syndare ofta så, att han visar oss dem sådana de äro även i sin älskvärdhet, ty inom varje människobröst finnes en oas, ett något utom synden, varigenom människan alltid förblir älskvärd(!). Därav beskyllningen att han med subjektivt välbehag

[1] Biografisk teckning av Gunnar Castrén i *Sv. Litt.skpts i Finland skrifter* LXIII (1904), s. 28 ff.

Digitized by Google

närmar sig brottet. Men straffet följer alltid. »An meinen Farben müsst Ihr nicht schnüffeln, die Farben sind ungesund», sade Rembrandt. Vi för vår del kunna ej annat än finna en fläkt av kristlig anda, en suck ur kristendomens och romantikens djup överallt dofta oss till mötes ur Almqvists skapelser.

Likväl finnes det, fortsätter Tengström, en annan världsåskådning, som är gladare och friare: anden har besegrat världen, kristendomen hedendomen, och i staten och sedligheten har det gudomliga firat sin triumf över och försoning med det världsliga. Denna ljusa, fridfulla världsåskådning, som lever i den nya tiden och dess filosofi, är också Runebergs... Någon jämförelse mellan de båda skalderna anställer författaren emellertid icke: han har endast velat ange riktningarna, men han framkastar, att det troligen dock finnes många beröringspunkter.

Tengströms uppsats är i sin stad ett bevis för, med vilket djupt allvar även ungdomen tog Almqvist och huru man sökte tränga in i hans avsikter och tänkesätt. Vad här säges om Almqvists kristliga åskådning är ju något, som Almqvist själv starkt velat hava betonat: "hur är det möjligt", frågar sig hans senaste biograf, "att den saken (Almqvists kristendom) både för samtid och eftervärld kunnat villas bort i så hög grad, som verkligen skett?"[1] Också andra kritiker i Finland än Tengström hava framhållit den, men han har gjort det bättre och mera träffande. Trots vissa subtiliteter, i vilka man vid dylika betraktelser under denna tid gärna förirrade sig, kan man instämma i minnestecknarens ord: "otvivelaktigt vittnar denna karakteristik om en fin och djup uppfattning av Almqvists personlighet".[2]

I mitten av december ger Topelius i sina "Knoppar" en översikt av årets svenska litteratur. Han berättar att Almqvist under sommaren tigande och obemärkt i det sköna Jönköping arbetat på fortsättningen av sin skarpt tadlade, men för mången så högst välkomna ordboken över svenska språket. Tyvärr torde *Människosläktets saga* avstanna med förra delen: "skada på den genialiska planen!

[1] Olle Holmberg, *C. J. L. Almqvist* s. 317.
[2] G. Castrén, a. a.

Digitized by Google

I Sverige betraktar man nu Almqvist ungefär som en fordom ryktbar, nu avliden litterär notabilitet med tämligen god penna, men alltför många underliga och omoraliska egenheter. Inga elever har han bildat, som kunde genomföra hans verk sedan han gått bort (han fyllde den 28 sista november 50 år); blott den med härliga anlag utrustade Kjellman-Göransson syntes i början vilja stämma sin lyra i hans tonart, dock tystnade även han."

Några dagar senare (n:r 101) anmäler Topelius i nästa "Knoppar" Almqvists *Tre fruar i Småland,* men det är snarare en uppgörelse med den hårda samtiden och en skildring av författarens öde, än en recension. Alltså samma tanke som hos Cygnæus, ehuru mjukare och skickligare framställd.

Det finnes två kategorier av författare, de som leva för att skriva och de som skriva för att leva. Tidigare hörde Almqvist till den förra, nu räknar han sig amfibiskt till båda. Vems är felet? — Den nya novellen är en brusten dikt: en frisk början och ett matt slut, sköna partier, oefterhärmliga folkteckningar, lekande fantasier, sublima naturscener, men alla utan inre helhet, alla sönderfallande, nyckfullt växlande, episodiska, karaktärerna, med två eller tre undantag, ofulländade, färg- och kraftlösa, handlingen uttänjd och icke mäktig att genomgripa, liva och upprätthålla partierna med hänsikt till det hela. Vems fel är allt detta? Varför förut en så helgjuten avrundning, en så levande enhet? Varför ha de sista, med alla deras enskilda skönheter, sönderfallit i bitar, förlorat sig i töckenbilder, gått under i svaghet? Emedan skalden behöver ro för att skapa, en rättvisa som dömer honom och ett vänligt hjärta som förstår honom. Ha svenskarna unnat honom ro? Första delen av *Gabriële Mimanso* skrevs efter återkomsten från Paris med de intryck kvar, vilka kommit att glömma *Det går an*-striden. Men nu indrogs han i den »grundliga Aftonbladsliberalismens tidningskäbbel, nu kom striden med Freja och den vidriga crachanhistorien», nu kastade sig Svenska Biet med sitt eviga gnat över det välkomna ämnet och diskuterade det till yttersta leda. — Likaså är första delen av *Tre fruar* skriven i ro och därför bra — sedan kom Uppsala domkapitel och tidningarnas tusentungade huggormar — — Denne mans största och oförlåtligaste fel är utan tvivel det, att han framtagit och hållit i ljuset de dolda villomeningar, de sjudande tankevågor, vilka grumla botten av vår tid och vilka i mer eller mindre mån legat och grott inom de Fariseers hjärtan överallt. Det kan säkert mången ej för sin död förlåta honom. Att han över dessa meningar kastat en poetisk rosenslöja må

Digitized by Google

klandras. Men därigenom att han har haft mod att uttala dem har han ock grundlagt möjligheten till deras vederläggning, ja låtit dem korrigera sig själva, såsom Går-an-idén ock redan gjort. Det vissa är, att alltid efter en sådan kris något gott står kvar, såsom förenämnda Går-an-teori, när dess praktiska tillämpning fogat sig under gudomlig och mänsklig lag, dock verkat det goda, att den andliga sidan av kärleken och äktenskapet klarare framträtt i dagen. Men att någonstädes inom den svenska samtiden söka ett erkännande härav, vore troligen en fåfäng möda.

Härmed har Topelius för en längre tid framåt uttömt vad han hade att säga om Almqvist. Dennes litterära produktion var ju också under de närmast följande åren så gott som ingen, och några uppseendeväckande företeelser i hans liv inträffade icke, vilka skulle gett anledning till aktuell uppmärksamhet. Icke heller i andra tidningar finner man mycket om honom. Dock är det värt att anteckna, att Helsingfors Morgonblad på sommaren 1844 (n:r 54) omnämner kalendern Nordstjernan och kallar Almqvists bidrag till den, *Själarnas ängel*, "ett ljust, anslående stycke i det skönaste språk" — ett av de ytterst sparsamma, jag tror man kan säga ett av de två omnämnanden stycket fick i pressen![1] Detta var väl ännu ett uttryck för Collans Almqvist-"kult". Men från mitten av 1844 överlämnade denne tidningens redaktion åt Fredrik Berndtson, densamme som på hösten 1842 i polemik mot Cygnæus fällt så stränga omdömen om Almqvist. Det ter sig i betraktande härav egendomligt att tidningen (den heter numera Morgonbladet) i början av april 1845 (n:r 25—26) under rubriken "En blick på svenska vitterheten i dess närvarande skick" innehåller en synnerligt lovprisande översikt av Almqvists diktning och en bestämd-kritik av den svenska opinionens ställning till honom. Artikeln är av samma typ som ett par föregående här ovan citerade, men den präglas av självständighet och dess synpunkter äro utförda med skicklighet och skarpsinne. Man har tagit för givet att den härrörde från huvudredaktören Berndtson, "som med tiden tyckes ha omstämts";[2]

[1] *Almquistiana* upptar under styckets rubrik ingen recension, men d:r Ruben G:son Berg har i sitt exemplar antecknat en, i Intelligensbladet, som säger att stycket är skrivet i Almqvists »oförnekeliga stil».

[2] Öller, a. a. s. 68.

Digitized by Google

men det tyckes på förhand ganska osannolikt, att en person, vilken blott något mer än två år tidigare om Almqvists diktning uttalat sig i en så helt annan riktning, plötsligt blivit besjälad av en sådan beundran för densamma, som artikeln andas. Det är visserligen sant, att Berndtson med en synnerlig lätthet lämpade sig efter sin nya omgivning: trots sitt svenska ursprung tillägnade han sig snart de idéer om Finlands kulturella självständighet och nödvändigheten att gå sina egna vägar, vilka i Cygnæus och Topelius hade så varma förespråkare och hos dem formade sig till en mycket skeptisk syn på många förhållanden i Sverige; omkastningen i detta speciella fall hade dock varit alltför hastig, även om han stod under omedelbart inflytande av sin nära medarbetare i tidningen, den mycket intelligente och karaktärsfulle magistern Sven Gabriel Elmgren, en kulturpersonlighet av hög rang. Gåtans lösning är möjligen den, att Elmgren, vilken från 1845 års början inträdde såsom fast medredaktör i Morgonbladet, själv skrivit artikeln. Den bär också i hela sin stil och sin logik spår av ett helt annat ursprung än Berndtsons fatabur. Emellertid visar ju i alla fall den omständigheten, att den togs in, en viss "omstämning" hos huvudredaktören. Ett kort referat av artikeln må följa.

Efter det han mycket skickligt försvarat sin tes att lyriken är ett övervägande drag i det svenska lynnet — "lyrik är ju Sveriges hela natur, dess samhällsliv, ja dess historia" — fortsätter författaren sin tankegång:

»Tjusad ända till blindhet av det lyriskt-epigrammatiskt överdådiga hos Tegnérs sångmö, vars dristiga bilder anslå den lyriska svensken, just emedan han mera anar än förstår deras betydelse; svärmisk genom Atterboms förföriska dikter, där antingen en mystisk reflexion eller en reflekterande mysticism söker att poetiskt giva sig luft i en elegiskt klagande tonart; bortskämd av allt det övriga poetiska lirum larum, som under senare åren till överflöd surrat i allmänhetens öron, har denna allmänhet förbisett, eller åtminstone tagit en högst ytlig (såsom dess lovliga vana är) kännedom om en skald, vilken inom den svenska vitterheten brutit helt nya banor, och för dess framtid äger en viktig betydelse — vi mena Almqvist. Att det lyriska elementet även hos honom gör sig gällande är naturligt, ty annars

Digitized by Google

vore han icke svensk, men under det att största delen av övriga poeter slaviskt bindas av uttrycket, formen, diktionen, har den rika skapande kraften av Almqvists snille adlat hans poetiska verksamhet till full frihet. Ingen är profet i sitt eget fädernesland... men vi spå, att om någon kommande dagars Atterbom sätter sig ned att teckna närvarande generations svenska Siare och skalder, så kommer han att inrymma första platsen åt Almqvist. En rikare och mera rent poetisk natur, äga, med undantag måhända av Bellman, svenska vitterhetens tideböcker icke att uppvisa.» Man kunde säga, om därmed vore någonting sagt, att hos honom finnas element av både en Shakespeare, en Goethe och en Voltaire. Möjligen har han förlorat i kraft vad han vunnit i mångsidighet, men man måste dock erkänna, att varken tidens eller hans eget skaplynne tillåtit honom att bliva någonting annat än vad han just blivit. Han har kastat sina blickar vida omkring, knappast något fält inom mänskligt vetande är dem främmande, och man kan icke annat än tillerkänna dessa siarblickar, de må äga religionen, konsten, filosofien eller politiken till föremål, både djup och omfattning. »Så jag målar» etc. har han sagt, och man skulle tycka att detta uttryck var det mest betydelselösa och självsvåldiga i världen. Så är det dock icke. Må vara likväl att det är självsvåldigt, men det är då den fullt medvetna poetiska frihetens självsvåld, ett självsvåld lika djärvt naivt som naturenligt, d. v. s. enligt med svenska folkets lyriska natur. — Elementen till hans världsåskådning givas av hans tid och det egendomliga i svenska folkets natur, lynne och bildning... Den mycket omtalade disharmonien är just ett bemödande att finna harmonien mellan sin tid och sig, det är svenska folket... I hans dramatiska skapelser, fulländade såsom konstverk, men med den egendomligaste karaktär av, om man så må säga, objektiviserande lyrik, har Almqvists snille utgått i frihet.

Det vore ju märkvärdigt, om den Almqvist, som ännu 1842 i Berndtsons ögon var ofantligt överskattad och just ingenting värd, plötsligt i hans omdöme kunnat befinnas ha "elementer av Shakespeare, Goethe och Voltaire". — Även senare spårar man helt andra tendenser, när det gäller Almqvist, än Berndtsons tidigare, såsom då tidningen i augusti avtrycker en mot Fahlcrantz riktad artikel ur tidningen Frey.

I början av 1846 anmäler Topelius i Helsingfors Tidningar (n:r 15—16) Almqvists *Monografi*. Man förvånas över att tiden ridit så fort, att han nödgas påminna om Almqvists existens: "de flesta av våra läsare ha sig troligen bekant, att i Sverige lever en Alm-

Digitized by Google

qvist, som skrivit tämligen många romaner och poesier(!), bättre och sämre visserligen, men dock i både det goda och det onda (där man misstänker sådant) framom den stora mängden av litterärt folk som skriver". Han hänvisar till striden om vissa av Almqvists skrifter, "mot vilka välmeningen eller nitet höjt sina röster, som skulle Almqvist vilja försåtligt nedriva både religion och moral", och till domkapitlets inblandning, samt fortsätter:

»Man må dela hans åsikter eller ej, man må uttala förkastelsedomen över flera av dem: omöjligen kan man likväl förneka dem en stor och viktig betydelse, för några förhållanden inom samtiden. Det utmärkande i hela Almqvists författarskap är hans ständiga strävande att uppfatta ting och förklara dem i deras djup, att taga dem »från själens sida», som han vackert uttrycker sig. Han har lagt i dagen månget framtidsfrö, som jäser på tidens botten och grumlar förhållandet människor emellan, öppet uttalat sin samtids hemliga synder och icke skytt att kläda skott för sådant, som andra bemöda sig att förneka och överskyla för t. o. m. sig själva, ehuru de i sitt hjärta medge det. Ett sådant avslöjande av det grummel, som nu allmänneligen orenar människors medvetande, är på visst sätt förhatligt och skoningslöst och måste förskaffa Almqvist bittra fiender, vilka som Fahlcrantz och Palmblad förneka Almqvist allt värde, t. o. m. där, varest detta borde vara minsta tvivel underkastat, på skönlitteraturens område. Men Almqvists öppna strid mot vad han anser bristfälligt och ont är i hög grad aktningsvärd och hans motståndare borde göra rättvisa åt hans mod och förtjänst att föra ämnet till tals.»

Härefter följer ett referat av boken: "detta är ränningen", upplyser Topelius, "till hela den brokiga vävnad, i vilken författaren inslagit så många diktens rosor, så många lekande bilder av en rik fantasi, i denna sköna och friska stil, vilken stundom är originell ända till bizarrhet", och ger följande slutomdöme:

»*Monografin* är en av de märkvärdigaste böcker som svenska pressen frambragt: icke blott därför, att en utmärkt skriftställare däri framlägger hela sin intellektuella personlighet, utan även för vikten av frågorna som beröras. Den skall framkalla gensägelser, polemik, diskussion. Så bringas ämnen till tals av vilka, därest de förtigits, samtiden ännu länge skulle erfarit olust och kväljningar. Ty tidevarvet befinner sig i en »intressant situation» och kan icke hoppas komma till sin förra hälsa igen, innan det nya sett dagen.»

Digitized by Google

Några månader senare (n:r 44) är det fråga om "Almqvist och Fahlcrantz". Den senare, skriver Topelius, tror sig genom sina artiklar bevisa att Almqvist "ej äger snille". Sådant stöter, med förlov sagt, på det löjliga. Visserligen har Almqvist fel, men det största är, att han gett sig ut att dikta politik. Fahlcrantz' kritik är icke byggd på rättvisans underlag, och därför skjuter han bom.

Monografin ger också Snellman anledning att ännu en gång tala om Almqvist. Det sker i hans tidning Kallavesi (n:r 16), i en översikt, "Svensk litteratur", däri han närmast berör "striderna mellan Geijer och Fryxell samt emellan Almqvist och hans vedersakare". Också han anser sig böra i läsarens minne återkalla Almqvist: "Även i Finland torde man känna något om den litterära strid, som Almqvists *Det går an* föranledde" etc. Hela tonen i denna artikel är försonlig och omdömena om Almqvist fördelaktigare än Snellmans tidigare uppskattning. Det är svårt, säger han, att sammanfatta Almqvists egendomliga åsikter — och man vet knappast om i dem något rätt egendomligt innehålles — det enda skulle då vara fordran på en innerlig, ren och sann känsla i alla livets förhållanden. På mången punkt har han trängt till sakens kärna. Men han talar som en poet, och han sätter sällan något i stället för det han utmönstrar. Detta har verkat "att Almqvists teorier hava en lika fåtalig publik som hans dikter, och man har anledning tro att de icke skola utöva något särdeles inflytande på allmänna opinionen." I Uppsala har man haft en annan åsikt. Skriftväxlingen med domkapitlet bevisade dock "till överflöd, att Almqvist icke blott i snille, utan även skarpsinnighet, insikt och klok takt stod vida över hela det högvördiga kollegiet". Fahlcrantz' skrift betecknas såsom "en ny art av skriftställeri för en teologie professor — och likväl torde detta opus, om man undantager hr Reuterdahls kyrkohistoriska arbeten, vara det största verk, som på decennier utgått från Sveriges teologiska fakulteter". Efter att i korthet hava refererat polemiken och på alla punkter givit Almqvist rätt, slutar Snellman:

»Att Almqvist genom en kritik av anförd art ingenting kan förlora hos den tänkande allmänheten, inses tydligt nog. Också har Almqvist inga-

Digitized by Google

lunda genom den här påpekade delen av sitt skriftställeri ställt sig själv i en mindre fördelaktig dager. Vad han möjligen felat, det har skett genom en av honom i tidningarna förd polemik uti just Fahlcrantz' anda, och varigenom han ådrog sig en, sitt snille föga värdig uppmärksamhet. Tiden bör dock hava bragt detta i glömska. Vid en stor del av hans skrifter kan man eljes anmärka mer eller mindre jakt efter det utomordentliga, som också står utom konstens ordning. Men ibland dem finnas även odödliga mästerverk, och det skulle i en framtid lända den närvarande generationen till föga berömmelse, om den skulle lämna en så utmärkt man till rov för inskränkthetens fanatiska förföljelser.»

Påståendet att Almqvists dikter hade en fåtalig publik kan blott förklaras genom att Snellman vid denna tid stod i ringa kontakt med den litterärt intresserade delen av allmänheten eller kanske rättare genom att han allt mer med "publik" begynt förstå de kretsar, för vilkas upplysande han närmast intresserade sig. Emellertid fick också denna allmänhet ånyo göra bekantskap med Almqvist, i det *Kapellet* och *Grimstahamns Nybygge* utkommo i finsk översättning (av den sedermera så bekante forskaren och skalden Aug. Ahlqvist) samma år, 1846.

Från detta år kan vidare antecknas ett yttrande av Fr. Cygnæus, som befann sig på en mångårig utländsk resa och därför icke varit i tillfälle att fortsätta sin kampanj för Almqvist. Han hade dock icke glömt honom utan fortfarande med beundran läst hans skrifter och fortfarande harmats över dem som förorättat skalden. Han skriver till Runeberg hösten 1846 från Paris ett brev, vari han först nämner att ett tidigare koncept förstörts samt fortsätter:

»Två saker däri förtjänte dock, vill jag minnas, att komma till din kännedom. Den ena exponerade min, om möjligt, stegrade beundran för vår mirakulöse broder i Apollo, *Almqvist*. Mer än någonsin kände och erkände jag det underbara av den »lunatiske» skaldens i högsta mening av ordet divinerande förmåga, som låter honom med andens ögon se ljusare, klarare det, han aldrig sett, än andra med så vitt möjligt uppspärrade ögon förmå skärskåda det, varpå deras blick med hänryckning vilar. Skulle nu någon förnämt grobianskt täckas repetera till mig frågan: »Hur vet han det?» (anspelning på Berndtsons uppsats, se ovan) skulle jag nog veta giva svar på frågan. Livligare än någonsin övertygades jag i Palermo därom, att bland plumparna i det moderna Sveriges skuldregister dess skulder mot

Digitized by Google

Almqvist ej skola förekomma minst grova inför en bättre underrättad eftervärld, att det ej skall gälla såsom så ringa ära att hava lidit smälek i försvar för en man — som visserligen nog kan umbära ett sådant av så ringa man som jag, ja, till och med av vida starkare.»[1]

Runeberg svarade, sin vana trogen, icke på detta brev.

Hur livligt han emellertid intresserade sig för Almqvist bevisas bland annat av hans väninna Emelie Björkstens dagboksanteckningar, i vilka hon skildrar, hurusom han en gång (1847) gick till henne för att låna henne *Törnrosens bok* och huru han för henne talat om *Människans Stöd,* "vilken jag älskat och läst med så levande liv, men han tycktes mena att Almqvists åsikt var för hård, för sträng, ty ovillkorligt behöver man i livet något mänskligt väsende att helt och fullt sluta sig till."[2] Och samma år skriver hon, som i allt vad hon tänkte och tyckte stod under Runebergs omedelbara inflytande, i sin dagbok följande:

»11 sept. Jag beundrar Almqvist och jag gör det dag ifrån dag, år ifrån år alltmer och mer; till vilken höjd skall det väl omsider leda! Icke alltid kan jag väl gilla alla hans idéer och åsikter, ty hans inbillning synes så ofta dunkel och mörk — men han fängslar ändå. Med vilken förtjusning griper jag icke alltid varje ny bok med hans namn, hans stora, men i hans hemland så föga älskade namn; huru begärligt överfar icke alltid mitt öga de ord hans mäktiga ande skapat, han som främmande länder vet att uppskatta — han som vår egen Store Skald så prisar! Men nog synes det att han haft svåra strider, tunga, bittra, hårda lidanden, att en söndersliten själ ofta ger sig luft i de ord han diktar. Ju större kalk, ju större erfarenhet, ju rikare själ! Man läser och man häpnar. Hos mig blixtrar alltid den önskan fram att en enda gång få se denne man som skriver så. Vilket djup av sanning ligger icke i *Människans Stöd!* Men varför skall jag bedöma — jag, som icke förstår. Ett vet jag dock att mig anslå hans tankar, hans fantasier! till och med det man icke kan gilla

[1] E. Nervander, *Blad ur Finlands kulturhistoria* s. 86 f.

[2] Berta Edelfelt, *Ur en gammal dagbok* s. 102, 105. — Det är betecknande, att Runeberg icke godkände den lära om den mänskliga kärlekens ringa betydelse för människan och nödvändigheten av ett uppgående i Kristus, som utgör grundtanken i Almqvists uppsats — eller snarare sagt predikan. Man skulle också förstå, om han kände sig främmande för Almqvists sats, att det som i lynnet går i »det ytliga, grunda dur» blir »slamrande, flackt leende, förföriskt» (Imp.-oktaven s. 170).

Digitized by Google

måste man ändå beundra. Sådan är han. Han vet att fängsla! Även hans melodier tränga ända in i själens innersta. Han har toner för allt och musik även då han icke har ord. Vad han är stor! vilket snille och huru vittomfattande! Allt begriper han, allt känner, allt uppfattar han! Jag har i dag hört tonerna till hans »Det doftar i skogen» och jag vet ej om det var inbillning, men nog tyckte jag att han fullt och starkt lät mig genom melodin förstå all den underbara doft vari skogen badar. I de starkare, djupare tonerna uttryckte han tallens och granens friska, mäktiga doft — sedan kommo blyga, ljuva underliga toner, som så väl härmade konvaljers och linnéors namnlösa vällukt och i de veka, de sorgsna, melankoliska toner förnam jag doftet av orchisblomman, då daggen ännu dallrar i dess vita kalk.»[1]

Man kan säga, att detta är ett typiskt uttryck för Almqvistsvärmeriet hos en vid krets av intellektuellt intresserade kvinnor i Finland under långa tider.[2]

---

[1] Medd. av fröken Edelfelt.

[2] Platser för denna »kult» voro väl i främsta rummet de Runebergska kretsarna i Helsingfors och Borgå. En i sistnämnda stad bosatt (svenskfödd) dam fattade, troligen på grund av landsmanskapet, det djärva beslutet att skriva till Almqvist och meddela sin beundran, biläggande därjämte några egna diktprov. Hon erhöll följande svar, vilket ju kan avtryckas här för dess författares skull:

Högädla fru Teckenberg!

Det var för mig ganska överraskande att ifrån en alldeles obekant och på främmande ort, erhålla ett brev av så smickrande innehåll, som det fru Teckenberg haft den godheten att tillskriva mig. Jag har emottagit det såsom ett förnyat bevis på den själsfrändskap, som kan finnas emellan människor utan att de någonsin sett varann i den yttre världen Ett sådant prov på varm och vänlig vänskap är för mig i högsta grad kärkommet och jag ville blott önska att det stode i min makt på något sätt motsvara fru Teckenbergs godhet. Jag har den äran, emellertid, att kunna räkna mig i någon mån bekant, sedan flera år med fru Teckenbergs far, herr boktryckaren Dellén: och jag tar mig därföre också den friheten, att genom hans försorg översända detta brev enär jag på samma väg bekommit hans goda och älskvärda dotters skrivelse. Måhända skall medsamma ursäktas, om jag därjämte tar mig den friheten att såsom en liten och anspråkslös souvenir från min sida skicka inneliggande musik, som jag på lediga stunder roat mig att komponera. En anledning till detta har jag funnit i de vackra känslofulla, religiösa verser fru Teckenberg tillskrivit mig i sitt brev, såsom jag tyckt på en av de melodier (Morgonen) som i denna musik förekommer; och varav jag sluter att fru Teckenberg redan har en viss kännedom om dessa små stycken av en alldeles egen art och ton. Jämte det jag försäkrar, att det för mig skulle utgöra ett särdeles nöje om fru Teckenberg behagade ännu en gång

Digitized by Google

Året 1846 är också födelseåret för en ny litterär studentförening, kallad Sjuan, med den unge lyrikern Emil von Qvanten, vilken redan som sjuttonårig kadett skrivit "Suomis sång", såsom medelpunkt. Föreningen utkorade Almqvist till sin diktarkonung, och när Qvanten just detta år skrev en recension (i Helsingfors Tidningar) om B. E. Malmströms dikter, yttrade han där: "Ensam går Almqvist, den härlige, den unge, och sträng ar sin gyllene theorb, misskänd och missaktad i sitt eget land".

Under de följande åren nämner Topelius i Helsingfors Tidningar då och då Almqvist i olika sammanhang. 1847 (n:r 93) berättar han, att svenska blad förmäla om subskription för en minnesvård över Tegnér och att samma blad omnämner "i skarp kontrast däremot att skalden Almqvist, nu 53 år, utnämts till regementspastor". 1848 (n:r 90) återger han ett rykte att Hjerta skulle försålt Aftonbladet till Almqvist för 100,000 riksdaler banko, och uttalar på Almqvists vänners vägnar förhoppningen att ryktet må visa sig vara utan grund. 1849 (n:r 76) omtalas den redan nämnda broschyren *Clara Winqvist* i indignerade ordalag. Topelius framkastar t. o. m. att den vore "en tillställning av tit. Fahlcrantz eller någon annan av Almqvists motståndare" och berättar hur den i Sverige blivit använd mot skalden, särskilt i Post- och Inrikes Tidningar, där en "skabiös artikel" publicerats av huvudredaktören, som "fordom i Svenska Biet med en utmärkt ihärdighet likt en kardborre hängde sig fast vid Almqvists så medborgerliga som litterära personlighet i avsikt att förgöra båda." Hans parallell mellan författaren till broschyren tyckes dock även i Sverige väckt ovilja. "Förvåna måste det dock, att Sveriges officiella tidning kan tillåta sig slika utfall mot en man, som i alla fall — med hans möjliga misshugg och oaktat han icke haft den lyckan att vinna en plats i den vittra svenska areopagen — på grund av så många utmärkta arbeten måste av samtid och eftervärld erkännas såsom Sveriges

hedra och glädja mig med brev, får jag även bedja om varma hälsningar till herr Runeberg och Cygnæus (rektor) i fall de befinna sig i Borgå och tillhöra fru Teckenbergs bekantskaper. — Med djup och innerlig högaktning teckn ar jag C. J. L. Almqvist.

(Ur fröken Annie Edelfelts autografsamling).

Digitized by Google

störste nu levande litterära personlighet." 1850 (n:r 1) gör Topelius några reflexioner över Svenska Akademiens senast utdelade pris (till R. von Kræmer, Uppström och Wennerberg) samt tillägger: "Sveriges över all jämförelse största levande skald, Almqvist, har ännu icke fått en plats i den vittra areopag, där hans motståndare Fahlcrantz inseglat med *Noaks Ark*, men för att vara billig måste man medgiva, att Almqvist också är så oakademisk som man någonsin kan vara det." — I början av juni (n:r 45) hänvisar han till ett uttalande, som det officiella organet några dagar förut innehållit: "Om denne utmärkte författare, säger han, som städse i Finland funnit det erkännande hans landsmän, till stor del av partihat, nekat honom, innehåller Finlands Allmänna Tidning några sanna och opartiska ord, varefter meddelas ur Frey en lika partilös, icke alltid populär, men välskriven och grundlig recension". I Allmänna Tidningen betecknas denna (skriven av C. F. Bergstedt) såsom måhända den första, i vilken Almqvist göres full rättvisa av en landsman — tämligen mycket sagt i betraktande av Atterboms och andra bedömanden. Den officiella tidningens inledningsord lyda:

»Skalden *Almqvist*, denne underlige man, vars sköna dikter redan mer än ett decennium varit av den finska allmänheten kända och älskade, ja även av en så sträng och kompetent domare som *Runeberg* rönt offentligt erkännande, har däremot i sitt fädernesland länge haft mera tadel än bifall till lön. Man har med all den iver, som partihatet ger vid handen, kastat sig över extravaganserna i hans skaldskap, och därunder förglömt, att hans bättre dikter på vers och prosa likväl utgöra blomman — måhända den skönaste blomman — i Sveriges nyare vittra litteratur. Ty om Almqvist i somliga av sina arbeten, åtminstone skenbart eller av självsvåldig nyck, grovt förbrutit sig mot den känsla av sedlighet, som utgör ett av huvudvillkoren för samhällets bestånd, är det väl lika onekligt, att han i sina dikter för övrigt uppenbarar sig som en skaldenatur av första ordningen. Och vem skulle icke med försonliga ögon överse ett stort snilles förirringar, helst man ju så ofta är tvungen att fördraga själva medelmåttan i all dess regelmässiga platthet.»

Dessa ord på denna plats förklaras därigenom, att Fabian Collan från början av 1850 anställts som redaktör för det officiella bladets inrikesavdelning.

Digitized by Google

Sistnämnda år finna vi åter Fr. Cygnæus på arenan, men denna gång såsom motståndare mot Almqvist. Denne hade i maj 1849 i Aftonbladet (n:r 132 o. 137) offentliggjort en anmälan av första häftet av *Fänrik Ståls sägner,* vari han särskilt klandrat det, att Runeberg i sina gestalter mera gav typer än personer. Snellman hade i n:r 10 av sitt Litteraturblad avtryckt Aftonbladets anmälan, framhållande att "bland de likväl obetydliga recensioner, med vilka skaldens arbeten i Sverige blivit ihågkomna, intager samma anmälan genom insiktsfullt bedömande främsta rummet" samt vidare att "med något skäl kan Almqvist anses för artikelns författare, ehuru likväl redaktionen icke vågar påstå detta med fullt förtroende, i anseende till uttryckssättets delvis från det Almqvistska avvikande art". Det är så mycket egendomligare att Snellman berömmer den ganska snäva artikeln, som han året förut i de varmaste ordalag uttalat sig om Sägnerna. Cygnæus brusar upp och gör sig färdig till polemik. I n:r 4 av samma månadsskrift följande år inför han en uppsats med titeln "Protest emot Svenska omdömen om Finsk poesi och Finska poeter", vilken var avsedd att omfatta också annat, men, såsom icke sällan hände Cygnæus — själv ett enda stort fragment — blev ofullbordad och endast omfattade "protesten" mot Almqvist.[1]

Cygnæus polemiserar på goda grunder mot Snellmans dom över de "obetydliga recensionerna" av Runebergs arbeten. Likaså mot tvivlet rörande Almqvists faderskap till den ifrågavarande artikeln. Det är icke uttryckssättet, som avviker från den vanliga arten, det är tvärtom det uttryckta, säger han. "Den klarhet, reda och säkerhet, vari de åsikter, Almqvist vill förfäkta, vanligen återspeglas", dem söker man förgäves här. Åtskilligt förträffligt och vittnande om djup insikt såväl i poesiens art i allmänhet som i Runebergska sångens isynnerhet har otvivelaktigt influtit i denna artikel. "Men just detta förträffliga och skarpsinniga gör det svävande och obtusa, som även förefinnes i ymnighet, desto mer oväntat och överraskande." Almqvist försäkrar att hans framhållande

[1] Den är omtryckt i Cygnæus' bok *Om Johan Ludvig Runeberg* (1873) ävensom i hans *Samlade arbeten* III, 232 ff.

Digitized by Google

av de svaga sidorna hos Runeberg föranletts av att han uppskattar, såsom han själv säger, "den innerliga ärebetygelse man i grunden bevisar en stor personlighet, då man yttrar ett mindre gott om honom". "Vi kunna ej motstå frestelsen", tillägger Cygnæus spetsigt, "utövad av hans eget exempel, att hedra honom så som han vill hava — eller åtminstone göra det." Han skrider nu till en granskning av de påtalade svagheterna, "de dödsfläckar, vilka bebåda Sägnernas bråda undergång", säger han med hänsyftning på. att Almqvist velat förneka dikterna "eternitet". Jo, det är just detta, att Runeberg tecknat typer. Cygnæus visar nu, hur Almqvist själv tecknat just sådana typer, men hur han här missförstår ordet, vilket han ger betydelsen av någonting ytligt, flyktigt, karaktärslöst. Detta allt är i artikeln kort, kraftigt och riktigt utfört, och Cygnæus slutar:

»Figurerna påminna honom om »en målare, som tecknar träd, om vilka man ej kan säga antingen de äro björkar, aspar, lönnar eller ekar; men på vilka man dock, i följd av deras egenskap att hava stammar, grenar, löv o. s. v. alltid tydligen ser, att de äro träd». Detta är dock nästan för starkt, men styrkan ligger icke just i påståendets sanning utan snarare i dennas motsats. Ifall slika radoterier kunna göra anspråk på heder och värdighet av ett »insiktsfullt bedömande i främsta rummet», så måste vi väl avsäga oss allt omdöme i hithörande ämnen. Men så länge vi ej ännu blivit övertygade om nödvändigheten att cedera bonis i detta hänseende, anse vi oss uppfylla en helig plikt mot vårt land, då vi av alla krafter protestera emot giltigheten av den *typiska* recension, vars positiva vederläggning vi förbehålla oss att utföra uti en senare artikel.»

Denna senare artikel blev för en gångs skull av — men den växte ut till den ypperliga analysen av Runebergs diktverk.

Till sist en blick på landsortspressen.

J. A. von Essen, vilken vi erinra oss såsom författare till den första underskattande värderingen av Almqvist, har icke kommit på bättre tankar. I Åbo Underrättelser för 1848 (n:r 2) offentliggör han en hetsig artikel om *Herrarne på Ekolsund*. Han börjar med att tala om den tid, "då man vid bedömandet av Törnrosbokens författare knappt skulle vågat öppna munnen utan för att deltaga i de lovhymner vilka den stora beundrarskaran så frikostigt uppstämde."

Digitized by Google

Förbländad av det nya i formen, fortsätter von Essen, blundade man för det vidunderliga, ja liderliga i fantasien, det för sedlighetskänslan vidriga i tendensen, det planlösa i anläggningen. Men ödet har velat, att såsom Almqvist i Finland funnit sina talrikaste och mest hängivna beundrare, så skulle han även där finna banemannen av ett rykte, som i sin gryning lovade att överleva århundraden. (Snellman, som härmed avses, kallas i en not »en finne, Almqvist underlägsen i förmågan att tjusa, men vida överlägsen i tankens skärpa».) Hårda ord sägas om »den kvarleva av den sprängda cohorten» (av Almqvists beundrare) som med hela en Don Quixotes oförvägna mod och ofördunklade begrepp, rycker fram att förfäkta »den kristliga idé» som förmenas vara uttalad i den Almqvistska concubinatsteorien (härmed åsyftas Z. Cajanders ovan refererade skrift). Med detta vill författaren icke neka, att Almqvist är ett ovanligt, ett stort snille; men — och man märke det noga — bedömd endast efter det eller det arbetet. Blir det åter fråga om hans författarskap, taget i dess helhet, så frångår han det yttrande, han nyss avgivit. Så konstateras beklagande tvillingstycket mellan *Herrarne på Ekolsund* samt *Smaragdbruden* och *Syster och bror*. Man saknar liksom i dessa en högre flykt, de snilleblixtar, som i Almqvists övriga arbeten genomljunga förvillelsernas natt. Här staplas blott upp en massa vidunderliga äventyr, intrassliga, krångliga, av slumpen kastade om varandra, omotiverade m. m. Läsarens inbillningskraft jagas rastlöst fram, tanken får ingen vilopunkt. En jämförelse med den sanna riktning romanen i vår tid erhållit, representerad av W. Scott, som omgiver romanskelettet med en lärorik omklädnad, och i romanens form ingjuter varaktiga tankar och reflexioner, samt tendensromanen utfaller till Almqvists nackdel. Man måste medgiva, att den nya berättelsen verkligen är andligen fattig. Den förmår ej ens ge en åskådlig bild av tiden. Allt utom fru Björnram från Finland kunde med små modifikationer tilläggas vilket tidevarv som helst. Även dialogen är lika onaturlig som alltid hos Almqvist. Som exempel härpå anföres, att bröderna Thott tilltala varandra med uppkallande av både för- och tillnamn. En invändning göres mot »ett högst överflödigt begagnande av Guds namn såsom interjektion». Även bekräftas en tidigare gjord iakttagelse, »att då Almqvist får tag i ett favorit-ord, rider han därpå både i tid och otid», t. ex. rococo-tankar, rococomin, rococo-kristendom och mera dylikt. »Gud vet, om icke till slut Almqvist själv är det personifierade rococo't». Mycket i detta arbete förefaller som joller, och icke sällan faller författaren i det rent platta. Som exempel härpå relateras fänrik von Drachenfels äventyr i källaren Solens klubb och hans ritt därifrån på galten. Till slut säges, att naturligtvis i ett arbete, där händelserna äro huvudsaken och vilda äventyr avlösa varandra, karaktärerna äro föga mer än skizzerade. Drachenfels är dock ett undan-

Digitized by Google

tag: alltid sig själv, levande målad. Men grevarne Thott »framstå i en viss dimdunklighet och bete sig ofta rätt enfaldigt och fåraktigt». För deras skull, då de strida om Ekolsund, tillställas de många äventyren, men sedan författaren lett oss genom labyrinten, får ingen av dem godset »och detta är nu upplösningen på alltsammans».

Denna — i grunden icke så orättvisa — anmälan väckte bland vännerna av Almqvists diktning livlig förtrytelse. Emil von Qvanten gav uttryck däråt i en dikt, som han några dagar efteråt publicerade i Morgonbladet (n:r 6) och som lydde:

»Fördömen ej, så varden I ej dömde.»
Det stora döm ej, om Du stor vill bli.
Du yngling, bygg, men kasta icke ned!
Förakta ej, så blir du ej föraktad.
Det stora nalkas blygt, av visdomstörst —
minns Kam, som fräckt sin faders svaghet såg!
Ett barn, än stapplande vid annans arm,
som smädar lallande en fullväxt gång,
säg, röjer detta barn ett ädelt gry?
Du, som så vis den mogne mästarn dömer,
vad har du gjort för mänsklighet och konst?
Adept, knappt det, lägg handen på ditt hjärta
och svara, som en mänska skulle svara,
har du väl känt en himmelsk andes fläkt,
en serafs ton, en stråle underbar
ditt väsen genomgripa, högt, odödligt?
Har du väl sett en skymt av himlens land?
Har Alltet stått för dig i solklar dager?
Har du de sällas rymder genomsvävat,
på änglavingar buren, säll som Gud?
Förstår, en genius, du naturens språk?
Har, Siarlikt, du fattat mänskoanden?
Har du en nattsvart fasa härdat ut?
Säg har du varit uti intets avgrund?
Har du, en fé, fört dessa tusende
från sorg till fröjd, från kärleksbrand till hat?
Är du den mäktige, mot vilken rusar
med tusenstämmigt skri den vilda hop?

Digitized by Google

Är du den man, som ensam sansad står
i denna skara utav yra dårar?
Beskedlige, vi skall du så förivras!
Tro mig, nog Almqvist dör förutan dig!

När tredje delen av *Törnrosens bok* utkommit, finner man endast en anmälan av densamma, och icke heller denna i form av en recension. Den däri ingående, i brev avfattade avhandlingen *Europeiska missnöjets grunder* (varav två upplagor, 1838 och 1847, makulerats och som först nu, 1850, blev för allmänheten bekant) ger redaktionen för Borgå tidning anledning att sysselsätta sig med Almqvists uppfattning av äktenskapet över huvud. I en lång artikel med rubriken "En blick på Det-går-an-systemet" (1851, n:r 42 och 46) återgives (utan att avhandlingen ens nämnes) "så vitt utrymmet det tillåter" Almqvist egen framställning av "förhållandet mellan man och kvinna av brevsamlingen Gröna manuskriptet, uppläst på Hugo Löwenstjernas Jaktslott"[1], sålunda att Almqvists satser åtföljas av redaktionens polemiserande noter.

Institutionen skall icke nånsin kunna skydda sig emot att missbrukas. — Red.: »Rätt så! Men om dess avskaffande ledde till ännu värre missbruk?» — A.: »Det är just nu människorna i själ och hjärta löpa ifrån varandra, skiljas och så vidare (oaktat vigslar i alla hus).» — Red.: »Lika litet som det är *lagens* fel, att den överträdes, lika litet är det *vigselns* fel, att det icke alltid finnes andlig kärlek i äktenskapet... Följdriktigt kunde författaren yrka avskaffandet av *alla* objektiva band; men i stället för *kärlek* finge han då ett bellum omnium inter omnes.» Sedan A:s ingress ordagrant återgivits, refereras den senare delen av hans framställning summariskt, med en reserverad underton från redaktörens sida. Red. håller honom dock räkning för att han förklarat, det den ursprungliga grundtanken i *Det går an* är att andlig kärlek oundgängligen bör finnas i äktenskapet, om sedlighet och lycka i förhållandet mellan man och kvinna skall äga rum. Även framhålles, att förf. anmärkt, att det icke är hans mening att »i verkligheten vilja införa sin teori, innan den blivit lagligen erkänd, utan endast att *diskussionsvis* föredraga den». Då Almqvist senare åter ordagrant citeras (nämligen hans kardinal-inkast, att felet ej ligger hos kontrahenterna, som vid vigseln tillfrågade, svara att de för varann hysa ett tycke som de ej hysa o. s. v. utan hos institutionen, då den utan att

[1] Den står i tredje boken, gröna manuskriptets andra del, åttonde brevet.

Digitized by Google

pröva fäster sin stämpel på en okänd sak), invänder red. att, om de heligaste mänskliga försäkringar ingenting betydde, ägde ju ej heller en domare rätt att avhöra vittnen, då vittneseden stundom missbrukats, och inleder denna invändning sålunda: »Utan tvivel kommer det-går-an-systemet ännu i sin helhet att vetenskapligen granskas och vederläggas, så framt man icke anser det vara vederläggning nog att låta det glömmas. Hela denna lära utgör, om man avser från den obestridligt glänsande framställningen, ett bedrövligt bevis på ett snilles irringar, och: 'Ju högre bergets spets, dess brantare därunder'». Ett par andra reservationer göras i noter, och då framställningen av Almqvists teori nått sitt slut, konkluderar referenten: »Det förestående må vara nog ... Föremål kunna vara obehagliga i och för sig själva samt vidriga för andra, men likväl skänka betraktaren ett visst intresse, i följd av sanningens noggrannare belysande. För Almqvists skull, måhända även för en och annan av hans beundrare, hade det visserligen varit önskvärt att den ifrågavarande läran hade uteblivit; *den* förtjänst har den likväl att på det tydligaste framhålla, att *varje äkta förbindelse är blott en tom ceremoni, där ej ren andlig kärlek finnes makarne emellan.* Men stor är likväl författarens förvillelse, då han tror, att en sådan kärlek allmännare förekomme, så framt ej vigsel vore.» Artikeln slutar med citat av Geijer (Literatur Bladet 1839, s. 240, not), som går ut på att »man äger ej snille, för det man är galen».

Några dagar efter det denna uppsats stått att läsa i den lilla tidningen, bragte den underrättelsen om katastrofen.

IV.

De första meddelandena kommo genom resande till Finland. Midsommardagen begynte rykten om händelsen kretsa i Borgå. De nådde några personer bland Runebergs omgivning, men icke honom själv. Han skulle följande dag begiva sig ut på sin första och enda resa till Sverige: man visste, att ett av hans mål var att träffa den högt beundrade skalden, och man ville icke oroa honom och fördystra avfärdens ljusa perspektiv. När Runeberg följande dag redan jämte sin reskamrat satt i schäsen, som skulle föra honom till Helsingfors, ansåg sig en av vännerna dock icke kunna förtiga vad han där i alla fall skulle få veta och förtalte honom ryktet. Runeberg blev tyst och allvarlig. Sedan han suttit en

Digitized by Google

stund försjunken i sina tankar, yttrade han blott ett kraftigt: "Det är inte sant," manade på hästen och reste av.[1]

Samma dag står den första notisen i Helsingfors Tidningar, som inskränker sig att efter under gårdagen ankomna svenska tidningar relatera "förunderliga saker rörande regementspastor C. J. L. Almqvist: att han den 11 avvikit från Stockholm och av överståthållarämbetet efterspanas". Sedan citeras "stående artiklar" i Post- och Inrikestidningar under rubriken "Almqvistska katastrofen", men tidningen avhåller sig från egna utgjutelser och omdömen.

Det gör däremot Morgonbladet icke. Dess redaktion hade från 1851 års början åter övertagits av Berndtson, och det är tydligen denne, som den 3 juli (n:r 49) behandlar katastrofen.

Något så tragiskt som tavlan av Almqvists brott och nesa i jämnbredd med hans förtjänst äger samtiden knappt att uppvisa. Att se den högsta intelligens, den mest vidsträckta humanistiska bildning, lärdom, snille, talang, med ett ord, en ande, som uppfattat och återgivit med oförgängliga drag det högsta i livet, med ens nedsjunka i förvillelser, brottets och mörkrets mest nesliga tillhåll, det är väl det förfärligaste man på länge upplevat. Tanken söker förgäves en tillfredsställande lösning av denna mörka hemlighet. Vad han verkat i den goda andens tjänst, vad han, driven av sin bättre genius, frambragt skönt och härligt, det skall dock fortleva, den skugga som kastats över hans verk skall tiden förjaga. Inom Almqvist måste två naturer ha härskat, en högre, ädlare och en demonisk. Nu har en söndring inträtt, den lumpna, materiella, har fått ökad makt. Hans inflytande har varit av ett slags demonisk natur. Därav förklaras den ton av hån och skadeglädje, som röjer sig i referaterna av katastrofen hos en del svenska blad. Man sammanställer människan, brottslingen Almqvist med skalden; det är enfaldigt och småaktigt, man får skrikhalsarna på sin sida, men annullerar icke vad Almqvist skrivit. — I ett följande nummer meddelas en biografi, och tidningen fortsätter: Var då detta Almqvists stora »konst att sluta stycken»? — Fastän bevisen äro klara, ville man gärna tro på något underverk, som löste gåtan. Då man läser *Kapellet*, där kristlig kärlek, tro och försakelse på det skönaste sätt uppenbara sig, då man läser *Arbetets ära, Ramido Marinesco, Signora Luna* m. fl., älskar man då icke att tro, det en ande, som så uppfattat och i tjusande bilder återgivit det högsta och ädlaste i livet, även själv vore så uppfylld därav, att ett avfall vore omöjligt... Då nu Almqvist, som känt, skådat och för-

[1] Strömborg, a. a. IV, 2, 178 f.

Digitized by Google

kunnat sanningen och det sköna i oförgänglig glans, kan bli denna sannings förrädare, vad skall man väl då vänta av dem som irra i mörkret! O, det ligger en förfärlig betydelse på djupet av den Almqvistska katastrofen. — Man skulle gärna vilja kunna förklara Almqvist för galen — men det överlagda och planmässiga i brottet tillåta icke ens detta. Även den tanken har föresvävat, att alltsamman vore en storartad mystifikation, anlagd av den originelle mannen — han försökte sig ju också på att bli bonde ... »Det är endast inskränktheten och småsinnet, som med hånande lättsinne kunna glädja sig åt Almqvists fall. Att det finnes de som glädja sig, det är kanske för bildningen lika sorgligt som katastrofen. Då hädanefter en sanning eller en tanke uttalas, som icke behagar dessa inskränktheten och småsinnets koryféer, så kommer det strax att heta: den där satsen känna vi nog igen; det var den nidingen Almqvist, som först drev den; den står i hans ohyggliga skrifter. — Så skola de kunna brännmärka det ädlaste, det bästa, om de vilja ... O, Almqvist, Almqvist! du har gjort mycket illa.»

När man läser detta, känner man sig smått tveksam rörande det osannolika i att Berndtson skulle vara författaren till 1845 års artikel i Morgonbladet, vilken härovan tillskrevs Elmgren. Men ett är att skriva om död man och stryka under det goda man blott antytt förut, glömmande det övriga, ett annat att få år efter det man uppträtt med ett angrepp, helt och hållet gå ifrån sina åsikter. Dock, det må gärna medges att frågan förblir öppen.

Endast ett par veckor efteråt började Cygnæus i Morgonbladet (n:r 53) en artikelserie, kallad "Den Almqvistska katastrofen, ett tidens tecken", vilken gick igenom tre nummer, medan det fjärde avsnittet förbjöds av censuren och det femte stannade i fragment bland författarens papper. Lika litet som någon annan — utom Runeberg — drar Cygnæus i tvivel, att förloppet varit sådant det av svenska blad först framställts. Den förkrossande händelsen vill han emellertid behandla historiskt-psykologiskt, i ljuset av parallella företeelser och tidsförhållanden. Ty en katastrof som denna, påstår Cygnæus med sin vanliga bombast, under vilken dock ligger en uppriktigt gripen känsla, är "tillräcklig att giva märkvärdighet åt en hel epok". — Den första sensationen var, att hela saken föreföll obegriplig, och sedan inställde sig "ett trängande behov att begripa möjligheten av dessa skenbara omöjligheter". Det är

Digitized by Google

detta som skall undersökas. Och Cygnæus åberopar sin opartiskhet. Han har ägnat sin beundran åt Almqvist och tagit hans parti i tider, då härtill kanske erfordrades ett visst mod. Men också har han, "då beundran för Almqvist ensam äskade ljud på de platser, över vilka stridstumultet tystnat allaredan... dristigheten att med strängt allvar blotta de beräknande och egoistiska slingringar, under vilka Almqvist sökte att nedbryta en annan skalds litterära förtjänster". Han "höjde dessa angrepp mot den förundransvärt genialiska titanen på den svenska litteraturens tinnar med äventyr att bryta emot många sympatier"; således är det "åtminstone ej med renegatens stilett vi gå att rista upp de sår på den fallne jättens själ, dem vi ej förmå förbinda, men vilkas beskaffenhet vi... anse oss skyldiga att utröna". På detta sätt fortsätter Cygnæus i sin besvärliga stil. Någon kunde, menar han, invända, att eftersom Almqvist dock framför allt är och förblir skald, man borde uppsöka en förklaring till hans "brådstupa fall" inom poesiens sfärer. På denna — litet dunkla — invändning svarar han:

En *förklaring* i poetisk mening kan svårligen varken av denna tid eller av den, som stundar, någonsin gjutas över detta Almqvistska *dåd* — vi begagna här ett uttryck, åt vilket man av annan anledning ungefär för ett decennium sedan, under ett slags rus av poetisk extas med vildaste ihärdighet sökte förskaffa popularitet. Denna företeelse röjer ej den avlägsnaste skymt, ej den svagaste fläkt av poetiskt lynne. Den framstår tvärtom såsom det sorgligaste avfall ifrån allt, som poesi kan heta. Den är en rå inkarnation av den själstommaste, armaste prosa. Det torde vara lättare att över kretinen Johan Adamsons bloddränkta idrotter kasta ett poetiskt skimmer än över detta eländiga försök av den genialiske Almqvist att »sluta stycken»... . Men hur som helst man må behjärta den rubbning, som störtat bort den olycksfödde skalden från den laggilla ordningens stråt, kan själva dikten ej tillbakahålla det utrop, varmed Hamlet uttryckte sin bestörtning över dödgrävarens brutala sätt att fara fram: »Har då den där karlen ingen känsla av vad han gör? Han gräver gravar och — sjunger». Sådant är och blir aldrig poetiskt. Det är högst gement, prosaiskt. Endast den historiska romanen, åt vilken vår tid huggit ett nybygge mellan diktens område och hävdens, torde en dag få plats även åt den slutkatastrof, varunder det måhända märkvärdigaste producerande snille, som någonsin skrivit på svenskt tungomål, så ömkeligen dignade neder.

Digitized by Google

Härmed slutar den första artikeln. De övriga användas — något oväntat — till att påvisa, hurusom i Frankrike före februarirevolutionen (Cygnæus hade då vistats i Paris) yppade sig liknande företeelser inom samhället och hurusom de förebådade revolutionen; i den femte parallelliseras till och med hertig de Praslins mord på sin hustru, vilket ansågs hava mäktigt bidragit till julimonarkins fall, med Almqvists gärning! Det var ej underligt att den ryska censuren ingrep.[1]

En artikelförfattare i Borgå tidning (n:r 51) framhåller att han åtnjutit gästvänskap i Almqvists hus och "läst de berömdaste av hans skrifter, särdeles hans förtjänstfulla läroböcker"(!), därför har underrättelsen på honom verkat djupt nedslående, och han önskar, att de cirkulerande berättelserna må kunna förklaras. I följande nummer konstateras att "målet tyckes tyvärr icke ljusna, utan snarare mörkna". Därefter ingå regelbundet meddelanden om målets gång enligt Post- och Inrikestidningar. — En dikt ur Kalmar-Posten avtryckes, vilken andas sympati för Almqvist och hoppas att Gud skall förlåta honom. Samma dikt återgives i Åbo Underrättelser, som förmodar att verserna för mången läsare äro kända men likväl ej kan neka sig fägnaden att därmed pryda bladet: "Om man läst dem två gånger eller tre, torde man dock gärna önska att läsa dem ännu en gång till. Ty", säges det med en av rörelse ingiven retorik, "de utgöra en daggstänkt ros, som ett deltagande skaldehjärta gömmer in i den krans av stingande törnen, vilken bittert smädande och klagande sinnen för närvarande fläta åt den store, nu fallne och biltoge Richard Furumo på Råbäcken". Det behövdes onekligen en viss motvikt mot vad tidningarna förut sagt om katastrofen — och dess uppgift om verserna visar, att läsarena själva skyndat att skaffa sig den. Meddelandet från Stockholm hade nämligen i de i Åbo utkommande bladen kommenterats i en form, som upprört Almqvists beundrare. Åbo Underrättelser skrev:

»Även i Finland, där Almqvists skrifter vunnit mången varm beundrare, måste denna händelse väcka det största intresse, ehuru alldeles motsatt det,

[1] *Samlade arbeten* IV, 198 ff.

Digitized by Google

med vilket vi hittills mottagit varje nyhet om den store skalden. Hos oss, som äro okunniga om de många trakasserier, vari Almqvist, såsom huvudredaktör för en tidning av så polemisk natur som Aftonbladet, nödvändigt måste iråka, ha Almqvists skrifter alltid blivit sannare bedömda än i Sverige. Det är förenat med en den bittraste smärta vi gå att för våra läsare korteligen framlägga dessa Almqvists dåd, som hos var och en måste förbyta den förra beundran till det största förakt för ett så djupt moraliskt fördärv hos en av bildningens banérförare, hos den notablaste av Sveriges nu levande litterära storheter». Följer så en detaljerad relation av händelserna. Avslutning: »Sålunda har Sverige förlorat den siste av sina stora skalder. För eftervärlden skola dessa Almqvists brott synas som en ondskefull saga, eller en namnväxling, medan hans skrifter skola leva såsom den skönaste verklighet.»

Åbo Tidning berättar att den "celebre" Almqvist, "vars snille även i Finland varit så högt värderat att mången till och med kanske förbisett hans fel och i många fall vilseledande framställningar, har nu framstått i en sådan dager, att man ej kan annat än beklaga och avsky den förnedring, vari även så rikt begåvade andar, som han stundom kunna råka."

Något tvivel rörande Almqvists brottslighet förnimmes, som man ser, fortfarande icke, endast undran, sorg och beklagande. Så även i ett brev som Fredrika Runeberg den 5 juli skriver till sin väninna Augusta Wallenius och där stället — delvis excerperat av Strömborg[1] — i sin helhet lyder:

»Men min godaste, vad säger du om Almqvist det är ju fasligt ohyggligt. Och det tycks ju dock vara sant. Detta var ett sorgebud för Runeberg på hans resa. När skall man kunna finna någon glädje av att läsa Almqvist härnäst, jag hade lust att låta binda in hans arbeten i krusflor. Jag såg nyss ett av dina gamla brev, där du talte om att jag hade liknat honom vid paradisfågeln, ty värr sannades min liknelse sålunda i högre grad än jag kunde ana, ack att han skulle låta stoftet så nedsudla sin skära klädnad. Och så triumfera de åsnorna (jag kan ej bättre säga) och begripa icke, att de borde gråta blodiga tårar över den vanära, som träffar ett ibland deras allra grannaste namn. Man tycker det faller som en grå sky över ett helt land, när en av dem, som man tyckt vara dess prydnad och ära, på ett så uselt sätt fallit. Ja, jag hade hart nära sagt det vara

[1] A. a. IV, 2, 214.

Digitized by Google

en skam för var och en av hans medbröder i poesins värld, ty visst har man velat anse var och en liten rimsmidare, snart sagt, alltför nobel för något sånt här. Och vet du jag räds man aldrig mera kommer att finna samma glädje av vad han skrivit vackert, det kommer att förefalla som vitmenade grifter. Det är hårt när det sköna och vackra skall neddragas i dyn. — Men vad blir bättre med klagan! Ack, om de nu ej skulle få fast honom ändå, jag tycker det vore bättre. Jag har nu ej hört från stan på några dar, vet därför ej av senaste notiser, det sista jag hörde var att man var honom på spåren. Vad skall Runeberg säga! ack, vad detta var för en ledsam välkomma för honom.»[1]

Vi hava sett vad Runeberg sade då han fick underrättelsen. — Från den svenska resan berättar fru Carlén i sina *Minnen från svenskt författarliv*, att Runeberg den 1 juli hos G. H. Mellin länge talat med henne i den alla och särskilt henne djupt upprörande frågan om Almqvist samt därvid yttrat sig "med ett djup i känslan, ett undseende i tanken, en grannlagenhet i språket", som vunno hela hennes sympati; att "han var mild i sina djupsinniga yttranden" och förstod henne fullkomligt. Genom Topelius veta vi, att han på återvägen från Sverige, när Topelius vid en fest i Jakobstad väckte fråga om Almqvist, först teg en stund, men slutligen grep sin yngre skaldebroder hårt i armen och svarade med en av rörelse darrande röst: "Ser du, när Vår Herre spelar en vacker visa, frågar han ej efter om han väljer en sprucken fiol." Och att han icke, såsom många andra, svek sin beundran för Almqvist eller dömde honom hårt, bevisas ju även av det yttrande han fällde till Topelius, då denne berättade att han vänt Almqvists porträtt avigt: "vänd du honom rätt igen".

I Estlanders tidigare citerade relation från 1861 omtalades med vilken iver och med vilket levande intresse Runeberg då försvarade Almqvist och *Det går an*. Från några år tidigare är ett lika betydelsefullt vittnesbörd. När hans vänner från Helsingfors kommit till Borgå för att fira skaldens silverbröllop och festat i dagarna tre, satt Runeberg, som icke sovit en blund under tiden,

[1] Utom hos Strömborg är brevet, icke heller här fullt överensstämmande med texten och dessutom feldaterat, excerperat av Topelius i hans uppsats i Svea 1893 *C. J. L. Almqvist bedömd av sig själv och av Fredrika Runeberg.*

Digitized by Google

ännu på den tredje dagens afton och demonstrerade för dem sina åsikter om skalder och deras verk, framhållande "att det fanns fyra, vilka han obetingat satte högst bland världens diktare, nämligen Homeros, Cervantes, Shakespeare och Almqvist; även ansåg han Ossians sångar såsom de skönaste i sitt slag".[1]

En viss formulering — om också knappast en sådan att han själv skulle gillat den — fingo känslorna i Runebergs krets genom en sentimental dikt, som Emelie Björksten mer än ett år efter katastrofen, på hösten 1852, lät trycka i Helsingfors Tidningar. Runebergs idé om den vackra visan och det dåliga instrumentet går igen i en fråga, huru så mycket ont kunde bo samman med så mycket skönt, men författaren tillägger ett beklagande av att de svarta blommorna i skaldens tanke hade fått sprida sin giftiga doft. Därpå ett par strofer, i vilka återfinnes den redan i Finland ofta upprepade försäkran att detta land förstod Almqvist bäst:

För dig nu äro diktens himlar slutna:
»Guldfåglen sörjer uti paradis»,
De »rosor» uti diktens lustgård brutna,
Vid Skandiens bröst de frysa bort till is,
Det finns ett land, som ömmar vid din smärta,
Som trycker dina rosor mot sitt hjärta.

Ren sorgeflor man hängt omkring din lyra,
Och sången sörjer djupt sin vilsna son,
De sköna »drömmar» dem i svärmisk yra,
Du drömt bland molnen — detta himlalån! —
Allt sörjer, gråter, lider och beklagar
Det öde dig från sångens guldland jagar.

Slutligen, och detta hade Runeberg naturligtvis allra minst varit med om, en bön till den "fallna anden" och den "biltoge" att ångrande fly till högre makter med bön om förlåtelse:

Fly fallna ande! fly från jordens jämmer
Sök ångerfull Allfaders milda famn.
Till högre ton du sen din lyra stämmer
Och ber om nåd i Frälsarns helga namn!

[1] (Emelie Björksten), *Några minnen av e****, Runebergs silverbröllop.

Digitized by Google

Och Han — förlåtelsen förutan like,
Den biltoge visst upptar i sitt rike.[1]

Topelius säger i sin Svea-uppsats, efter att hava citerat fru Runebergs brev: "Ovanstående avspeglar troget känslorna i Finland, där intet personligt intryck för eller emot grumlade sorgen att se 'det skönaste neddraget i dyn'. Domen är ju reviderad och blir det än mer. Men fru Runeberg har rätt däruti, att detta glänsande snilles verk aldrig kunde läsas efter 1851 såsom de lästes förut... Redan sina samtida föreföll han som regnad ned ifrån tjugonde seklet. Skall detta förstå honom bättre?"

Naturligtvis lästes han icke på samma sätt som femton år tidigare, men det förefaller knappast som om intresset skulle hava blivit ringare. Det finnes tvärtom många, även traditionella, vittnesbörd om att detta intresse — vilket ju nu i fråga om hans person fått ett tillskott av någonting mystiskt och hemskt — icke heller utom den Runebergska kretsen upphörde med Almqvists försvinnande från skådeplatsen och att hans verk ännu i ett par årtionden framåt utgjorde en given och kär läsning. Och i tänkande sinnen levde länge kvar ett grubbel över förklaringen till hans brott, om vilket man ännu icke hyste något tvivel.

Sålunda uppträder Snellman i januarinumret av Litteraturbladet, vars redaktion han sedan ett år tillbaka ånyo övertagit (det hade under Elmgrens tid 1851—1854 icke innehållit någonting om Almqvist) med en översikt av "utländsk litteratur", vari han talar om de "populära" svenska skalderna, och säger följande:

»Vi glömma icke den olyckliga Almqvists namn; men han har i sin poesi icke alls, i sina romaner blott till någon del varit populär. Redan *Törnrosens bok* i sin första form hade beundrare, men icke popularitet, lästes mycket, men blev aldrig en bok för familjebibliotekerna. Tidens ström begraver hastigt människor och händelser. Men vem kan väl nämna Almqvists namn, utan att med en känsla av djup nedslagenhet dröja vid hans sista kända öden. Brottet omgives alltid av en hemsk atmosfär: där är den otyglade passionen, det dolda uppsåtet, mörkret och hemligheten inom och utom brottslingen, fängelseluften, bojorna, straffet. Men hemsk-

[1] Dikten är avtryckt hos Bergholm, a. a. s. 45 f.

Digitized by Google

heten och avskyn mildras av medlidandet, där råhet och okunnighet eller behovet och nöden varit brottets föregångare... Där snillet, den höga intellektuella bildningen, en själ fostrad av allt, vad traditionen äger förädlande och upplyftande, sjunker ned i brottets natt; där äger åskådaren ingen annan känsla än förfäran; och varje tänkande människa slår sig för sitt bröst och känner sig i sitt innersta förödmjukad. Lyckligtvis äro dessa tilldragelser så sällsynta, att den intellektuella bildningens värde av dem icke kan nedsättas. Och en närmare undersökning skall alltid visa, att deras grund ligger i ett teoretiskt misstag, i en falsk åsikt av andens väsende och tingens. Ett sådant misstag, skulle vi tro, har vållat, att även i Almqvists produktioner det sköna blänker fram ur ett kaos eller, om man så vill, att skönheten i dem överglänser diktens värld, men aldrig framlyser ur dennas inre, emedan det är för skaldens såväl som för varje annat mänskligt öga ogenomträngligt».

* * *

Ett uttryck för detta behov att förklara utgör också delvis J. J. Wecksells dikt "Almqvist", skriven omkring 1860, då skalden redan, såsom en av hans biografer säger, "allt starkare känner den fruktansvärda verkligheten i sin ungdoms tanke att mot det godas ängel står en annan, en ond, som kämpar med henne om själen" och då "dualismen i hans sinne mellan ljus och mörker, mellan förtröstan och förtvivlan, mellan synd och renhet", allt mer träder fram.[1] Wecksell tillhörde som ung student en krets bland de många, där man särskilt intresserade sig för Almqvist, och framför andra var denne hans favoritskald.[2] Under hans grubbel över sitt eget väsens gåtor framställer sig för honom Almqvist och han tänker sig huru denne kommit till sin gärning. I poemet röjer sig emellertid även ett ganska starkt Byronskt inslag, och, såsom Castrén anmärker, skönjas där intryck från Schillers Franz Moor.

Dikten begynner med en sentens: "Att våga eller icke är det första — Att lyckas eller icke är det andra, — Och däremellan ligger handlingen." Handlingen är det enda verkliga, blott den "bevisar att vi finnas", medan fantasien lär oss att allt annat är

[1] Gunnar Castrén i inledningen till hans *Wecksell-upplaga*, I, xxxix f.
[2] Arvid Mörne, *J. J. Wecksell* (Sv. litt.skpts i Finland skrifter), s. 85, 96, 125.

Digitized by Google

ett gyckelverk. Och dock är själva handlingen blott "tillämpad fantasi", en ny gestalt i livets brokiga fastlagsspel, i mänsklighetens utveckling till lycksalighet. Fortsättningen lyder:

... Jag suttit
Och målat mången tavla därifrån.
Det var min roll tills nu. Nu kommer där
En skurk och stör mig. Vad är mer naturligt
Än att jag stöter honom i kulissen?
Det är en ursäkt dock som är för vanlig,
För platt. Ack, verklighetens värld är full
Av bara platthet; skall man handla där,
Så bli motiverna de gamla kända,
Slutledningarna likaså. —
På sned är världens anlete och växer
På nytt på samma gamla sätt på sned.
Vad som var gott för några tusen år,
Vad som var ont, anses så nästan än.
Väl pågår allt från tidens början dock
En sammansvärjning mot det evigt lika
Och enahanda; jämt uppträda män,
Som stämplas såsom rackare och bovar
För det de sökt att svänga om etiken
I stort, allt från sin urgrund. Jämte dem
Finns andra dock som lyckats, stora kungar,
Som mördat uti gross, bankirer fina,
Som stulit uti stort, och filosofer,
Som ljugit i systemer. Hyggligt folk
I sanning, fast misskände av partier.
Jag vet det finns ett ont, jag känner ju
Att själv jag ämnar nu ett brott begå,
Ett avbrott uti altets jämna gång,
Och därför darrar jag. Allt kallas ont,
Som gör en ont; men är min darrning över
Och lyckas handlingen, så blir det onda
Ett gott, och får jag samvetskval däröver,
Så blir det åter ont. Så växlar hemskt
I världen livets ljuvt violblå färg —
Och dock är nattvioln så ljuv en blomma.
Jag mycket älskat denna lilla blomma
Och ämnar skriva en roman om den,

Digitized by Google

Där hela handlingen sig vände blott
Omkring en blomma, och där blomman vore
Hjältinnan uti stycket, människorna
Bisaker blott. En underbar intrig
Och vackra ord, — och under allt en tanke,
Lösaktig, djurisk som en Messalinas.
Det vore ett problem; nå väl, låt se,
Blott denna sak är över, skall jag börja
Ta hand därom — men nu är giftet färdigt.

Mörne anmärker, att Wecksell här mera karakteriserar sig själv än Almqvist.[1] Delvis är detta riktigt, men det världsförakt, som i dikten träder i dagen, finnes ju nog hos den svenske skalden (det är undertonen t. ex. i *Människans stöd*), hans moraliska värdesättning av förhållandena på jorden var ju icke heller så avlägsen från monologens, och i fantasin om blomman i diktens slut förnimmes liksom en fläkt av Almqvists romantik.

Av Cygnæus hör man ingenting efter det epitafium han med svidande hjärta och med historiska utsvävningar ristat över den förtappade skalden. Det är omöjligt att säga från vilken tid ett par av Nervander meddelade och av Bergholm avtryckta aforismer äro, vilka funnits bland hans papper, men det sammanfattande omdömet jämte den omständigheten att han icke använt reflexionerna i någon av sina uppsatser, tyda på en senare tid. Någon djup visdom innehålla de icke, och särskilt kan sanningen av den senare reflexionen måhända icke fullt uppskattas. "Hos ingen svensk skald utom Almqvist", säger Cygnæus, "har ännu röjt sig den förening, den allsidiga sammanfattning av de egenskaper, vilka spridda karakterisera de svenska snillena. Men han är dessutom i en, i alla länder sällsynt grad i besittning av en uppfinningsförmåga, vilken ingalunda har eller någonsin haft sin like i Sveriges, Götes och Vendes rike — storfurstendömet Finland däri denna gång naturligtvis inberäknat." Den andra aforismen lyder: "De flesta svenska skalder hava som sommarn i norden framträtt ungefär så fullvuxna de kunnat bli — litet utveckling på bredden — Almqvist har haft en vår."

[1] A. a. s. 83.

Digitized by Google

Underrättelsen om Almqvists död på hösten 1866 bringar Cygnæus att stämma sin lyra till ett långt kväde, som upplästes i Konstnärsgillet.[1] Det börjar med fem strofer, i vilka en erinran skänkes åt den promotion föregående år, vid vilken Almqvist skulle varit jubeldoktor. Det heter där bland annat:

Då stiger ett namn i de gamles rund:
Betecknar det liv eller döden?
Det liknar spöket från midnattens stund,
Och slits dock av dödliges öden!
Vem minns ej mannen, som bar detta namn?
Men var den skeppsbrutne funnit en hamn,
Som gömmer hans ära — nesa,
Det säger ej någon mund.

Det huvud, åt vilket man lagren gav,
Den nu fem årtionden gamla,
På engång var en vitmenad grav,
Där de dödas ben höres skramla;
Och dock därjämte det ljuvaste hem
För tankar så sköna, att uti dem
Ett paradis kunnat sig spegla,
Som himmelen i ett hav.

Därefter följer en moraliserande utgjutelse om det farliga i Almqvists diktning och det uppbyggliga exemplet av hans brott. Den andra och tredje strofen lyda:

Du gjorde ofta ont, då i din hand
Låg mångens ungdoms hjärta, satt i brand,
Och lyssnade till strängen, som du rörde.
Om tonen var sirénens sång, som förde
Till djupet, eller änglaharpans ljud,
Till ljusets källa ledande, till Gud
Det unga sinnet föga hann betänka.

Men gott du gjorde, när ditt hemska dåd
Dig störtade till undergång, så bråd
Så svindlande, att tanken miste måttet,

[1] Nu i *Samlade arbeten* II, 20 ff.

Digitized by Google

Och tyckte furstars fall, då de från slottet
På landsväg jagas, blott en ödets *lek*
Mot ödets allvar, då dig lyckan svek,
Se'n samvetet du själv besvikit hade.

Allting försonas dock av att de, som följt hans snilles vägar, nu få se, att ovan glansen det fanns en makt som var starkare. Sorgen, som tog plats i hans beundrares sinnen, ledde upp till Gud:

Man såg ditt fall, såsom man ser på glöden
Bland askan av ett tempel, vilket höjts
Till boning åt den Högste och dock böjts
Av vild förstöring till ett rovdjurs näste.

Var yvs den fräckhet, vilken skulle än
Med högmod våga blicka ned på den,
Som gäldade sin skuld med mer än livet?
Då han, åt vilken var så mycket givet,
Föll djupare än tiggarns brutna stav,
Uppstiger ur hans fjärran, gömda grav
Ett vemod blott, odödligt som hans minne.

Det breder ut ett sorgflor kring hans land,
Men räcker nog ändock åt Suomis strand,
Där han oss mer än någon annan tjusat.
O! det är hårt att se, när vinden susat
Som ljuvligast, av blomsterångor full,
Att den dock kastat på oss gravars mull
Och burit död, där man sig väntat livet.

Det enda längre uttalande, som för övrigt med anledning av dödsfallet i Finlands press göres, återfinnes i den finska tidskriften Kirjallinen Kuukauslehti (Litterärt månadsblad), vilken börjat sin verksamhet samma år och där d:r Kaarlo Bergbom, finska teaterns sedermera så bekante skapare, skötte litteraturkritiken. Han ger här på sex spalter en översikt över Almqvists hela liv och gärning, vilken kan anses karakteristisk för de kretsar, som icke omedelbart stått under skaldens trollmakt:

Denne glömde diktare har nu avlidit. Förgudandet av honom har för länge sedan tagit slut, men även klander och förtal ha tystnat, blott med-

Digitized by Google

lidandet talar vid hans grav. Människan Almqvists brott fördunklar ej längre skaldens förtjänster, och över skalden kan blott eftervärlden fälla en slutgiltig dom. — I en kortfattad biografisk översikt är tonen vid bedömandet av olika punkter i hans liv rätt skarp, så den barnsliga idén att bli bonde, den omständighet, att äran att vara litteraturens förnyare ej är honom nog, utan att han även vill bli samhällets förnyare och dylikt. Beskyllningarna för giftmord anses haft »vägande skäl». — Hans egenskap av universalgeni framhålles,ävenledes hans egenskap att Proteuslik aldrig ansluta sig till ett bestämt parti, alltid vara densamme och dock ny. Han har rönt inflytande av svensk-tysk romantik, svensk-fransk liberalism och svensk-nationella strävanden. Alla hans lysande egenskaper som författare understrykas flerfaldiga gånger, dock alltid med reservation. Som romantiker har han skrivit både lyriska och dramatiska saker, som nå högre än något annat i svensk litteratur, men han tillfredsställer oss i längden icke, främst på grund av den oklarhet, som vidlåder det mesta av vad han skrivit, på grund av fantasiens oinskränkta allenavälde i hans dikt. Han är den mest konsekvente av romantikerna, men blottar därigenom romantikens svagheter. Trött på irrfärder efter fjärran hägrande skönhetsmål återvänder han därför till verkligheten, finner sångmön sittande vid foten av sin egen gran, skriver skildringar ur de lägsta folkklasserna. De äro det bästa i samtida svensk litteratur, och här når Almqvist klassisk klarhet. Men denna idyllens värld blir honom för trång och han vänder sig till samhälleliga och religiösa problem. Här faller domen rätt hård från kritikerns sida: Almqvist träffar visst ofta den sjuka punkten, säger månget vägande ord; men hans skötesynder, oklarhet och överdrift, skada honom där än mer än på skönlitteraturens område; han har skarpt öga för enstaka brister, men huvudsaken undgår honom eller förvanskas av hans fantasi. Han är icke den fasta övertygelsens man, utan en skeptisk son av en skeptisk tid, som drives hit och dit. Trots sitt nationella sinne påverkas han av Das junge Deutschland och fransk socialism, och han gör sig till tolk för betänkliga moraliska och religiösa teorier. Blott genom sofismer lyckades han slippa undan beskyllningarna för irrlärighet. Den ovilja *Det går an* väckte, beröres likaledes. Trots allt det klandervärda i dessa Almqvists senare arbeten, framhålles dock dessas höga litterära värde. — Konklusionen är att Almqvist är en svensk broder till George Sand, Heine, Byron, hör till Werthers och Renés släkt, som är en av århundradets olyckligaste företeelser.

För övrigt inskränka sig tidningarna till ytterst knapphändiga notiser, enligt svenska blad. En dikt, "Den biltoge sångaren" av märket Colmar i Göteborgs Handelstidning, avtryckes av några.

Digitized by Google

Men de som voro barn på 1860- och 70-talen minnas ännu gott, huru de vuxna talade om Almqvist, diskuterade hans skuld och oskuld, framhöllo att Runeberg trots allt beundrade honom och citerade de märkvärdiga namnen på hans gestalter. 1893 påminte en gammal publicist i pressen om det hundraåriga minnet av Almqvists födelse, och kvinnoförbundet Unionen firade en fest med föredrag av professor Vasenius om Almqvists åsikter om kvinnan. Några år senare hörde jag ännu — i sällskap med Sven Scholander — en gammal dam med omedelbara traditioner från Runebergs Borgå (Albert Edelfelts mor) sjunga *Songes*. Scholander erkänner tacksamt, att han vid detta tillfälle fick impulsen till sin verksamhet som Almqvist-tolkare.

V.

I ett annat sammanhang har tidigare redogjorts för de inflytanden från Almqvist, vilka spåras i Runebergs diktning. Vad Topelius beträffar, har han själv erkänt att Almqvist utövade över honom en nästan demonisk makt, och det erbjuder ingen möda att i hans tidigare lyrik påvisa alldeles omedelbara intyg härom.[1] Med god vilja kan man återföra ramen kring *Fältskärns berättelser* på den Löwenstjernaska berättande kretsen. Det har till och med antytts att i novellen *Hertiginnan av Finland* tendensen från början skulle varit den, "att det åtminstone någon gång kunde 'gå an'".[2] Fredrika Runebergs romaner bära utan tvivel spår av Almqvist.[3] En på 1840-talet rätt uppskattad Runebergs-epigon, J. H. Roos, utgav redan 1839 en dramatisk skiss *Ines*, som är en omedelbar efterbildning av *Signora Luna;* några noveller av E. O. Reuter i en Åbotidning stodo likaledes i Almqvists tecken, och den begåvade poeten, musikern och slarven A. G. Ingelius imiterade honom medvetet i sin lyrik. — Det har av olika författare framhållits, att även den utmärkte finske folklivsskildraren A. Kivi i sin roman *Seitsemän*

[1] Jfr E. West, *Z. Topelius*, s. 58 f.
[2] Bergholm, a. a. s. 31.
[3] H. Westermarck, *Fredrika Runeberg*, s. 110.

Digitized by Google

veljestä (Sju bröder) rönt påverkan av Almqvist.[1] Detta bestrides dock av Kivis senaste biograf, delvis på den grund, att man icke vet av att Kivi läst Almqvists romaner.[2] Argumentet synes mig dock icke vara bevisande; de lästes fortfarande flitigt av de litteraturintresserade under Kivis studentår och vid den tidpunkt, romanen koncipierades. Redan denna blandning av romantik och realism, vilken är mera utmärkande för dessa båda författare än för någon annan av deras samtida, närmar dem varandra; fantasins av intet stängda flykt liksom å andra sidan iakttagelsernas skärpa och noggranna återgivande ävensom stilens egendomliga fyllighet, allt detta erbjuder också beröringspunkter, utan att föra till slående identifikationer eller fördunkla de stora olikheterna. — Huruvida över huvud de finska översättningarna av Almqvists folklivsskildringar haft någon betydelse för gestaltningen av denna litteraturgren i Finland är icke lätt att utan en närmare undersökning säga; i varje fall har den inskränkt sig till någon enstaka företeelse.

Dock, någon större betydelse har Almqvists verk icke omedelbart haft för vår litteratur. Det har därför intet intresse — och skulle även falla utom gränserna för denna uppsats — att företaga en ingående analys av de nu flyktigt berörda påverkningarna.

* * *

De företeelser, vilka på föregående sidor berörts, bekräfta, hoppas jag, vad i början sades om arten och fortvaron av stämningarna i Finland gentemot Almqvist och hans diktning. Dessa hava från början varit varma och starka, de hava haft sina företrädare hos våra allra förnämsta författare och bästa män, de ha överlevat de våldsamma kastningarna i Almqvists liv och hans skiftande relationer till kritiken i Sverige, men de ha likafullt icke burit prägeln av något omdömeslöst och oreserverat svärmeri. Med ett ord, en beundrande, stundom hänförd uppskattning har kommit skalden

[1] Särskilt A. Mörne, *A. Kivi och hans roman Seitsemän Veljestä*, s. 91 etc.
[2] V. Tarkiainen, *A. Kivi*, s. 461 etc.

Digitized by Google

till del hos den förstående litterära allmänheten och allra största delen av den vederhäftiga kritiken, han har trängt djupt in i medvetandet hos ett par generationer av de mest kultiverade i Finland och till hans namn ha knutits föreställningar om det egendomligaste och högsta, den rena poesin förmått alstra på svenska, men också reflexioner och diskussioner om samhälleliga spörsmål, vilka dittills icke sysselsatt sinnena hos oss. Och därvid har man mycket väl förstått att skilja mellan det som verkligen var värt att beundras och tagas vara på, och förblivit det trogen, samt det vari röjt sig massproduktionens svagheter, ett slappat ansvar gentemot skaldens eget geni eller en, delvis på yttre omständigheter beroende, nedgång i detsammas spänstighet. Han har i tidningspressen varit föremål för icke blott diskussion men också en grundligare kritisk analys än någon annan skald före honom hos oss och härigenom givit näring åt estetiska betraktelser av detta slag, förr så föga odlade.

Utan gensägelse har Runebergs kritik haft ett utomordentligt stort inflytande på den föreställning om Almqvist, som vid det första framträdandet av *Törnrosens bok* rotfäste sig i det allmänna medvetandet i Finland, och kanske även — åtminstone i de för smaken och omdömet betydelsefulla kretsar, som stodo i beröring med honom — på fortvaron, trots allt, av det då formulerade omdömet. Likaså har hans skärskådande av skaldens verk eggat andra till att uppbjuda sina kritiska gåvor för att meditera över dem. Men det var ingalunda det enda. Snellmans uppträdande, föranlett av den omedelbara beröringen med Almqvist i Stockholm, ledde självfallet också uppmärksamheten på honom, folklivsberättelserna hade sina egna vägar till sin egen publik, och detsamma kan väl i någon mån även sägas om *Songes* — vilkas namn vi ju knappast mött i kritikerna, men vilka måhända leva längst kvar i medvetandet bland allt vad Almqvist diktat.

Mer än en gång har det med undran frågats, vad som egentligen var grunden till att Runeberg, klassikern, realisten, den harmoniska och klara anden, så oemotståndligt drogs till Almqvist, i det allra mesta hans rena motsats. Svaren ha utfallit olika, än

Digitized by Google

har man pekat på överensstämmelser, än framhållit motsatsernas förmåga att attrahera varandra, än medgivit att utredningen icke är så lätt, eftersom "sympati uppstår av olikhet lika väl som av likhet".[1]

I början av denna uppsats har jag låtit Runeberg själv framlägga sitt innersta motiv: han hälsade i Almqvists verk någonting nytt och personligt, någonting som ingen annan kunde göra på samma sätt, något som avvek från det "idkeliga och manérliga" enahanda, en skald, som enligt hans föreskrift för diktkonstens högsta mål höll sig till sig själv och naturen. Men han har fullständigat denna karakteristik, när han i högpoetiska bilder sökt fånga den innersta hemligheten av den Almqvistska fantasins trollmakt. I själva verket torde härmed allt vara sagt som behöver sägas till svar på de undrande spörsmålen, och endast några kommenterande ord må tilläggas.

Få hava som Runeberg varit besjälade av att ett verk måste bedömas efter sina förtjänster, och knappast någon har med en sådan intensitet ur ett diktverk sökt ut och hakat sig fast vid vad han ansåg som en "väsentlig skönhet" samt låtit det varda avgörande för domen. Och denna väsentliga skönhet finner han icke i någonting som tilläventyrs täcker ett i hans åskådning förefintligt teoretiskt-estetiskt krav, utan han anammar den varhelst den visar sig, som en djup poetisk tanke (jämför hans beundran för någon enstaka rad hos Geijer), som en överraskande fantasiskapelse, som en odefinierbar känslovibration, sprungen ur skaldens sträng, som en inblick i världar bortom den vanliga, öppnad av en visionär ande och avslöjande ett personligt inspirerat väsen på sidan av och högt över andras. Kort sagt, allt som kan rymmas inom begreppet *poesi,* den verkliga och stora, var för Runeberg en uppenbarelse, värd det hängivnaste och ödmjukaste erkännande. Och just en sådan uppenbarelse mötte honom hos Almqvist.

Detta var det första och väsentligaste. Vill man efterforska, vilka egenskaper hos Almqvists sångmö, som närmast utlöste dessa starka intryck, så löper man fara att söka dissekera ting, lika litet

[1] Sylwan, *Svensk litteratur 1830—1860,* s. 255 n. 2.

Digitized by Google

åtkomliga för omedelbara begreppsbestämningar som själva den djupaste hemligheten i Almqvists poetiska egendomlighet, aldrig hittills fången i någon uttömmande och tillfredsställande estetisk uppskattning. Skall man emellertid hänvisa på några förutsättningar, så är det väl i korthet dessa. Runebergs verklighetssinne fann i Almqvists friska iakttagelser, hans levande gestalter, hans omedelbarhet någonting med sig besläktat, i alla fall någonting, som stod hans uppfattning om poesins riktigaste väsen nära.[1] Å andra sidan fängslades han icke mindre — åtminstone i vissa stycken — av Almqvists romantik. Låt oss minnas att vid den tiden, då han skrev sina uppsatser, Runeberg ännu var starkt tagen av romantikens fantasivärld, och Almqvists törnroseri med dess "sällsamma personer, färgrika dagrar, underbara idéer om liv och död, samt dess pateistiska tankar om självet och alltet"[2] var något, som för honom måste kännetecknа den verklige diktaren och mäktigt tilltala hans eget väsen. Det finnes ju för övrigt i *Idyll och Epigram* dikter (jag tänker endast på sådana som "Lutad vid gärdet stod" eller "Allena var jag, han kom allena"), ur vilka det lösgör sig liksom en sakta dallrande, länge i sinnet ljudande lyrisk ton, som med sin obestämda, aningsfulla stämning möter den, vilken så ofta klingade hos Almqvist och just utgör tjusningen, den mäktiga men i ord svårt uttryckbara, av hans poesi. Genljudet av denna grundton förstummades aldrig hos Runeberg trots att helt andra sidor i hans diktning blevo de övervägande, emedan den dock bottnade så djupt i hans eget skaldeväsen. Och slutligen läste han hos Almqvist ut de egenskaper i fråga om kompositionens följdriktighet och karaktärernas utveckling till harmoni, vilka för honom vore oeftergivliga.

Vad Topelius beträffar, var han från början, men av delvis andra grunder, helt och oemotståndligt gripen av Almqvist. Det

[1] C. R. Nyblom uttrycker det i inledningen till sin Runeberg-upplaga 1870 (s. xii) sålunda: »ägde .. gemensamt den objektiva fantasins skapande förmåga och den fordran på poesin, att hon skulle vara icke en mer eller mindre omedelbar reflexion över åskådade bilder, utan en teckning i ord och rytm av dessa bilder själva».

[2] Bolger, a. a. s. 268.

Digitized by Google

var fullblodsromantikern hos honom, som bländades av denne, som genast gick i hans ledband och städse hade svårt att bli dem fri. Om Cygnæus gäller till en del detsamma. Den romantiske diktaren i honom behärskade helt den ypperlige kritikern. Men när det sagts att Cygnæus "djupare än de allra flesta på hans tid förstått Almqvist och känt som han",[1] så synes mig detta överdrivet. Hans storordiga entusiasm var utan tvivel uppriktig: men den innehöll ingenting annat än vad många andra sagt ehuru mindre bombastiskt — någon lugn analys inlät han sig icke på. Hans klander av den förföljelse Almqvist i sitt hemland var utsatt för, hade sin grund i ett visst storslaget patos mot den oförrätt, en gudabegåvad skald enligt hans mening fick lida av småsinnade tänkesätt och människor, men han tog ej tillräcklig hänsyn till faktiska förhållanden. Och vid den sista katastrofen uppstod det hos honom aldrig en skugga av tvivel på Almqvists skuld; han sökte visserligen förklaringar, men i vittsvävande historiska kombinationer, icke alls i de psykologiska förutsättningar, de personliga motiv, snedvridna åskådningar m. m., som kunde tänkas hava lett till brottet. I sin dikt efter Almqvists död har han blott få ord övriga för den storhet han tidigare i dennes verk så högt beundrat. Hur mycket vederhäftigare, mera inträngande och följdriktig är icke Runebergs hållning! Men självfallet bidrog också Cygnæus genom sina energiska inlägg under 1840-talet högst väsentligt till att Almqvist särskilt i den yngre akademiska generationens intresse bibehöll den höga undantagsställning, han från början fått.

Det har redan tidigare framhållits som en naturlig sak, att hos oss icke samma skäl som i Sverige, de personliga striderna omkring Almqvist och deras omedelbara inflytande på omdömet, kunde rubba denna hans ställning. Men grunden till densamma var dock fastare. Att Almqvist, såsom Snellman säger, icke blev så populär, att hans verk skulle tillhört familjebiblioteken, kan i viss mån vara riktigt: hans *Songes* sjöngos icke i landets alla prästgårdar, såsom Crusells melodier till *Frithiofs saga*. Men i de kretsar, om vilka här varit fråga, sjöngos de och lästes *Törnrosens*

[1] Bergholm, a. a. s. 41.

Digitized by Google

bok högt. Dessa kretsar sträckte sig måhända icke vitt över bygderna, men de betydde så mycket mer och spelade en så mycket större roll för den intellektuellt intresserade ungdomens uppfostran. Tegnér gjordes, sedan Runeberg mot honom riktat sitt ungdomligt övermodiga anfall, aldrig i tidningspressen till föremål för någon debatt eller några inträngande betraktelser; endast hans dikter avtrycktes ofta. Almqvist grep verkligen sinnena, gav sysselsättning åt eftertanken och ämne till utredningar, och blev för mången ett väsentligt moment i hans andliga utveckling, måhända mycket mer än någonsin i Sverige.

Innerst berodde detta varken på Runebergs exempel eller på att Almqvist blivit "modern" eller på att man icke såg skröpligheterna i hans mänskliga personlighet på alltför nära håll. Det berodde nog på, att hos hans läsare i Finland låg förborgad en djup mottaglighet för det som gav hans romantik dess prägel. Det tunga skymningslynnet drogs till det mystiska, det drömmande och obestämda, och fann i allt detta liksom i karaktärens trolska gåtfullhet ymnig lockelse till grubbel och frågor. Oklart svärmeri i klanger och färger, så omhuldat hos oss, fick sin rika näring av hans stil, hans underbara sydländska tavlor och hans famlande, men oändligt stämningsfyllda musik. Och den livliga medkänsla för folket såsom poetiskt objekt, vilken *Älgskyttarne* väckt, mötte med utomordentlig förståelse allmogeberättelsernas livstrogna skildringar. Vad där fanns som bakgrund av saga och under, det kunde icke störa en publik, som just samtidigt hänfört hälsat uppenbarelsen av den stora mytiska finska folkdikten.

Dock, det är icke lätt att företaga en utredning av alla dylika osynliga länkar och hemlighetsfulla ekon — knappast lättare än att karakterisera Almqvists egen poesi.

Digitized by Google

NÅGRA DIKTER AV J. G. OXENSTIERNA, PUBLICERADE AV LEOPOLD

AV

J. VIKTOR JOHANSSON

Då Leopold inträdde som medarbetare i tidningen Extra Posten, vilken boktryckare Holmberg började utgiva den 1 oktober 1792, torde han i första hand ha bestämts av ekonomiska synpunkter, även om tanken på en ställning liknande Kellgrens i Stockholms Posten icke varit alldeles utan lockelse för honom. Själv har han flera gånger betonat, att han skrev för brödfödan; bekant är hans yttrande i promemorian till Engeström 1810, att han nödgades "grunda sitt kök på sin penna". Tidningens ledare var han aldrig formellt, ehuru han givetvis var dess främsta kraft; många av hans mest kända alster ha första gången lästs i Holmbergs tidning. Leopold var liksom de övriga mera fasta medarbetarna, Barfod, Blom och Stenhammar, anställd genom kontrakt med skyldighet att leverera ett visst antal "blad" — två i månaden synes ha varit regel — mot ett visst årligt arvode.[1]

Leopolds brevväxling ådagalägger, att det icke alltid var så lätt för honom att fullgöra avtalets bestämmelser. När i slutet av 1794 kontraktet med Holmberg skulle förnyas för nästa år, skrev Blom, som under Leopolds Linköpingstid fungerade som hans chargé

[1] Jag hoppas att någon gång bli i tillfälle publicera resultatet av de forskningar rörande tidningen Extra Posten, särskilt Leopolds andel däri, med vilka jag i flera år varit sysselsatt.

Digitized by Google

d'affaires i Stockholm: "Han (Holmberg) hade tusende invändningar och den svåraste för mig att vederlägga var den, att han någon gång, emot förmodan, saknat Mscripter från MBror och derigenom råkat i ytterlig förlägenhet".[1] Två veckor senare kunde Blom meddela, att kontraktet var klart, och att han lyckats framprässa den höjning av honoraret, som varit den viktigaste förhandlingspunkten. Dock hade Holmberg velat ha någon garanti, varför han "obligerade" Blom "att skrifva på Contractet att: om Kongl. Sekret. Leopold skulle brista i contractet, åtar jag mig, att derför ansvara".[2] Det framgår av ett följande brev från Blom — några brev från Leopold till honom har jag ej lyckats anträffa — att Leopold varit föga nöjd med denna åtgärd.

Blom hade vid flera tillfällen räckt Leopold en hjälpande hand. De flesta av hans bidrag till Extra Posten före 1795, då han blev fast anställd i tidningen, torde få betraktas som väntjänster åt Leopold. Så t. ex. erbjöd han den 20 maj 1794 en handräckning: "Om MB finner hosföljande recitstycke passa på någon af MB:s dagar i posten, så anhåller jag, att få nedlägga det för MB. — Det skall vara en Öfversättning eller rättare Imitation af Voltaires *Gertrude.*" I ett senare brev (27 juni) heter det på tal om samma opus, som då nyligen publicerats i Extra Posten:[3] "Min belöning för slika struntstycken anhåller jag måtte bli den, att Min Bror täcks räkna dem på sina dar, om MB finner för godt, att ge dem detta värde".

Jag har med flit valt detta exempel bland många för att få tillfälle rätta en felaktig uppgift, som varit synlig på flera håll. Det framgår av åtskilliga brevuttalanden av Leopold, att han icke gillade denna översättning; måhända har den just därför icke medtagits i Bloms samlade skrifter. Icke dess mindre har emellertid

[1] Brev till Leopold i Brinkmanska arkivet å Trolle-Ljungby. Tack vare framlidne överstekammarjunkaren Herr Greve Hans Trolle-Wachtmeisters välvilliga tillmötesgående har jag varit i tillfälle att genomgå hela Leopolds å Trolle-Ljungby förvarade brevväxling.

[2] Blom till Leopold d. 29 dec. 1794.

[3] Helgonet, eller den Exemplariska Enkan (E. P. 1794: 140).

Digitized by Google

Beskow[1] tillskrivit Leopold densamma. Ehuru redan Ljunggren[2] observerat rätta förhållandet, har Beskows uppgift återupptagits av Hjertén[3] och efter honom av Warburg.[4]

Det har väl närmast varit denna ofta återkommande manuskriptnöd, som förmått Leopold att då och då begagna sig av de dikter, som Oxenstierna någon gång under år 1793 lånat honom. Hur det tillgått med detta "lån" är ej så lätt att säga. I slutet av nyssnämnda år krävde Oxenstierna igen "de verslapparne Kgl. Secreteraren tog hos mig", men Leopold ville ej gärna släppa ifrån sig "de poësier Ed. Exellence värdigats förtro mig". Beträffande publiceringen förefaller det emellertid, som om Leopold förberett Oxenstierna på att han, under betryggande former för anonymitetens bevarande, ämnade rikta tidningen med några av dikterna. Första gången, han omnämner saken, heter det nämligen (18 juni 1793): "Af samma orsak (sjukdom) har ännu ingen ting synts i Extra Posten af allt det gull jag hämtat ur Eders Exellences grufvor. Eders Exellences odödliga verser ligga hemma hos mig väl inneslutna i mina pulpet-lådor, och jag rasar öfver, at i detta mitt ängsliga tillstånd icke ens hafva dem till genomläsning."[5]

Det dröjde emellertid icke så länge, innan Leopold började utmynta guldet. Den 27 juni skriver han: "Odet öfver Tilas öfverskickar jag i dag till Holmberg, sedan jag genom en rätt säker vän, och med alla försigtighetsmått ändteligen lyckats at få till mig den plundring jag gjordt af Eders Exellences Portfeuille, utan at den derföre blifvit af någon sedd, eller förtrodd i någons händer, som skulle kunnat gissa till författaren. Jag har någon förhoppning at, genom detta sköna stycke, försona Almenheten med Extra Posten ..." Några dagar senare (9 juli) fingo Extra Postens läsare ett nummer, som endast innehöll *Ode öfver Baron Samuel Olof Tilas Död.* Till

---

[1] *Sv. Akad:s handlingar fr. 1796*, d. 35, s. 317.

[2] *Sv. vitterhetens häfder*, 2, s. 419 noten.

[3] *Fabel och anekdot*, s. 212.

[4] *Anna Maria Lenngren*, 2 uppl., s. 112; kommentaren till Sv. vitterhetssamfundets upplaga av fru Lenngrens skrifter, s. 212.

[5] Leopolds brev citeras här efter Fredlunds upplaga i *Sv. författare, utg. av Sv. vitterhetssamfundet.*

Digitized by Google

denna dikt, som man alltså tack vare Leopolds nyss citerade brevuttalande kan tillskriva Oxenstierna, skall jag strax återkomma.

Redan närmast föregående vecka (4 juli) hade Extra Posten innehållit ett annat alster av Oxenstierna: *Verbal öfwersättning af 16:de Oden af Horatii Lib. II. I samma Versslag.* Leopold har icke i sina brev till Oxenstierna omnämnt detta lån, men det är så mycket lättare att konstatera, som dikten ingår i Oxenstiernas Arbeten (I, s. 183).

Efter ungefär två månader (6 sept.) kom nästa nummer: *Sång, wid en Mormors Död.* Den förekommer ej i Oxenstiernas Arbeten men har tjugo år tidigare varit tryckt i Göteborgstidningen Hwad Nytt? Hwad Nytt? (1773: n:r 159 o. 160, 161) med titeln "Öfwer min Mormors Död". En not upplyser: "Denna sinn- och känslorika grafskrift är författad, som jag hört, af Kammar-Herren, Herr Gref Oxenstierna". Det kan icke råda något tvivel om att trycket i Extra Posten — för övrigt så gott som identiskt med texten i Hwad Nytt? — gjorts från det ur Oxenstiernas portfölj "lånade" manuskriptet. Den introducerande noten bär i likhet med Tilasdiktens (jfr nedan!) tydliga spår av att stamma från Leopold: "Få Grafskrifter förtjäna at läsas. Det synes som de i almänhet hörde til den delen af likpragten som bör begrafwas och multna med den döda. Det sköna Skaldestycke som här meddelas, hwari den ädlaste känsla talar behagens renaste tungomål, är dock et ibland de få som hos oss göra undantag från den almänna erfarenheten." Oxenstiernas mormor dog i januari 1772;[1] dikten tillhör alltså den ringa del av Oxenstiernas produktion under Wientiden, som blev något så när snart publicerad.

Oxenstierna synes så småningom ha blivit orolig över att en del av hans dikter befann sig i Leopolds händer. Den 27 dec. 1793 ber han enträget att få tillbaka "de verslapparne Kgl. Secreteraren tog hos mig. De skola vara i min Portefeuille, som jag har den barnsligheten att ej vilja skingra. Där voro äfven en hop

[1] G. F. Gyllenborg, *Mitt lefverne*, Sthm 1885, s. 113.

Digitized by Google

hasslerier, som jag ej ville hafva ut."[1] Leopold tillbakavisade i sitt svarsbrev (2 jan. 1794) på det bestämdaste misstanken, att han skulle kunna "missvårda" de poetiska dyrbarheter, som blivit honom anförtrodda. Emellertid dröjde han med att återställa lånet, och vid årets slut gjorde han ett nytt tillgrepp. Den 10 november meddelar han, att han tillåtit sig "at plundra E. Exellences rika förråd af gracer på ännu ett stycke för Extra Posten. Måtte E. Exellence ej anse det med missnöje. Holmberg plågar mig, och vill gerna, nu emot slutet af året, gifva sitt nersunkna blad åter en liten upphöjning. Jag har valt dertill ett utdrag af det charmanta Skaldebrefvet till Hr. T. som E. Exellence värdigats anförtro mig." Oxenstierna hade ingen tid att protestera, ty redan två dagar senare (12 nov.) fylldes ett nummer av tidningen med *Utdrag af et Skaldebref*, vilket trots alla senare gjorda ändringar igenkännes som Oxenstiernas skaldebrev "Till Löjtnanten Carl Gustaf Toll, under dess vistande i Wien, från Burkersdorff i Österrike d. 21 Maj 1772".[2]

Trycket i Extra Posten ger en vida ursprungligare och frispråkigare form, än den Oxenstierna auktoriserat. Han blev också "au désespoir" över Leopolds edition, i synnerhet som morbrodern, G. F. Gyllenborg, gick omkring och utpekade författaren. "För all ting", skrev Oxenstierna till Leopold,[3] "förstör eller återsänd mig eller göm, såsom för 23 år sedan skrifvit, ock aldrig ämnat åt allmänheten, tills vi råkas, Originalet, som skulle vara fasligt dumt om det syntes. Äfven suplicerar jag att ej mer mätte tryckas af mig." Han ber ännu ivrigare än för ett år sedan att få igen sina dikter, som han behöver för den upplaga av sina skrifter, han nu är sysselsatt med att redigera. Oxenstierna måste emellertid påminna ännu en gång (4 febr. 1795), innan Leopold till sist (12 febr.)[4] lovade återställa rovet.

[1] *Handlingar ur v. Brinkman'ska archivet på Trolle-Ljungby,* utg. af G. Andersson, D. 2, s. 442.

[2] *Arbeten,* 2, s. 207.

[3] 25 nov. 1794 *(Handl. ur Brinkm. arch.,* 2, s. 449).

[4] Av detta brev framgår, att Leopold innehaft dessa Oxenstiernas »smerre stycken» i »snart tu år».

Digitized by Google

Det är icke uteslutet, att Leopold under de två år han haft Oxenstiernas manuskript om hand, brandskattat dem ännu mera, än det lyckats mig påvisa.

* * *

Utav de fyra dikter av Oxenstierna, som Leopold publicerat i Extra Posten, är det alltså två, som med säkerhet tillhöra Wientiden, sången vid mormoderns död och skaldebrevet till Toll, båda från 1772. Av dessa är givetvis det sistnämnda av störst intresse. Sverker Ek har i sin studie över Kellgrens Åbodiktning[1] framhållit den utpräglade skillnad, som de gustavianska skalderna gjorde mellan "högre" och "lägre" stil.[2] I en undersökning av den "lägre" stilens utveckling skulle skaldebrevet till Toll ha sin givna plats. Jag skall emellertid ej upptaga denna fråga utan endast i korthet redogöra för skillnaden mellan det manuskript, som Leopold haft i sina händer, och den slutliga form, Oxenstierna givit dikten. I det nyss citerade brevet (10 nov. 1794) säger Leopold om sina redaktionsprinciper: "Eders Exellence lärer redan genom trycket hafva funnit eller snart finna, huru vida jag lyckats at i den förkortning jag deraf gjordt, förena med hvarannan, helgden af en Mästares arbete, bibehållandet af de skönaste ställen, utelämnandet af det som ej borde tryckas, och sammanhanget emellan dess strödda återstående delar." En jämförelse visar, att uteslutningen i första hand drabbat de partier, som beröra rent personliga förhållanden, såsom inledningen med dess klagomål över det förnäma namnets tyngd (Arbeten, 2, s. 207—209, r. 17); här har säkerligen hänsynen till författarens anonymitet varit avgörande. Vidare saknas i Extra Posten det parti, som tecknar den slutande fribetstidens korrumperade förhållanden (Arbeten, 2, s. 211—214, r. 4); man kan ta för givet, att det av Leopold begagnade manuskriptet här målat i vida bjärtare färger, än den auktoriserade formen gör.

---

[1] *Skrifter utg. av Sv. litteratursällskapet i Finland. Förhandlingar och uppsatser*, 28 (1914), s. 117.

[2] Ek, a. a., s. 141 ff.

Digitized by Google

Vill man se, hur Oxenstierna i trycket dämpat färgerna, kan man jämföra det parti, som skildrar reduktionens framfart med ättens förmögenhet (Arbeten, 2, s. 216, r. 15 ff.) med motsvarande i Extra Posten:

Wår rikdom fordom afund drog,
Men när Carl Gustaf plötsligt dog,
Hans snåla Son, Gud fröjde själen,
I nåder hela tutten tog.
Ej illskan bör mig öfwerraska,
Men han war altför led och hård:
På Riddarholmens Kyrkogård,
Hwar gång jag går förbi hans wård,
Jag knyter näfwen åt hans aska.

Den ursprungliga formens uppsluppna ton kan lämpligen illustreras av följande partier — det första är början i Extra Posten — vilka helt saknas i det slutliga trycket:

Gud wet af hwad förförisk låga
Min Hedersfar sig wille plåga
At i en Herr-Son bilda sig,
Och störa ron af sina nätter.
Alt annat hade warit bätter,
Än det, at han har tilredt mig.
— — — — — — — — — —
Wår Slägt tör än mer prydnad få,
Man kan alt hugnligt förespå;
Min Mor är frisk, min Far är trägen:
Et sådant werk kan wida gå;
Den femte war ju nyss på wägen;
Den sjette tör wäl förestå.

* * *

Ode öfwer Baron Samuel Olof Tilas Död skall jag däremot behandla något utförligare. Då Leopold den 9 juli 1793 publicerade dikten i Extra Posten, lät han den åtföljas av en not, som han utan tvivel själv skrivit: "Detta Poeme, författadt, (som man ser

Digitized by Google

af rubriken) för längre tid tilbaka, men likwäl tilförene aldrig tryckt, torde, utom des egna wärde, äfwen äga et, såsom offer åt minnet af en ypperlig Skald, hwilken, efter han redan är död, tyckes förtjäna, at man gör honom en liten heder, och äga någon rätt til sina Landsmäns upmärksamhet." Uppgiften, att dikten aldrig förut varit tryckt, är oriktig. Odet över Tilas offentliggjordes nämligen redan 1785 i Regnérs Svenske Parnassen i samband med ett urval av den döde skaldens dikter.

Dess tillkomsttid ligger säkerligen ännu längre tillbaka. Den nyss citerade noten i Extra Posten synes utan vidare förutsätta, att dikten skrivits strax efter Tilas' död.[1] I det långa brevet till Bergklint av den 26 dec. 1772—den 6 jan. 1773[2] meddelar emellertid Oxenstierna, att han ännu icke skrivit något över Tilas. "Jag blef", heter det, "för mycket betagen af nyheten om hans död, och en häftig sorg vet ej att rimma sina känslor. Man måste vara någorlunda återkommen i stillhet, och då först beskrifva hvad man rönt. Jag torde väl framdeles gjöra något försök."[3] Längre fram i brevet talar han om Bergklints epitafium över Tilas, om hans bebådade minnestal i Utile Dulci, vilket han önskar få sig tillsänt, samt om den upplaga av Tilas' skrifter, som hans forne lärare ämnade söka få till stånd. Den 28 januari sänder Oxenstierna Bergklint en "stenstyl" över Tilas, vilken han föreslår skall uppsättas i Utile Dulci.[4] Ännu på sommaren samma år torde Oxenstierna icke haft sitt ode färdigt. Det förekommer nämligen ej bland de oden, som omtalas i det av Lamm[5] citerade brevet; denna förteckning synes vara rätt fullständig, eftersom den t. o. m. upptager det påbörjade Ode öfver Hoppet. Hade odet över Tilas varit färdigt eller under arbete, kan man vara övertygad om att

---

[1] Tilas dog den 15 september 1772; jfr Wieselgren, *Samuel Olof Tilas*, Samlaren, 1908, s. 17.

[2] Tryckt i *De la Gardieska archivet*, 11, s. 216 ff.

[3] A. a., s. 236.

[4] Brev bland Bergklints papper (L. U. B.).

[5] *J. G. Oxenstierna*, s. 194, 201 och 239. De i detta brev omnämnda odena äro: Den naturliga gudaläran, Ode öfver hoppet, Ode till Camilla, Gustaf Adolfs fall vid Lützen, »Adelsvärds Grafskrift» (= Vid Adils död).

Digitized by Google

det omnämnts här. Om det sålunda ännu icke var skrivet flera månader efter Tilas' död, är dess tillkomsttid omöjlig att bestämma utan direkta uppgifter därom.[1] Det synes mig emellertid ligga nära till hands att antaga, att diktens tillkomst på ett eller annat sätt står i samband med den nyss omtalade planerade upplagan av Tilas' skrifter. Måhända var den ämnad att ingå i denna upplaga som något slags företal, liksom Bergklints parentation står som efterskrift i det manuskript, han sammanställt.[2] Det urval av Tilas' skrifter, som Regnér 1785 meddelade i Svenske Parnassen, har Wieselgren,[3] säkert med all rätt, antagit vara hämtat ur detta manuskript. Det synes mig tyda på ett samband med detta, att Regnér i anslutning till sitt urval även publicerat Oxenstiernas ode.[4]

Denna uppfattning av odet över Tilas' död vinner stöd i dikten själv. Den har på det hela taget en mera officiell och opersonlig karaktär, än man med kännedom om arten av Tilas' och Oxenstiernas vänskapsförhållande vore böjd att vänta sig. Skalden Tilas spelar en mycket framträdande roll, och slutstroferna utgöra en direkt hänvisning till hans skrifter:

> Nej, Du har icke dödt, nej, Du ej hel förswunnit.
> Dit namn har ewigt hägn af dina Skrifter wunnit,
> Dit minne wårdas der för tidens dunkelhet.
> Din Sång, der konst, natur, med höghet war förenad
> Af ägta smaken ledd, af sanna snillet renad,
> Har ärfwat des behag och des odödlighet.

---

[1] Jag har för denna uppsats ej haft tillgång till Oxenstiernas i enskild ägo befintliga korrespondens.

[2] I Stockholms stads arkiv och bibliotek. Måhända har Oxenstierna haft detta till låns; i brev d. 12 okt. 1780 frågar han, om Bergklint har »Sal. Tilas skrifter».

[3] A. a., s. 21.

[4] *Sv. Parnassen*, 1785, s. 349. Dikten är emellertid bebådad redan i årgångens första häfte (s. 17 noten): »Men hvad mera till Friherre *Tilas* loford hörer, och huru han, jämte det lyckligaste snille, ägde det bästa, det ädlaste hjerta, det bör man låta Vänskapen förklara, som burit honom sit offer i den känslofulla Ode öfver hans Död, som skal åtfölja slutet af denne Artikel». Trycket i Sv. Parnassen, som med undantag för ett fåtal enstaka uttryck är identiskt med Extra Postens version, har omnämnts av Wieselgren, a. a., s. 19.

Digitized by Google

Der röjs en bild af Dig, som afund ej kan swärta,
Der ser man hwad Du war, en målning af ditt hjerta,
Der lifwar oss din eld, sen Du ej lyser mer.
Så när för dagens glob en sky sitt töcken spänner,
Fast under molnet skymd, man än des intryck känner
Och solens wärma njuts, fast man ej solen ser.[1]

Odet över Tilas är en klagosång över en förlorad vän av samma art som Wellanders elegi över Wertmüller (1770). Måhända med denna på sin tid så beundrade dikt som närmaste mönster hade Oxenstierna redan nyssnämnda år gjort ett försök i genren, Vid Adils död.[2] Det är dock en avgörande skillnad mellan Wellanders och Oxenstiernas sorgesånger. Vid Adils död präglas, trots en del schablonmässigt lånegods, av en lyrisk subjektivism, som saknas i Wellanders elegi, den har en helt annan stämningshalt.

Odet över Tilas har en vida fastare struktur och lugnare hållning än Adils-dikten. Skalden har avstått från de traditionella tvekande anklagelserna mot Försynen, vilka lika ofrånkomligt brukade åtföljas av uttryck av häpnad över anklagarens djärvhet. Måhända ansåg han sig ha tillräckligt ventilerat sina tankar i hithörande stycken i de tre odena Den naturliga gudaläran, Ode över hoppet och Ode över ödet; han hade ju i dem haft tillfälle intaga

---

[1] Måhända kan man i dessa båda strofer liksom i nedanstående rader (str. 2.)

Tilas! Du lefwer re'n i dina dygders minne,
I dina snille-prof, i dina wänners sinne,
Ditt namn mot glömskans wåld kan sjelft försvara sig,

spåra inflytande från ingressen till Bergklints parentation:

Du skall ej hel förgås, så långt det står til mig:
Du sjelf det lämnat quar som öfverlefver Dig,
Tilas! vår sörgda Bror! och värd at åter sörjas!
Ditt arbet vändt igen, nu skall dess minne börjas:
Det äger i sig sjelft mot glömskan sitt försvar;
At läsa hvad Du gjort är känna hvad Du var.
Hvad tiden Dig förment i lifslängd för bedrifter
Det öpnar han i rymd för Dina Skaldeskrifter.
— — — — — — — — — — — — — — — — —

[2] *Dagboks-anteckningar*, utg. gen. G. Stjernström, s. 103; *Vitterhets-nöjen*, 3, s. 81; jfr Lamm, *Oxenstierna*, s. 175 f.

Digitized by Google

t. o. m. diametralt motsatta ståndpunkter.[1] I sången över Tilas har han hållit sig till diktens föremål och sin vänskap med honom. Han hade i det ovan citerade brevet till Bergklint uttryckt sitt beklagande över att ej kunna "parenthera öfver Tilas" i Utile Dulci. "(Jag) hade vist förbehållit mig allena den hedren att afmåla min väns många stora och goda egenskaper tillika med min afsaknad och min sorg."[2] Det har han i stället gjort i detta ode. I nedanstående strofer ligger karakteristiken: en man, som under sitt korta liv njutit föga lycka, men som i dikten sökt tröst i motgången:

Kan hända på ditt stoft mitt öga mindre flutit,
Om i ditt korta lif Du lifwets nöjen njutit,
Om jag Dig lycklig sett, den stund jag såg Dig til.
I dag jag wid hans död snart lika ömt beklagar
Hans ålders tida slut, hans ålders mulna dagar
Och wet ej hwad bland dem jag mäst begråta will.

Wett, tycken, seder, smak, hans wäsen fåfängt kröna,
Man talte om hans dygd, men ej at henne löna,
Hans snille, afunds mål, blef ansedt och förtyckt.
Den ömhet, han bewist, men aldrig fann hos andra,
Förentes, i en själ för stor at ödet klandra,
Med mera sjelfbestånd ju mer hon blef förtryckt.

Hos Er, I Minnets Mör, har han sin tilflygt njutit,
När lyckan ur sit hägn hans warelse förskutit;
Hos Er hans hjerta frid, hans snille föda tog.
Til Er han bar sin sorg och sjöng, at henne glömma,
Än i det glada quick, än liflig i det ömma,
Han Harpan lika lätt, som Lutans strängar slog.

Et blidkat ödes dag knapt åt hans syn beskärdes.
Hur länge lampan brann, då ej des låga närdes,
När ändtlig oljan gjöts, war weken re'n förtärd.
Bestämd at äga hopp, förtjäna, men ej winna,
Man endast i hans lif den skilnad skulle finna
At bli til lycka född, och födas lyckan wärd.

[1] Jfr Lamm, a. a., s. 222 ff.
[2] *De la Gardieska archivet*, 11, s. 238.

Digitized by Google

— — — — — — — — — — — — — —

Berätten, at bland alt, hwad han har hårdt förfarit,
Har Himlens största skänk hans största plåga warit:
Et hjerta altid styrt af pligters helga lag,
Som wandt, för andras wäl, at egna hopp förtrycka
Af wördnad för sin dygd förskött en gunstig lycka
Och bar med ädelmod den widrigas behag.

Bilden i den näst sista av de här anförda stroferna frapperar genom sin realism. Lampan, som så länge fick brinna torr, att dess veke var förbränd, då den äntligen tillfördes olja, åskådliggör på ett förträffligt sätt Tilas' öde: en man, som skördades av döden, då han äntligen efter många motgångar och lång väntan nått en fast position i livet.

Jag kan således icke helt instämma i Wieselgrens omdöme, att dikten icke gör "något försök till en individuellt färgad karaktäristik".[1] Att den traditionella odestilen satt sin tvångströja på en av den litterära konventionen så starkt bunden skald som Oxenstierna, är självklart. En något fylligare karakteristik av Tilas ger en dagboksanteckning,[2] fastän ej heller den kan ställa mannen så synnerligen levande inför oss: "Jag älskar uti honom ett lynne lika mitt eget. Ett sinne, som ej känner annan fruktan än för brott, ett altid qvickt och ofta högt snille. En vänfast själ, som har rönt kärlek ock i hvars vård man vågar förtro sin hemlighet, ett ömt hjärta, som lätt intages ock kan bedraga sig själf, men ej sin vän, en slags misantropie, som födes af olyckan, som ej lär oss att hata våra likar, men att göra dem godt utan hopp om belöning, ock änteligen en slags oro som man kallar Mjeltsjuka, men som i sina stunder gifver ensliga nöjen, hvilka kanske likna de största af dem som finnas bland ett gladt sällskap."

Oxenstiernas förmåga att nyansera uttrycken för sina känslor var över huvud taget mycket begränsad. Belysande i detta avseende är överensstämmelsen mellan en strof i dikten över Tilas och de tankar, han nedskrivit i sin dagbok två dagar efter det han erhållit

[1] A. a., s. 19.
[2] *Dagboks-anteckningar*, s. 191.

Digitized by Google

underrättelsen om Adelsvärds död. Det heter i dagboken för den 9 sept. 1770:[1] "Dyrbara vän, jag gaf dig fordom min kärlek; han följer dig i din förvandling, nu kan jag ej ge dig annat än mina tårar: de skola rinna för dig; hvem var mera värdig än du till ett sådant offer. Du hade utgjutit dem lika ömma på min aska, om ödet kallat mig förut. Det har kunnat slita dig ur min åsyn, men ditt minne och min sorg tillhöra mig ännu, ock de skola räcka så länge som min varelse." Jämför härmed följande strof i dikten över Tilas:

Här skal jag medlertid de offer honom gifwa,
Dem wänskaps öma bud mig ewigt föreskrifwa:
Et minne och en sorg, som ej med åren fly.
Tilas! här skal din graf ta mot i mina tårar
Den saknads wittnesbörd, som detta sinne sårar,
Som alla dar är känd och alla dagar ny.

Oxenstiernas ode över Tilas' död har sålunda ej den förromantiska karaktär som Ode till Camilla,[2] ehuru givetvis ämnet kunnat ge anledning till försök i den riktningen. Ej heller gör den det intryck av personlig gripenhet som dikten vid Adils död. Detta kan förklaras av att den ej är skriven, förrän sorgen över vännens förlust hunnit något dämpas. Och måhända har skalden, såsom ovan framhållits, rent av eftersträvat en mera objektiv hållning. Så tillvida betecknar den något nytt utöver Wellanders elegi och Adils-dikten, att den ej överflödar av allehanda reflexioner över ödets grymhet och försynens underliga rådslut. Oxenstierna har dock gjort försök till individuell karakteristik, som visserligen motverkas av den konventionella fraseologien. Och enligt min mening går det även en elegisk underton genom Oxenstiernas tunga alexandrinstrofer.

Hur klassicistiskt bunden dikten emellertid är, får man ett starkt intryck av, om man jämför den med den berömda vänelegi, *Carl Sehmann,* som Johan Stenhammar publicerade i följande år-

[1] *Dagboks-anteckningar*, s. 102.

[2] Tryckt i *Sommarpromenaden*, 1797, men tillkommen i början av 1770-talet; jfr Lamm, a. a., s. 239 ff.

Digitized by Google

gång av Extra Posten (5 nov. 1794). Visserligen har dess karakteristik av den döde vännen en hel del stereotypa drag, som t. ex.:

— — — — — — — — — — — —
Utan twång af någon fördoms lagar,
Dygdens, fridens, Mänskligbetens blott
Lydde Du, i Dina unga dagar
War Du gammal i at göra godt.
Gladdes mildt åt hwarje likes wärde,
Åt dess swaghet, dess förnedring gret;
Och för Dig, dess sällhet blott begärde,
Ej dess tacksamhet.

— — — — — — — — — — — —
Snille, Wett, Talanger, tidigt mogna,
Drogo billigt mängdens blick til sig;
Men Ditt hjerta lärde den förtrogna,
At i skuggan högre älska Dig.
— — — — — — — — — — — —

Dessa gamla klichéer spela emellertid en underordnad roll. Som helhet betecknar denna märkliga dikt[1] något alldeles nytt: hela den förromantiska känslo- och stämningsvärlden har med moderna uttrycksmedel här flyttat in i vänelegien. Inledningsstrofen med dess Ossianska månskenslandskap i Youngsk nattstämning anslår grundtonen:

Nattens skuggor re'n naturen hölja
I dess dystra sorgemantel klädd;
Älfwens grumlade och swällda bölja
Hwälfwes sorgligt mot dess brutna brädd.
Rysligt aspen der i lunden sänker
Suckande sin stolta hjässa ner:
Lönnen, bleknad, ingen skugga skänker,
Blomman, wisnad, ingen wällukt mer:
Månan, skimrande ur nattens dimma,

[1] Dess betydelse för Franzéns sång över Creutz har Ek utrett (*Franzéns Åbodiktning*, s. 219); som bekant har den även spelat en mycket betydande roll för Tegnérs ungdomsdiktning.

Digitized by Google

Dröjer hemskt på grifterna ännu —
Dystra tystnad! sorgsna aftontimma!
Hwad bebådar du?[1]

Teckningen av vänskapsförhållandet har en vida radikalare sujektivism, än de här omnämnda äldre försöken i genren. Konkreta drag ur vännernas samliv framställas i romantisk stämningsdager:

Nattens Drottning log, på Azurn buren,
Då Hon oss wid midnattstimman fann
Njuta än den hwilande Naturen,
Njuta än hwarann.

Dikten bär också vittnesbörd om att dessa båda vänner närts av en helt annan andlig kost, än som stod Oxenstierna och hans vänner till buds. De ha kunnat le åt "Gracerna i Wielands spår", blanda sina tårar med Sterne's och Höltys, falla i hänryckning vid Glucks musik.

Dock är jag böjd att tro, att Oxenstiernas ode över Tilas' död icke varit alldeles utan betydelse för Stenhammars elegi. Åtminstone på en punkt tror jag mig kunna konstatera ett direkt samband. Oxenstierna klagar över att han ej fick vara med vid dödsbädden; måhända har längtan efter den frånvarande vännen ökat den döendes kval:

Om dock jag ägt den tröst, när jag Dig skulle mista,
At kunna nalkas Dig, för Dig i klagan brista,
Ta mot din sista suck, med tårar skölja Dig.
Nej äfwen denna tröst war för din wän betagen,
Och när Din brutna blick såg sista gången dagen,
Du än en saknad rönt, och fåfängt letat mig.

[1] Uppslaget till detta praktstycke har Stenhammar med säkerhet fått från inledningsorden till Kellgrens Ode vid Lovisa Ulrikas död (Knös' *Samling*, 1789, s. 31):

Målnets flor de rymder höljer,
Där man ljuset flöda såg;
Med en trög och grumlad våg
Mälarn Stockholms murar sköljer.

Digitized by Google

Då Tilas dog helt hastigt i Konstantinopel, medan Oxenstierna var i Wien, är framhävandet av omöjligheten för dem att träffas till ett sista avsked helt naturligt. Fullt lika berättigat är det icke för Stenhammar att klaga på liknande sätt:[1]

— — — — — — — — — — — — — —

Bäddad stod Din graf wid Mälarns stränder,
Och jag gret ej der — Din Wän ej fick
Trycka än en gång sin Sehmanns händer,
Möta än en gång sin Sehmanns blick;
Icke skänka tårar åt Din smärta;
Dina suckar, Din wälsignelse,
Icke emottaga — ack Ditt hjerta
Glömde mig kanske!

— — — — — — — — — — — — — —

Nej, jag war ej glömd — Du än kanhända
Wille, sträckande mot mig Din famn,
I Din suck en förbön för mig sända,
Nämna döende, ännu mit namn.
Ja, förlåt mig, om Din sista timma
Bilden af Din Wän, til dödens port
Följt Dig gråtande, och grafwens dimma
Mera ryslig gjort.

Hur lätt dylikt blir typbildande visar Tegnérs Elegi vid en brors död, där det i nära anslutning till Carl Sehmann heter:

Och jag gret ej vid din dödsbädd — tog
Ej emot den sista suck du drog,
Din välsignelse och dina böner.

[1] Carl Sehmann dog enligt Stenhammars uppgift i Stockholm.

Digitized by Google

DANSKES REJSER I SVERIGE

AF

GEORG CHRISTENSEN

Den kulturhistoriske retning indenfor litteraturhistorien betragter i reglen litteraturen som et yderst fintfølende og hurtigt reagerende barometer for de åndelige strømninger. For så vidt den også drager slutninger ud fra dokumenternes tavshed og mener: quod non est in actis, non est in factis, har den næppe altid ret overfor ældre tider, hvor udtryksmidlerne var fattige, og hvorfra tilmed mange vidnesbyrd kan være tabte.

Vil man af litteraturen dømme om de Danskes kendskab til nabolandets folk og natur, kan den næsten fuldstændige tavshed, der hersker indtil ca. 1800, dog for en gangs skyld sikkert betragtes som talende.

Grundene ligger lige for. De "rejser" historien melder om — fra Rolf Krakes besøg i Uppsala til Christian d. 2dens i Stockholm — har kun sat sig spor, der lugter af blod, ikke af blæk. Og de evige fejder fra unionstiden til Karl XII.s død måtte i hvert fald vanskeliggøre enhver nærmere forbindelse og forståelse. På begge sider grænsen findes fra disse århundreder talrige anonyme flyveskrifter og officielle lejlighedsdigtninge, der kun ånder et oprigtigt had og en aggressiv nationalstolthed, der underbygges af de nationalistiske historikeres oldtidsfantasier.

Dog — hvis videnskaben her har ladet sig bruge til at uddybe kløften mellem de to folk, så skal det ikke glemmes, at det også

Digitized by Google

var fra den, omslaget først kom — et fænomen der måske kan tydes som et håb for nutidens Ragnarok. Det var kritiske historikere og oldgranskere som Langebek, Gram, Suhm, Nyerup, Rask og Molbech der først knyttede forbindelser, videnskabelige og venskabelige, med svenske fagfæller. Havde folkene i unionstiden været som brødre, der som bekendt i en vis alder umulig kan forliges, så mødes de nu — fra ca. 1800 — som brødre i kærlighed til det fælles hjem. Gennem historikeres og sprogmænds forståelse af frændskabet og gennem den nordisk-romantiske digtning opnås det, at begrebet "det gamle Norden" ikke mere står som skillende, men som samlingsmærket. Og dermed er den sympatibasis givet, hvorpå de skandinaviske møder — videnskabsmænds, studenters og kongers — voxer frem.

Eet vigtigt element i denne sympatibasis er det personlige kendskab til land og folk, som kun rejsernes selvsyn kan give. Dette elements betydning (blandt andre) for den gradvise fjernelse af misforståelser og uvilje skal her undersøges. Ved gennemgang af en række utrykte og nogle af de vigtigste trykte rejseskildringer skal det vises, hvorledes Sverige indtil for omtrent 100 år siden var et mørkt fastland, hvor de danske rejsende gør deres opdagelser uden nogen forhåndsviden, og hvorledes en kritisk tilbageholdenhed og en smålig trang til at anstille sammenligninger langsomt viger for interesse, beundring og den sympatiske forståelse, der er den eneste varige og frugtbare, den der ikke blot omfatter det fælles, men også det for det andet land og folk særegne.

Selv om de politiske forhold ikke havde lagt nogen hindringer i vejen, kan man trygt sige, at der næppe var kommet mange rejsende fra Danmark til Sverige i ældre tid. Hvad skulde de der? Pilgrimmens hellige steder og den lærdes biblioteker og universiteter lå Syd på. Og da Renaissancens expansive erkendetrang skaber det første store opsving af en almindelig interesse for at rejse og for at læse om rejser, så er det det fjerne der lokker, ikke et naboland. De første danske, der har fortalt om deres besøg i Sverige, er da også folk, som har haft et ærinde deroppe — i reglen diplomater, — ikke nogen som er kommet for at se sig om. De

Digitized by Google

besværligheder og farer, der altid var forbundne med rejser i gamle dage, har naturligvis også været større Nord på end i de gamle kulturlande, hvor ruterne går. I hvert fald klages der helt ned til Molbechs tid over de vanskelige befordringsforhold og de slette veje. Oppe i Mellemsveriges skovegne synes det næsten, som om kongerne langt ned i tiden har våget over vejenes smalhed og dårlighed som en strategisk værdi, der jo også flere gange havde stået sin prøve overfor Danskerne. Befolkningens gæstfrihed fremhæves flere gange.[1] Trods venligheden er det dog tydeligt, at bønderne ofte har været uvillige til at køre for de rejsende; man må banke dem dertil eller bande ukristeligt for at skaffe sig respekt. Et dansk håndskrift fra ca. 1640 (Molbechs nr. 45 i danske håndskrifter i Stockholm) gør rede for gæstgiveriforholdene (kap. 25 og 26); og man forstår, at det var en lidet påskønnet forpligtelse "de formuende bønder" havde at holde heste for de rejsendes videre befordring og tilbyde øl, mad og en seng — altsammen til bestemte priser, fastsatte af regeringen. Sådanne gæstgiverier fandtes for hver fjerde mil.

De der på nogen måde kan, anskaffer sig egen vogn og medfører egen proviant. Så er der kun vanskeligheden ved at få forspænd tilbage. Man kan se, at den hurtigste rejse fra Helsingborg op gennem Småland til Stockholm tager 5 à 6 døgn. Men adskillige timer af disse må tilbringes med at vente på viderebefordring. Navnlig synes Fittja tæt Syd for Stockholm at have haft et ilde ry for slet betjening.[2] Er man så endelig efter lange timers venten kommet afsted, sidder man med livet i hænderne under den vilde kørsel ned ad bakkerne. Eller man fryser i vognen igennem de endeløse skove i bjergegnene, som kun indgyder uhygge.

---

[1] Også i de fremmede itinerarier. Froelichii *Viatorium* II, 1, 337 (1643) siger: Incolae viribus prestantes sunt, strenui, bellicosi, hospitales. Og i Zeillerus, *Neue Beschreibung des Königreichs Schweden* (1650) hedder det s. 61: Sie seyn freundlich, auffrichtig uñ redlichẽ Gemühts, aber nicht mehr so gastfrey, wie vor zeiten, wiewol sie die Reisende leidenlich halten.

[2] Ikke blot Danske bander stedet. I en novellecyclus fra 1821 »Sju timmar på Fittja» gør Lor. Hammarsköld det nødtvungne ophold til udgangspunkt for fortællingerne.

Digitized by Google

Det er begribeligt, at egentlige turister ikke foreløbig vil træffes på disse kanter. Og det er også af disse almindelige bemærkninger forståeligt, hvorfor i de fleste ældre rejseberetninger den rent ydre historie spiller så stor en rolle: hvor mange mile kørt hver dag, hvor overnattet, forplejning, befordring o. s. v. Det er lige så mange usikkerheder og vanskeligheder, der her er overvundet, men som næppe existerer for den moderne rejsende i civiliserede lande.

Den ældste rejseskildring, vi har, er fra Herr Holger Rosencrantz Gesantskab til Stockholm 1620.[1] Rejsen foretoges officielt i anledning af Gustav Adolfs bryllup. Derfor modtoges Rosencrantz også ved grænsen af den svenske konges udsendinge med følge af soldater, og hvor han kommer hen, hilses han med salut. I hans korte rejseskildring — der er holdt som et rent diarium — optager redegørelsen for hvormange salver han hvert sted er trakteret med en ikke lille plads. Ellers fortælles ganske kort og sagligt om hvor han har overnattet og hos hvem, afstandene, de store søer og skovene som der "blev berettet om offuer borde", prædikener han har hørt, jagter og traktement. Udførligt hører vi om Örebro, hvor han bliver "loseret i Droningens Gemach, huor war statlig udfliet med Tapizerie og statlig oprede Seng med fløjels Omheng, Silcke dyner och statlig udsyed Lagen, Fløjell paa Bordet; Sølff-bricken [NB. den war syndderlig giort]. Bleff tracteret med 32 Retter och 16 Confect Skaaler, rett god Wiin och Øll." Egentlige vurderinger findes der ellers kun lidet af. Om naturen intet, ej heller nogen karakteristik af de personer, der nævnes. Et par gange får en by en ganske kort omtale. "Westeraas er en skøn stor By, huor største Kaaberhandelen haffuer waret." — — Lindkiøbing: "Er Bisp-Sede, en skøn Kirche, som Daniel Rantzow skaanede." — Det kongelige bryllup hører vi intet om, da ms. her har en lakune.

Endnu mere upersonlig end Rosencrantz er den anonyme forfatter af "En holstensk hofmans annotationes på sin svenska

[1] Trykt i *Svenskt historiskt magazin*, I, 1849, s. 5, efter en afskrift Langebek har foretaget 1761.

Digitized by Google

resa 1647—1648".[1] Den er på tysk og tydelig nok forfattet af en hofmand. Han samler bl. a. oplysninger om hofhusholdningen, de tjenstgørendes pligter og løn og påklædning, i lige måde de højeste embedsmænd og rigsråderne. Endvidere beskrives den kongelige stald og dronningens taffel udførligt, og hendes kommunion, samt en barnedåb hos Magnus de la Gardie, højtideligheden og gildet med alle retterne, balletten og fyrværkeriet. Tilsidst er der opgørelse over rejseudgifterne fra Stockholm over Danmark til Gottorp. De beløber sig fra $^{4}/_{1}$ til $^{18}/_{1}$ til 35 rigsdaler. — Fraregnet disse sidste sider er skildringen samlet efter indholdshensyn, ikke i dagbogsform efter rejsens fremadskriden, så det mere må kaldes kulturhistoriske indtryk fra en rejse end en egentlig rejseskildring. Land og folk existerer ikke for forfatteren.

Det er derimod tilfældet hos den friske og levende personlighed, vi møder i Gerhard Staalhøfts "Itinerarium Sueticum", fra forskellige rejser i årene mellem 1655 og 1660.[2] Forfatteren var født 1622 i Nakskov og døde som stads- og grubemedicus i Falun 1683. I mellemtiden havde han været læge i Christiansstad, Linköping og på Stegeborg hos hertug Adolph Johan. Han havde ogsa været udenlands og ifølge en bemærkning i begyndelsen af håndskriftet beskrevet alle sine rejser i Tyskland, Nederland, Danmark og Holsten, "mens den itinerarium med andet møchet godt bleff i Tydske Kriigen borttagen aff Kriigsfolcket".

Staalhøft har tydelig ikke nogen forhåndsviden om de steder han kommer til. Geografi og historie var ikke skolefag eller universitetsfag dengang. Men netop det gør hans appetit på at tilegne sig alt det synlige stof så meget friskere. Han lærer sig geografi og historie på stedet, ved at notere hvor de forskellige byer ligger, deres indbyrdes afstande, deres fremragende bygninger som han ofte tegner grundplan af, og hvis størrelse han søger at give mål for. Også den historie der er knyttet til de forskellige lokaliteter giver

[1] Ms. i Bergianska samlingen VII. 600 i Vetenskapsakademiens bibliotek, Stockholm. Efter velvillig oplysning af dr. S. Bring.

[2] Manuskriptet findes i Uppsala Univ. Bibl. S. 28. Enkelte partier har været trykt: afsnittet om Stockholm i Samfundet S:t Eriks årsbok 1910, s. 33, om Uppsala i Upplands fornminnesförenings tidskrift, III, s. 288.

Digitized by Google

han bidrag til. Hyppigst er det ud fra gravstene eller andre indskrifter. Det er noget der er karakteristisk for den lærde tids rejseværker, denne interesse for at afskrive ethvert epitaph, enhver mindesten, ja ethvert tankesprog, man træffer på en væg. Chytraeus' Variorum itinerum deliciae (1594) er ikke andet end en sådan samling indskrifter fra alle Europas lande. Da Staalhøft kommer ind i Riddarhuset i Stockholm, gennemgår han hvert eneste af våbnene. Egentlig antikvarisk interesse har han derimod ikke. "More celebria saxa" beskrives ganske kort, og Danmarks kirke ligeledes, uden nationale stemninger, og han rejser dog i 1650'ernes slutning. Da han er oppe i Dalarne udtaler han sympati for opstandene mod Christian II.s "hårde herredømme". Det kan bemærkes med det samme, at ingen af de danske rejsende har dømt anderledes om den ting.

Staalhøft har som sagt Renaissancens friske videlyst og glæde ved det saglige. Derfor vrimler hans bog af tal: hvormange skridt broerne eller gaderne i Stockholm måler (Drottninggatan tæller 1760), hvormange bænke der findes i kirkerne, på mands- og på kvindesiden, hvormange oxehuder der årlig bruges til linerne i Falun grubers hisser, og hvormange favne ved der brændes. De 67 numre kostbare og kunstfærdige sager på det gamle Uppsala slot registrerer han omhyggeligt.

Denne saglige interesse gælder mest det topografiske. Kun oppe i Dalarne bliver han så kendt med folkets skikke og karakter, at han kan udtale sig derom — forøvrigt med stor beundring. Men ved siden heraf har han en ikke mindre renaissanceagtig glæde ved store og smukke bygninger. Han bruger ikke mange ord men kærligheden kommer altid til udtryk, og han har en smuk, næsten svensk evne til at anerkende. Arboga f. ex. civitas est elegantissima, binis templis eximiis turribus et apicibus splendida. Domkirken i Uppsala er "uden på snart den vakreste kirke, som jeg haver set". Og han fortsætter på sit sprog, der er en snurrig blanding af Dansk, Latin og enkelte svenske gloser: tårnene ere lagom høje. Ikke mindre beundrer han gruberne i Sala og Falun, både for naturens rigdomme og for menneskenes snille. I Falun foretog han et besøg ned i gruben, som

Digitized by Google

han mener "kan kaldes vell octavum mundi miraculum". Og da han første gang ser et bjergværk i Hellesta, udbryder han: O ditissima Mater terra, quam multa gremio tuo inclusa habes!

At Staalhöft var læge kommer kun frem et par gange. Han fortæller, at hos folkene i Falun er hypochondriaci affectus et melancholiae simplices hyppige sygdomme. I Uppsala beser han med særlig interesse Rudbecks kuriositetssamlinger, hans berømte skeleton, hans "botaniska" trädgård, ligesom han også noterer en samtale han har haft med Rudbeck om en operation, denne havde foretaget på sin hustru under en fødsel.

I senere tider spiller de personlige forbindelser og de private oplevelser en stadig større rolle i rejseskildringerne. Hos Staalhøft er Olav Rudbeck den eneste personlighed, der præsenteres for os, og der er egenlig kun een oplevelse, som til gengæld skildres detaljeret: da Karl X. Gustafs lig føres ind i Stockholm.

En noget anden karakter, knap så dygtig, men ganske fin, möder vi i Gyldencrones reise-bog.[1] Christian Gyldencrone, der döde som stiftsbefalingsmand for Viborg stift 1744, foretog som ganske ung rejser i Holland, Frankrig, Italien og Polen fra 1694 til 1699. Lige efter hjemkomsten blev hans stefar, baron Jens Juel, sendt til Stockholm i anledning af Karl XII.s kroning, og han fulgte så med. Alle disse rejser er skildrede i Gyldencrones navn af hans hovmester, den senere etatsråd Mathias Paulsen.

Adskilligt har nærmest karakter af memoirer. Det gælder alt hvad der fortælles (fra s. 374) om selve kroningen og de audiencer og taler, der knytter sig dertil, eller om de politiske forviklinger i anledning af Karl XI.s testament og om grev Bielkes sag, der udførligt gennemgås. Som et øjebliksbillede af stemningen i hovedstaden og af Karl XII ved hans første fremtræden har disse skildringer dog en afgjort interesse. Vi hører, hvorledes kongen arrangerer hundejagt på en bjørn i Mälaren og bliver fornærmet, da han taber sit væddemål, — eller hvorledes man ved hoffet morer sig på en spadseretur med at skubbe en fransk legat i vandet.

[1] Den findes i håndskrift i Kgl. Bibl. i København (Ny kgl. Saml. Fol. 1319, hvorefter her citeres, og en senere afskrift i Kallske Saml. 137 fol.).

Digitized by Google

Særlig illustrerende for følelserne overfor de danske er historien om den "artighed" kongen arrangerer ved i hemmelighed at lade anbringe 12 stykker med de danske våben på [altså erobrede fra de danske] udenfor den danske gesandts bolig, da denne giver en officiel fête. Midt under gildet saluterer de, så ruderne i salen går itu. Da gesandten har fået sammenhængen at vide, svarer han — virkelig artigt — at i Danmark kunde anbringes 24 kanoner med svenske våben, men de vilde næppe blive brugt til at salutere udenfor den svenske gesandts bolig. "Og derpå tog Envoyen et stort glas og begyndte den sundhed: Vivent les beaux esprits!"

Mathias Paulsen har haft følelse for den nationale spænding og den kun halvskjulte antipati, om end hans stilfærdige natur kun svagt tager til genmæle. "Det er ej at beskrive, hvad Had de Svenske indprente deres Børn mod de Danske og conserverer endnu det Kammer og det Vindue paa stor Torvet hvor udi Kong Christian 2en stod og saa paa at saa mange Mennesker og umyndige uskyldige bleve aflivede. I samme Stue er hans Portrait med en Relation neden til om hans Grumme Tyrannie, og om helligdagene gaaer gemeen Mand, ved got veirligt med deres Børn paa Kammeret da de forklare de unge omstændelig, hvorledes tilgik, hvilken Historie de vanligen continuere, i deres Almanakker, paa det den stædse skal være i frisk minde, og de gemeene ved slig Impression kand fatte desto større had. Hos alle Folk af Qualité sees deres Konges Portrait, i fuld størrelse, mestendeel til hest, og feiler aldrig, at jo paa ethvert stykke findes under en Bataille, hvor de blaae idelig hugger de røde i Ryggen."

Også på Drotningholm udæskes hans nationale følelser lidt. "Bygningen er magnifique, der ved en deilig Have med Springvand, og seer mand Slottet baade inde og ude, med et og andet beprydet, som i forrige Krigstid er ført fra Danmarck. Den store Sal er fylt med Skylderier, om alle de Victorier, de Svenske prætenderer baade til Lands og Vands at have emporteret over de Danske, hvoraf endeel er malede, med de Svenskes bedre Vidende, og ere i mange Poster Enkedronningens affection imod de Danske meget kendelig."

Math. Paulsens saglige interesse og iagttagelesevne er afgjort

Digitized by Google

ringere end Staalhøfts. At vi får en specifikation af hele den svenske flåde i Karlskrona med angivelse af hvert skibs størrelse og stykkenes antal, kan måske tilskrives en politisk interesse. Den skånske krig lå jo ikke langt borte, og ingen kunde vide, når de Danske og Svenske igen skulde mødes på havet. Hvad han ellers fortæller er ret almindeligt. Vi hører lidt om Sveriges minerigdomme og udførselsprodukter, om mængden af vildt og fisk — hvortil han også henregner krøbsene. I Stockholm, som "i begreb er vitløftig" fremhæver han Regeringsgatans 5—6 etagers kostelige palaiser, de 9 kirker tækkede med kobber og glaspusteriet. Altsammen yderst kort. Derudover er der et par fænomener, som har forbavset ham: "Under Prædiken maae ingen lade sig see paa Gaderne i Stockholm, med mindre han haver en Sedel fra Medico at hente Medicamenter, hvo anderleedes antræffes enten gaaende eller kiørende bliver sat i Vagten, og Folk af høj qualité maae holde i Deres Carosser ved Vagten, fremmede Ministrer ikke engang undtagen, siden efter Stand og Vilkor bliver multerede, og de gemeene straffet paa Kroppen; I nogle Uger er det saa lyst i Juni Maanet heele Natten, at mand uden Lyss kan skrive Natten igiennem, da enhver diverterer sig paa Vandet, som er heel fornøjeligt, særdeles at høre Nattegalene, hvor af er mængde paa de mangfoldige smaa Insuler i Meleren, saa deres Sang giver Echo i Klipperne, naar Veirliget er stille." — Hvis det virkelig er Nattergale han har hørt, er oplysningen af naturhistorisk interesse.

Strax efter Nytår får den danske udsending ordre fra den danske konge til hurtigst muligt at vende hjem. Ruten hjem angives så ganske kort, med afstandene mellem byerne og enkelte bemærkninger. I Nyköping "bygges de Svenske Orlog Skibe, Indbyggerne prætenderer at det Svenske Sprog tales her allerbest". I Norrköping nævnes Messing-Manufakturet og Laxfiskeriet. I Jönköping "den Gothiske Hoffret". "Ankom saa den 6te Martie 1699 til mit fæderneland og fødebye Kiøbenhavn frisk og sund fra mine Udenlands Reiser. Hvorfor den allerhøjeste være ævig priesset og æret."

Efter den Gyldencroneske dagbogs elskværdige, men lidt diffuse og yderst kunstløse rejsememoirer er det en fornøjelse at komme

Digitized by Google

til Jakob Bircherods fra 1720. Han tilhørte en meget rejsende og meget skrivende slægt, selv om det meste — der også er af rent kompilerende art — er forblevet utrykt.[1] Den foreliggende rejseskildring findes i Kristiania Universitetsbibliotek Ms. 4:to 190.[2] Den har form af breve til en ven på Fyen.

Jakob Bircherod foretog rejsen som sekretær for general Løvenørn op til Stockholm i anledning af fredsslutningen 1720. Turen begyndte 19de Marts.

Det topografiske og statistiske og arkitektoniske interesserer ikke Bircherod meget. Et par epitaphier får han dog tid at skrive af hist og her. Derimod er hans skildring helt igennem farvet af en næsten moderne subjektivitet. Der er temperament over hans uvilje både mod landets natur og befolkningen, men han iagttager kvikt og gengiver med meget lune karakteristiske småtræk: Bryllupskikke f. ex. eller at karlene i Småland har kniv ved bælte også ved gilder, mens kvinderne har et liglagen med.

Den nys afsluttede krig mærkes på flere måder: alting er ugudeligt dyrt: soldaterne går rundt og tigger eller plyndrer folk, fordi deres gage ikke bliver dem betalt; i Norrköping- og Nyköpingegnene er byerne brændt af Russerne, man ser kun "rudera af en forstyrret Verden"; i Stockholm er der ingen værtshuse, fordi ingen fremmede ventes. Også i den litterære verden gør nøden sig gældende. "De beklage, det er for kostbart at lægge Bøger op. Et ark koster 20 Daler Kobbermynt i Trykkerløn. — — Her trykkes intet uden Skolebøger, deres gamle Sagaer, og hvad der hører til Kirkens Brug". — "Clericiet bekymrer sig og lidet om Lærdom. De affecterer alene et Aarons Skæg. Jo større Skægget, jo mere Respect. Ved Lærdom vindes jo ikke mere."

Selve rejsebesværlighederne får ham mange gange til at bande værtshusene og bønderne, der er langsomme til at skaffe de 24 heste, generalen med suite skulde bruge, — den hidsige kørsel ned ad bakkerne på de elendige veje — og så kulden, som kun brænde-

[1] Se Jakob Bircherods slægthistorie forfattet af ham selv i Kall. Saml. fol. 130. Han døde 1737 som landsdommer i Odense.

[2] Et lille afsnit har været trykt i Nyerups *Iris og Hebe*, 1801.

Digitized by Google

vin hjælper mod. "Der er og intet at se på denne Rejse — hvem vilde komme hid for at vandre i en Ørk og det med Livsfare". Småland med dets klipper forekommer ham "et extraordinaire Land, le pays est beau par sa laideur". "Muligt Stockholm er et Paradies, men saa er Rejsen et Fegfyr, uvist om det er Pinen værd. Men de derimod som vil skrive forliebte Romaner, dem er det nødigt at gaa til Sverige for at her formere sig Ideer. Her er Klipper, hvor en forliebt Nar kan styrte sig neder af Desperation og bryde sin Hals med liden Møye, her er Kilder paa Bjergene, hvor Maitressen kan vande sine Faar og begræde sin Amans Utroskab. Her er Skove, hvor den ene kan høre hvad den anden siger, uden at de dog skal ses af hinanden. Her er Echo som repeterer de desperates Røst, og forøger de Forliebtes Smerte. Men kan og Amor findes i dette Land, Clima er alt for koldt, med mindre at Luften er mildere i Stockholm, did hjelpe os Gud i Naade".

Den muntre ironi, hvormed han bag disse pastorale reminiscenser dækker sin ganske kraftige irritation, er ingenlunde en samtidig af Holberg uværdig.

I begyndelsen "befalder" Stockholm ham aldeles ikke. Men i Maj måned ser han, at det er et dejligt sted, og i nogle breve til vennen fortæller han så lidt om byens topografi og dens institutioner og giver også nogle Karl XII-anekdoter til bedste. Befolkningen har han derimod stadig svært ved at vænne sig til. Han finder ikke de Svenske så høflige som man siger, i hvert fald ikke andre end de der har været i fremmede lande. "Mandfolk i almindelighed ere noget barbarisk eller rude. Man skal omgås dem uden al Facon, Complimenter embarassere dem." Fruentimmer er mere høflige. De ved at titulere en og smile ad Folk. Naturligvis har han også iagttaget at "Nationen elsker at smause, og den der vil regalere en svensk med Drikkevare, var det og med tønt Øll, han vinder altid deres Gunst." Han siger dog også, at her er ingen uærlige folk. Måske det er derfor vægterne sover om natten, som han fortæller, så at "en Indbygger i Stockholm og en Ugle i Danmark begge have eet Privilegium: om Dagen er de forfulgte, om Natten have de Frihed." Han finder Svenskerne meget løsagtige,

Digitized by Google

men indrømmer, at de siger det samme om hans landsmænd. I Södermanland har han fundet et herred, "hvor næsten alle Indbyggerne er inficerede af den Svaghed, som hos os har ingen Navn, men kaldes allene af den Nation, som gemeenlig er befængt dermed". Endelig har han den overraskende oplysning, som viser at Sverige den gang lå lige så langt fra Danmark som Indialand i middelalderen fra Europa, — at de svenske kvinder er meget frugtsommelige og i reglen får mellem 22 og 26 børn.

— En menneskealder efter Bircherods rejse begynder de lærde rejser, eller i det hele deres som tager til Sverige for at lære noget. Gennem fælles interesser knyttes på disse rejser personlige forbindelser, der ofte fortsættes i venskabelig brevvexling, og som lægger den faste grund for en stadig voxende forståelse og sympati mellem de to folk.

Den første rejse af denne art er Jacob Langebeks i årene 1753 og 1754[1]. Han havde statsunderstøttelse til at opsøge og afskrive aktstykker og aftegne mønter og stene med indskrifter, til brug for et dansk-norsk diplomatarium. Helt over i St. Petersborg eftersøgte han materiale. Hans rejsedagbog er trykt af Nyerup i Langebekiana (1794) s. 123—248. De derefter følgende breve til Klevenfeldt indeholder også bidrag til hans rejseskildring, som desuden på en ikke uinteressant måde kan suppleres ved hans rejsefælle, svenskeren N. R. Broocmans beretning i Nordinska Saml. 1038 (i Uppsala Univ. Bibl.).

Selve dagbogen er fuld af positiviteter. Hvor der er vurderinger er de venlige: "Naar man kommer til Raaby imod Grenna, giver Wessingøe, som ligger uden for i Søen Wetteren, et artigt Syn." — "Christineholm, en vakker og vel situeret Gaard". Flere gange tales også om venlig eller høflig modtagelse og gæstfrihed.

Det meste er dog et rent sagligt diarium, med angivelse af rejseruten, hvor og hos hvem han har overnattet, og hvem han har besøgt og hvad han har set hvert sted af stene, bøger, mønter. Lejlighedsvis kan han også notere andre iagttagelser i klædedragt,

[1] En halv snes år før havde dog Terkel Klevenfeldt rejst i Skåne for at indsamle historisk materiale — men han har ikke skrevet derom.

Digitized by Google

vaner, sagn — navnlig på Öland og Gotland. Han bemærker et par gange de historisk bekendte steder, hvor Danske og Svenske har kæmpet, men uden nogensomhelst sentimental interesse eller nationale anfægtelser. Naturen tiltaler ham ikke, men han har kun få ord derom. Det personlige præg er ifølge sagens og Langebeks natur ikke fremtrædende, og de private oplevelser heller ikke. Der er dog en vogn, der går i stykker på "de fule Bakker mellem Calmar og Westerwik", og en stige han faldt ned af, da han i Visby-kirke var kravlet op forat se nogen gamle våben — som begge spiller en rolle i både brevene og dagbogen.

En rejsende med helt andre interesser møder vi i den anonyme forfatter[1] til en omfangsrig og indholdsrig journal, som findes i Kristiania Univ. Bibl. ms. fol. 21. Også han rejser tydelig nok i officielt hverv, men ikke for de historiske minders skyld, som han aldrig nævner, heller ikke som en legatsekretær, der kan gøre sine tilfældige iagttagelser, men for at studere Sveriges næringsveje, særlig landbrug og industri. Han rejser fra Kristiania $^{23}/_{8}$ 1763 og vender efter et længere ophold i Stockholm og i grubedistrikterne tilbage til København i December 1764. I den tid har han sikkert besøgt de allerfleste fabrikker i Sverige. På een dag noterer han, at han har beset 40. Enkelte steder siger han, at man er "urimelig jaloux eller mysterieux", så han ikke får noget af interesse at se. Men oftest får han lov at gøre sig bekendt med indtægter og udgifter, arbejdsforhold, metoder og maskiner eller andre nye indretninger. En del sådanne har han leveret nogen fint udførte tegninger af bag i sin journal. En lignende opmærksomhed helliger han landbruget, og atter særlig nye metoder eller forbedrede redskaber, men på dette punkt synes Sverige ikke at have haft så meget at lære Danmark. Han kan derimod opregne 28 fabrikker eller indretninger, han har set i Sverige, og som vi ikke har. Listen har nogen kulturhistorisk interesse: 1) Spindeskoler 2) Papirtapeter, som gjøres med Maskiner 3) Tynde Æsker

[1] To gange nævnes den kendte, landbrugsinteresserede godsejer Løvenskjold på Birkholm. Mulig denne forbindelse kunde hjælpe til at finde forfatteren.

Digitized by Google

saasom til Peruquer 4) Terpentin 5) Blyantspenne 6) Fiskekroge og al Slags Fiskeredskab 7) Haanduge 8) Saugmøller med mange Blade 9) Parasols og Parapluyes 10) Staalquerner til det allerfineste Hvedemeel 11) Nett til Peruquer, Fluenett, Fiskegarn, som gjøres med Machiner 12) Silkevæverier 13) Fingerbøller, Syringe 14) Schäferier med ordentlige Lærere 15) Knyske (?) 16) Vifter 17) Modèle-Skole for Metal-Arbejdere 18) Snus-møller, hvorpaa daglig mange Tønder og over 20 Sorter paa En Gang kand males 19) Salt-Raffinaderie 20) Guldlæder 21) Hagelstøberier 22) Stensliberier 23) Synaale 24) Uhrfjeder 25) Hejlemagerier 26) Borax-Raffinaderier 27) Blyhvidt 28) Kaardeklinger.

Det er meget sjælden han ræsonnerer over eller udtaler domme over hvad han ser. Og hans få reflexioner er allesammen af statsøkonomisk art. Han forsvarer de indirekte skatters princip og hævder, at et lands rigdom beror på folkemængdens forøgelse. "En gift Arbejder er dobbelt saa meget værd for Staten som en ugift". Hans interesse for landvæsenets opdyrkning peger mod fysiokratismen, men han står afgjort væsentlig på merkantilismens standpunkt. "Stæderne skal ophjælpes — siger han s. 136 — men Landet ej forsømmes. En Stad giør i sin Egn samme Tjeneste som Hjertet med Blodets omførende i et Legeme". Og han forsvarer Luxus med det snurrige ræsonnement, at det "synes at være de nordiske Nationer naturligere end andre og altså lettere at kunne undskyldes". Han nærer også hele enevældens tro på tabelværker og administrativ ordning fra et centralkontor og på oplysningens betydning. Han savner — ikke blot i Sverige — "Lærebøger for Bøndernes Vankundighed, og Kiendskab til Naturalhistorien, Physiq, Mathesis og Experimental-Philosophie hos dem, der skal foregaa dem med gode Exempler".

Formen for forfatterens dagbog er den, at han hver dag noterer hvem han har besøgt; det er hyppigst direktører eller embedsmænd i administrationen eller fremskridtsinteresserede godsejere eller af lærde folk dem der giver sig af med mineralogi, botanik eller nationaløkonomi, Lidbeck i Lund, Linné, A. F. Cronstedt, Låstbom, ved teatrum oeconomico-practicum, som er det der in-

Digitized by Google

teresserer ham mest i Uppsala. Kun Warmholtz på Christineholm overrasker lidt i selskabet. Nogen psykologiske bemærkninger eller karakteristik forsøger han ikke i nogen måde. Et par iagttagelser har han dog gjort overfor Linné, f. ex. at han overmåde sjælden giver noget exemplar af nogen art til en tilhører og næsten aldrig til nogen svensk. Linné har også rost de to danske elever han havde, Soëga og Fabritius, efter hvem han har givet to nye insekter navn.

Det er allerede sagt, at det psykologiske, det historiske og det æstetiske ikke ligger inden for forfatterens interessesfære. Hovedvægten ligger på det tekniske og nationaløkonomiske, men ved siden deraf er der næppe nogen af samfundets institutioner eller af det der kan opgøres i tal, der er ham fremmed. Han undersøger fængsler og børnehuse, hospitaler, stiftelser, medicinalforhold, krigskollegiets indretning og lønningsforhold, lensstyrelsen og brandvæsenet og gør ved hver by rede for dens "situation" og næringsveje, "population", skole- og kirkeforhold. Han har også noteret statistiken for uægte børn: i Stockholm hvert syvende, på landet hvert 46de, i Dalarne kun 1 af 100. Angående Stockholms beskrivelse skåner han os for alle common places, men har lagt mærke til to praktiske nyindretninger fra samme år: at de større gader er blevet forsynede med navne og husene med numre. — Kuriosa og små private oplevelser har ingen plads i hans fremstilling. Men enkelte små almindelige iagttagelser løber dog med, f. ex. det der først falder iøjnene, at mandfolk bruger endog i godt vejr kapper og i ondt vejr parapluies og calocher — eller at alle måltider åbnes med brændevin og smørbrød med ost. En enkelt gang kan også hans nationale ære kaldes til live: "Iblandt andre berømmeligheder som affecteres især mod en Dansk er, at de [ɔ: de Svenske] i næsten ald Ting har været før paa Færde, end vi; men jeg har gemeenlig svaret: Sat cito, si sat bene."

Hjemrejsen gik ned langs Østkysten: Norrköping, Vestervik, Kalmar, Karlskrona. Her anholder han om at komme ind paa værftet for at se flaaden og den gamle dok, men det afslås, fordi "Saadant er nægtet adskillige Svenske Reisende i Kjøbenhavn".

Digitized by Google

Derfra går turen så over Christianstad til Lund, hvor Lidbecks planteringer og silkemorbærtræer med særlig interesse beses, til Helsingborg og København.

Den næste rejsende der har fortalt om sine indtryk fra Sverige er af en særlig art. I Westinska samlingen, 1017, i Uppsala Univ. Bibl. gemmes en lille sirlig kvart, hvis titel lyder: Landeveyen med Egnen derved ommentrent af tusende Skridt paa hver side, Igiennem en Deel af Skaane, Halland, Bohus, Wester Gotland, Nerike, Westmanland, Østergotland og Smaaland udkastet efter Øyemaal paa en Reijse igiennem Sverrig i July Maaned 1788 af Ingenieur-Capitaine Lønborg.

Det besynderlige hæfte er rent topografisk med nøje angivelse af vejlængder og terrainforhold, ager, skov, hede, gårde og byer — altsammen langs landevejen — fra Malmö Nord på. Til hver side beskrivelse svarer en side med tegninger, overordentlig omhyggelig udført, af landskabet i fugleperspektiv. Bag efter gives "Et ongefehr Udkast af foräførte Stæder og Hovedpassager".

Forfatteren må formentlig være identisk med den kaptajn Hans Lønborg, der ifølge Nyerup og Erslews lexikon var forfatter af krigsvidenskabelige afhandlinger og expert i fæstningsanlæg. Hans beskrivelser og tegninger kan da skyldes ren fagmandsinteresse. Men man kan ikke lade være at tænke på at rejsen foretoges en måned før krigen med Sverige brød ud (i anledning af Danmarks allianceforpligtelser overfor Rusland), og at ruten var nøjagtig den, som den danske generalstab vilde have fulgt for indfaldet i Sverige ved siden af overskridelsen af den norske grænse. Mulig man ikke ligefrem kan kalde forfatteren spion, for så vidt han ikke har røvet nogen hemmeligheder, men det er afgjort militærtekniske og strategiske synspunkter han hele tiden anlægger.

Spionnavnet kan man derimod næppe frikende de følgende rejsende for: Krag-Høst, Hans Gottsche Olsen, Rask, Nyerup og Molbech. Under tronfølgerdiskussionen og under Norgeproblemets opdukken sendes de 1810 og 1812 op til Sverige med kongelig understøttelse til videnskabelige studier, men skal samtidig bearbejde stemningen og rapportere hjem om forholdene. Der var

Digitized by Google

noget uværdigt i denne maskerede trafik, og forsåvidt kan man kun være tilfreds med, at resultaterne var minimale. Videnskabsmænd og litterater er næppe de habileste diplomater. Det var værre, at der på ny vaktes nogen misstemning mod de Danske. Måske var de optrædendes taktløshed mere end deres politiske missioner, der jo egentlig heller ikke var rettede mod Sverige, skyld heri. Om Rask og Nyerup skriver Jakob Adlerbeth (Ur Tegnérs Papper, s. 46), at det var et lærerigt bekendtskab, "men deras umgängessätt har rätt mycket af den danska plattheten". Mere end de uheldige personlige indtryk, nogen kunde gøre, må man beklage Chr. Molbechs mangel på delikatesse særlig i hans skildring af den nyere svenske litteratur (i "Breve" III, 229—342), hvor han ganske ukritisk lader sig fournere af Hammarsköld og blander sig i striden mellem fosforister og akademikere. Der er i Tegnérs Papper (f. ex. s. 99) og i Efterl. Skr. (II., 211 f. ex.) forskellige vidnesbyrd om den harme Molbechs taktløshed vakte. Selve statsministeren, Lars v. Engeström, beder Tegnér tage til genmæle i en recension. "Den skulle blifva en minnesvård af Herr Professorns patriotiska tänkesätt, som straffar en utlännings djerfhet, hvilken skildrat lika okunnigt som ointressant Nordens litteratur, Nordens berg och Nordens folk, för hvilket intet danskt hjerta klappar". (Ur Tegnérs Papper $^{27}/_{2}$ 1818).[1] Tegnér afslår, men giver i sit svar (af $^{18}/_{3}$ 1818) en meget skarp dom over Molbech.

Alligevel — hvad man så vil mene om dem, der lod sig bruge i et andet lands indbyrdes litterære stridigheder, så sker der netop i dette, det andet tiår af århundredet et kraftigere skridt end nogensinde før henimod en bedre forståelse imellem de to folk. Og deri har disse rejsende og deres virksomhed en hovedandel, selv om i øjeblikket friktionen vækker irritation og på forskellig vis slår

[1] Man må sige, at Hammarskölds Underrättelser om de Sednare Uppträden i den Danska Witterheten i Svensk Litt. Tidn. 1813 er lige så partisk orienterede som Molbechs og næppe mere taktfulde. Det kan også bemærkes, at Danske dog ikke blev eensidigt underrettede om svensk litteratur. 1821 udkom Beeken: Dagbog paa en Rejse i Sverige, hvor der s. 139—157 gives en oversigt over de dalevende svenske forfattere, som tydelig nok er inspireret af Wallmark og akademismagen.

Digitized by Google

ud som "Eldgnistor". Men de udstrakte personlige forbindelsers rolle må for det første ikke undervurderes. Molbech indleder en 40-årig brevvexling med 79 svenske korrespondenter, Rasmus Nyerup med omtrent et halvhundrede (se Warburg i Samlaren XV. og om Rasks korrespondance: Warburg i Runa 1888). Dernæst begyndes nu et virkeligt oplysningsarbejde for at udbrede kendskab til det andet lands forhold, særlig dets litteratur, dels gennem skandinaviske tidsskrifter, dels gennem oversættelser og orienterende oversigter.[1] Fra historikernes og antikvarernes interessesfære flyttes forbindelsen også over til litteraturen, og derved får en større almenhed lejlighed til at være med.

Rask og Olsen og Kragh Høst har ikke beskrevet deres rejser. Nyerups udkom 1816: Rejser til Stockholm i Aarene 1810 og 1812. Som den biblioteksmand han er opregner han først 12 værker o: "alle i dette Aarhundrede udkomne Rejser i Sverige". Han benytter dem på den måde, at han selv ingen beskrivelser eller kulturhistoriske oplysninger giver, men henviser læseren til en af trykte rejser. Det hedder s. 12 f. ex.: "Nu er jeg da i den af sin mageløse Beliggenhed saa berømte prægtige Hovedstad, som Eck kalder det nordiske Venedig,[2] Arndt Constantinopel i Norden, og hvis frappante physiognomie allerlivagtigst er skildret af Küttner II, 301 og 2." — Således karakteriserer en bogorm. — Det er også betegnende for ham, at mens dagbogen fylder 60 sider kun, er der bilag på 161 sider, mest indeholdende katalogisering eller excerpering af manuskripter og en indberetning om oldsager til den antiquariske kommission.

Hans hovedhensigt med den ene rejse var, som han siger, "at faa anskuelig Kundskab om Uppsala Edda Codex". Det meste han fortæller er da også om bøger eller om samtaler med lærde mænd om bøger. Hans omtale af de mange fremragende personligheder, han træffer, er præget af ubetinget sympati og lidt snobbet ærbødighed, men bevæger sig udelukkende i banale vendinger.

---

[1] År 1814 begynder Gyldendal en årlig skandinavisk bogfortegnelse.

[2] Det er i virkeligheden en frase, der går igen utallige gange fra Froelichii Viatorium og findes selv i Holbergs korte Compendium geographicum.

Digitized by Google

Hvad han ellers har at berette af oplevelser er småt og stort imellem hinanden: en doktorpromotion i Lund, de dårlige gæstgiverier (navnlig spiller morgenkaffen en stor rolle for hans velbefindende), grev Fersens mord, hans koffert der bliver borte for ham en tid, vanskelighederne ved at få pas, da han er politisk mistænkt — eller om en "skjutspojke", der fortæller ham sagn og synger en folkevise med et omkvæd, der er lige så "nonsensikalsk" som det tilsvarende danske. Det er behageligt overraskende, når han en enkelt gang slipper sig løs, som da han hos Baudissin har hørt og set skuespiller Hjortsberg synge Bellman: "en Nydelse, som overgaaer alle de jeg nogensinde har havt, og en større Fryd oplevede jeg ikke i Stockholm."

Langt det omfangsrigeste og på sin vis betydeligste der er skrevet på Dansk om Sverige — og det første der er skrevet med offentliggørelse for øje — er Chr. Molbechs Breve fra Sverige i Aaret 1812, I—III (1814—1817). Ialt er det omtrent 1100 sider, hvoraf Skåne tager en fjerdedel og Stockholm næsten ligeså meget. Bogen vakte opmærksomhed og blev oversat på Svensk, Tysk og Hollandsk.

Det er en rejsebeskrivelse, for så vidt den følger forfatterens færd gennem landet og op til Dalarne, men den er ikke i dagbogsform og samler lejlighedsvis sit stof til brede almindelige redegørelser. Af personlige oplevelser indeholder den yderst lidt ud over skildring af besøg, oftest hos historikere og forfattere.[1] Hans mål med bogen er oplysende og nationalt, hvad der klart fremgår af forordet. Han vil i fortællingen om det han har set på sine rejser "indstrø bemærkninger om landets forfatning, om offentlige indretninger, om culturens, videnskabernes og litteraturens tilstand". Det politiske holder han helt ude, og det økonomisk-statistiske er kun svagt, om end der er tabeller over agerbrugsforhold og industrivarers ud- og indførsel og sligt. At det er en bogmand og en historiker der rejser, mærkes på hvad han særlig dvæler ved. Men i modsætning til de tidligere historiske rejsende

[1] Et supplerende og mere intimt billede får man af de samtidige breve til Hammarsköld (se Ekedahl, *Molbech den äldre och Sverige*, s. 5—11).

Digitized by Google

har Molbech et åbent blik for de fleste sider af livet og sætter sig grundig ind i alt, dels ved selvsyn, dels ved samtaler og i ikke ringe grad ved læsning. Han er den første, der har en lille smule sans for Sveriges natur, om end det må indrømmes, at det mest er for de landskaber, der minder ham om Danmark, de flade og frugtbare, Skåne og Upplandssletten f. ex., men dog også de romantisk afvexlende egne ved Vetterns østkyst. Undertiden er hans naturbegejstring dog andenhånds, som når han beklager, at han ikke fik set Kinnekulle, men derefter giver en geologisk og botanisk skildring af bjerget — væsentligt på grundlag af Linnés Westgöta-Resa.

Molbech er også den første Danske, der gør folkepsykologiske iagttagelser. De er nok flygtige, men han har dog øje for forskelle imellem de forskellige landskabers befolkning. Folkene i Västergötland f. ex. er ret velskabte og meget godmodige og velvillige og høflige, med noget blidt og indtagende venligt i væsen og fysiognomi, der kendelig udmærker dem fra Smålands indbyggere. I Nerike er de mere alvorlige og tavse. — Upplands mænd er vakre, men at se et tækkeligt og smukt kvindeansigt er lige så sjældent som lyse hår og øjne. Der er ikke noget penetrerende i disse iagttagelser, men de er værd at mærke dog som de første forsøg på at opløse begrebet svensk i nogen af dets bestanddele.

I Stockholm har han blandt alt det andet også søgt gennem selskabslivet at få et indtryk af folkets højere kredse. Det slår ham som dansk enevældeundersåt, med hvilken interesse og frihedsånd politiske materier drøftes. Men selv om han priser den svenske gæstfrihed synes han at have kedet sig lidt engang imellem, og Molbech er ikke den mand der finder fejlen hos sig selv. "Den, hvis Tilbøjelighed er mere for Gienstande af Konstens, Æsthetikens eller den højere Videnskabeligheds Verden, end for Politik og Statsoeconomie, og som heller ikke er Elsker af Kortspil eller Dands, vil maaskee finde de stockholmske Selskabskredse mindre interessante; og hvad overhovedet en munter, livelig og behagelig selskabelig Underholdning angaaer, da er jeg tilbøjelig til at troe, at man lettere og snarere finder denne blandt Damerne, hos hvilke

Digitized by Google

i dette Land en naiv og indtagende Ynde, en ukonstlet Venlighed og Godmodighed, heldige Naturanlag, gracieuse og behagelige Manerer og et liveligt Selskabstalent, ere meget almindelige" (II, s. 130).[1] 100 år før Molbech gør Bircherod den bemærkning, at "de Svenske ere mere frie i deres omgiengelse, og bruger mindre Complimenter end vi andre Danske", og som før citeret finder han mandfolkene temmelig rude. Måske har netop de 100 år fra 1720 ændret dette forhold. I hvert fald retter Molbech det som en kritik mod de Svenske — hvad der ofte nok senere er blevet gentaget — at de er mere ceremonielle og afmålte end de Danske, og at "Complimenter er en Ret, som man her til Lands byder vel overflødigt". Men han hævder med styrke, at dette ikke er noget oprindelig svensk, og at det kun er egent for hovedstadens højere klasser, der ved fremmede indflydelser er skilt vidt fra den svenske nation i almindelighed. "De højere Stænder have i dette Land havt en mere fordærvelig Indflydelse paa Hovedstaden, end hos os". Og som ægte german og nordisk romantiker ved han også, hvorfra fordærvelsen er kommet og hvor de oprindelige værdier er at finde. Han fortsætter (II, 137): Den fiint cultiverede Svenske, der har gjort sig det hele franske Væsen egent, med dets fuldkomne, overfladelige Dannelse, dets overordentlige Smidighed og Lethed, dets udvortes indtagende, indsmigrende Manerer, er et ganske andet Menneske, end den jævne Borger, den trohjertige Bonde, saaledes som man endnu finder ham i det Indre af Landet, og helst i Biergegnene. Den Jævnhed, den ukonstlede Simpelhed og Naturlighed, den gedigne Kraft og Ærlighed, som endnu udmærker Mængden af den svenske Bondestand, maa man ikke søge i Stockholm. Finder man her mere udvortes Cultur, saa finder man ogsaa hyppig en Cultur, der er mere fremmed for en kraftfuld, nordisk nations eiendommelige Charakteer, og som ved en længe fortsat Bestræbelse efter at forene de stridige Elementer, har fordærvet meget af det oprindelige Gode, forstyrret det Eiendommelige, uden at vinde Erstatning i det Fremmede, og er udartet til

[1] Ifølge et brev fra I. L. Heiberg til hans mor $^{23}/_{11}$ 1812 fandt man Molbech ledsam. (*Memoirer og Breve*, XXII, 1922, s. 208).

Digitized by Google

en falsk Forfinelse, der sætter en ære i Glimmer, Pral og Forfængelighed, i Stedet for at søge Tingenes indre Kiærne, det Sande, Virkelige, Væsentlige, hvorefter Nordboen altid stræbte". — At man har kaldt de Svenske for Nordens Franskmænd anser han for det første for en tvivlsom kompliment, og dernæst for urigtigt. "I den svenske Nationalcharakteer er vist ikke Flygtighed og Letsindighed et Grundtræk; thi disse flagrende Aander fostres ikke mellem Nordens Klipper, og de yttre sig ingensteds, hvor Folket handler og virker. Kraft og Alvor har det altid hyldet: ikke Gustav III, men Carl XII, var Idealet for en svensk Konge."[1]

Som man ser er dette nærmest göticisme, og mere udtryk for en teori og personlig smag end for direkte iagttagelse. Men betragtningerne har deres store betydning, fordi de viser, at man nu er ved at fjerne den anstødssten for en nærmere forbindelse mellem de to folk, som det mere officielle Sverige jo nok kunde siges at være med de minder der knyttede sig til dets forhold til Danmark. Derimod skabes der en bredere sympatibasis ved at bygge på selve folket, hos hvem man finder de lidt almindelige men formentlig fællesnordiske moralske værdier. På denne grund bygger studenterskandinavismen og rejser herpå sine fremtidshåb.

Det blev sagt ovenfor, at Molbech også havde en national tendens med sine "Breve". Den viser sig i en lidt smålig trang til at anstille sammenligninger mellem danske og svenske forhold i stedet for direkte at søge at forstå det karakteristiske, og i en lidt pedantisk målen lys og skygge for at hævde den nationale ære. Strax i forordet angives synspunktet: "Jeg har i Sverrige lært at agte en Nation, hvis Hæder hverken Uheld eller Enkeltes Brøde kan plette; men jeg har heller ikke saa sielden i det fremmede Land lært at agte mit eget; og ved mangen Sammenligning har jeg havt Aarsag til at erkiende, at stundom vor Beskedenhed i at sætte Priis paa os selv og vort eget gaar for vidt. — — Hvor meget Kraftigt og Dygtigt og Godmodigt, jeg end har fundet hos

[1] I d. 19de årh. er Carl XII og Gustav Vasa genstand for en voxende rent menneskelig beundring og halvt romantisk forherligelse både hos historikere og digtere i Danmark.

Digitized by Google

Folket — hvor meget Skiønt og Yndigt i Naturen — hvor meget Interessant i Culturens og Konstens Frembringelser ——— kunde jeg dog aldrig forleedes ——— til at tillægge Sverrige og det svenske Folk alt det Store, Herlige, Ædle og Indtagende, som er Nordens Eiendom, og som andensteds end i Sverrige har yttret sig under andre, og tildeels renere, skiønnere og rigere Former".

Dette sidste er ikke rettet mod nogen storsvensk göticisme — han forliges også på det bedste med Per Tham, da han besøger ham — men mod tyskeren Arndt, hvis "Reise durch Schweden im Jahr 1804" i og for sig er tendensfri, men fuldkommen uvidende om Danmark. Molbechs protest kunde for så vidt være berettiget, men i mange enkelte tilfælde synes national og måske navnlig personlig snæverhed at have lukket hans sind for en sympatisk tilegnelse af netop det ejendommelige i det fremmede. Mest sikker føler han sig naturligvis, når han taler om universitetsforhold. I Lund konstaterer han strax, at de fleste svenske professorer og studenter står tilbage for de danske i flittighed og virksomhed.[1] I Upsala er der en anden indvending. "Der har man altid holdt meget over den gamle Grundighed og Langsomhed i at studere, men om Aand, Smag og Sands for det Højere i Videnskaberne blev begravet under en Masse af raa, ufrugtbar Lærdom, og om man i visse Studier og Videnskaber (mindst i de *praktiske*) blev flere Decennier tilbage for andre Nationer, dette indsaae eller ændrede man ikke."

Enhver Svensk, der vidste bedre besked, måtte finde en sådan bemærkning anmassende. Og i samme sikre tone dømmer han om allehånde andre forhold: om teatrets forfald, om sangen, der er ringere end i København, om møbler der er uden elegance og smag, om Stockholm, der er udmærket ved natur, mens København er det ved kultur og forskønnende kunst. Det er yderst sjældent, at han hensætter en iagttagelse med humør og uden sammenligning eller bedømmelse, som når han beklager mangelen på fortov i de Stockholmske gader med deres søle og smuds og så forklarer, at Stock-

[1] Den skik at professorerne skriver disputatserne for studenterne, forbavser ham som alle Danske.

Digitized by Google

holmerne "plejer at bære deres fortov på fødderne, og disse bevægelige fortov (galocherne) hører i alle svenske stæder til livets første nødvendigheder".

Hvad man end vil mene om Molbechs private personlighed og særlig hans takt, kan man ikke frakende ham den store fortjeneste at være den første, der har givet sine landsmænd besked om Sverige, udførligere og mere alsidigt og mere nuanceret end nogen senere.[1] Hans efterfølgere går nærmest frem som han, men er både mere uvidende og mere banale. Der er kun grund til kort at nævne dem, da ingen giver nye synspunkter: Den første er Boghandler Beeken,[2] der som nævnt var Wallmarks drabant overfor konstellationen Hammarskøld-Molbech. Hans mål var særlig at søge at få etableret en boghandlerforbindelse mellem Stockholm og København, men det strandede foreløbig på at der ingen regelmæssig pakkepost gik gennem landet, så bøger måtte sendes søvejen, når der var skibslejlighed, eller med en tilfældig rejsende der vilde have ulejligheden. Beeken ser som en boghandler på tingene; han beklager oversættelserne, som begynder at blive almindelige, men burde være utænkelige; beklager også, at man så sjælden finder nogen svensk bog i den danske bogelskers bogsamling — trods de mange ypperlige sager i flere af den svenske litteraturs grene, mens derimod "hver dannet svensk Mand i Almindelighed ejer flere læseværdige danske Bøger".

Beeken skildrer egenlig kun Stockholm, rejsen derop går hurtigt, selv med det sædvanlige ophold i det fatale Fittja. Om hovedstaden har han bemærkninger af mange slags, men man kan rolig sige, at han ikke er nogen skarp iagttager, og at han er ubestridelig filistrøs i sine ræsonnementer. Måske det er filisteren i ham, vi kan takke for oplysninger om spisesedler og værtshuspriser eller opregning af alle byens aviser, alle teatrets kunstnere o. l. Var Molbech pedantisk afvejende i sin vurdering, så er Beeken til gengæld ukritisk og servil i sin beundring. Alle indretninger fore-

[1] Nærmere om modtagelsen af »Breve» og polemik der knytter sig dertil kan ses i Ekedahls »Molbech».

[2] *Dagbog paa en Reise i Sverrig* 1820.

Digitized by Google

kommer ham bedre end de københavnske, undtagen brandvæsenet, jo og så bogtrykkeri- og boghandlerforhold. "De fleste handle blot med smagløse, ja vel endog skadelige Almuebøger, eller og Rigsdagspiecer og sligt Gods" (s. 325). På nogen punkter er det dog værre i København end i Stockholm: "ikke gives der nogen Person, som, uden at være Boghandler, ene og allene lever af at handle med brugte Bøger. En saadan Uskik i Litteraturen gjør Boghandelen ubodelig Skade, og burde, om Personen endog var nok saa stor Litteratus, aldrig tillades" (s. 327). Her hvor forretningsmanden er ramt, er det lige ved, at noget der ligner en personlighed kan bryde igennem. Ellers er alt som sagt en banal anerkendelse af den naive komparative art, som overfladiske rejsende så tidt leverer. En note s. 176 kan måske bruges som karakteristisk exempel: "At Stockholms Pøbel ogsaa i Tøilesløshed og Frækhed langt overgaaes af den kjøbenhavnske, er sikkert og vist; der hersker endog hos denne Classe her en vis Følelse af Ære". Når man som her genfinder folkets værdifulde egenskaber selv hos pøbelen, må man vistnok sige, at sympatien for nationalkarakteren er uden forbehold. Som et symptom i den retning har Beekens "Dagbog" sin væsentligste interesse.

Et par rejseskildringer af samme art som Molbechs, d. v. s. alsidigt oplysende om kulturhistorisk ejendommelige forhold har vi fra 1830'erne i skuespiller Pødenphanths "Fragmenter af en Dagbog holden paa en Reise i Sverrig" (Aalborg 1840, rejsen foretoges med et skuespillerselskab 1836) og matematikeren G. F. Ursins "Reise i Sverrig" (Kjøbenhavn 1839). Han var udsendt 1838 for at studere industriforhold i Sverige, hvad der delvis mærker bogen. Der er ikke anden grund til at fremdrage disse lidet betydelige skildringer end den, at de viser, hvor fremmed Sverige endnu var for det almindelige danske publikum. Navnlig skuespilleren afslører det i sin troskyldighed, når han f. ex. fortæller om sine sproglige iagttagelser (dräng, rolig, smörgås — som han havde henregnet til fuglene). Ingen af de to rejsende er historisk interesserede eller skandinavisk bestemte i deres synspunkter, men de har begge en naturlig sympati, der voxer med bekendtskabet. Det kan også be-

Digitized by Google

mærkes at Ursin er rejst gennem Götakanalen. Efter at den 1832 var blevet åbnet i sin hele udstrækning blev det den hyppigst anvendte rute.

1842 var Molbech igen i Sverige. Han skrev derom i "Lund, Upsala og Stockholm", som averteres på titelbladet: Kjøbenhavn og Lund 1844. Her er mindre af egentlige rejsebeskrivelser — ny er dog søturen fra Kalmar og indsejlingen i Stockholms skärgård. Ellers er det topografiske, de nationale kuriosa, ja selv det historiske trådt stærkt tilbage. Der er lidt om kunst og arkitektur og om vennerne, men mest personlige betragtninger og stemninger og almindelige reflexioner. Den første rejses lidt irriterede vejen fortrin og mangler er nu afløst af mere fri sympati, der nok hænger sammen med tankerne i den afhandling "Om den skandinaviske Idé", som slutter bogen. Mens han i 1810 og 1812 sikkert har politiske drømmerier i hovedet, er hans standpunkt nu det rent kulturelle: målet er ved stadig større fortrolighed og viden om frændskabet i ånd og sprog at knytte et enighedsbånd mellem de to folk, men med fuld bevarelse af det for hvert af dem ejendommelige. Først heri består rigdommen.

Der er et par andre historikere med udpræget studenterskandinaviske sympatier, hvis rejseskildringer naturligt kan nævnes her. Det er Fred. Hammerichs "Besøg paa Kinnekulle og Omberg" og "Skandinaviske Rejseminder" (i "Brage og Idun" I, 1 og 2, 1839). — Allens kanalrejse til Stockholm i "Dansk Maanedsskrift" 1860 — og Fr. Barfods "En Rejse i Dalarne" (1863). De udmærker sig alle tre ved en fuldkommen åben og uforbeholden sympati for og glæde ved svensk natur og svensk folkekarakter. Men det mest betegnende er nok, at de rejser som historikere med hovedet fuldt af viden om hvad der er sket på hvert sted. Dog giver nærværelsen egenlig ingen af dem nogen mere intens forståelse af begivenhederne. De fortæller blot i Grundtvigsk påvirket levende fortællestil og anstiller ret almindelige betragtninger. Det er klart, at enhver der nu rejser i Sverige rejser med en vis forhåndsviden. Og forkundskaber er nyttige, men de kan også berøve tilegnelsen den primære opdagelses friskhed og energi. Sverige er nu lige

Digitized by Google

ved at blive et turistland, hvor man rejser behageligt, og hvor man ved, hvad man skal se og hvad man skal mene om enhver ting. Men i samme øjeblik *ses* heller ikke mere af almindelige rejsende. Ingenting opdages, fordi alle krav til den personlige anstrengelse er ryddede bort.[1] H. C. Andersen ironiserer over turisttypen: "De Reisende gaae ad Skovstien op til Kinnekullens Top, hvor en Steen er reist som Maalet for Vandringen. Den Reisende læser i sin Reisebog om Kinnekullens Bjerglag: nederst findes Sandsteen, derpaa Allunsteen, saa Kalksteen, og ovenover denne Rødstenen, høiere endnu Skifer, og tilsidst Trap. Og nu har han seet det. Han stiger igjen ned og gaaer ombord, han har seet Kinnekulle."

Nej til at "se" skal der nu et særlig frisk øje og evne til at opfatte på første hånd, uden at nogen viden om tingene skyder sig ind mellem dem og betragteren. Denne lykkelige uvidenhed og unbefangenhet har i reglen kun kunstnere, digtere og malere. Det er dem, der sidst har ordet i spørgsmålet om de Danskes opdagelse af Sverige. Vi har lige til vore dage rejseskildringer af andre også, men de giver intet nyt, blot en mere eller mindre veludtrykt begejstring over det de har set, og det er altid det samme. Der er ikke noget nyt sagligt stof i deres beretninger. Derfor må interessen knyttes til de mere private små oplevelser eller til uvæsentlige kuriosa. Der er ikke noget betydeligt arbejde at nævne, det er kun rejseminder, hyppigst i journalistisk anretning og ofte gemt og glemt i aviser eller tidsskrifter. De har virket i den retning Molbech begyndte på: at udbrede kendskab til og sympati for Sverige i stadig videre kredse, men uden nye synspunkter.

Vender vi os til digterne, bliver vi i begyndelsen lidt skuffede. Det der før blev kaldt en lykkelig uvidenhed, er jo ikke uden videre en værdifuld egenskab, hvis den ikke giver plads for noget andet. Og de tre første rejsende poeter, I. L. Heiberg, Øhlenschlæger og Ingemann, giver os kun flygtige og tilfældige indtryk og lidt al-

[1] At netop »opdagelsen» af det man hidtil ikke engang har hørt nævne giver tilegnelsen friskhed, viser Erik Bøghs forøvrig blot journalistiske skitser fra Skanör og Falsterbo (Kalenderen *Svea* 1864).

Digitized by Google

mindelige vendinger. Ingen af dem har dog heller sat sig som mål at oplyse deres landsmænd om nabolandet og dets folk.

Omtrent samtidig med Molbech rejste den 21-årige I. L. Heiberg i Sverige.[1] Han havde ingen politiske bihensigter, han advares endogså af stefaren, grev Gyllembourg-Ehrensvärd mod at deltage i samtaler om politik og særlig mod at indlade sig med Molbech. Han skal blot more sig og besøge sin svenskfødte stefars slægt, og derom har han fortalt i breve til hjemmet, som med næsten komisk ængstelse fulgte hans farefulde rejse i det uvejsomme land. Brevene er delvis trykt i Museum 1890, i deres helhed først 1922 i Rist og Clausens "Memoirer og Breve", XXXVII.

Ifølge deres intime art indeholder brevene kun rent personlige oplevelser: små kuriosa eller karakteristiske træk i naturen (de mange egern i Smålands skove) eller i befolkningens daglige liv. Han forundres over "at see en saa stor Forskjel mellem Danmark og Sverrig paa saa lille en Afstand, og det baade i physisk og moralisk Henseende". Men han gør ikke nærmere iagttagelser herover. Det er ingenlunde banale, men flygtige og tilfældige, indtryk han giver, og egentlig kun 2 gange af beskrivende karakter, s. 50 ff. om Småland og Taberg, s. 161 ff. om Södermanland (hvor folkene ikke ere "nær saa interessante som de i Smaaland, grove og studse paa Gjæstgivergaardene, og idethele mindre forskjellige fra vore sjællandske Bønder"). Om Stockholm er der 1 ½ side (165—167). Han er ikke uden anerkendelse, men ganske uentousiastisk. Det er teater og selskabsliv, der optager ham mest, og fra de aristokratiske kredse, hvori han færdes som en fisk i vandet, giver han glimtvis små skitser. Det skandinaviske, historiske eller nationale ligger udenfor hans interessesfære. Efter den velfunderede og tungtrustede Molbech, som på ethvert sted har papirerne i orden, virker Heiberg hel verdensmandsmæssig ligegyldig for den saglige viden, når han f. ex. om Nyköping skriver, "at han saa Ruinerne af et

[1] Hans far, P. A. H. var i 1781 på en ikke helt frivillig rejse i Sverige. I »*Breve fra P. A. Heiberg*» (1883) findes s. 20 nogle udtalelser om Uppsala af stor sympati og følgende passus, som ved tidspunktet er af interesse: »Du kand ikke forestille dig hvor meget de her i Upsala giør af en Dansk Student».

Digitized by Google

gammelt Slot, hvor en Konge, hvis Navn jeg ikke erindrer, i det 10de eller 11te Aarhundrede har indesluttet sine 2 Brødre i et lille Kammer, og derpaa ladet Indgangen tilmure for at sulte dem ihjel, hvilket ogsaa lykkedes" (s. 163).[1]

Det der fastholdt Heiberg i Stockholm, var som sagt ikke nogen mere almene interesser, men en stærk forelskelse i den unge grevinde Anna Margaretha Taube. For hendes skyld blev andre opgaver næsten ikke dyrkede, og fængslet af hende aflagde han kun et flygtigt pligtbesøg i Uppsala, hvorom han kun fortæller, at han med største fornøjelse har beseet domkirken. "Det er den højeste og smukkeste Kirke jeg endnu har seet" — og karakteristisk for hans uromantiske tankegang fortsætter han: "Den er naturligvis i den gothiske Bygningsmaade, men med alt det slet ikke mørk eller trist".

Øhlenschlægers rejser i Sverige 1829 og 1847 har kun sat sig flygtige spor og er mest referater af officielle fester i hans "Erindringer" IV (1851), s. 71—88 og 274—280 (og af Beskow 319—346) og breve (Mindeblade om Øhlenschlæger og hans kreds, ved L. Mynster, passim). Det samme gælder Ingemann, som i 1833 rejste her. (Se "Breve" s. 286—287). Hvad de siger er altsammen venligt, men ved at blive traditionelt. De personlige forbindelser, som navnlig Øhlenschlæger knytter, bliver af ikke ringe betydning, men hverken hans vers eller prosa vidner om nogen intimere tilegnet forståelse af Sverige. Det er blot landet med det gamle brødrefolk.

Noget mere giver St. St. Blicher. Han var også en varmhjertet Skandinav, men rejser dog ikke blot for at dyrke sine sympatier. Han vilde se at lære noget af den svenske husflid, navnlig lærredsvævningen, til brug for sine fattige jyske bønder. Han rejste i 1837 — kanalvejen tilbage — og skrev kort derefter en samling digte om rejsen: "Svithiod", og 1840 en lille prosaberetning: "Sommerrejse i Sverige".

Digtene er gennemgående jaskede og banale, navnlig de mange

[1] Han havde Arndts »Reise» med som en slags Baedeker, men synes altså ikke at have søgt dens oplysninger.

Digitized by Google

historisk-elegiske betragtninger over alt menneskeligs forkrænkelighed, hver gang han ser en ruin (Leckö, Sigtuna f. ex.). Vi får kun lidet at se af Sverige i disse vers. I prosaen giver han heller ikke mange beskrivelser ("Haga kan man bedre tænke sig end beskrive"). Han har egentlig kun glæde af den natur, der minder ham om Danmark: frugtbar jord, højder med vide udsigter (Rommeleklint-Kinnekulle), mens turen fra Stockholm til Uppsala "gør et vildt Indtryk med de truende Klipper", indtil man når ind i "det herlige Upland". Der er også på andre måder særlig meget af den private tone i rejseskildringen med en stadig snakken med og med uvedkommende anekdoter eller små tilfældige oplevelser. Men ved siden deraf er der også en virkelig interesse for mange forhold: landøkonomiske, humanitære (fængsler), husflid, jagt og vildt, daglig levevis o. l. For så vidt er det mindre en digter end en praktisk og alsidigt interesseret mand der taler, i d. 18de årh.s lidt sentimentale, lidt private, lidt oplysningsivrige ånd.

H. C. Andersen derimod var ikke andet end poet, med en uhyre indtryksmodtagelighed og evne til at opleve på første hånd. Dertil med evnen til at gengive det primære indtryk i dets hele friskhed, fyldt med sansebestemmelser og samtidig mættet med stemning.

Han var 2 gange i Sverige, 1838 og 1849. I "Mit Livs Eventyr" omtaler han begge rejser, s. 201 ff. og 480 ff., men kun den sidste har fået en selvstændig skildring: "I Sverrig" (1851), oversat på flere sprog.

Den første rejse gav ikke så meget udbytte. I et utrykt brev til Atterbom (i Uppsala U. Bibl.) skriver han $^{21}/_{5}$ 1838: "Upsala forekom mig højst interessant, men da den som det nordligste Sted jeg har været, vækker Erindringen om den sydligste jeg kender, nemlig Pæstum, hvor de græske Templer staar som Modsætning til Upsalas gamle Dom, saa faar Deres By mig vistnok herved et endnu koldere Præg, den isnende Vind og de mørke Dage forkue ogsaa Sjælens Blomster".

Næste gang er han her ved sommertid, og den skildring han giver af denne tur er præget af den mest uforbeholdne forelskelse

Digitized by Google

og henrykkelse over alt hvad han ser, og derfor også omstrålet af en poetisk glans og skønhed.

Diarieformen er helt forladt. Det sagligt oplysende og instruerende er der kun lidt af. Han håner — som før berørt — dem der rejser efter "Handbok för Resande i Sverige" som autoritet. Han træffer en mand i Dannemora, som så rædsomt nødig vil ned i gruberne. "Men man maa jo, naar man først er her", sagde han. "Det er det Kjedelige ved at reise, at man skal see Alting; man kan jo ikke være Andet bekjendt! Det er jo en Skam for En, naar man kommer hjem, og da ikke har seet Alting, hvad de Andre spørge om!"

Selv rejser Andersen som turist for at se noget og opleve noget, og han ser og oplever som en poet. Naturligvis har han været på mange af de berømte steder: Trollhättan, Kinnekulle, Vadstena, Stockholm, Uppsala, Dalarne, Falun, Dalälven, Dannemora. Men mange gange er det blot maleriske, stemningsfyldte og poetiske billeder han giver — ikke knyttet til noget berømt navn — af et par legende børn, en gammel bedstemoder, en gæstgivergårds interiør o. l.

På de historiske steder bevæges han ikke af nogen romantisk fortidsdyrkelse eller af d. 18.s årh. forgængelighedsmelankoli og heller ikke af samtidens skandinavisme. Mens Johs. Jørgensen ud fra sine katolske sympatier med andagt kalder Vadstena "Nordens Assisi", så tænker Andersen kun på visernes og sagnenes beretninger om menneskelykke, som den religiøse fordom har knust: ung Agda og Olaf Tyste, Ingrid og Axel Nielson — om Katarina Stenbock og ridder Gustav, Cecilia og Grev Johan. Da han taler om Uppsala slot forlader han kun med gysen landshøvdingens modtagelse og Wennerbergs sange for at berette om Erik XIV. og Sturerne: "hiin Tid, som Mængden endnu kalder poetisk, den romantiske Middelalder; Skjalde besang dens Glandspunkter, og dækkede med Straalerne fra disse de blodige Svælg, hiin Tids Raahed og Overtro". Når han ellers strejfer det historiske, gør han det let, omsætter det i levendegørende fortælling og uddrager dets stemningsindhold. Det gælder særlig Dalarnas og Gustav Vasas kampe med Dansken, som "i gam-

Digitized by Google

mel Tid har handlet ilde med Sveriges Land". Men han rejser i det hele ikke for at opsøge minderne. Det er det levende Sverige han har øje for. I Carolina dvæler han kun kort. "Ved den blotte Skuen paa Bøgers Bind og Bøgers Navne bliver man ganske som mølædt i Aanden" og længes ud i det fri. Han er den første Danske, som helt har haft sans for Sveriges natur og har haft det vågne blik for det karakteristiske, at han aldrig drager sammenligninger med det hjemlige. Han nyder skovene, elvene, de blånende højder — alt det malerisk skønne. Navnlig henrykker Dalarne ham til hel dityrambisk begejstring. Det er hans opdagelse, og som bekendt sendte han også maleren Marstrand derop for at male naturen og folkelivet. "Det fattige Land er rigt paa Skjønhed og Poesie, rigest dog ved Siljan-Søen". Han maler selv i ord det ene billed efter det andet: en kirkefærd i Leksand med de næsten altfor fantastisk brogede dragter og hvor lugten af de lög, kirkegængerne tyggede på, fordrev ham fra selve kirken[1] — en midsommerfest — eller af en klädstugas rigdomme — og af dalmålningarne, hvor han før Karlfeldt har moret sig over "Propheten Elias paa sin Ildvogn, trukket af Solheste, der i Tegningen see ud som Grise".

Som Andersens eventyr flere steder viser, var han også på den måde moderne, at han var stolt over at høre hjemme i opfindelsernes tidsalder. Derfor mente han ikke (som f. ex. Molbech, Rejsen 1842, s. 65, og tusinde andre forresten), at rejselivets poesi var knyttet til diligencen. Tværtimod: med jærnbaner og dampskibe begynder først poesien at få fart. Han kan derfor også lovsynge kanalanlægget, kraftstationerne ved vandfaldene og særlig Motalafabrikkerne eller grubeanlæggene i Dalarne. De er ikke for ham materiale til statistiske eller industrielle undersøgelser, men eventyr, der fortæller om menneskeåndens kraft.

Der er et par digtere til, der har været i Sverige og haft evne til at se med egne øjne. Den ene er Johs. V. Jensen, som har en kort, men såre energisk skizze af en jærnbanefart op igennem landet og et par skønne billeder af birkene i det svenske forår og

[1] Han har næppe vidst, at denne løgspisning var en gammel skik for at fremkalde de tårer, der ansås for nødvendige under en gudstjeneste.

Digitized by Google

i de lyse nætter og af en skærgårdsfart; "Skrifter" VIII s. 131, 144 og 295. Den anden er Harald Kidde, som i romanen "Jærnet" (1916) har tegnet Värmland — for første gang på Dansk — dets natur, dets historie, dets folk i fest og arbejde, i jærnværkerne og ved tømmerkørslerne, i hytterne og på herregårdene. Det er en overordentlig intens indlevelse, der ligger bag disse ofte tunge, men også skønne og dybsindige billeder, men til de egentlige rejseskildringer hører de jo ikke.

Det er passende at slutte dem med H. C. Andersens. De der efter ham har rejst har skrevet skandinavisk lyrik eller gjort den gamle saga om, fordi de har vidst hvad der på hvert sted skulde ses og siges, føles og tænkes. Hvordan det udtrykkes er mindre væsentligt. Med H. C. Andersen kan man sige Sverige er erobret af Danskerne. Det kendskab, der begyndte med diplomaternes rejser, og hos dem må kæmpe med den politiske animositet, det uddybes ved sprogmænds og historikeres personlige forbindelser, men må endnu kæmpe med en vis national selvhævdelsestrang. Poeternes og studenternes skandinaviske teorier åbner hjerterne, men banaliserer opfattelsen en lille smule. Hos H. C. Andersen først er der den fulde og åbne sympatiske forståelse for det Sverige som er, og for Sverige som det er.

Alligevel er det måske rigtigere at sige, at det er Sverige der har erobret Danskerne: først dets maleriske og storladne natur, dernæst dets folks alvor og hjertelighed. Men der er meget at se endnu: det halve Sverige ligger Nord for Dalarne; og den svenske folkesjæl rummer så store modsætninger og så mangfoldige afskygninger, at der er uendelig meget at lære endnu.

Digitized by Google

RYDBERGS NARKISSOS-MYT OCH NÅGRA PRINCIPIELLA REFLEXIONER

AV

ANTON BLANCK

Viktor Rydbergs tolkning av Narkissos-myten, framförd genom Hermione i "Den siste athenaren", har alltid hållits för något av det intressantaste, djupsinnigaste och mest poetiskt förandligade i diktarens verk. Pontus Wikner, för vilken vår litteraturs vackraste och mest fulländade roman blev en religiös uppenbarelse, har spunnit vidare på temat. Narkissos-dikten på prosa hör till det mest klassiska i den svenska idealismens helgedom. Senast har Albert Nilsson i "Svensk romantik" gjort Rydbergs myt-tolkning till föremål för en fin utläggning. Utan att säga för mycket kan man lugnt påstå, att vi här ha att göra med någonting för upphovsmannen utomordentligt typiskt, någonting centralt i hans verk och någonting som för vår litteratur och kultur haft verklig betydelse. Det torde finnas mycket få bildade svenskar som icke under de känsligaste åren drömt drömmar över Rydbergs platonska Narkissos och hans öde.

Stället i romanen lyder som bekant:

> Narkissos, så tyder jag denna myth, är menniskoanden. En flodgud var Narkissos' fader och en källnymf hans moder. Floden och källan tillhöra jorden, men spegla himmelen. Så är menniskoanden född och ammad i naturens sköte, men tillika ett återsken av det gudomliga. Spåmannen Teiresias förutsade Narkissos en lång och lugn lefnad endast i det fall, att han icke lärde känna sig sjelf. Så förkunnade äfven Gud, enligt en af

Digitized by Google

Hebreernas heliga sägner, det nyskapade menniskoslägtet, att det skulle förlora sitt elysium, om det smakade kunskapens frukt och lärde skiljnaden mellan godt och ondt. Menniskoanden, så antyda mytherna, så lära filosoferna, lefde i början instinktens oskyldiga lif; *menniskan var fullkomlig såsom planta och djur, lycklig som de, omgifven som de af naturens modersvård,* som i en oupphörlig krets *ledde henne till nöjet när hon kände behofvet derefter, till hvilan, när hon njutit, till behofvet, när hon hvilat ut.* Mythen syftar härpå, när hon säger, att Narkissos vexte upp skön och älskad af alla naturgudomligheter. Detta var ett tillstånd af lycksalighet, *plantans lycksalighet.* Men menniskan var danad till en annan än denna. Hon bar inom sig en kraft, som en gång skulle göra henne myndig och förflytta henne ur oskuldens naturlif, den lägre fullkomlighetens fridfulla elysium, *ur okunnighetens och träldomens lugn,* till ett högre tillstånd, fullt af ofullkomlighet, mödor och sorger, på det att under strid med sig och verlden hon skulle, *såsom fri och förnuftig varelse, bana sig väg tillbaka till det oskuldens tillstånd, hvilket hon lemnade såsom ett ofritt naturting,* ett högtbegåfvadt djur. Hon är bestämd att lyda den moraliska lagen, såsom hon förut lydde instinken. Hon är förjagad ur naturoskuldens elysium, för att öfver törniga ängder, med blödande fötter nå himmelen, den sedliga oskuldens elysium. Mythen syftar på denna i naturmenniskan groende, oroliga frihetskraft, när den säger, att Narkissos, sedan han vext upp, blef en jägare, ströfvade i skogarne, kall för naturgudomligheterna, som älskade honom. Framför dem alla nämner mythen nymfen Eko, emedan naturen i förhållande till menniskoanden är osjelfständig; hon likasom upprepar våra sista ord, emedan hon färgas af vårt eget lynnes art: synes oss ljus, när vi sjelfva äro lyckliga, mulen, när vårt eget sinne är förmörkadt, förskräcklig i sin åska, sina stormar, sina dystra nejder, när vi frukta henne, sublim i samma företeelser, när vi beundra henne, oregelbunden och hemlighetsfull, när vi icke lära oss begripa henne, regelbunden och upplysande, när vi upplysa oss om hennes lagar. Narkissos törstande, det är menniskoanden trängtande efter kunskap och ljus. Narkissos nedlutande sig öfver källan, det är menniskan, i hvars själ ideernas verld plötsligt blir uppenbarad. Källan, hvilken ingen herde, inga hjordar, inga fallande grenar grumla, är visheten. Spegelbilden är idealet, i sin gudomliga ovanskliga skönhet uppenbaradt för den dödliges blick. Det bär hans egna drag, emedan det gudomliga icke kan försinnligas annorledes än som mensklig . . . emedan det gudomliga är inneboende i det menskliga, är just den inre menniskan, som genom kamp och strider skall utvecklas. Anden ser sig sjelf, skådar sig och gripes af oändlig smärta och oändlig glädje, ty han upptäcker huru hög hans bestämmelse är, huru fullkomlig han kunde och

Digitized by Google

borde vara. Idealet är honom så nära, men ändå ofattligt; han möter verklighetens kalla bölja, när han vill kyssa och famna det. Han finner det icke, förrän den himmelska trånaden förtärt allt jordiskt i hans väsen. Då eger han det — hos Gud. Han är borta — hos honom — och dryaderna, som samla sig att klaga kring den döde, finna icke honom, utan en blomma, symbolen af hans återvunna oskuld. (S. 107 ff.)

Läser man omedelbart efter detta Schillers sig till Kants historiefilosofi mycket intimt anslutande uppsats "Etwas über die erste Menschengesellschaft nach dem Leitfaden der mosaischen Urkunde", kan man icke undgå att göra några ganska frappanta och nära tillhands liggande observationer, som på det mest övertygande sätt visa, att Schiller både i tanke- och stilavseende spelat en mycket stor roll vid den rydbergska myt-utläggningens tillkomst. Jag anför (med kursiveringar) de viktigaste ställena hos Schiller:

An dem Leitbande des Instinkts, woran sie noch jetzt das vernunftlose Tier leitet, musste die Vorsehung den Menschen in das Leben einführen und, da seine Vernunft noch unentwickelt war, *gleich einer wachsamen Amme* hinter ihm stehen. Durch Hunger und Durst zeigte sich ihm das Bedürfnis der Nahrung an; was er zu Befriedigung desselben brauchte, hatte sie in reichlichem Vorrat um ihn herum gelegt, und durch Geruch und Geschmack leitete sie ihn im Wählen. Durch ein sanftes Klima hatte sie seine Nacktheit geschont und durch einen allgemeinen Frieden um ihn her sein wehrloses Leben gesichert. Für die Erhaltung seiner Gattung war durch den Geschlechtstrieb gesorgt. *Als Pflanze und Tier war der Mensch also vollendet.* Auch seine Vernunft hatte schon von fern angefangen, sich zu entfalten. Weil nämlich die Natur noch für ihn dachte, sorgte und handelte, so konnten sich seine Kräfte desto leichter und ungehinderter auf die ruhige Anschauung richten, seine Vernunft, noch von keiner Sorge zerstreut, konnte ungestört an ihrem Werkzeuge, der Sprache, bauen und das zarte Gedankenspiel stimmen. *Mit dem Auge eines Glücklichen sah er jetz noch herum in der Schöpfung;* sein frohes Gemüt fasste alle Erscheinungen uneigennützig und rein auf und legte sie rein und lauter in einem regen Gedächtnis nieder. Sanft und lachend war also der Anfang des Menschen, und dies musste sein, wenn er sich zu dem Kampfe stärken sollte, der ihm bevorstand.

Setzen wir also, die Vorsehung wäre auf dieser Stufe mit ihm still gestanden, so wäre aus dem Menschen das glücklichste und geistreichste aller Tiere geworden — aber aus der Vormundschaft des Naturtriebs wär' er niemals getreten, frei und also moralisch wären seine Handlungen niemals

Digitized by Google

geworden, über die Grenze der Tierheit wär' er niemals gestiegen. In einer wollüstigen Ruhe hätte er eine ewige Kindheit verlebt — und der Kreis, in welchem er sich bewegt hätte, wäre der kleinstmöglichste gewesen, *von der Begierde zum Genuss, vom Genuss zu der Ruhe und von der Ruhe wieder zur Begierde.*

Aber der Mensch war zu ganz etwas anderm bestimmt, und die Kräfte, die in ihm lagen, riefen ihn zu einer ganz andern Glückseligkeit. Was die Natur in seiner Wiegenzeit für ihn übernommen hatte, sollte er jetzt selbst für sich übernehmen, sobald er mündig war. Er selbst sollte der Schöpfer seiner Glückseligkeit werden, und nur der Anteil, den er daran hätte, sollte den Grad dieser Glückseligkeit bestimmen. *Er sollte den Stand der Unschuld, den er jetzt verlor, wieder aufsuchen lernen durch seine Vernunft und als ein freier vernünftiger Geist dahin zurück kommen, wovon er als Pflanze und als eine Kreatur des Instinkts ausgegangen war;* aus einem *Paradies der Unwissenheit und Knechtschaft* sollte er sich, wär' es auch nach späten Jahrtausenden, zu einem Paradies der Erkenntnis und der Freiheit hinauf arbeiten, einem solchen nämlich, wo er den moralischen Gesetze in seiner Brust ebenso unwandelbar gehorchen würde, als er anfangs dem Instinkte gedient hatte, als die Pflanze und die Tiere diesem noch dienen. Was war also unvermeidlich? Was musste geschehen, wenn er diesem weitgesteckten Ziel entgegen rücken sollte? Sobald seine Vernunft ihre ersten Kräfte nur geprüft hatte, verstiess ihn die Natur aus ihren pflegenden Armen, oder richtiger gesagt, er selbst, von einem Triebe gereizt, den er selbst noch nicht kannte, und unwissend, was er in diesem Augenblicke Grosses tat, er selbst riss ab von dem leitenden Bande, und mit seiner noch schwachen Vernunft, von dem Instinkte nur von ferne begleitet, warf er sich in das wilde Spiel des Lebens, machte er sich auf den gefährlichen Weg zur moralischen Freiheit. Wenn wir also jene Stimme Gottes, in Eden, die ihm den Baum der Erkenntnis verbot, in eine Stimme seines Instinktes verwandeln, der ihn von diesem Baume zurückzog, so ist sein vermeintlicher Ungehorsam gegen jenes göttliche Gebot nichts anders als — ein Abfall von seinem Instinkte — also erste Äusserung seiner Selbsttätigkeit, erstes Wagestück seiner Vernunft, erster Anfang seines moralischen Daseins. (Säkular-Ausg. 13, s. 24 ff.)

Ett närmare studium av de båda texterna visar oss sålunda, att hela det första och största partiet av Rydbergs utläggning ansluter sig så nära och intimt till Schillers uppsats, att det på flera punkter rör sig om trogen översättning, medveten eller omedveten, och att dessutom hela tankegången i detta parti, där Rydberg talar

Digitized by Google

om människosläktets moraliska utveckling från instinktlivet i naturens sköte till det medvetna kulturlivet i dess högsta former, visar en klar parallellism till Schillers historiefilosofiska och moraliska uppfattning under hans spekulativa storhetsperiod på 1790-talet. Redan i den lilla uppsatsen från 1790 kastar han fram sin sedan ledande idé och ständigt återkommande poetiska bild om människan i naturtillståndet som en omedveten, instinktmässigt levande planta och hennes återvändande genom historiens långa, hårda kamp till samma lycksalighetstillstånd fastän då fullt medvetet, såsom resultatet av den moraliska utvecklingen — den tanke han mest pregnant formulerat i sitt distikon:

Suchst du das Höchste, das Grösste? — Die Pflanze kann es dich lehren.
Was sie willenlos ist, sei du es wollend — das ist's!

Denna sammanställning och belysning av en mycket central punkt hos Rydberg synes mig alldeles bekräfta vad Nilsson drager ut som slutresultat ur sin analys av Rydbergs spekulation i dikt och filosofiska studier: att hans åskådning är nära besläktad med Tegnérs, att hans platonism, liksom föregångarens, tar form av en sund, praktisk kulturidealism. "De förlora sig icke i drömmerier om en översinnlig verklighet, utan hämta ur medvetandet om denna inspiration till ideellt kulturarbete." Denna överensstämmelse i åskådning synes mig få ett klarare historiskt ljus över sig, när man ser att den unge Rydberg likaväl som den unge Tegnér en gång, fastän femtio år senare, så nära tillägnar sig Schillers ideella kulturfilosofi, denna egendomliga syntes av det vackraste i upplysningsliberalismen och den rousseauska drömmen om naturen. Vi få också här ett gott mått på hur djupgående den tyska klassiska idealismens inflytande i Sverige blev.

Min sammanställning härovan synes mig också kunna berättiga en hypotes att Rydberg från Schiller fått uppslaget till sin originella tolkning av Narkissos-myten. Det förefaller ganska naturligt, när man ser hur nära förtrogen han är med Schillers tankevärld, att just dennes ständiga sysslande med blomman som symbol för sin människouppfattning givit Rydberg uppslaget att använda

Digitized by Google

blommyten för att poetiskt sammanfatta sin kulturfilosofi i en platonsk tankedikts form.

Om sålunda hela den rydbergska myten och dess tolkning sammanhålles av en mycket schillersk tankegång, rymmes däri dock även idéer som hava mindre med den schillersk-kantska spekulationen att göra, och sammanställningen med Schiller synes mig möjliggöra ett utlösande i analytiskt syfte av dessa moment. Nilsson har i sin slutkarakteristik även framhållit "en mera exklusiv metafysisk karakter" hos Rydbergs senare diktning, den rör sig om "frågan vad som ligger bakom den ändlösa företeelseprocessen". "Befrielsen från tidsexistensen", heter det, "hägrar som ett slutmål. Ofta synes han antaga, att döden utgör en sådan befrielse, men väl att märka döden tänkt som avslutningen på en plikttrogen, offerfylld levnad. Idealet leder oss genom den timliga existensen och visar över till en annan." Dessa ord kunna även tjäna som en utläggning av särskilt det senare partiet i Narkissosmyt-tolkningen med dess egendomliga dödsmystik. Narkissos befrias från timligheten, och blomman står kvar som ett minne av att han (människan) återvunnit den fullständiga försoningen och harmonien först i en högre tillvaro, hos Gud. Rydberg lägger här in en tanke i blomsymboliken som är Schiller främmande. Visserligen är oändlighetsskimret över Schillers bild av människans utvecklingsöden mycket tydligt, men i jämförelse med Rydberg är dock den tyske poeten och historiefilosofen vida mer av denna världen, mycket mer realist. Hans blomsymbol tillämpas på den historiska kulturutvecklingen. Den jämförelsevis mer romantiska andan hos Rydberg skönjes klart i slutorden om den döde Narkissos. Jag skulle vilja säga, att man här rent av möter ett drag av teosofi. Just vid denna tidpunkt hälsade han som sin filosofiske ledare Fichte d. y., som gjorde ett egendomligt försök att förena teosofien och den traditionella tyska idealismen, i vilket spekulationer om döden som en naturlig fortsättning på livet intaga en central plats. Vi finna f. ö. i romanen en ryktbar episod, Hermiones extatiska vaka i Delphi-templet, som Rydberg själv utlagt i anslutning till Fichte. I varje fall måste man observera att för Rydberg är problemet ett

Digitized by Google

individuellt etiskt, för Schiller mer ett socialt. Den senare drömmer om ett moraliskt lycksalighetstillstånd på jorden, ett de sköna själarnes tillkommande paradis, där plikt och böjelse genom konstens förädlande makt uppgått i en högre förening. Rydberg, för vilken människoanden alltid är ett återsken av det gudomliga, tror icke att människan kan nå den sedliga oskuldens elysium förr än i en högre värld, "förrän den himmelska trånaden förtärt allt jordiskt i hans väsen." Det är denna kristet-platonska tanke han symboliserar i sin Narkissos-blomma. Man märker lätt det drag av mer potenserad spiritualism, som kommer till hos Rydberg, men man ser också hur mycket av den schillerska kulturfilosofien hans myttolkning gömmer.

* * *

Jag erinrade mig genast detta lilla fynd, när Verner von Heidenstam vid Svenska akademiens sista högtidssammankomst yttrade några mycket uppmärksammade, med hans vanliga behagfulla energi formulerade ord om den moderna litteraturhistoriens metoder och hur de utsätta oss för faran att överskatta de litterära inflytandenas betydelse. Han ville hävda att "böckernas författare merendels lefde intensivare i lifvet än i hvarandras skrifter" att "samma idéer kunna uppstå på olika håll utan inbördes befruktning" och att "samma tryck under tidsandans tyngd skapar samma frigörelsekrav" — allt saker som väl varje vetenskapsman är villig att skriva under, om också icke alltid med samma motivering som akademiens direktör själv lämnade. Att dessa ord rörde vid ett problem, som väcker intresse, visade den genklang de funno. Redan följande dag publicerade en av landets mest framstående kritici, redaktör Torsten Fogelqvist en artikel, som väckte till livs minnet av en hel del debatter under de båda sista decennierna, då den komparativa litteraturhistorien härhemma, liksom utomlands, slagit igenom. Ehuru det är mig litet främmande att tala om "metoder", när det gäller historisk forskning — det påminner mig alltid om kemiska laboratorier med reagenser och dylikt, och man glömmer så lätt att varje historisk uppgift måste ha sin egen, under arbetet

Digitized by Google

spontant framväxande "metod" — så skulle jag dock vilja göra några randanmärkningar till den sistnämnda artikeln, då den synes mig mycket representativ för ett visst uppfattningssätt. Det är emellertid här blott fråga om några observationer.

"Diktarna äro ofta, dess bättre, tanklösa och obelästa varelser, som genom sammanstötning med livet och verkligheten fingo den inspiration, som skapar diktning och konst", heter det och sedermera i ännu mer tillspetsad form: "en skald är ofta mer påverkad av sin gamla dadda och hennes amsagor om livet än av de böcker, som han under sitt senare liv råkat läsa". Till sist löper argumenteringen ut i denna paradox: "men gud vet, om icke garderoben och skafferiet, framför allt vad som icke finns där, spela en lika stor roll för diktaren som bokhyllan". Man lägger märke till hur fullständigt generellt och reservationsfritt särskilt denna sista sats om "diktaren" är formulerad. Och dock gives det en så oändlig mångfald av poeter. Man torde få försöka åstadkomma en historisk förklaring av detta egendomliga förbiseende, denna utomordentliga ensidighet hos vår kritiker. Förklaringen är icke svår att finna; man möter här en lätt igenkänd romantisk idé, som första gången på allvar introduceras i den europeiska kritiken av poeten Edward Young i hans ryktbara lilla skrift "Conjectures on original composition". Den verklige skalden, "originalgeniet", är naturens son, som hämtar inspirationen ur sitt eget bröst, en Homeros eller Shakespeare. Sådan är poeten, men de som läsa i böcker, hålla sig till erkända mönster, imitera de gamle, de kunna ej göra anspråk på namnet. Det är detta förhärligande av naturskalden, som vi återfinna hos all romantik, och som faktiskt har påverkat hela det allmänna uppfattningssättet under långliga tider. Det är Youngs och Sturm-und-Drang-tidens romantiska "originalgeni", som figurerar ännu år 1922 hos den moderne svenske kritikern, när han talar om diktarna som *dess bättre* tanklösa och obelästa varelser, helst illa klädda och svultna.

Men den svenske litteraturhistorikern kan tyvärr icke undgå att lägga märke till, att ett ganska avsevärt antal av de stora diktarna inom vår nyare tids litteratur äro så långt ifrån "obelästa

Digitized by Google

varelser" att vi bland dem finna en hel lång rad av — professorer: Thorild, Franzén, Tegnér, Geijer, Atterbom, Viktor Rydberg, Oscar Levertin för att blott hålla sig till spetsarna. Man kunde kanske också tillägga Runeberg med professors n. h. v. Det kan icke hjälpas, att under sådana omständigheter tvingas historikern till ett mycket uppmärksamt studium av den *litterära* miljön. I hela den svenska litteraturen finnes knappast mer än en stor diktare, som synes riktigt fylla kraven på tanklöshet och obelästhet — Bellman, men olyckligtvis hittade en av oss stackars biblioteksråttor för ett par år sedan några volymer som tillhört Carl Mikael, och olyckligtvis var det några delar av Voltaires arbeten.

"Garderoben och skafferiet" spela en lika stor roll för diktaren som bokhyllan. Denna djärvt generaliserande sats står utan inskränkning. Gäller den måhända även Vergilius? Spelade hans enkla skafferi för honom större roll än Homeros' Iliad och Odyssé, när han gav sitt romerska fädernesland ett motstycke till dem i Eneiden? Jag misstänker t. o. m., att om vi hade kvar Nikandros' "Georgica", så skulle nog även den visa sig ha en smula betydelse för den mantuanske bondsonens poetiska behandling av ting, som ha så mycket med skafferiet att göra. Eller tror man, att Dantes eventuella maccheroner och Chianti eller det florentinska klädet i hans kåpa spelat större roll för hans kosmiska visioner än Vergilius' sjätte bok och Thomas ab Aquinos "Summa". Och jag förmodar, att diktaren i Villa Saïd, även om han till fullo uppskattar den konst, som presenteras av hans chef de cuisine, nog själv gärna erkänner, att hans grekiska konstskatter och det bibliotek vi få en glimt av i "Monsieur Bergeret à Paris" även för författaren av "La rôtisserie de la reine Pédauque" spelat en större roll.

Poeter finnas av många slag. Icke så få av dem äro ganska tankfulla och belästa varelser, och när historikern sysslar med dem kan han icke undgå att söka bilda sig en uppfattning om, hur de reagera för vad de läst. Exemplet ur Rydbergs diktarverkstad talar ett oförtydbart språk. Där har uppenbarligen bokhyllan haft sin betydelse.

Den yttre miljön, livet, som möter diktaren, skulle alltid vara

Digitized by Google

betydelsefullare än hans intellektuella upplevelser. Även detta är en sanning, som behöver många modifikationer. Om jag vill försöka förstå Tegnérs "Det eviga", dess genesis, så börjar jag väl knappast först att studera den lilla skånska akademistadens topografi, dess sociala förhållanden och allt vad som mötte Tegnér i denna miljö. Men jag föreställer mig, att Kants moralfilosofi, Schillers estetiska spekulation och den allmänna intellektuella tidsstämning, som skapats av franska revolutionen och Napoleon förtjäna en smula intresse i det sammanhanget. Gäller det däremot ett diktverk som "Min son på galejan", så går man tvivelsutan först till ett studium av miljön, livet på ett svenskt skepp i mitten av 1700-talet. Men även när det är fråga om en skapelse, där livet, realiteterna, träda oss till mötes alldeles ohöljt, spela de litterära faktorerna en utomordentlig roll. Ingen kännare av Goethes "Werther" lär väl vilja förneka, att den i sin nuvarande form vore otänkbar utan Rousseaus "La nouvelle Heloïse". Och likväl hör romanen så nära ihop med Goethes eget liv, att vi där finna verkliga brev ur hans egen korrespondens, som han fört in t. o. m. med deras exakta data.

Jag behöver knappast tillägga, att jag genom detta icke velat förneka miljöns betydelse för dikten.

Man finner oftast hos dem som opponera mot den komparativa litteraturhistoriens arbetssätt en anklagelse, som går ut på att dess idkare vilja underkänna inspirationens betydelse för dikten. Detta måste bero på en missuppfattning, som måhända kan förklaras genom en eller annan överdrift, ett eller annat mindre väl valt uttryck i den vetenskapliga vardagsframställningen som ofta förutsätter att läsaren gör de nödvändiga reduktionerna. Man synes föreställa sig, att den komparative och genetiske litteraturhistorikern blott driver sina forskningar för att upptäcka var en författare "tagit" det eller det. Visserligen skulle ett *sådant* vetenskapligt betraktelsesätt innebära ett misskännande av inspirationens betydelse. Men den analyserande historikerns intresse är ju att söka förstå den studerade författaren. När det gäller verk, som ligga mer eller mindre långt tillbaka i tiden, kräver förståendet ett bely-

Digitized by Google

sande av just den tidsanda, varom d:r von Heidenstam talar. För en litterärt verksam människa är tidsandan i de allra flesta fall den litterära tidsandan. Endast mycket sällan är skalden själv aktivt deltagande i det yttre livet som statsman, jordbrukare, ingenjör, sjöman eller vad man vill i den vägen. Han må ha aldrig så skarpa sinnen, i regeln lever han — åtminstone under sina mognare år — mer i idéernas värld än den yttre värklighetens och handlingens. Den tidsanda han känner och ser, bryts i normala fall genom litteraturens prisma — litteraturen här fattad i vidsträcktaste bemärkelse — och tidens anda gör starka intryck på hans själsliv genom dikten. Man kan lugnt våga påstå detta, i synnerhet om den nyare tidens diktare, utan att anklagas för bristande uppskattning av miljöns betydelse, och det är axiomatiskt att man vid studiet av en författarindividualitets plats i det historiska skeendet alltid respekterar den själv som en fast punkt. Om man därför med utgångspunkt från författarens verk studerar den omgivande litteraturen — liksom den politiske historikern studerar den allmänna historiska situationen för att förstå ett lands — så rör man sig i vad som för honom var tidsandan. Påpekandet av uppenbara paralleller mellan det studerade diktverket och andra mer eller mindre närliggande, såsom exempelvis härovan i fråga om Viktor Rydbergs Narkissos-myt, göres icke för att konstatera att författaren "lånat" den eller den satsen ur en bok. Man betraktar detaljlikheterna endast som *tecken*, ibland, såsom i det nyss behandlade fallet, alldeles säkra och odiskutabla tecken på att författaren känt och älskat detta verk. Ofta äro de likheter man spårar av så allmän art, att man icke har anledning att förutsätta direkt bekantskap och beröring. "Samma idéer kunna uppstå på olika håll utan inbördes befruktning", såsom d:r von Heidenstam uttrycker saken. Men även dylika iakttagelser äro ägnade att upplysa oss om den tidsanda, i vilken diktaren levat. Liknande verkningar förutsätta liknande orsaker, delvis sannolikt samma. Genom ett metodiskt studium av den omgivande litteraturen ur denna synpunkt, genom noggrant iakttagande av alla beröringspunkter och likheter i tendenser skall man slutligen — förmodligen i en avlägsen framtid — lyckas skapa sig en relativt exakt

Digitized by Google

bild av vad som för den studerade författaren var den litterära tidsandan, vad som var den litterära atmosfär han *måste* inandas genom att leva vid en viss tidpunkt i den litterära utvecklingen. Denna tidsandas makt har ännu ingen individ lyckats undandraga sig, han må ha böjt sig för den eller reagerat mot den. Vi studera denna tidsanda för att förstå, hur en säregen individualitets verk i inspirationens ögonblick just tager den form vi nu beundra. Om Shakespeare kunde tänkas förflyttad till Homeros' tid och miljö, så hade hans grubbel över vara eller icke vara omöjligen kunnat taga samma form som det tog i det världshistoriska ögonblick, då han koncipierade Hamlet-monologen. Det är Shakespeare-forskarens ideella uppgift att kunna säga hur världen och livet tedde sig i Stratford-on-Avon för sir William Shakespeare i det ögonblicket. Varje, även det till synes minsta och mest pedantiska verkliga bidrag till en sådan uppgift tages emot med tacksamhet. Jag skulle vara lika glad att veta vad Shakespeare läste och tänkte över, dagarna före "To be or not to be" som över att veta vad som hände honom, och allra helst skulle jag vilja ha klart för mig både det ena och det andra. Inspirationens makt och betydelse för dikten förringas icke, om man söker konstatera vilka litterära minnen och föreställningar diktaren arbetar med just i det stora ögonblicket. Tvärtom kan kunskapen därom och jämförelserna skärpa vår blick för det absolut personliga och säregna i hans skapelse. Jag avser icke att slå fast att Shakespeare levde mer i andra diktares verk än i levande livet, därför att jag konstaterar vilka diktare och tänkare han läst och tagit djupa intryck av. Och för övrigt — vem kan draga gränsen mellan liv och dikt hos en författare som lever i litteraturen och själv skapar en diktad värld? Det är och förblir en olöslig uppgift.

Allra enklast ställer sig problemet på det formella området, där traditionens makt är starkast. Den unge poeten i våra dagar skriver icke en vers som kommer oss att tänka på Kellgrens. Han måste röra sig med den metriska form, som skapats av Heidenstam, Fröding och Karlfeldt, ända tills han gestaltar sin dikt helt efter sitt eget öras krav och skänker vår litteratur en

Digitized by Google

ny form. Men historikern skall med all säkerhet även då uppdaga hur nytt och gammalt smälts samman även i det originella mästerverket. Han förnekar icke inspirationens betydelse genom att konstatera detta.

Jag har ibland trott mig märka ett litet medlidande med oss historici, som blott syssla med sammanställningar, torra "idéschemata". Det kan måhända förklaras av bristande egen erfarenhet av det historiska vardagsarbetet och tjusningen att göra ett fynd, att liksom finna en liten snäcka, där man hör, icke havets brus, men ljudet från "tidens susande vävstol". Just i sammanhanget känner historikern livets puls. "Sammanhang! Vad är kosteligare, nödvändigare? Ja, men sakernas eget. En glimt av detta är lycksalighet." Inför känslan av sammanhanget, traditionen, "det hela" blir individen, även poeten, kanske även Shakespeare, väl mindre, men icke mindre kär.

Oppositionen mot den genetiska litteraturhistorikern kommer ofta från diktarna själva och från dem som stå dem nära. Det har slagit mig att man mycket sällan får höra liknande klagomål från konstnärerna på konsthistorikerna, som dock driva en lika eller kanske ännu mer "närgången" forskning av denna art. Är icke förklaringen månne rätt enkel och belysande. Varje konstnär har en lärare som har lärt honom att föra penseln eller mejseln. Varje konstnär har först gått på en ateljé och kommit i personlig beröring med sin lärare. Om en "konstdoktor" finner tydliga spår av mästarens teknik i elevens ungdomsverk, kommer konstnären sällan på idén att förneka eller förringa sin mästares inflytande, ty han har alldeles för lifliga minnen av hur det kändes att gå i lära. Diktaren står i ett mycket lönligare förhållande till sina många mästare, och de skiftande intrycken av dem försvåra hans hågkomst av de betydelsefulla tysta mötena.

Digitized by Google

LAURENTIUS PETRI GOTHUS' STRATEGEMA GOTHICI EXERCITUS

ETT ÅTERFUNNET HUMANISTEPOS

AV

JOHAN NORDSTRÖM

INLEDNING

Laurentius Petri Gothus, som år 1574 efterträdde sin namne och svärfader på Upsala ärkebiskopsstol, åtnjuter i vår litteraturhistoria en viss ryktbarhet som en av vårt lands tidigaste och mest betydande latinpoeter.

Hans biografi är hittills föga utforskad och vissa allmänt återgivna data äro ganska osäkra. Han föddes något av åren 1529 eller 1530[1] i Söderköping. Utom honom funnos åtminstone ännu tre barn i familjen, sonen Paulus och döttrarna Berit och Anna.[2] Paulus blev handtverkare och rådman[3] i sin fädernestad och fader till Johan III:s hovpredikant, kyrkoherden vid Storkyrkan Petrus Pauli och den frejdade Laurentius Paulinus Gothus.

[1] Vanligen uppgives 1529. Den mig veterligen enda tillgängliga uppgiften om hans ålder finns å hans gravsten i Upsala Domkyrka: Hic sepultus est Venerabilis et doctissimus Mag. Laurentius Petri Gothus ArchiEpiscopus Upsaliensis, qui in Christo obiit die 12. febr. anno salutis MDLXXIX anno ætatis suæ L^mo. (Jfr t. ex. PERINGSKIÖLD, *Monumenta Ullerakerensia*, s. 176.)

[2] Jfr FANT, *Observationes Hist. Svec. illustrantes* Fasc. II, Pars XVI. — Biografiska upplysningar om Berit i Laurentius' vid hennes död 1661 författade elegi (i *Aliquot Elegiæ*).

[3] LUNDSTRÖM, *Laur. Paulinus Gothus*, I, II, kap. 1. Jfr dock SPEGEL, a. a. s. 150, där han uppgives ha varit borgmästare. Han återfinnes emellertid icke i den förteckning över Söderköpings borgmästare, som finnes i Palmsk. saml., UB, tom 293, men denna nämner inga borgmästare från 1470—1576.

Digitized by Google

Sin första undervisning synes Laurentius ha åtnjutit i Söderköpings skola, som han med tacksamhet nämner i förordet till sina "Aliquot Elegiæ" (1561).[1]

Tidigare biografer omnämna icke dessa studier i hemstadens skola, vilka som vi sett intygas av Laurentius själv. Däremot tala flertalet av dem om studier i Upsala. Så skriver t. ex. Rhyzelius[2]: "Sin vngdom hade han på studier så lyckeligen användt i Vpsala, at tå warande Archibiskop, som sedan blef hans Swärfader, pröfwade honom skickelig at blifua K. Erik then fiortondes hoffpredikant." På vilka dokument denna uppgift är stödd, har jag icke kunnat utrannsaka. I och för sig synes uppgiften föga trolig i betraktande av det allmänt kända förhållandet, att Upsala vid denna tid icke erbjöd möjligheter till någon högre utbildning. Det är förmodligen härför, som en och annan författare, såsom Westén och Holmquist, icke medtagit denna notis i sina biografiska meddelanden om Laurentius Gothus.[3] Ligger måhända förklaringen till denna uppgift om hans Upsalastudier däri, att man på något sätt velat förklara förvärvandet av de lärdomsmeriter, som kunnat motivera hans ut-

[1] Dedikationen är riktad till »Prudentissimis humanissimisque viris Consulibus et senatoribus inclytæ Vrbis Sudercopiæ» och vidare heter det: Has Elegias viri prudentiss. vobis et vestræ Scolæ /in qua iuuentuti foeliciter nunc præest doctiss. vir M. Ericus Petri/ amicus meus summus et singularis /dedico. Et quia inter vos natus et educatus/ vestræque Scolæ alumnus sim — — — Has inquam Elegias et querælas funebres benigne suscipiatis quæso — — —. I *Album Acad. Viteberg.* I. s. 146 finnes en Ericus Petri Suecus inskriven sommarsemestern 1532, om identisk med den här nämde vågar jag ej avgöra. I Jonas Petris *Söderköpingz stadz Wijd forna — och senare — tijders Beskaffenhet 1680* (tr. av Sigurd Erixon i *Meddel. fr. Östergötl. Fornminnes- och Museiförening 1913—14*) ges en förteckning på skolemagistrar alltifrån 1500-talet, men däri saknas denne Ericus Petri. J. Petri synes f. ö. icke vara alltför hemmastadd i sitt ämne; så medtar han i förteckningen över berömda män från Söderköping icke Laurentius Petri Gothus men väl t. ex. dennes vida mindre bekante brorson Petrus Pauli. Magn. Sam. Söderstens diss. *de Sudercopia* (Pars. I, præs. Asp 1736, Pars II, præs. Ekerman 1743) har intet att förmäla i hithörande frågor, vilket också gäller om Cedermarks beskrivning 1691 (Palmsk. 293, varest också finnes en påbörjad förteckning Schole Rectores, som emellertid blott nämner en, från 1621). Omkring 1570 var en Ericus Medelpadus, enligt Lundström, *Laur. Paulinus Gothus*, I, II, s. 8, lärare vid Söderköpings skola.

[2] *Episcoposcopia Sviogothica* I, s. 59.

[3] Westén, *Sv. Kongl. Hofclericiets Historia* I, s. 103 ff.; Holmquist, *Nord. Familjebok*, art. Laur. Petri Gothus.

Digitized by Google

nämning till Erik den XIV:s hofpredikant före hans veterligen första studieresa till utländska universitet 1557? Holmquist, som tydligen icke accepterar traditionen om Laurentius' studier i Upsala, förlägger också — väl efter Anjou[1] — hans kallelse till hovpredikant till tiden efter hans återvändande från Wittenberg 1561. Men med orätt.

Det förhåller sig nämligen så, att Laurentius Petri Gothus redan åtskilliga år före sin första kända Wittenbergsresa med stor sannolikhet gjort ett besök vid det frejdade universitetet. I dess matrikel[2] inskrevs den 12 juli 1546 en Laurentius Petri Suecus, vars identitet med Laurentius Petri Gothus Sudercopensis man icke har någon anledning att betvivla. I varje fall har han vid ganska unga år förvärvat sig anseende för lärdom och vältalighet, ty redan 1554 finnna vi honom som predikant vid hovet. Det är nämligen i denna egenskap, han åhörde det förmaningstal av gamle kung Gösta till sönerna, som han inlagt i den här meddelade latinska dikten och som han förlägger till sagda år[3]:

> Astans tunc fortè, & uerbi de more paratus
> Diuini Præco, nempe uocatus eram. (V. 435 f.)

Den här antagna första studievistelsen i Wittenberg torde emellertid knappt ha blivit långvarig. Före avresan från Sverige har väl Laurentius näppeligen hört underrättelsen om Luthers död den 18 februari 1546 och erfarit den hotfulla politiska situationen. Vid tidpunkten för hans immatrikulation stod redan borgarkriget för dörren och Johan Fredrik av Sachsen, protestantismens ledare, hade uttalat sin önskan om högskolans förflyttning från Wittenberg, som också var en stark fästning.[4] I ett program till studenterna

[1] *Sv. Kyrkoref:s historia*, III, s. 23. Jfr ock SCHÜCK, *Sv. Literaturhist.*, I, s. 272.

[2] *Album Acad. Viteberg.*, ed. FOERSTEMANN.

[3] Årtalet 1554 är att utläsa ur dessa två verser (v. 423 f.), som inleda skildringen:

> TeMpVs erat, phoebI tV ponDVs onVste ferebas
> HesperIiosqVe tVI taVre reteXIs eqVos.

Denna tidiga anställning som hovkaplan intygas vidare i *Gustaf I:s registratur* (utgångna skrivelser $^{17}/_{3}$ 1556, $^{7}/_{3}$ s. å., $^{29}/_{5}$ 1560, den sistnämnda ett »Passbord för her Lars Petri, som en lång tidh hafver varit H. F. N:a capellan, till att sökia sigh om een annan tienst»).

[4] FRIEDENSBURG, *Gesch. d. Univ. Wittenberg*, s. 251.

Digitized by Google

den 20 juli 1546 meddelar rektor, magister Johannes Marcellus, att ännu intet beslutats om förflyttningen och att undervisningen tills vidare skall fortsätta; intet hinder skall dock läggas i vägen för dem, som hellre vilja draga sina färde.[1] Ett stort antal studenter lämnade nu också staden. De kvarvarande kunde emellertid ännu några månader fortsätta sina akademiska studier. I det program, vari den lärde och snillrike Paul Eber kungör sina föreläsningar över Hesiodus, eldar han sina studenter med Arkimedes' föredöme, som under Syracusæs belägring alltjämt fortsatte sina för fädernestaden så nyttiga geometriska och mekaniska arbeten.[2] Likväl är det tydligt, att de oroliga tidsförhållandena gjorde det akademiska arbetet mycket avbräck. Programmen visa, att studenternas disciplin, vilken i Wittenberg liksom vid övriga protestantiska högskolor redan förut lämnat mycket övrigt att önska, nu genom umgänget med den råa soldatesken råkade i allt större upplösning. Dessutom närmade kriget sig allt mer stadens murar och faran av en belägring blev överhängande. Den nye rektorn, Caspar Cruciger, kungör i ett program av den 6 nov. kurfurstens vilja att studenterna skola lämna staden men meddelar samtidigt, att en del av lärarna skola begiva sig till Magdeburg för att där om möjligt fortsätta undervisningen.[3] Detta senare visade sig emellertid ogör-

[1] Duximus itaq; nobis significandum esse, de migratione nostra nihil hactenus decretum esse, nosq; deinceps donec Deus concedet, hîc operas scholasticas facturos esse. Nec tamen prohibemus, quominus discedant, si qui malunt alibi esse quacunq; de causa. Illis uero qui adsunt, præcipimus, ut sint moderati, non solum, ut urbs tranquillior sit, cuius rei tamen habenda est ratio, sed multo magis, ut poenitentiæ significationem modestia morum ostendat. — *Scripta publice proposita a Professoribus in Academia Witebergensi ab anno 1540. usqȝ ad annum 1553.* Witebergæ 1553.

[2] *Scripta publice proposita*, program av 26 juli 1546. I fortsättningen heter det: Ita nos quoque in hoc bellico tumultu retineamus studium bonarum artium, cum sciamus eas Ecclesiæ necessarias esse, quæ sine ullo dubio in ruinis regnorum permansura est usque ad finem mundi, iuxta immutabiles Dei promisziones, qui nos quoq; in medijs procellis teget & tuebitur, si seria morum emendatione declarabimus, nos uerè iram eius timere, & fiducia mediatoris Christi, mitigationem impendentium malorum petemus, uocationis nostræ opera sedulo & fideliter faciemus, & Deo euentum huius periculi committemus.

[3] *Scripta publice proposita*, den 6 nov. 1546: Etsi autem speramus Deum mitigaturum esse has calamitates, tamen cum hic metus sit obsidionis, utilius est teneræ ætati hinc abesse, propter multa pericula, & uarios obsidionum

Digitized by Google

ligt.[1] Studenterna skingrades och lärarkåren upplöstes. Melanchton avreste den 10 november och flertalet följde hans exempel.[2] I maj 1547 kapitulerade Wittenberg för de kejserliga, Johan Fredrik måste avstå sin kurfurstliga värdighet till hertig Moritz och först mot slutet av år 1547 började det akademiska arbetet i Wittenberg så småningom återupptagas.[3]

Tidpunkten för denna Laurentius', såsom vi trott oss kunna antaga, första studieresa hade alltså visat sig synnerligen olyckligt vald och att under dessa stormiga förhållanden, som naturligtvis mer eller mindre sträckte sina verkningar till alla Tysklands protestantiska universitet, söka fullfölja och avsluta de planerade studierna var knappast att tänka på. Intrycken och lärdomarna från dessa korta månader kunna emellertid ha varit betydelsefulla nog: att ha hört Melanchton var ju att ha gjort bekantskap med något av det ädlaste och mest inspirerande i humanismens väsen.

Huru länge Laurentius varit anställd som hovpredikant före sin avresa till Wittenberg 1557, är mig icke bekant. Under denna tid vann han, som Rhyzelius[4] säger, "med sitt behageliga vpförande och embetsgåfwor then nåd, at konungen sände honom, med tilrecheligt vnderhåll, til the Tyska Academier til at ther werfwa sig mogenhet i Theologiska studier". Den 17 febr. 1556 utfärdades från hertig Eriks kansli ett öppet brev för "her Larsz, V. N. Herres capellan, på then studente hielp, som lagd är till Linköpings sticht etc., till en behaglig tiid, som är två smådeler uthi Södre och Norre Vidbo och en små deel uthi Tiuste proesterij aff tijenden att dragha till Tyskland och förmere sine påbegynte Studia".[5] Den 7 mars ändrades detta därhän, att herr Lars, "som var V. N. H. capellan", icke skulle befatta sig "med

euentus. Et Illustriszimo principi Electori sic uisum est, dimittendum esse cœtum scholasticum. — — — Aliqui ex Lectoribus in uicinam urbem Meideburgam se conferent, ubi si quam scholæ umbram habere poterunt, hac hyeme operas scholasticas, Deo iuuante, facturi sunt.

[1] Friedensburg, a. a., s. 251.
[2] Friedensburg, a. a., s. 253.
[3] Friedensburg, a. a., s. 254.
[4] *Episcoposcopia*, I. s. 60.
[5] *Gustaf I:s registratur.*

Digitized by Google

then tijende uthi södre och norre Möre, uthen han må uthi then städ beholle then tijende udi Tiust och Ydre".[1] Utresan synes emellertid ha blivit något fördröjd[2], ty först den 21 april 1557 infinner sig Laurentius, enligt statuternas föreskrifter[3], inför rektor med begäran om sitt namns införande i studentmatrikeln.[4]

Den första tiden i Wittenberg ägnade nu Laurentius åt studier inom artistfakulteten för magistergraden — den i regel nödvändiga förutsättningen för en fortsatt teologiskt studium. Artistfakultetens uppgift var att bibringa studenterna en allmän vetenskaplig skolning och en allsidig humanistisk, matematisk och naturvetenskaplig bildning, som givetvis dock måste bli rätt elementär, då baccalaureatet väl icke krävde större minimitid än 1 $^1/_2$ år och magistergraden kunde avläggas efter åhörandet av föreläsningar under ytterligare 1 $^1/_2$ år.[5] Vid detta protestantismens högkvarter lämnades natur-

[1] *Gustaf I:s registratur.*

[2] En notis i *Gustaf I:s registratur* döljer målhända förklaringen till dröjsmålet. Från hertig Eriks kansli utfärdades den 2 nov. 1556 en skrivelse till slottsloven på Kalmar slott Germund Svenson, »att han ransaker och lather *her Larens Petri* bekomme så myket aff thett underhåldh, som ordinarius hade fått här Päder Arffuidi, som han haffver giordt tiänist för». Peder Arffuidi, som var skolmästare i Linköping, hade 1555 kallats till skolmästare och orgelnist i Kalmar (*Gustaf I:s registratur*, brev fr. utv. kon. Erik 7 okt.), där ungefär samtidigt hans kollega vid Linköpings skola Petrus Caroli blev superintendent. Av någon anledning har denna kallelse återtagits (brev fr. utv. kon. Erik 16 jan. 1556, *Gust. I:s reg.*), något som dock icke synes ha respekterats av Petrus Caroli, till vilken den 1 maj s. å. från det hertigliga kansliet utfärdas en »Föreskrifft ... för scholmestaren i Calmarne, att han lather honom beholle thet scholmestereämbete och underhold i förne Calmarne, som han haffver honom nu affhäntt, försöriendes then Peder Arffvidson med något annet ämbete i then städ». Om vi här ha att göra med Laurentius Petri Gothus, som i så fall någon tid också skulle ha haft befattning med Kalmar skola, lämnar jag tillsvidare därhän. Efter hans utresa blev emellertid Peder Arffvidi innehavare av skolmästartjänsten. (Jfr skrivelse från det hertigliga kansliet i Kalmar, 23 jan. 1560. *Gustaf I:s registr.*)

[3] »Deinde quisquis in hac Academia commorari aliquantisper decreuit, accedat ad Rectorem Academiæ, & nomen suum inter nomina aliorum auditorum nostrorum referri petat, & promittat se legibus nostris obtemperaturum esse, quia nec honestum est, nec tutum reipublicæ, ullos homines uagari in ciuitatibus, sine certis magistratibus.» *Acad. Witeberg. leges de studiis et moribus auditorum* (Secunda Lex) i: *Scripta publice proposita*, Witeb. 1560, s. 449.

[4] *Album Acad. Vitebergensis*, ed. Foerstemann.

[5] Jfr Friedensburg, a. a., s. 39. — Vid en ungefärlig beräkning finner jag,

Digitized by Google

ligtvis heller aldrig ur sikte uppgiften att redan från början utbilda studenten till en "miles christianus", på allt sätt rustad att kämpa för den protestantiska trons bestånd och seger. Men så länge Melanchton var universitetets allt dominerande personlighet, fanns ingen god jordmån för en fanatisk sekterism. Hans 1546 första gången tryckta Leges Academiæ Vitebergensis äro ett vackert uttryck för renässansens vidsynta och fria idealism och dess tro på bildningens värde[1], som så skarpt kontrasterar mot Luthers nästan cyniska misstro till människonaturen och dess förmåga av utveckling och förädling.

I allmänhet synes man icke ha förutsatt några andra kunskaper hos nybörjarna inom artistfakulteten än elementära insikter i latinska språket. Det är också däri, som statuterna uppmana dem att till en början förkovra sig, varjämte de också flitigt böra ägna sig åt studier i dialektik, i retorikens element och i kristendom.[2] Vid denna tid sköttes den offentliga undervisningen i latin av Matthäus Plochinger[3], vilken i egenskap av "Pædagogus" hade att med sina elever repetera latinska grammatikan, genomgå Linacer[4] och föreläsa över komedier av Terentius, Plautus och andra verk "ad captum puerilem convenientia".[5] Ovidius, Cicero och Quintilianus har han sålunda också behandlat i sina föreläsningar.[6] I latinundervisningens tjänst stod också professorn i poetik, som under dessa år var Caspar Cruciger d. y., vilken 1556 som magister i artistfakul-

att den av svenska studenter under perioden 1530—1560 för magistergradens avläggande i Wittenberg använda tiden i genomsnitt belöpte sig till 5 à 6 år; materialet är emellertid mycket ofullständigt, och dessa siffror anföras därför med all reservation.

[1] Jfr t. ex. ur inledningen till artistfakultetens *Leges:* Deinde quàm gratum est homini sano mediocriter aspicere rerum naturam, & in conspectu habere uniuersam antiquitatem, & historias omnium ætatum, & in illis multas magnas rerum mutationes, & mutationum illarum causas & uoluntatem Dei considerare, & inde sumere commonefactiones ad regendam uitam utiles.

[2] »— — privatim & publice prima ætas diligenter discat grammaticen latinam, dialecticen, elementa Rhetorices, & summam doctrinæ Christianæ.» *Leges* etc. (Quarta.)

[3] Om de i det följande nämnda Wittenbergprofessorerna, se Friedensburg, a. a., s. 257—290.

[4] Thomas Linacer, *De emendata Structura Latini Sermonis libri VI.*

[5] Artistfak:s *Leges* etc. (Secunda.)

[6] Friedensburg, a. a. s. 287.

Digitized by Google

teten börjat sin verksamhet med att föreläsa över Ovidius' Metamorphoser och Ciceros De officiis och 1557 blev ordinarie professor. Ehuru ännu helt ung åtnjöt han ett utomordentligt anseende och före sin död yttrade Melanchton som sin önskan, att Cruciger skulle bli hans efterträdare, varom även hans ämbetsbröder voro fullt eniga.[1]

Professuren i dialektik och retorik skulle enligt statuterna skötas av en och samma person, men den var nu uppdelad så, att Melanchton — den rastlöst verksamme läraren i både filosofiska och teologiska fakulteten — föreläste dialektik (därjämte också grekiska och etik, vartill under senare år även kom historia) och Petrus Vincentius — begåvad latinskald och sedermera utgivare av Melanchtons epigram[2] — upprätthöll undervisningen i retorik. För alla dessa tre ämnen hade man att tillgå Melanchtons ypperliga läroböcker.

Vidare skulle alla, som ägnade sig åt filosofiska studier, åhöra de offentliga föreläsningarna i matematik och naturvetenskaper. Professuren i lägre matematik innehades vid denna tid av Sebastianus Dietrich, som föredrog aritmetik efter Gemma[3], algebra efter Peucerus och astronomiens element efter Johannes de Sacro Bosco's Sphæra eller Caspar Peucerus' Elementa.[4] Professuren i fysik bytte innehavare år 1557, då Paul Eber övertog professuren i hebräiska, som hörde till teologiska fakulteten, och till sin efterträdare fick Erasmus Rudigerus, vilken för sina åhörare utlade Melanchtons Initia doctrinæ physicæ och hans lärobok i psykologi och fysiologi, Liber de anima, väl sannolikt också Plinius, varjämte han även ägnade föreläsningsserier åt Aristoteles' etik. Dessa studiekurser voro emellertid icke tillräckliga för magistergradens erhållande. De som uppställt den som sitt mål eller "amore doc-

[1] Friedensburg, a. a., s. 263.

[2] Friedensburg, a. a., s. 284.

[3] Reinerus Gemma, *Methodus Arithmeticæ Practicæ.*

[4] Caspar Peucerus, *Elementa Doctrinæ de Circulis cœlestibus & primo Motu.* Witteb. 1553; av Io. de Sacro Boscos bekanta ända från 1200-talet använda lärobok trycktes åtskilliga upplagor under 1500-talet enbart i Wittenberg.

Digitized by Google

trinæ cognoscere fontes artium cupiunt"[1] tillrådas att fullkomna sig i de matematiska vetenskaperna genom att åhöra föreläsningarna av professorn i högre matematik. Denne var åren 1554—60 den lärde och snillrike Caspar Peucerus, Melanchtons måg och jämte denne fakultetens största prydnad. Han föreläste i matematik över Euclides och hade därjämte att leda den högre undervisningen i astronomi på grundval av Proclus, Ptolemæus' Magna Constructio (Almagest) och Purbachius' Theoricæ novæ Planetarum. Astronomiens studium stod under Peucerus' tid rätt högt i Wittenberg och det förtjänar att anmärkas som en ovanlighet vid denna tidpunkt, att han ålade sina åhörare att sätta sig in det kopernikanska systemet. Peucerus sysslade i sina föreläsningar även med optik, geografi och etnografi, och dessa "topographicas descriptiones ac distributiones et historias de moribus diversarum gentium", som särskilt året 1558 stodo på hans föreläsningsschema, betecknade han uttryckligon såsom obligatoriska för dem, som studerade för magistergraden.

Från föreskrifterna om dessa nu nämnda ämnen övergår författaren av Leges Academiæ till att uppmana studenterna till studiet av grekiska och hebreiska, emedan det är i skrifter på dessa språk, som källorna till vår kristna lära innehållas. Därjämte betonas särskilt nödvändigheten av kunskap i grekiska "ad fontes artium intelligendos, & ad cognoscendam historiam ueterum imperiorum". Innehavare av den grekiska lärostolen var vid 1550-talets slut Vitus Oertels von Windsheim. Förutom grekisk grammatik behandlade hans föreläsningar Homerus, Hesiodus, Euripides, Thycydides o. a. Sålunda nämnas också i Leges bland de auktorer, som det åligger professorn i grekiska att genomgå, även Sophocles, Theocritus och Paulus (någon epistel).[2] Från åren 1554—59 äro också särskilt omtalade privata föreläsningar i grekiska av den framför allt som skicklig orientalist och sedan som professor i

[1] *Leges* etc. (Quarta.)

[2] Också Melanchton föreläste i grekiska (jfr ovan!), de sista åren över bl. a. Pindaros, Euripides och Pauli brev. Jfr HARTFELDER, *Phil. Melanchton*, s. 564 f. Pindaros och Euripides äro även de grekiska diktare, som Laur. Gothus uttryckligen citerar.

Digitized by Google

hebreiska kände Heinrich Möller[1], vilken med förkärlek synes ha föreläst över Herodotus.[2]

I hebreiska fanns inom artistfakulteten ingen ordinarie professur. På Laurentius Gothus' tid meddelades den elementära undervisningen i detta språk av magister Johan Bugenhagen d. y. — son till den bekante reformatorn — vilken i januari 1557 tog sitt inträde i artistfakulteten och började sina kurser i hebreiska på grundvalen av Sebastian Münsters och Johan Isaacs grammatikor, varvid enstaka gammaltestamentliga böcker genomgingos.

En betydelsefull sida av de blivande magistrarnas utbildning utgjorde till slut disputations- och deklamationsövningarna, som gåvo dem tillfälle att praktiskt tillämpa dialektikens och retorikens regler.[3]

Denna redogörelse för artistfakultetens lärare och deras verksamhet vid tiden för Laurentius Gothus' besök i Wittenberg ger en ungefärlig föreställning om arten och omfånget av hans studier under de första två åren. Egendomligt nog synes han aldrig hava

---

[1] Icke att förväxla med en annan, i svensk historia känd, tysk humanist av samma namn. — Jfr f. ö. Friedensburg, a. a. s. 264.

[2] Möjligen tyder Laurentius Petri Gothus' i Strategema visade förtrogenhet med Herodotus på, att han åhört dessa Möllers privata föreläsningar. — Några år tidigare — 1551 — kungjorde mag. Bartholomeus Lasan (»in ædibus uiduæ R. viri D. Martini Lutheri») sin avsikt att föreläsa över Herodotus, varvid han särskilt framhåller hans »orationis suauitas» och hans sanningsenlighet; Herodotus är vidare en nyttig bekantskap att göra, emedan han »proponit exempla, quæ de uoluntate Dei, de gubernatione morum, de poenis tyrannorum, denique de multis uitæ partibus monere lectorem non stolidum multa possunt». »Denique turpe est homini literato, non legisse Herodotum, cum historiam maximarum rerum, & uetustissimam, & dulcissime scriptam contineat.» (*Scripta publice proposita* etc.)

[3] Exercitium disputationum multas utilitates adfert. Adsuefacit enim studiosos, ut res intricatas in breues conclusiones, & syllogismos apte includere poszint, & placida opinionum collatio, multas res obscuras eruit & patefacit, & dexteritatem adfert in respondendo, & in omni sermone comitatem. Ideo non omitti disputationes uolumus ut autem et latine scribendi exercitium habeant scholastici, alternis disputationes instituantur à Magistris, & recitentur à Scholasticis Declamationes. Et Magistri qui Grammaticen dialecticen 'aut Rhetoricen tradunt, Item qui latinos aut græcos scriptores interpretantur, mandent auditoribus, ut scribant & recitent declamationes ... *Leges*, etc. (Sexta.) Jfr vidare härom t. ex. Hartfelder, a. a., s. 449—454.

Digitized by Google

tagit baccalaureatexamen[1], vilket väl har sin förklaring däri, att man redan vid denna tid — liksom fallet blev ett par årtionden senare[2] — brukade promovera något äldre och mognare män till magistrar, ehuru de icke voro baccalaurei. Med sin magistergrad blev Laurentius färdig på exceptionellt kort tid; sannolikt fick han räkna sig till godo de föregående studierna i Wittenberg, som han säkerligen icke låtit ligga nere under de mellanliggande åren.[3] Redan den 10 februari 1558 — ett år hade sålunda ännu ej gått efter hans immatrikulering — blev han jämte 30 andra "honesti & docti viri" promoverad till magister. I den slutprövning, som föregick promotionen, voro examinatorerna, efter gammal sed[4], fem: fakultetens dekanus, som vid detta tillfälle var magister Jacobus Lechnerus, doktor Philippus Melanchton, magistrarna Sebastianus Theodoricus, Caspar Peucerus, Erasmus Rudigerus och Johannes Knorr, den sistnämde universitetets räntmästare.[5]

I och med magistergradens förvärvande hade Laurentius Gothus uppfyllt ett nödvändigt villkor för ernående av teologie doktorsgrad. Denna krävde betydligt längre tid, i det att ingen admitterades därtill, innan han sex år åhört föreläsningar i den heliga skrift.[6] Huruvida Laurentius' aspirationer sträckt sig därhän är icke gott

---

[1] Jfr J. Köstlin, *Die Baccalaurei und Magistri der Wittenberger Philosophischen Fakultät.* Halle 1887—91.

[2] Friedensburg, a. a., s. 313. Jfr f. ö. Hartfelder, a. a., s. 461 ff.

[3] Någon kortare tid har jag ej funnit ifråga om svenska Wittenbergsstudenter från denna epok. Närmast synes komma sedermera biskopen i Västerås Erasmus Nicolai, vilken inskrevs vid Wittenbergs universitet i nov. 1558 och blev magister där mars 1560 (f. ö. författare till en »Catalogus Suecorum et Fennorum qui in Germania operam literis navarunt, atque Wittebergæ gradum Magisterij obtinuere ab anno 1517 ad annum 1560,tryckt av Giörwell i *Kongl. Bibl. Tidn.* 1767, I). Tre år var tiden för de 1536 samtidigt inskrivna Michael Agricola, Magnus Helsingus och Martinus Tetus, vilka blevo magistrar i februari 1539. (Jfr Köstlin, a. a. och *Album Acad. Viteb.*)

[4] Friedensburg, a. a., s. 39. En samtida skildring av promotionen och föregående examen tryckt hos Hartfelder, a. a., s. 462 ff.

[5] Köstlin, a. a. — Friedensburg s. 332, not 1.

[6] Nemo admittatur ad gradum Doctoratus, nisi toto sexennio audicrit enarrationes Scripturæ Propheticæ & Apostolicæ, à Doctoribus ordinarijs in schola, siue hîc, siue alibi in Gymnasio, amplectente puram Euangelij doctrinam. *Leges* etc. (Statuta Collegii Fac. Theol.)

Digitized by Google

att veta. I varje fall ägnade han sig nu åt teologiska studier i tre års tid, till våren 1561.

Wittenbergs teologiska fakultet var vid denna tid den mest lysande i det protestantiska Tyskland. Dess främsta namn var alltjämt Melanchton, kring vars lärostol studenter från när och fjärran i stora skaror samlades. Latinskalderna sjunga hänfört hans lov, och ur deras dikter förnimmer man ännu efter snart fyra sekler något av den "charis", som hela hans personlighet utstrålade. För Laurentius Gothus är det att ha hört Melanchton summan av hans Wittenbergsår:

> Vtile, erit studijs, audisse Melanthona, lustrum,
> Quo doctore tuum floret Apollo decus.[1]

Då Melanchton dog den 19 april 1560, kändes förlusten djup och oersättlig och ingen var mäktig att ersätta denne rastlöse arbetare.[2]

[1] *Aliquot Elegiæ.*

[2] I den oerhörda mängd av sorgeskrifter, som sågo dagen i anledning av Melanchtons död, är det särskilt en, som för oss svenskar är av intresse, HENRICUS MOLLERUS' *De Obitu Philippi Melanthonis,* (tr. i *Orationes, Epitaphia et Scripta ... de morte* PHIL. MELANTHONIS, Viteb. 1561, och i samlingen *Delitiæ poetarum germanorum,* tom. 4, 1612). Mollerus var född 1528 i Witzenhausen, en liten stad i Hessen, och inskrevs i april 1546 vid Rostocks universitet (»pauper gratis inscriptus», *Die Matrikel d. Univ. Rostock,* I). Utan tvivel är han identisk med den mag. Henricus Mollerus Hessus, som år 1557 upptogs »in ordinem collegarum facultatis philosophicæ» i Wittenberg (KÖSTLIN, a. a.). Han företog resor i Frankrike, Danmark och Sverge, blev poeseos professor i Culm och dog 1567 som rektor och professor vid Dantzigs gymnasium (JÖCHER). Han hade då bakom sig en rätt betydande produktion som latinsk skald och utnämts till poeta laureatus cæsareus. Bl. a. uppvaktade han det svenska kungahuset med flera rätt omfångsrika latinska dikter (om vilka se SCHÜCK, *Sv. Literaturhist.* I, s. 631 ff.) och var en tid anställd som informator åt Gustav Vasas yngre söner.

I den här nämnda dikten berättar han inledningsvis, att han inträffat i Wittenberg i mars 1560 för att än en gång få höra Melanchton. Han kom då direkt ifrån Sverige efter en mödosam resa. Av den långa dikten, som ger gripande uttryck åt hans sorg över vännens och lärarens död, må här ett stycke ur det inledande partiet anföras, som skildra mästarens sista dagar:

> Addiderat lucem ter senis Martius vnam,
> Ex Ioue qua fertur nata Minerua die.
> A Sueonum gelidis vt finibus ipse reuersus,
> Et graue per terras & mare passus iter:

Digitized by Google

Under de sista åren av det lustrum[1], som Laurentius säger sig ha hört Melanchton, lär han väl framför allt ha åhört hans teologiska föreläsningar, som då utgjordes av utläggningar över bibliska texter, bl. a. vissa Pauli epistlar och Jesaia.[2]

En rangplats inom fakulteten intog även den redan tidigare omnämnde Paul Eber, vilken som professor i artistfakulteten utövat en mångsidig föreläsningsverksamhet och 1557 blev professor

Huc Witebergenses vbi labitur Albis ad agros,
Aduerti cupidæ lintea lassa ratis?
Vt senis audirem foelicia plectra Philippi,
Et quæ cygnea carmina voce daret.
His neque sors petulans inuidit & absona votis,
Quæ non fortunæ pars viciosa meæ est.
Sed, dolor, hæc nimium breuis & mutilata voluptas,
Hæc, dolor, vtilitas non satis ampla fuit.
Nam, semel impleto dum Luna senesceret orbe,
Vix licuit nobis illius ore frui.
Bis quater Eoo remearat ab æquore Mensis,
Qui tepido pinguem sole recludit humum.
Cum velut ex longo defessus calle viator,
Venit in attonitam languidis ille scholam.
In primoque aditu pedibus titubantibus hæres,
Vix in Apollineum scandit anhelus ebur.
Scilicet infandæ iam tunc contagio febris,
Illius ex lasso corpore signa dabat.
Vir pius imposito voluit quoque munere fungi,
Vix licet ex sicco funderet ore sonos.
Sed tamen, hei, potuit vix quatuor inde diebus,
Officii partes continuare sui.
Namque dies, Idus quem mox comitantur Apriles,
Publica supremus verba sonantis erat.
Scilicet, accrescens horror luis improbus, illum
Amplius è tristi non tulit ire domo.
Non tamen interea scribendi à mole vacauit,
Sed tulit hoc læsis viribus æger onus.
Egressum potuit, sed non inhibere laborem,
Nunc face nunc vexans frigore membra, lues.
Ipse quidem magno contemnens pectore mortem.
Hoc super astra piis esse sciebat iter.

[1] Denna uppgift i *Aliquot Elegiæ* — om man nu får ta den efter bokstaven — bekräftar tydligen mitt förut gjorda antagande, att Laurentius redan en gång tidigare besökt Wittenberg.

[2] Friedensburg, a. a., s. 261, anmärker, att vissa Melanchtons teologiska föreläsningar höllos på latin för att vara tillgängliga för studenter av främmande nationalitet. Jfr ock Hartfelder, a. a., s. 565.

Digitized by Google

i gammaltestamentlig exegetik, varvid han särskilt synes ha ägnat sig åt tolkningen av Jesaia.[1] Efter Melanchtons död övertog han dennes nyssnämnda föreläsningar. Till den teologiska professorsuppsättningen hörde vidare Georg Maior, som isynnerhet utlade Psalmerna och Pauli brev, den framstående hebraisten Heinrich Möller, som 1560 övertog den hebreiska professuren efter Eber och den samma år utnämde Paul Crell, som föreläste över nya och gamla testamentet och dogmatik på grundvalen av Melanchtons Loci communes.

I vad mån Laurentius' teologiska Wittenbergsstudier avspegla sig i hans senare mycket olika bedömda kyrkopolitiska verksamhet, är ett intressant problem, som emellertid faller utom ramen för denna uppsats.

Fram emot året 1560 synes Laurentius ha börjat tänka på uppbrott från akademien. Därpå tyder det från Stegeborg den 29 maj 1560 utfärdade "Passbord för her Lars Petri, som en lång tidh hafver varit H. F. N. Capellan, till att sökia sigh om een annan tienst".[2] Om detta stod i något sammanhang med några bestämda planer från Laurentius' sida, kan nu väl knappast utrönas. Kort härpå avsändas tvenne kungliga brev till honom från Stockholm, som kalla honom åter till fosterlandet: det första daterat den 10 juni 1560, med innehållet: "Till M. Lårentz förfogha sigh in i landet till H. F. N."; det andra daterat den 22 juni s. å.: "Till mester Lars göra sigh färdigh och vara H. F. N. föllieachtigh till Engeland".[3] Hertig Erik ville alltså införliva den unge magister Lau-

[1] Det är således måhända icke blott en tillfällighet, att Laurentius Gothus' på titelsidan av Strategema har ett motto på hebreiska, hämtat från Jesaia. Ett annat spår av Ebers lärareverksamhet i Laurentius' Strategema är måhända ock hans citat ur Flavius Josephus. Eber var en framstående kännare av det judiska folkets historia och hade 1548 utgivit sin *Historia populi Judaici* (2:a uppl. 1560). En annan skrift av Eber visar sig Laurentius känna (i slutet av inledningen till Strategema): det populära *Calendarium Historicum*, som kom ut i många upplagor och översattes på flera språk.

[2] *Gustaf I:s registratur.*

[3] *Gustaf I:s registratur.* — Att här verkligen Laurentius Petri Gothus åsyftas framgår väl även därav, att han i *Aliquot Elegiæ* säger sig ha begivit sig på hemresa, kallad av ett kungligt brev:

Digitized by Google

rentius med den lysande suite, varmed han ärnade att begiva sig till England för att vinna drottning Elisabeths hand. Denna resa uppsköts emellertid på grund av den gamle konungens död i september och kom som bekant sedermera aldrig till stånd.

Dröjande och ovilligt[1] beger sig Laurentius på hemfärd. Vid tiden för uppbrottet mottar han underrättelsen om konungens död och skriver med anledning därav en elegi, den första i Aliquot Elegiæ. Då han den 1 maj 1561 anländer till Lübeck, mötes han av ett nytt och smärtsamt bud: hans syster Berit är död.

Den 19 juli är han åter i Stockholm, där han ombesörjer tryckningen av Aliquot Elegiæ.[2]

På hans följande verksamhet som professor i grekiska vid Uppsala universitet och som ärkebiskop finnes här icke anledning att ingå.

* * *

Man torde svårligen kunna överskatta den betydelse, som Melanchtons person och lärarverksamhet haft för den humanistiska traditionens bevarande vid de protestantiska universiteten under detta den religiösa revolutionens århundrade. Icke ens Luthers kraftfulla härskarnatur kunde i längden helt göra sig gällande gent emot det oemotståndliga inflytandet av den yngre medhjälparens ädla mänsklighet och sinne för kultur och skönhet. Tack vare Melanchton räddades genom de stormiga åren icke så litet av arvet från den tidigare tyska humanismen, från Celtes, Hutten, Evbanus Hessus, Reuchlin, den siste hans släkting och lärare, som studerat i Quattrocentos Italien och varit Marsilio Ficinos, Picos och Polizianos vän. Wittenbergsuniversitetets annaler ha åtskilligt att berätta om Melanchtons ståndaktighet gentemot de mera lutherska av hans kolleger, då det gällde att ge en professur åt en eller annan berömd "poeta", som icke helt motsvarade deras krav på stadgad ortodoxi. Det var

---

Vlterius Musis steterim, nec inane fuisset, / Si fortuna moram grata dedisset, opus. / Sed mouet edicto Sueonum litera Regis, / Cuius ab imperio patria pendet humus.

[1] Jfr de nyss citerade verserna ur *Aliquot Elegiæ*.

[2] *Aliquot Elegiæ*, förordet.

Digitized by Google

också säkert mer en än poetisk överdrift, då Johannes Stigelius, en av seklets mest ryktbara latinskalder och själv lärare vid universitetet, sjöng i en till Melanchton riktad elegi, när denne en gång avreste från Wittenberg för att besöka sin hembygd:

Te Musæ Phæbusque sacer, Charitesque sequuntur,
Quæ iuuet huic superest gratia nulla loco.[1]

Genom Melanchton blev Wittenberg, så länge han levde, icke blott och bart ett protestantiskt prästseminarium utan även i någon mån ett "artium et Musarum sedes", där den klassiska dikten älskades och de unga poeterna fingo handledning och uppmuntran. Den nyss nämnde Stigelius var Melanchtons lärjunge och vän — av honom prisad som en ny Ovidius — och innehade vid tiden för Laurentius Gothus' första besök professuren i poetik. En annan av seklets mest frejdade latinskalder och Wittenbergs stolthet, Johannes Major — även han lärjunge och vän till Melanchton — som från 1560 föreläste bl. a. Lucanus' Pharsalia och på grekiska över Jesu Syrach och dessutom hjälpte studenterna med korrigering av deras poetiska försök[2], har Laurentius säkerligen icke försummat att höra och lära känna. Att den unge svensken åtnjutit förmånen av det stimulerande umgänget i Melanchtons gästfria hus och där deltagit i de litterära kollokvierna, får väl anses ganska sannolikt; hos Melanchton bodde f. ö. hans landsman Erasmus Nicolai, vilken också försökte sig som latinsk poet.[3] I denna krets hade han kanske också tillfälle att sammanträffa med den i vår litteraturhistoria bekante latinskalden Henricus Mollerus, som åtminstone tidvis fanns i Wittenberg under dessa år.[4] Måhända var det för att upptaga tävlan med denne, vilken hittills utan rival varit det gustavianska

[1] *Poematum* Joannis Stigelii *liber quartus, continens elegiarum libros tres.* Jenæ 1568, fol. K 2.

[2] Friedensburg, a. a. s. 287 ff.

[3] Fant, *Annales Typographici seculi decimi sexti in Svecia.* Ups. 1793—1800, s. 25. — Latinska verser av Erasmus Nicolai finnas i hans 1561 i Wittenberg tryckta Παιδειον μαθημα *seu brevis ratio et methodus discendi Theologiam.* Jfr *Diss. Historico-Litteraria de Poetis Latinis Dioeceseos Westmanno-DaleKarlicæ,* præs. P. Svedelius, resp. Carolus Norberg, Ups. 1785, s. 7.

[4] Jfr ovan s. 232, not 2. — 1557 tryckte Mollerus två av sina dikter i Wittenberg: *Steno Sture Senior* och *Triumphus Christi.*

Digitized by Google

hovets "poeta", som Laurentius på tredje året av sin vistelse i lärdomsstaden författade *Strategema Gothici Exercitus adversus Darium* — vårt första bevarade inhemska prov på humanismens latinska diktkonst.[1]

* * *

Innan jag övergår till en kort redogörelse för innehållet i Strategema, vill jag förutskicka några bibliografiska notiser om dikten.

Vår tidigaste bibliograf Johannes Schefferus känner icke till några latinska poem av Laurentius Gothus[2] och Mollerus[3] har heller intet att tillägga på denna punkt. Den sannolikt förste, som visar sig äga någon kännedom om denna sida av Laurentius' författarskap, är Johan Heysig—Ridderstierna, vilken i Scripta Sveo-Gothorum[4] upptager hans 1561 i Stockholm tryckta Aliquot Elegiæ. Strategema nämnes däremot icke.

Om man får tro en högst gåtfull notis hos Stiernman i hans förteckning av Laurentius Gothus' skrifter, skulle den förste och kanske ende i senare tid, som verkligen sett och läst denna dikt, egendomligt nog vara Samuel Pufendorff. Den lärde bibliognosten skriver sålunda[5]:

Stratagema Gothici exercitus adversus Danicum *(sic!)*, perjucundum carmine redditur Elegiaco ad Ericum XIV. Suecorum etc. Regem. Wittebergæ 1559 in 4to per Laurentium Schwenck.

NB. in præfatione Deo agit gratias liberatam esse patriam a Tyrannide Christierni secundi et à fermento Pontificio purgatam; famam Regis Gustavi primi vindicat contra Sleidanum et de antiquitatibus Gothorum pulcherrimè disserit. vide Pufendorfium pag. 462.

---

[1] Tidigare äro Nicolaus Magnis *Carmen Genethliacum seu Oratio, natalibus Erici Gustavi filii sacra*, Olmütz 1534 (Warmholtz, *Bibl. Sveog.* VI, s. 55) och Andreas Olais *Soteria Principi Carolo, Gustavi filio, recens nato.* Sthlm 1550 (Warmholtz, a. a. VI, s. 165). Men dessa dikter synas icke vara bevarade, jfr Schück, *Sv. Literaturhist.* I, s. 633.

[2] *Svecia Literata*, Sthlm 1680.

[3] *Ad Sveciam literatam Joh. Schefferi Hypomnemata Historico-Critica* Hamb. 1698.

[4] Ms., Palmsk. 480, UB, s. 127.

[5] *Bibliotheca Svio-Gothica* T. I, ms. U 191, UB, under året 1559.

Digitized by Google

Detta Stiernmans NB. kan ju rimligtvis icke fattas annat än som ett citat eller referat efter Pufendorff, men så vitt jag kunnat finna, står något dylikt ställe icke till att upptäcka i något av dennes arbeten.

Samma notis, innehållande samma felskrivna titel (*Danicum* för *Darium*)[1] och nästan identiskt samma ord om företalets innehåll — dock icke hänvisningen till Pufendorff — finner man bland de anmärkningar, som Erik Benzelius d. y. gjort i sitt exemplar av Schefferus' Svecia Literata.[2]

Att Stiernman icke fått sina upplysningar från Benzelius, synes ju ganska tydligt. Man måste uppenbarligen i stället antaga, att begge hämtat sitt vetande från samma mystiska källa eller, vilket måhända är rimligare, att Benzelius, den 20 år äldre forskaren, har Stiernman att tacka för uppgiften. Om man utgår ifrån att källan angivit Strategemas titel korrekt, vore det ju ganska besynnerligt, om begge var på sitt håll gjort samma felskrivning.

Men problemet kompliceras onekligen därigenom, att Benzelius redan 1702 — alltså ett tjugotal år före Stiernmans forskningar — ovedersägligt kände till åtminstone existensen av Strategema och förmodligen var det genom honom, som Elias Palmskiöld fick reda på dikten. Därpå tyda följande rader i ett brev från denne till den unge akademibibliotekarien i Upsala, daterat Stockholm den 23 sept. 1702[3]:

> Vidh tillfelle önskade jag fåå af Hr. Benzelio någon närmare beskrijfning Laurentii Petri Gothi i Wittenberg år 1559 uthgifna tractat den han kallar Strategema Gothici exercitus, jag åstundade gärna vetta, huad stratagema det är, som han deruthi beskrifver, eller och om Author icke är dhen, som sedan blef Ärchebiskop.

Men säkert har Benzelius icke varit i stånd att lämna någon som helst upplysning om Strategemas innehåll varken nu eller så

[1] Detta fel — Danicum, Danum eller Danos för Darium — möter hos alla forskare utan undantag, som omnämnt Strategema.

[2] Detta kom sedan till Linköpings Stiftsbibliotek, där det emellertid nu ej längre kan återfinnas. Notisen är emellertid fullständigt avtryckt av Warmholtz, *Bibl. Sveo-Gothica*, VI, (nr 3026 a).

[3] Brevet är tryckt i Gjörwells *Det Swenska Biblioteket*, Del. 4, 1760, s. 143.

Digitized by Google

länge den rastlöse samlaren levde. I varje fall hade Palmskiöld före sin död 1719 i sina samlingar om Strategema icke mer än titeln (med felet Danum för Darium) och ett "Er. Benz.", som anger sagesmannen.[1]

Håller detta resonemang streck, måste man alltså antaga, att Benzelius omkring 1702 ur obekant källa hämtat uppgiften, att Laurentius Gothus skrivit ett Stratagema Gothici exercitus *adversus Danum* och att han först långt senare kom i besittning av den hos Stiernman meddelade uppgiften om innehållet. Uppenbarligen har ingendera någonsin sett dikten; de känna den blott i andra hand.

Det enda nya bidraget till kännedomen om den förlorade diktens innehåll, som härefter framkommit, meddelades 1736 av magister Olavus Plantin i hans i Wittenberg tryckta, och väl också skrivna, Vindemiola Literaria.[2] Han behandlar här det grekiska språkstudiets historia i Sverige. Gustaf Trolle är den förste svensk, som bevisligen kunnat grekiska — denna notis har Plantin fått från Erik Benzelius, Collegium i Swenska Historien och Antiqviteterna[3] — därefter komma reformatorerna, på vilkas grekiska kunskaper han dock icke kan meddela några faktiska bevis, och efter dem följer Laurentius Petri Gothus, vars insikter i grekiska kunna dokumenteras[4]:

Dedit etiam non vulgaris peritiæ suæ in Græcis specimen LAURENTIUS PETRI *Gothus*, sub GVST. I. adhuc ut studiosus *Wittebergæ* degens, edito a se libello, cui nomen dedit: *Stratagema Gothici Exercitus adversus Danos* (sic!), ibidem, apud *Laurent. Schwenck*, A. 1559; huic Epigramma Græcum elegantissimum præmisit.

Plantin, som eljest ytterst omsorgsfullt anger källorna för sina uppgifter, ger ingen som helst antydning om ursprunget till detta

---

[1] Palmsk. 343, s. 331, UB.

[2] *Vindemiola literaria, in qua Hellas sub Arcto, sive Merita Svecorum in lingvam græcam brevissime et modeste exponuntur. Vitembergæ, 1736.* — I Upsala disputerade Ol. Plantin 1728 under Hermansson Περὶ Ὑμνοποιῶν *s. de auctoribus Hymnorum Ecclesiæ Sveogothicæ* och 1730 under Törner på andra delen av denna dissertation.

[3] Den av Plantin använda avskriften finns numera i UB, E 80 a.

[4] *Vindemiola*, s. 22 f.

Digitized by Google

meddelande. Benzelius' åren 1716 och 1719 givna kollegium har intet att säga om Strategema, ehuru ett omnämnande därav mycket väl där kunnat vara på sin plats. Ett mera direkt personligt meddelande från Benzelius, vars föreläsningar han måhända åhört i Upsala, är heller icke tänkbart, då ett dylikt ej särskilt omnämnts. Ingen av de övriga nämnda bibliograferna har heller kunnat ge honom uppgiften om det grekiska epigrammet. Man vore då närmast frestad att tro, att Plantin med egna ögon sett den så mycket omtalade dikten, måhända under sin vistelse i Wittenberg, där den trycktes. Ett dylikt antagande synes emellertid knappast tillåtligt. Först och främst återger ju Plantin Strategemas titel oriktigt (med den nya varianten Danos). Vidare känner han blott det grekiska epigram, som föregår dikten, men icke det andra, som avslutar den. Det är alltså ganska uppenbart, att han har uppgiften och omdömet 'elegantissimum' från en för oss obekant källa.

Några år efter Plantins avhandling utkommo Joh. A. Wåhlbergs två dissertationer De Poëtis in Svio-Gothia latinis[1], som icke med ett ord omnämna Laurentius Petri Gothus och f. ö. röja författarens solida okunnighet i sitt ämne.

Under 1700-talets senare del får studiet av vår äldre litteratur ny fart och lärdomshistorikerna från denna tid — Giörwell, Lidén, Älf, Gahm, Knös, Nordin, Fant o. a. — ha på detta område nedlagt ett arbete, som måhända alltför litet uppskattats. Vår renässans' latinska diktning var föremål för deras speciella uppmärksamhet; det är nästan rörande att i deras brevväxlingar se, med vilken glädje de berätta om fyndet av en ny dikt och med vilken iver de efterspana en förlorad. Under en mansålder är Fant på jakt efter Laurentius Gothus' dikter. I Historiola Litteraturæ Græcæ in Svecia[2] visar han sig känna till Palmskiölds och Plantins notiser och det ovan citerade brevet från Palmskiöld till Benzelius.[3] Av detta hade han dragit den nära till hands liggande slutsatsen, att Strategema funnits i Benzelius' bibliotek, och därför vänt sig till lektor

[1] Diss. præs. Ihre 1739 och 1740.
[2] Sect. I, Ups. 1778, s. 19.
[3] Egendomligt nog påstår Fant, att Stiernman ej känt Strategema.

Digitized by Google

Harlingson i Linköping om upplysningar. Tyvärr befanns det, att dikten icke fanns i Gymnasiibiblioteket, dit Benzelius' bibliotek efter hans död kom, och ej heller upptagits i katalogen över det ärkebiskopliga biblioteket, och Fant måste därför till sin stora saknad lämna den och det grekiska epigrammet "suis in tenebris". I sina senare arbeten[1] kan han icke inregistrera något annat nytt om Laurentius Gothus' dikter än vad som framkommit genom den 1791 publicerade sjätte delen av Warmholtz' Bibliotheca Sveo-Gothica: den ovan citerade anmärkningen av Benzelius i hans exemplar av Svecia Literata[2] och Laurentius' hittills icke omnämda Carmen Gratulatorium in coronatione Erici XIV (fol. pat., 1561). Om Strategema skriver han 1803: "Nullibi, quantum novimus, superest hoc scriptum."[3]

Ingen större framgång krönte heller den berömde latinaren professor Floderus' försök att uppspåra dikten för att i sitt Specimen I de Poëtis in Svio-Gothia Græcis (1785) kunna meddela det omtalade grekiska epigrammet, det första av en svensk författare. Under sina spaningar vände han sig bl. a. även till Giörwell, men deras bemödanden voro fruktlösa.[4]

Bland senare litteraturhistoriker, som omtalat Strategema, må nämnas Wieselgren och Schück, vilka begge referera Benzelius' notis.[5] Den siste bibliograf, som omnämt skriften, är Gustaf Rudbeck, vilken kommit till resultatet: "Intet ex. nu kändt.[6]

Hur det måhända unika exemplaret av Laurentius Gothus' dikt

[1] *Annales Typographici*, Ups. 1793–1800, s. 22 och *Observationes Historiam Svecanam illustrantes*, Fasc. II, Pars VI, Ups. 1803, s. 7.

[2] Om denna notis anmärker Warmholtz, a. a., VI, under nr 3026a: »Detta är alt det som jag om denna sälsynta Skrift har mig bekant».

[3] *Observationes*, a. st.

[4] I en not, a. a., s. 7, tackar Floderus den gamle bibliotekarien: »Venerabunda tamen mente significare debeo gratiam Ampl. Dom. Biblioth. Regii *Caroli Christ. Gjörwell*, qui nulli pepercit curæ investigandi, si cubi delitesceret *Stratagema* illud *Gothici exercitus*, Witteb. 1559, cui Græcos versus præmisisse dicitur *Laur. P. Gothus*, sed frustra».

[5] Wieselgren, *Sveriges sköna litteratur*, III, s. 125; Schück, *Sv. Literaturhistoria*, I, s. 634.

[6] *Skrifter till Sveriges historia tryckta före år 1600*, Upps. 1919, nr 297.

Digitized by Google

hamnat i Det Kongelige Bibliotek i Köpenhamn, där författaren av dessa rader för några år sedan anträffade det[1], är icke bekant.[2]

Strategema Gothici Exercitus adversus Darium är Laurentius Gothus' tidigaste bevarade poetiska försök. Det är utan tvivel också hans märkligaste. I elegien över Gustav Vasas död och i hyllningsdikterna till Erik XIV[3] möta vi blott variationer av den högstämda götiska patriotismen i Strategema. En särställning bland hans dikter intar den lilla vackra elegien över systern Berit, vari man finner gripande och äkta uttryck för broderns djupa sorg. Från tiden efter 1561 finnas veterligen inga nya latinska poem av Laurentius Gothus' hand.[4]

[1] Detta bibliotek äger också en jämförelsevis sen avskrift av Strategema.

[2] Ett par intetsägande marginalanteckningar lämna ingen ledning för utrönandet av proveniensen. Skulle man våga en gissning, låge det kanske närmast till hands att tänka på det Coyetska biblioteket på Ljungby, som 1710 togs av danskarna. (Jfr Walde, *Stormaktstidens krigsbyten* II, s. 418.) Då skulle det också vara förklarligt, om Pufendorff (jfr ovan s. 237) känt till dikten, då han ju en tid var i Peter Julius Coyets tjänst.

[3] *Carmen Gratulatorium* och *Urbs Stockholmia* (jfr Schück, a. a. s. 634).

[4] I Palmsk. saml. Tom. 349, s. 187—194 finnes en hittills mig veterligen icke undersökt latinsk diktsamling, tryckt 1564, med största sannolikhet i Rostock, vars titel lyder: *Epicedia Andreæ Beronis Westgothi, præfecti navis Svecicæ, in portum Rostochiensem, anno 1563. mense Decembrj delatæ, & anno 1564. die 11. Julij, à Danicæ classis capitaneo, tormentis æneis, ex terra & aliquot nauibus oppugnatæ: in qua, cum se Andreas Beronis acerrime ab ortu solis vsq; ad meridiem defendisset, tandem amissis plerisq; socijs, nauim ipse incendit, & mortem sponte oppetere maluit, quam in hostis potestatem se & nauim dedere.* Samlingen består av 7 anonyma dikter, alla tillägnade minnet av örlogsfartyget Falckens tappre kapten, Anders Biörson, vars manliga förhållande gentemot en övermäktig fiende mycket berömts (jfr Aeg. Gir8, *Konung Erichs Then Fiortondes Historia*, Sthlm 1670, s. 43). Att författaren eller författarna voro svenska studenter i Rostock, som omedelbart efter händelsen ville hedra den fallne kaptenen och hans män, är väl det sannolikaste. Bland dem, man i första hand skulle gissa på som författare, äro Andreas Jacobi Sudercopensis och Petrus Michaëlis Gothus, av vilken den förre, inskriven 1558, efterlämnat ett par latinska dikter, ingående i en samling *Scripta in funere ingeniosi et modesti iuuenis, Johannis Caroli Vpsaliensis*, Rostock 1562 (jfr Rudbeck, *Skrifter till Sveriges historia*, nr 326) och den senare, inskriven 1562, utgivit tre latinska poem, tryckta i Rostock 1561 och 1562 (jfr Stiernman, a. a., tom I, ms., UB). Men om dessa de enda från denna tid kända svenska latinpoeterna vid Rostocks universitet 1564 ännu voro kvar där, vet jag icke. Detta år inskrevs däremot vid universitetet Petrus Michaëlis' svåger, Sveriges rikskansler Nils

Digitized by Google

Det Erik den XIV, den utvalde konungen, tillägnade Strategema, på vars titelsida Laurentius satt ett motto från Jesaia[1], inledes och avslutas, som jag redan nämt, med grekiska epigram av religiöst innehåll, som äro de första kända i sitt slag av någon svensk författare.[2]

Det utförliga förord, som står som inledning till själva dikten, är icke mindre intressant än denna själv. Det är från början till slut besjälat av en stark patriotisk känsla, bottnande i en glad och tacksam stolthet över fosterlandets pånyttfödelse och befästade frihet och närd av Johannes Magnus' historia, som här för första gången satt ett tydligt spår i svensk litteratur — det första på den långa vägen mot Atlantikan. Påfallande nog nämner emellertid Laurentius aldrig Johannes Magnus', i konung Gustafs öron så förhatliga, namn — han har själv måhända varit i tillfälle att bevittna konungens vrede över de mot honom riktade försåtligheterna i Johannes' arbete. Om Erik senterade denna Laurentius' hänsyn till

Gyllenstierna, vilken var stadd på en politisk mission till Tyskland. Jämte denne, av humanisterna besjungen som en litterärt synnerligen bildad och intresserad man (jfr latinska dikter om och till honom hos Stiernman, a. a. Tom I ms. (under året 1561) och Palmsk. 385, UB) vistades i Rostock under 1564, dock ej inskriven vid universitetet och i okänt uppdrag (jfr Anjou, *Sv. Kyrkoref:s hist.* III, s. 23), även Laurentius Petri Gothus, som här detta år utgav sin *En lithen Tröstbook*. Det är långt ifrån otänkbart, att dessa kunna ha haft sin hand med i den lilla diktsamlingens tillkomst och att Laurentius skrivit en eller annan av dikterna. I dessa möta vi redan hela den götiska patriotismens fraseologi fullt utbildad och de äro ett av de tidigaste och därför intressantaste litterära uttrycken för kulten av den svenska äran.

[1] Jesaia, 32: 17: »Rättfärdighetens frukt skall vara frid».

[2] Av intresse för svensk lärdomshistoria är också Henricus Mollerus' i *Steno Sture Senior* 1557 tryckta grekiska carmen. Att Erik den XIV, till vilken dikten dedicerades, hade möjlighet att uppskatta grekiskan, är ju intygat bl. a. av Tegel. Johan III:s klassiska kunskaper voro ju vida berömda (jfr de bekanta omdömena av Sylvester Phrygius, Typotius och den franske humanisten Hubert Languet). Ordentliga kunskaper i grekiska och även i hebreiska vitsordas av Melanchton hos mag. Martinus Helsingus (om sedermera biskopen i Linköping eller Erik XIV:s bekanta sekreterare åsyftas, är ovisst) i brev av 12 juli 1554 (tr. i *Acta Lit. et Sc. Svec.* T. I).

Som det tidigaste provet på grekisk diktkonst i Sverige, man verkligen känt till, har förut ansetts ett av sedermera ärkebiskopen Olaus Martini författat poem, tryckt i Rostock 1584 (jfr Fant, *Historiola*, s. 22 ff., där det avtryckes). Därefter kommer ett av Jonas Nicolai Kylander, tryckt i Wittenberg 1597 (avtryckt hos Floderus, a. a. s. 5).

Digitized by Google

hans fader, är väl ovisst; för honom och de kommande Vasakonungarna var Gothorum Sueonumque Historia en helig bok.

Till en början erinrar Laurentius i sitt företal om fädernes-landets sorgliga tillstånd för 40 år sedan. Jämförelsen med det närvarande ger vid handen Guds särskilda försyn och oändliga godhet. Åt sitt av inre tvedräkt sönderslitna folk, som suckade under tyrannens ok och vandrade i den påviska villfarelsens mörker, hade Gud uppväckt en hövding, som med sin kraft, klokhet och lycka kunde bringa räddning i detta förtvivlade läge. Lika kär som den unge hjälten Scipio en gång var för Roms senat och folk, då han räddade det romerska väldet i ett ögonblick av hotande undergång, lika kär hade Gustaf Vasa, av alla med rätta hälsad som Fosterlandets Fader, blivit för alla svenska hjärtan, då han befriade landet från Kristians tyranni och efter bragdens fullbordan återställde Sveriges frihet.

Vi kunna alltså prisa oss lyckliga och tacka Gud, heter det vidare, som låtit detta urgamla folk, ryktbart genom så många segrar ända ifrån människosläktets återställelse efter floden, pånyttfödas och detta i göternas första hem och rätta fosterland.

Medveten om att denna hans åsikt om göternas första hem och ursprung är av många bestridd, går författaren något närmare in på denna fråga. Säkert är att fordomdags bodde i Asien geter eller, som romarna uttalade namnet, goter, om vars krigiska bedrifter, vandringar etc. de grekiska historikerna förtälja, bland vilka Herodotus är den älste. Men vad dessa berätta är av ganska färskt datum i jämförelse med innehållet i de fosterländska urkunderna och historieverken och försummar man att taga kännedom om dessa och blott håller sig till de grekiska historikerna, kan man icke undgå misstag. Herodotus har sålunda, ehuru han riktigt skiljer mellan geter och skyter som tvenne skilda folk, dock felaktigt tillagt skyterna mycket, som i själva verket utförts av geterna. Man får dock ej förundra sig, om en grek misstagit sig om ett så gammalt folks härkomst och urhem.

Att Scandia, som vi nu kalla Suetia eller rättare Sveonia och Gothia, varit det getiska folkets urhem och att både folket och

Digitized by Google

landskapet fått sitt namn efter sin konung Gethar, Magogs son, framgår tydligt av annaler och historier, som också ge besked om kungalängden till Abrahams tid, då huvudstaden Upsala byggdes, och fram till våra dagar, om utvandringarna och deras orsaker, om krigen, och slutligen om själva folkets första begynnelse och tillväxt.

Ehuru det, enligt författarens mening, här icke är rätta platsen att täppa till munnen på de förmätna motsägare, som falskeligen tillskriva sig göternas tappra och lysande bedrifter — något som man får hoppas skall göras av en lärdare penna — vill han dock peka på det kraftiga argumentet, att, om man bortser från hebreerna, intet annat folks annaler kunna uppvisa en så fullständig konungalängd och lämna ett så utförligt besked om dess forntidshistoria. Varför skulle vi alltså sätta större tilltro till grekiska och andra skribenter, som ej ha reda på sitt eget, mycket yngre folks ursprung, än till våra egna pålitliga historiska urkunder, som visa, att de omtalade utvandringarna och bedrifterna äro att hänföra till de goter, som under konung Berik år 1430 f. Kr. lämnade vårt fosterland.

Vidare framgår av våra annaler, att det språk, som vi göter nu tala, alltid talats här, att detta språk är den götiska stammens första och ursprungliga och att göterna aldrig talat tyska. De folk, vars språk likna götiskan, ha fått sitt tungomål från göterna såsom sina herrar eller äro deras avkomlingar. Det icke minsta beviset för den skandinaviska stammens ålder är, att den långt före romarnes tid var i besittning av litterär kultur och brukade egna bokstäver, runorna, som ännu i dag många av oss känna till.

Om dess höga ålder vittnar också vårt språks enkelhet och värdighet, varigenom det skiljer sig från danskan, som är en ömklig och löjeväckande förvrängning av det äkta götiska tungomålet för att nu icke tala om övriga götiska dialekter, såsom tyska och engelska, vilka på grund av det större avståndet från urhemmet avvika än mer från moderspråket.

Dessutom visa även seder och bruk och många tings ålderdomliga benämningar, att svear och göter äro urgamla bebyggare av

Digitized by Google

detta land och att de icke inflyttat annorstädes ifrån (ty, låt vara att de kommit från Orienten, ha de dock först här, icke i Asien, kallat sig svenskar och götar). Svenskan härstammar, som bl. a. framgår av avgudanamnen och många andra ord, direkt från hebreiskan, icke från något annat annat språk, såsom t. ex. latinet från grekiskan o. s. v. Göterna ha också alltid trott på de dödas uppståndelse och ha icke, som andra folk, bränt sina döda utan efter hebreisk sed begravt dem.

I slutet av sitt företal uppträder magister Laurentius som Vasahusets riddare gentemot den tyske historikern Sleidanus, vilken i sin bekanta krönika framställt Gustav Vasa som en av lybeckarna lejd uppviglare, den där i början gav sig sken av att kämpa för Sten Stures söner men sedan tillvällade sig makten och befäste sin ställning genom att gifta sig med Sten Stures dotter.

Efter att ha vederlagt dessa Sleidani påståenden med en nitälskan, som icke lämnar något övrigt att önska, kommer Laurenrentius till sitt egentliga ärende. Under sina studier av historien, vars nytta och nödvändighet både för uppfostran och det offentliga och enskilda livets rådslag han betonar, har han ofta mött berättelser om göternas tappra och lysande bedrifter och funnit, att de icke behöva stå något annat folk efter, ja, att de t. o. m. besegrat Rom, världens härskarinna. En dylik berättelse, som han funnit hos Herodotus, har lockat honom till poetisk behandling. Det är hans förhoppning, att detta hans försök skall uppmuntra andra att draga fram i ljuset och för eftervärlden besjunga vårt folks bragder. Hjältar som Achilleus ha vi aldrig saknat men en Homerus ha vi tyvärr aldrig ägt.

Den episod ur "de utländska göternas" historia, som Laurentius valt till ämne för sitt epos, återfinnes i fjärde boken av Herodotus' historia. Det berättas där, huru Darius, för att hämnas en tidigare oförrätt, samlade en väldig här på sjuhundratusen man, med vilken han bröt upp från Susa och tågade mot skyterna. Efter att på en flottbro hava övergått Bosporen tågade Darius genom Trakien och passerade floderna Tearos och Arteskos. På vägen till floden Istros

Digitized by Google

kuvade han geterna[1], som tvungos att medfölja den övriga krigshären. Vid Istros vidtager skyternas land. Då skyterna nu funno sig hotade av en så överlägsen stridsmakt, insågo de, att de icke voro i stånd att på öppna fältet möta Darius. De sände därför bud till konungarna över sina grannfolk, taurerna, agatyrserna, androfagerna, melanklainerna, gelonerna, budinerna och sauromaterna och påvisade för dem den gemensamma faran. Vid den följande rådplägningen visade det sig, att blott gelonerna, budinerna och sauromaterna ville hjälpa skyterna. Då skyterna följaktligen icke kände sig tillräckligt starka att bjuda Darius spetsen, beslöto de att i stället så småningom dra sig tillbaka, igenfylla brunnarna och förstöra årsväxten. De uppdelade sig därefter på två grupper. Över den ena förde konung Skopasis befälet. Denna avdelning skulle sakta draga sig undan de förföljande perserna utefter Maietiska sjön mot floden Tanaïs. Vid persernas återtåg skulle de förfölja och oroa dem. Den andra avdelningen anfördes av konungarna Idantyrsos och Taxakis. Även denna grupp skulle draga sig tillbaka för perserna mot de land, som icke velat deltaga i kriget, och på så sätt tvinga dem med. Krigföringen fortgick också en tid efter denna plan. Skyterna drogo sig tillbaka undan den förföljande Darius, som aldrig fick tillfälle till en avgörande drabbning. Trött på detta fruktlösa förföljande sände Darius till slut en ryttare till skyterkonungen Idantyrsos med uppmaning att antingen upptaga striden eller som tecken på underkastelse skicka jord och vatten. Härpå svarade Idantyrsos[2]:

Persiske man, med mig förhåller det sig så: Jag har aldrig förr av räddhåga flytt för någon människa, och jag gör det icke heller nu för dig. Jag har icke nu gjort något märkvärdigare än jag plägade göra under fred. Varför jag icke genast upptar striden med dig, skall jag också ange. Vi ha icke städer eller odlad mark, för vilkas erövring eller skövling vi be-

[1] Den i detta sammanhang av Herodotus — Historia, IV. cap. 93 ff. — gjorda skildringen av geterna skall man alltifrån Joh. Magnus ofta finna citerad. Här berättas om geternas (göternas) tro på själens odödlighet och om guden Gebeleïzis (Salmoxis), som skall hava varit Pythagoras lärjunge o. s. v. (Jfr Joh. Magnus, *Historia* lib. I, cap. XIII).

[2] Jag följer nära Lindskogs översättning av Herodotus' *Historia*, Sthlm 1920.

Digitized by Google

höva ängslas. Därför behöva vi icke påskynda en strid med eder. Om du nödvändigt vill ha strid genast, så ha vi våra förfäders gravar. Söken rätt på dem och försöken att förstöra dem! Då skolen I få se, om vi vilja strida med eder eller ej. Men förr skola vi ej börja strid med dig, om vi ej få särskild anledning. Så mycket vare sagt om striden. Men som mina herrar betraktar jag blott Zeus, min ättefader, och Histia, skyternas drottning. Åt dig skall jag i stället för jord och vatten skicka sådana gåvor, som anstå dig. Och jag tror, att du bittert skall få umgälla, att du har kallat dig min härskare.

Vredgade över Darius' bud gåvo skyternas hövdingar större skärpa åt sin krigföring, i det de dock samtidigt iakttogo en viss försiktighet, då det gällde öppen strid. Darius blev till slut ytterst konfunderad över denna strategi och än mer ökades hans förlägenhet, då skyterna skickade en härold till honom med en gåva, som utgjordes av en fågel, en råtta, en groda och fem pilar. Denna gåva ökade än mer persernas bryderi. Darius själv menade, att skyterna härigenom betygat sin underkastelse. En perser vid namn Gobryes hyste däremot en annan åsikt om gåvans betydelse: "Om icke I, perser, bliven fåglar och flygen upp till himmelen, eller bliven råttor och krypen ner under jorden, eller bliven grodor och hoppen ned i träsken, så skolen I träffas av dessa pilar och aldrig återvända hem."

Härefter inträffar den episod, som Laurentius Gothus särskilt uppehåller sig vid. Efter överlämnandet av den gåtfullt hotande gåvan uppställa sig skyterna till drabbning. Strax innan striden skall begynna, springer plötsligt en hare fram mellan de begge uppställda härarna, och glömska av den allvarliga situationen börja skyterna helt ägna sig åt jaktens nöjen. Då insåg Darius, att Gobryes hade rätt: "Dessa människor förakta oss oerhört, och nu inser jag, att Gobryes rätt tolkade innebörden av skyternas gåvor." Han befaller återtåg och lyckades med möda rädda större delen av sin här över Istros.

Denna Herodotus' skildring, som vi här i största korthet återgivit, skulle alltså enligt Laurentius' uppgift vara hans enda källa. Så är emellertid uppenbarligen icke fallet. Utan tvivel är han fullt förtrogen med Herodotus — därom vittna bl. a. citaten i

Digitized by Google

hans företal — men han har läst Herodotus med Johannes Magnus vid sidan. Med denne[1] anser han, att Herodotus icke är en i allt tillförlitlig historiker (jämför företalet). Med Johannes Magnus — som i sin tur följer Jordanes[2] — identifierar han skyter och göter. Liksom denne — och Jordanes — låter han berättelsen börja därmed, att Darius, "cæco mulierum amore correptus"[3] begär till hustru dottern till den gotiske konungen Anthinus[4], som vid denna tid uppehöll sig med sitt folk i cimmeriernas land (d. v. s. Krim)[5], och förlägger dessa tilldragelser till den tid, då "Romana Respublica ob violatam honestissimæ Lucretiæ pudicitiam, ad illam memorabilem mutationem deuenit, qua Regum autoritas abrogata, & Consulum substituta fuit".[6] Med den landsflyktige ärkebiskopen låter också Laurentius perserkonungen tala om göternas bekanta krigiska dygder, o. s. v.

På samma gång Laurentius här vill i sång förhärliga ett prov på göternas tapperhet och stolta frihetskärlek, söker han också att ur händelserna dra deras moraliska kontenta. Historien är en "magistra vitæ", och han känner väl den unge furste, vilken han tillägnar sin dikt. Man kan icke misstaga sig om arten av det höga och starka patos, vari Strategema klingar ut. Där är intet servilt smicker. Det ligger en djup och klar mening, vittnande om en profetisk blick, i de verser, där han återger gamle kung Gustafs tal till de unga prinsarna och den döende Cyrus' tal till sina söner. Och hans ideal av medborgerlig frihet och lagbunden ordning höjer sig högt över tidens orofyllda förhållanden och de götiska drömmarnas chimärer:

[1] Jfr Joh. Magnus, *Historia*, lib. III, cap. II: »Quocirca licebit mihi Herodotum, & eius sequaces de rerum Gothicarum ignorantia reprehendere, sicut Manethon Ægyptius eundem Herodotum in rebus Ægyptiis errantem (teste Iosepho lib. I. contra Appionem) iustè reprehendit».

[2] Jfr *De rebus Geticis*, cap. X.

[3] Joh Magnus, a. a., lib. III, cap. VI.

[4] Detta namn skall motsvara Herodotus' Idantyrsos. Formen Anthinus är väl Joh. Magnus' egen uppfinning eller ett tryckfel. De kända Jordanes-handskrifterna ha Ant(h)yrus, Ant(h)irus, Atriregirus, Antriregirus (*Mon. Germ. Hist., Auctores antiquissimi*, V: I, s. 72).

[5] Joh. Magnus, a. a., ib.

[6] Joh. Magnus, a. a., ib.

Digitized by Google

Quam dulce est, patrio sub tegmine libera vita,
Tam miserum est, tristi subdere colla iugo.
Quam pulchrum est, patrijs sancitis legibus uti,
Tam triste est, iustis uis inimica uiris. (v. 501 ff.)

*

Då Laurentius Gothus' återfunna skrift här ånyo får se dagens ljus, är det icke blott i dess egenskap av ett lärdomshistoriskt kuriosum, vari innehållas såväl våra äldsta bevarade svenska prov på humanismens latinska och grekiska verskonst från vårt litterärt så fattiga 1500-tal som ock det tidigaste försöket att påvisa ett omedelbart samband mellan hebreiskan och vårt modersmål. Som jag redan framhållit, är Strategema även ett av de intressantaste monumenten över det återuppståndna rikets nyvaknade och stolta patriotism. Med allt sitt milda och personliga patos är denna dikt också den förstfödda ättlingen av Johannes Magnus' historiska romantik, vars järngrepp om svenskt fantasiliv redan här kan förutses. Därigenom har den sin givna plats i en framställning av uppkomsten och utvecklingen av den götiska renässans, vilken i växlande former kommer att utgöra det kanske mest inspirerande ideala elementet i vår stormaktstids kulturella och politiska liv. Det är mitt hopp att ett annat år i ett dylikt större sammanhang få återkomma till Laurentius' dikt.

Strategema Gothici Exercitus återges här i bokstavstroget avtryck, varvid man sökt att i någon mån även ge en föreställning om originalets typografiska anordning. I den latinska texten, vars versifierade del försetts med numrering, ha några uppenbara tryckfel rättats, vilket anmärkts i noter. Vid återgivandet av de grekiska epigrammen ha alla abbreviaturer upplösts; däremot har jag — med ett angivet undantag — icke ansett mig böra göra något åt originalets oegentligheter, felaktiga läsetecken, av det itacistiska uttalet vållade bokstavsförväxlingar o. d. De hebreiska orden ha försetts med transkription och översättning, varvid docenten S. Linder på det älskvärdaste varit mig behjälplig. Till slut har jag försett texten med några sparsamma noter, till belysningen av Laurentius Gothus' källor.

Digitized by Google

STRATEGEMA

[A r]

GOTHICI EXERCITVS ADVERſus Darium, periucundum, carmine redditum elegiaco.

SCRIPTVM AD ILLVSTRISSImum Principem ac Dominum, Dominum ERICVM, Suecorum, Gothorum, Vandalorum, &c. electum Regem.

A

LAVRENTIO PETRO
GOTHO.

Ieſaiæ 32.

מעשׂה הצדקה שׁלום׃

VVITEBERGAE EXCVDEBAT
Laurentius Schuuenck.

1559.

Digitized by Google

AMICO LECTORI.

Φεῦ, πόλεμόν τε μάχαντε θεοῖο ἄνευ, σὺ ἔασον,
Πινδαρὸς[1] εἶπε σοφῶς: πάντα γαὰρ ἐστὶ θεοῦ.
πράγματα τ' ἀνθρώπων θεὸς αὐτὸς πάντα κυβερνᾷ,
ἦυχος δοὺς πολέμου τοῖςδε δικαιοτέροις.
ὕβριν ἀμυνόμενοι ἐχθρῶν γλυκερῆς πέρι πτράας,
ἀντιδίκων ἄλλων εἰσί δικαιότεροι.
τοῖον ἔχεις παράδειγμα ἐν ἱστορίᾳ, φίλε, τάυτῃ,
ἦν[2] σοι ἵησι φίλος. Χαῖρε δ' εὐτυχέων.

L. P. G.

Sudercopensis.

[1] Jfr Pindaros, *Olympia* IX. 40: ἔα πόλεμον μάχαν τε πᾶσαν | χωρὶς ἀθανάτων

[2] Originaltrycket har i detta ord i st. f. η tecknet för diftongen υι.

Digitized by Google

ILLVSTRISSIMO

A 2r

SERENISSIMOQVE PRINCI-
pi, ac Domino, Domino Erico, Suecorum,
Gothorum, Vandalorum &c. electo
Regi, Domino suo clemen-
tissimo. S.

QVOTIES DE PATRIAE STATV, SEreniszime Princeps, ante annos 40. qui erat cogito, cumq́; eum hoc præsenti confero, singularem Dei prouidentiam & immensam bonitatem res humanas fouentis, protegentis & gubernantis deprehendo. Quantis oppressa illorum temporum calamitatibus, mutuis propter procerum dissentiones lanienis quam miserabiliter lacerata? quali deniq́; iugo sub manu tyrannica patria pressa mille modis affligebatur? Ad hæc mala accedebat & hoc, quod Pontificum εἰδωλομανίᾳ. quæ toti orbi inundabat, squaleret: à qua, ut liberari poszit, constitui meliorem etiam Regni statum, eijci Tyrannum, reprimi furores Episcoporum simul oportuit, ut locus emendationi doctrinæ in Ecclesia Dei esset. Ad tantas res gerendas exitauit Deus Ducem populo suo, quem robore, prudentia ac fœlicitate ornauit tanta, quanta rebus desperatis ac profligatis succurrendis opus erat. Quemadmodum enim, cum uelit Deus Imperia, propter certa hominum delicta, euerti, populos puniri, & Regna transferri, dat ignauos Gubernatores, & ut Propheta ait, pueros Principes: Ita cum Regna crescere, erigi & stabiliri uelit, exitat idoneos Gubernatores, quos singulari & heroica uirtute donat, idq́; in summis plerumq́; periculis & extremis neceszitatibus, ut diuinum opus & auxilium plus conspiciatur & liberatio oppreszis gratior fiat. Sic in difficillimo tempore, cum iam Romanum Imperium feré collapsum esset, acerrimus hostis, uastata magna Italiæ parte, ante urbem cerneretur, totumq́; Imperij Romani robur fractum uideretur, exitatus est diuinitus, ut A 2v
illa politia cresceret ad multorum Tyrannorum furores reprimendos, Scipio, animi magnitudine, fortitudine, consilio, alijsq; uirtutibus, præstantiszimus Princeps, qui hoste profligato patriam liberauit. Quam gratus hic Iuuenis fuit S. P. Q. R. in tanto discrimine constituto, Tam carus, nostris parentibus atq́; uniuersis incolis Sereniszimus Rex, T. Celsi. parens, erat, dum patriam à crudeliszimo tyranno Christierno Danico secundo oppressam libe-

Digitized by Google

rasset. Et quia hic Christiernus Regnum non armis, sed fraude occupasset, per eos præsertim, de quibus mox supplicium sumpsit ipse Tyrannus, cui Regni gubernationem imprudenter (ne quid durius dicam) tradiderant, idq́; non fide sed tyrannidej administrasset, ultra mensem in sede regia non mansit. Nam Deus omnis iniuriæ & tyrannidis uindex, qui gemitus & clamores uiduarum ac pupillorum exaudiuit, (quorum tutores & proceres Regni patres Tyrannus ὁ τραγικὸς βασιλεύς, fracta quam dederat regia fide, è medio sustulerat, sola suspicione inductus ea ne per eosdem aut eorum liberos aliquando sede expelleretur) Tyranno, inquam opposuit strenuum iuuenem, quem in tantis fluctibus in hoc protexit & mirificè seruauit, ut collapsis rebus opem ferret. Hic igitur Heros, in Patriæ defensionem, contra tyrannum arma capit, req; bene gesta, Patriæ libertatem restituit. Et quia tantum erat chaos periculorum, ut uix respirare Rempub. posse unquam crederetur, quoscunq́; labores pro recuperanda è manibus hostium Patria, Tyrannoq; eijciendo, sustinere non dubitauit, ut de eo uerè dici queat: Vicit amor Patriæ, laudumq; immensa cupido.[1]

A tota itaq́; posteritate meritó æternam gratitudinem commeruit, qui, ut in Tragœdia dicitur τὸ αὐτοῦ ποτ' ἐυγενὲς ὀυκ ἂν προδοίη, ὀυδέπερ πράσσων κακῶς.[2] Sed quia tantarum rerum commemoratione & consideratione à fortiszimo patre pro chara Patria gestarum, T. Celsi. ut decet Regis filium, plus delectari scio, quam ulla alia quantumuis splendida Maiestate, diutius in ea commoratus sum. Quid enim præclarius, quam de Patria benè meritum esse? & Patrem Patriæ iure ab omnibus salutari, à quo seruata ac quasi denuo genita iudicetur? quo titulo magnifica illa Romana Politia non habuit sublimius. Cuius etiam hoc habemus inter insignia & perspicua sapientiæ monumenta, cum uidelicet in curru Triumphali simul Triumphantis
A 3r collocari coniugem & ‖ liberos cõstitueret, ut essent paternæ gloriæ & honoris participes, ac spectatores diligentiores. Iudicarunt enim homines politici & sapientes, iuuentutem nulla alia re plus ad uirtutem moueri, quam parentum ac maiorum exemplis (nam publicum uirtutis præmium Triumphus erat) nec fefellit eos opinio, multos uidit Roma id temporis paterna imitari præclara facta. Simili profecto consilio Patris prudentisz. Regis, consentientibus simul Regni Proceribus ac incolis uniuersis, iamdudum & T. Celsi. collocata est in triumphali curru paterno, hoc est, Throno regio, ut esset in tota uita, aszidua rerum gestarum spectatrix, tum etiam partæ gloriæ particeps, quo exitata paternas uirtutes gloriosè imitaretur. Quid autem hoc profecerit, tota Patria testis est, quæ T. Celsi. tanto prosequitur honore & amore, quantum obsequentisz. subditos unquam decere poszit, ac in

[1] Jfr Vergilius, *Aeneid.* VI. v. 823.
[2] Jfr Euripides, *Phoinissai* v. 1623 f.

Digitized by Google

quodcunq́; pro suo Rege periculum paratiszimos. Tanta enim animi præstantia, magnitudo, iusticia & pietas refulgent, ut nemo non optima quæq́; de T. Cels. clementia sibi polliceri audeat, omnemq́; posteritatem fœliciorem prædicet.

Gratulandum igitur est Patriæ, imo Deo gratiæ agendæ, quo dante eiusmodi bonis frui liceat, quiq́; uetustiszimam gentem, tot uictorijs ex rebus fœliciter gestis, inde usq́; à reparatione post diluuium generis humani, ornatā, denuo reuirescere facit, idq́; in prima sede & ueriszima Gothorum Patria. Sed quia huic meæ sententiæ de prima Gothorum sede & origine, diuersa multorum opinio refragatur, altius repetendum duxi. Certum est in Asia priscis temporibus habitasse Gethas, uel Gothos (ut Romani in sua lingua uerterunt, nostra uero lingua ueterem & ueram appellationem Gether semper retinuit)[1] horum res gestas, migrationes, bella & successus Græci Historici notarunt, inter quos antiquiszimus est Herodotus. Sed quoniam hæc admodum recentia sunt quæ in illorum scriptis notantur, præ his quæ patrij annales patrijs & proprijs caracteribus scripti, & Historiæ quæ inde conscriptæ sunt, continent: non possunt non errare, qui Gothorum ἀρχαιολογίαν & originem ab eiusmodi scriptoribus, neglectis proprijs & primis eius gentis historijs, solum colligunt et æstimant.[2] Veritas enim rei ignotæ in antiquiszimis & proprijszimis scriptis quærenda est. Constat Herodotum non nisi de Gethis Asiaticis & Scythicis uerba facere, qui etiamsi rectò Scythas à Gethis ‖ discernit, ut diuersos populos, ubi *A 3v* inquit, τῆς σκύθησι πλησιοχώρους ἔιναι τοὺς γέθας,[3] tamen fallitur dum multa tribuit Scythis, quæ à Gethis acta sunt, hac occasione, quod Gethæ, Scythis pulsis & subactis eorum loca occupauerint, ac inter eos habitauerint (unde & à Græcis & alijs pariter Scythæ appellati sunt) quod & ipse Herodotus indicat, ubi scribit Scytharum aliquos aliorum seruos esse. Verba eius hæc sunt: καὶ σκύθαι ὁι ἄριστόι τε πλῆστοι, καὶ τὸυς ἄλλους νομίζοντες σκύθας δόυλους σφετέρους ἔιναι.[4] Nec mirum est hominem græcum de origine tam Vetustæ gentis, eiusq; prima sede cum neminem habuerit quem imitaretur, nil certi scripsisse, quare & ipse sibi cauens, sæpe hanc addit correctionem, κατόσον ἡμεῖς ἴδμεν. Iniuriam igitur authori faciunt, qui plus ipsi tribuunt, quam sibimet ipse. Scandiam autē, quam nunc Suetiam uel rectius Sueoniam & Gothiam appellamus, primam Gethicæ gentis sedem esse, ubi & Gens & Regio à Gethar[5] filio Magog suo Rege appellationem sortita est,

[1] Jfr t. ex. Joh. Magnus, *Gothorum Sveonumque Historia*, Præf. cap. VII och lib. I, cap. IV.

[2] Jfr Joh. Magnus, a. a., Præf. cap. VIII.

[3] Jfr Herodotus, *Historia*, IV, c. 118.

[4] Jfr Herodotus, *Historia*, IV, c. 20.

[5] Jfr Joh. Magnus, a. a., lib. I, cap. V.

Digitized by Google

annales manifestè docent, & ex his transcriptæ historiæ, unde Regum series ad Abrahæ tempora, quando Metropolis Vpsaliæ ædificata est,[1] usq́; in hodiernum diem, quæ & quot fuerunt migrationes earumq́; caussæ, bella, ac deniq́; ipsius gentis primordia & incrementa dilucidè cognosci possunt. Ac etiamsi non mei instituti est, nec huius loci, contradicentium ora obstruere, eorumq; arrogantiam reprimere, qui sibi etiam fortia & præclara Gothorum facta falsó ascribunt, quod ab eruditiore, pro nostra gente ab iniuria tanta uindicanda aliquando futurum expecto: attamen unum atq; alterum argumentum obijcere, hîc alienum esse non duxi. Vnicum hoc argumentum pro multis esse potest, atq; inuictum, Tanta diligentia seriem Regum à prima usq; origine in annalibus annotatam esse, ut uix sit ulla gens in toto terrarum orbe, excepta Hebræa, quæ tam acuratè suam ἀρχαιολογίαν retrò numerando in tantam ætatem, habere poszit. Cur igitur Græcis scriptoribus aut quibuscunq́; alijs, qui nec suæ gentis longè recentioris originem sciunt, plus credamus, si quid de sede prima & origine Gothicæ gentis commentati fuerint, quam patrijs annalibus certiszimis? Si qui sunt, qui existimant Græcis credendum, quorum tamen multa deprehenduntur figmenta & historijs comixtæ fabulæ, cur & nostris Historiographis non sit adhibenda fides? Sed, ut non potuére, ita nec quicquam de gentis
[A 4r] nostræ origine scripserunt, quare relinquitur nil nisi opinionem esse recentium scriptorum, quod de Asiatica sede dicitur. Nam illæ migrationes & acta, eorum Gothorum sunt, qui sub Berico Rege Patria egreszi sunt, anno mundi 2531. anno à diluuio 873. anno ante natum Christum 1430.[2] Deinde et hoc annales demonstrãt, hanc uidelicet, qua nunc Gothi utimur lingua, semper retentam fuisse in ea sede, eamq; primam & genuinam Gothicæ gentis linguam esse, nec unquam Gothos germanica lingua locutos. Sed si quæ gentes sunt, quarum lingua cum Gothica consonat, easdem, aut à Gothis ut dominis linguam mutuasse, aut certé illorum esse sobolem, necesse est. Neq; hoc minimum est antiquitatis inditium, quód gens Scandiana multó ante tempora Romanorum[3] literis exculta fuerit, proprijsq́; usa caracteribus, quos Runer uocarunt, haud dubie ab Hebræo רנה[4] quod uocem significat (litera enim uoce formatur) donec tandem recepta per Romanos Christiana Religione, etiam Romanis caracteribus uti ceperit, suis paulatim neglectis, quos tamen adhuc multi nostrum callemus, & propter antiquitatem obseruamus, ac præsertim quia ijsdem inscripta tot sepulchra, erecti lapides, annales, multa Astronomica, quibus adhuc Rustici motum Lunæ obseruant, ac metiuntur, aliaq; uetustiszima

[1] Jfr Joh. Magnus, a. a., lib. I, cap. VI.
[2] Jfr Joh. Magnus, a. a., lib. I, cap. XV.
[3] Jfr Joh. Magnus, a. a., lib. I, cap. VII.
[4] רנה bör tydligen här läsas som: *rinnã*, 'rop', 'högliudd röst'.

Digitized by Google

monumenta ostenduntur.[1] Deinde linguæ ipsius simplicitas & grauitas uetustatem sapit, præ reliquis dialectis gentium uicinarum. Vetustas enim sicut in moribus, Ita & in loquendo modestiam & decorum cum simplicitate breuitateq́; coniunctum amauit & seruauit, monstrosum labiorum inflatis buccis strepitum summopere uitauit. Nam uerax fuit, ueritatis autem oratio simplex est, nec tumidis indiget uerbis. Vt uideri licet in omnium antiquiszima & linguarum fonte Hebræa. In quantum nostri homines ueri Gothi, Danicam pronuntiationem qua Gothica loquela miserabili flebiliq́; modo fluctuat, laceratur ac torquetur, derident, aspernantur, & contemnunt, notum est, ut reliquas dialectos cognatas taceam, quæ quo longius à fonte diszident, eó magis dissonant.[2] Hæc enim, si quis consideret, linguis mutandis occasio semper fuerat. Quis non uidet, Italicam, Hispanicam, Francicam ex una Latina originem trahere? & tamen nunc inter sese multifariam discrepant, & quo longius à prima sede populus remotus est, eò minus latinè loquitur. Ita nunc Noruegiani Dani, Germani, Angli, omnes Gothicè loquuntur quidem, sed diuersi‖mode, prout à prima Gothorum sede & Patria distant & re- *[A 4v]*
moti sunt.

Præterea ritus & multarum rerum antiquiszimæ appellationes conuincunt, Suenones & Gothos αὐτόχθονας esse, & non aliunde transportatos (ibi enim, licet ex Oriente uenerunt, primum Suenones & Gothi, hoc est, Suensche & Gether appellati sunt, & non in Asia) eorumq; linguam à patribus Hebræis manare, & non ab alijs gentibus, ut Latina à Græca &c. Resurrectionem fore mortuorum Gothi semper firmiterq́; credidêre,[3] suosq; mortuos, non, ut aliæ gentes, cremarunt, sed more Hebraico sepulturæ mandarunt, haud dubiè, ad uocem diuinam à patribus acceptam respicientes, Puluis es & in puluerem reuerteris. Indita sunt & quæ coluêre, idolis nomina sacra à patribus tradita תּוֹרה,[4] qui colebatur pro summo Deo, אדון[5] qui præerat bellicis negocijs & diuitijs, פּריה[6] quæ Dea fertilitatis & fœcunditatis habebatur. Multæq́; aliæ appellationes sunt, ut דין יאמין בר שמים הושיען[7] &c. quæ sunt simpliciter Hebrææ, quibus nostri homines utuntur. Nec difficile est

[1] Jfr Joh. Magnus, a. a., lib. I, cap. VII och Olaus Magnus, *Historia de gentib. septentrional.*, lib. I, cap. 34 och 36.

[2] Jfr Joh. Magnus, a. a., lib. XXIII, cap. XXI. (Oratio Hemmingi Gaddi).

[3] Jfr Joh. Magnus, a. a., lib. I, cap. XIII.

[4] תורה, *tōrā*, 'lag', den gammaltestamentliga lagen. Jfr Thor!

[5] אדון, *ʾādōn*, 'herre', i synnerhet med suffix »Herren» = Gud. Jfr Oden!

[6] פְּרִיָה, *pōriį̄*, »fruktbärande». Jfr Frigga! — Jfr om dessa tre gudomligheter och deras dyrkan i Upsalatemplet Joh. Magnus, a. a., lib. I, cap. IX.

[7] Det är ovisst, vilka svenska motsvarigheter, Laurentius Petri Gothus tänker sig till dessa ord: הושיען, *hōšīʿān*, 'fräls dem', שמים, *šāmaį̄im*, 'himlar', בר, *bar*, 'son', יאמין *įaʾamīn* 'han tror' (*įōmīn*, 'dagars'), דין, *daį̄į̄ān*, 'domare'.

Digitized by Google

Hebrææ linguæ studioso, multarum uocum Gothici sermonis scaturigines animaduertere. Porrò in Historijs posteriorum temporum considerent lectores, ubi Gothorum bella, conflictus & de imperio certamina cum uicinis ac cognatis gentibus, atq́; adeo cum Romanis Imperatoribus describuntur, quam aptè nomina Regum & Ducum ad Gothicam linguam congruant, num commode ad Germanicam dialectum, ut quidam detorquent, referri poszint. Sed harum disceptationum finem facerem, Sereniszime Princeps, nisi iam recens sparsum mendacium occurreret, quod si prætermitterem, uerè is essem, quem prouerbio dicunt παρόντα ἀποδημεῖν. Tanta enim huius est impudentia scriptoris, ut etiam quæ oculis uidimus, manibus nostris geszimus, uiuentes præsentesq́; saluare poszumus, inuertere ac corrumpere studeat, ut prorsus appareat, hoc genus hominum Gothicæ uirtuti & fortunæ infensum esse. Quare si in disceptando iustum Epistolæ modum excessero, ueniam mihi dari, ac T. Celsi. clementer laturam confido. De Sleidano rerum gestarum, Imperante Carolo V. scriptore dico, quam turpiter, oculis, credo, & auribus
Br clausis pennam errare permiserit, ubi ‖ in 4. suorum commentariorum libro, bella Suecorum cum Rege Daniæ attingit.[1] Cuius uerba hæc sunt: Suecos ita debellatos, ex nobilitate quidam Gustauus Erixonius, à Lubecensibus, ut creditur, instigatus & adiutus, iterum ad rebellionem incitat, & fœliciter quidem. Simulabat initiò se negotium agere filiorum Stenonis: Confirmatior autem factus, regni possesszionem arripit, & sui muniendi caussa, Stenonis filiam in matrimonium ducit, hæc ille. Non possum non mirari hominis impudentiam, qui tam manifesta mendacia adhuc uiuentium auribus, à quibus hæc acta sunt, obgarrire ausus est. Sed examinemus qua possumus breuitate eius uerba, debellatos dicit, qui toties hostem profligarunt, eumq; tandem fame ferè necatum, diuturnaq́; tempestate detentum & inclusum, summa Principis Stenonis clementia subleuatum (rara profectò bonitas) ac supplicem dimiserunt. Vnde igitur, quæris, oppreszio? Breuiter respondeo, perdidit Suecos, quod fortiszima quæq́; solum perdere potest, magnarum rerum destructio, discordia. Immedicabile enim odium Archiepiscopi summæ authoritatis præsulis, cuius studium procerum multi sequuti, aduersus optimum Ducem Regni Gubernatorem Stenonem, iam remissum hostem, desperabundum ac resilientem, inuitauit & reuocauit. Habes uictoriam dolo partam. Ex nobilitate quidam, nobilem credo eum, quem non solum regia stirps, uerùm etiam sua nobilitat uirtus (licet tibi ὀνοματοποιΐᾳ obscurus) qui atauum Carolum, Suecorum, Gothorum & Noruegianorum, potentiszimum Regem agnoscit, ipsumq; Stenonem tunc Interregem optimum Principem, auunculū[2] uidit. à

[1] Ioan. Sleidanus, *De statu religionis et reipublicæ, Carolo Quinto, Cæsare, Commentarij*, (1555), fol. 48.

[2] *Originaltrycket* auunclī (!).

Digitized by Google

Lubecensibus instigatus &c. Si te, ut tanta mendacia, de fortiszimo Principe, optimèq; de sua Patria merito, spargeres ab ijsdem instigatum dixiszes, facilius credidissem, cum & nihil eius erga patriam amori addi potuisset, neq; ab his, qui cum patriæ nostræ incommodo sua semper quæsijssent, & quærunt si possunt, commoda. ad rebellionem incitat. Rebellionem uocas libertatis defensionem, tyrannidis expulsionem, pacisq; restitutionem? Fœliciter quidem, imò fœliciszimè, pro qua fœlicitate tota posteritas nobiscum Deo gratias agat. Simulabat se &c. non simulabat, sed aperto Marte & reuera non solum filiorum Stenonis, uerùm etiam totius patriæ salutem quæsiuit, bonaq; singulis & uniuersis abrepta restituit ac conseruauit. regni possessionem arripit. Et iustè quidem Tyranno Regnum, fraude partum, fraudeq; administratum maxima, *B*v extorsit, sibiq; à quo uniuersa terra crudeliszimis lamijs exposita, uelut à parente, supplex defensionem flagitabat, retinuit, cui etiam cum propter generis nobilitatem, tum maxime propter beneficiorum magnitudinem,[1] summam rei Patria fœliciter prudenterq; commendauit,[2] Regiumq; Diadema meritò imposuit, ut nihil interim dicam de hæreditario iure, quod urgere uideris, de quo Lex patria consulenda est. Nobis enim non nascitur Rex, sed creatur. Filiam Stenonis ducit, O hominis temerariam impudentiam, non solum ea quæ rectè facta sunt inuertit, ac malitiosè interprætatur, sed etiam quæ nunquam in rerum natura extitêre, contra omnem Philosophiam, fingere & introducere non ueretur, quem hominum, Regis Gostaui, domini mei clementisz. primam coniugem fuisze, Katharinam ex Saxonia Dominam, latere poterit? Vel quis filiam à Domino Stenone relictam dixerit? Proh dolor, sicuti sunt homines nunc nimium φίλαυτοι, ita et fiunt φιλοψευδεῖς, ut etiam ea labe se Historiographorum, genus hominum quondam φιλαλῆθες, inquinet, à quo ueritas sine affectibus expectanda esset, ἀλλὰ χάριν ἐκείνοις φέροντες (ut Iosippus inquit) περὶ ὧν τὴν ἀναγραφὴν εἶναι συμβέβηκεν, τὸν εἰς αὐτὴν πόνον καὶ παρὰ δύναμιν ὑπέστησαν.[3] Sed hij longe ab ea discedunt lege, quam Cicero[4] historiæ primam uocat, ne, scilicet quid falsi dicere audeant, deinde ne quid ueri non audeant, ne qua suspicio gratiæ sit in scribendo, ne qua simultatis. Quare summopere amandi eszent rerum gestarum scriptores, si Ducem ueritatem in scribendo sequerentur, nec posteris refutandi locum relinquerent. Sed desino, ne nimis longa disceptatione, molestus fortaszis inueniar, & ad id redeo unde digressus sum. Manifestum est, Sereniszime Princeps, non minus necessarias quam utiles esse Historiarum omnium temporum lectiones & cognitiones, & ad mores

[1] *Originaltrycket* magnitudimem (!).
[2] *Originaltrycket* commend uit (!).
[3] Jfr Flavius Josephus, *Antiquitates Iudaicæ*, lib. I, cap. I.
[4] Cicero, *De oratore*, lib. 2.

Digitized by Google

formandos, & ad consilia in politica gubernatione atq; domestica regenda, tum etiam Theologis, qui Ecclesiæ doctrinam, collatis omnium ætatum testimonijs,[1] ueram, certam atq; à Deo traditam esse, contra tot in mundo sectas & hæreses, conuincere & propugnare debent, ac perpetuam eius doctrinæ continuationem, interq; Imperiorum ruinas conseruationem ostendere, ad quam rem, non solum sacrorum Bibliorum Historijs, uerum etiam ethnicorum, quæ Imperiorum constitutiones, sedes, mutationes, gentium migrationes,
B 2r || earumq́; res gestas continent, opus est. Idcirco, cum huic sacro Theologiæ studio addictus sim, quem T. Celsi. singulari clementia adiuuit & adiuuat, lectioni historiarum pro mea tenuitate ac temporis ratione nonnihil uacare soleo, ubi (quod ualde delectat) præclara etiam Gothicæ gentis facta & eximiæ uirtutis monumenta creberrimè occurrunt. Non enim ulla gens est, cum qua Gothi, cum propter generis nobilitatem & antiquitatē, tum propter res gestas & uirtutes certare non poszint. Quis non admiratur uetustam populi Romani potentiam & gloriam? huius tamen robur fregit Gothica manus. Taceo alia, Roma diu mundi domina, non Roma, sed Gothia (ut Rex Gothorum Athulfus uictor decreuerat)[2] multis iam seculis meritò nominari deberet. Cum autem hæc & similia Patrum fortia facta inter legendum admirarer etiam à Græcis Historicis annotata, eaq; ad patriæ historiæ ueritatem reuocarem, incidi forte in singulare quoddam, apud Herodotum, Gothici exercitus Strategema,[3] admiratione, propter gentis uirtutem & animi magnitudinem, digniszimum. Idq́; à me carmine redditum T. Celsi. mittendum duxi, sperans fore, ut T. Celsi. pro ea clementia, quæ mihi, summa cum uoluptate & lætitia, diu coràm perspecta est, nō personam mittentis. sed animum erga charam Patriam, atq; adeo T. ipsius Cel. Serenitatem aspiceret. Signum aliquod gratitudinis ergo T. Celsi. (quæ enim hæc comparatio?) dicere non audeo. Sit saltem paruum inditium mentis humilis, beneficiorum memoris, ac uolentis, si uires essent & uoluntati responderet ingenium, T. Celsi laudes, pro meritis, non dicam erga Patriam (magnitudo enim me terreret) sed erga me T. Celsi. clientem, prædicare. Optandum esset, ut ex nostris, qui ingenio & eruditione plus ualent, aliquando præsumerent tanta gentis nostræ monumenta, quanta uix alia gens habet, scriptis declarare, eaq; in lucem reuocare, ac posteritati talia præcinere. Gothicæ genti in hunc usq́; diem nunquam defuit Achilles, sed heu defuit Homerus. Quare Euripideum illud sæpe commendo.

---

[1] *Originaltrycket* testimomijs(!)
[2] Jfr Joh. Magnus, a. a., lib. XV, cap. XIII.
[3] Jfr inledningen.

Digitized by Google

ἐι γαὰ λαβὼν ἕκαστος ὅ, τι δυναιτὸ τις
χρηστὸν, διέλθοι τοῦτο κἐις κοινὸν φέροι
πατρίδι, κακῶν ἂν ἁι πόλεις ἐλλασσόνων
πειρώμεναι, τολοιπὸν ἐυτυχοῖεν ἄν.[1]

‖ T. autem Cels. clementia & beneficentia, talia nos & maiora quidem *B 2v* sperare iubet: Cui me summo cum obsequio subiectiszimè commendo. Deus Opt. Max. Maiestatem Regiam, T. Celsi. cum excellentiszimis fratribus, dulciszimisq́; sororibus, omnibusq; subditis, in honorem sui sanctiszimi nominis, protectionemq; Ecclesiæ, semper saluam & incolumem conseruare dignetur. Datum Vitebergæ anno post natum Christum 1559. die 16. Augusti. quo die Darius ab Alexandro ad Arbela uictus est, anno ante Christum natum, 329.[2]

T. Sereniszimæ
Maiestatis

subditiszimus

Laurentius Gothus
Sudercopensis.

---

[1] Euripides, *Phoinissai*, v. 1015 ff.

[2] Jfr Paulus Eber, *Calendarium Historicum*, Witeb. 1551, de historiska notiserna för den 26 aug.

Digitized by Google

B 3 r

STRATEGEMA

GOTHICI EXERCITVS IVcundum & ingeniosum, Carmine reddítum à M. Laurentio Petro Gotho.

REgibus in pretio media inter prælia uirtus,
Gothorum Imperium qui tenuêre, fuit.
Martis opus sæuum licet aspera bella fuêre,
Gothica quæ gessit gens, animosa, ferox.
Hæc, opus est, narret uox dura & ferrea lingua,
Atq3 animus fortis fortia bella canet.
Est uirtus, ualidi posse arma referre Gigantis,
Et toruis oculis conspicienda dare.
Pectora mollescunt animi non robore fulta,
Vox fugit, atq3 animos arguit ipsa suos.
Vnde suis Musæ creduntur adesse Poëtis,
Qui facta eximio digna labore canunt.
Sed mihi non ausim tot numina celsa mouere,
Musa ueni cœptis annue læta meis.
Non ego terribilis pugnæ certamina gentis,
(Quod faciant Vates) nec fera bella cano.
Ingenium at Ducis eximium populiq3 potentis,
Eximia dignum laude, referre iuuat.
Gothica gens, terris uarijs populisq3 subactis,
Venit & in fines Persa superbe tuos.
Martia uictrici committens prælia dextra,
Et quærens sedes inde subinde nouas.
Cuius in aduentu motus Rex magne Darie,
Dum simul ignotis hospes & hostis eras.
B 3v Vt tremet aspectu duri puer ipse Magistri,
Qui tamen audaci fronte serenus adest.
Sed placuit tandem Gothis dare pila quieti
Bellica, quæ paci sunt inimica bonæ.
Cimmerias placuit terras habitare colendas,
Dum Rex Anthinus sceptra uerenda tenet.

Digitized by Google

Tempore Tarquinio tibi quo Lucretia fertur
Casta, malè audaces sustinuisse manus.[1]
Vnde suis pulsis decreuit Roma monarchis,
Annua Consulibus tradere iura nouis.
Luxuriat rebus mens sanè agitata secundis,
Ah nimium præceps, quem sua fata trahunt.
Florens Persarum traxit fortuna Darium
Regem, semper enim casibus illa patet,
Concilium procerum mox bello cogeret ardens,
Et iubeat patrijs inuigilare bonis.
Hostis adest proceres fermè insuperabilis armis,
Vicino imperium territat ille metu.
Cuius amicitia aut percusso fœdere habenda est,
Aut bello nobis ipse domandus erit.
Non decus est, nostra nec maiestate potente
Dignum, uel scythica de feritate premi.
Protinus inuadit summi reuerentia Regis,
Cum populo proceres: dicta superba placent.
Mittuntur pariter belli pacisq3 potentes,
Anthino Regi, cimmerijsq́3 Gethis.
Filia donetur tua Rex, petit ipse Monarcha,
Connubium signum fœderis esse uelis.
Cura quid expediat tibi sit prior, hoste premente
Quam stultè uires experière tuas.
Tunc sedet Anthinus miratus iussa superbi
Regis, & ingressos sub sua iura uiros.
Gens, ait, iratos metuat nunc gothica uultus? [B 4r]
Quæ gaudet fortes semper ad arma dari?
An ne meam prolem donem cuicunq́3 placebit?
Quo mouear pretio, quasuè timebo minas?
Qui fuerant missi redeunt ad regia castra,
Magnanimiq́3 Ducis uerba animosa ferunt.
Non dominum nouit, quocunq́3 potentior hoste
Gens, rebus gestis nobilis ipsa suis.
Sicq3 tuis audax respondet turba rogatis,
Dum loquimurq́3, iras efflat ab ore graues.
Agminibus comitum cinctus Rex ipse Getharum,
Fœderibus renuit fidere uelle tuis.
Interea Regis motus tetigit furialis

[1] Jfr Joh. Magnus, a. a., lib. III, cap. VI.

Digitized by Google

Mentem, quo terras mox spoliare iubet.
Exuitur castris miles, tunc obuia uastat
Omnia, dum stricto qualibet ense ruit.
Gothica gens contrà stat fortiter, arma mouentes
Excipit, & belli publica iura fugit.
Vt uidet hos gestus, quæ moris caussa requirit
Rex, populus gothus cur loca uasta uelit?
Gens ea quæ solita est tot regna lacessere bello,
Prælia cur fugeret martia grata prius?
Forsitan imperium Persæ si agnoscere uellet,
Rex placandus erit, qui prius hostis erat.
Donaq3 mittantur Victori & signa triumphi,
Hoc unum fieri pace suaq́3 potest.
Persa tuis monitis sic respondisse refertur,
Cui sceptrum dederat Gothica turba suum.
Martis ad arma solet uix se conuertere nostra
Gens, nisi periusta hæc caussa subire iubet.
Nec sane immemor est gnatus uirtutis auitæ,
Quam factis celebrem gaudet habere suis.
[B 4v] Nec tua ad arma tremunt fulgentia, Persa superbe,
Qui uictis populis imperitare solent.
Sed quia plebs didicit congestis uiuere paruis,
Diuitias spernit quæ fera bella mouent.
Corporis & præfert sani retinere salutem
Bello, nec tinctas sanguine quærit opes.
Sed, tu crede mihi, pro libertate tuenda,
Viribus illa ualet, magnaq́3 bella gerit.
Oppida nec cingit muro acceptura fugatos.
E pugna reduces, cui placet arma capi.
Adde quòd & sedes pro consuetudine mutat
Sæpè suas populus, dum monet ipsa salus.
Sæpè facit tabes terras mala linquere amœnas,
Duriter infectas aëre pestifero.
Sæpè homini uulnus letale animalq́3 ueneno
Infert, namq́3 nocet noxia quæq́3 fera.
Sunt etiam mores multorum sæpè ferini,
Quos uitare iuuat, dum mala uita nocet.
Cur igitur uexat bello nos hostis iniquus,
Qui sumus in proprio libera turba solo?
Imperio Persæ rigido submittere colla,
Armigero Gotho non placuisse queat.

Digitized by Google

Munere sed nostro, quod fert fortuna locusq3,
Ornetur subitò Rex, quia dona cupit.
Talia legati referunt responsa remissi,
Magnanimi Regis, Regi inimica suo.
Ira subit mentem Regis plus cœca furorq3,
Contempta sceptri nobilitate sui.
Instruit hic acies, armatq3 ad bella cohortes,
Conspuit iratos ore minante sonos.
Nobile per sceptrum hoc iuro, Regniq3 coronam,
Perq3 Deos patrios, qui mihi robur erunt.
Hanc Scythicam gentē pœnas cum stirpe daturam,
Pro spreto magni Regis honore diu.
Miles ad arma ueni, quem patria iura gubernant,
Gloria quem tangit Martis amica Dei.
Vtq3 uident Gothi strepitus belliq3 tumultus,
Ostentant acies legitimasq3 suas.
Tempus erat belli ambiguam cognoscere sortem,
Si Tubicen caneret classica, pugna foret.
Dum uacat, & tardant Reges committere pugnam,
Atq3 utrinq3 mora est, in statione sua.
Ecce lepus timidis pedibus celer usq3 recurrit,
Et medias acies præterit ille fuga.
Fortè parum prudens erumpit miles in armis
Gothicus ex acie, subsequitur leporem.[1]
Vt solet in ludo puer ipso abeunte Magistro,
Seria deponit, caussa abeunte metus.
Non igitur mirum est, si Persis dura uidentur
Pectora, quæ miscent tristia bella iocis.
Ludere quis suffert, dum diræ ianua mortis
Nigra patet, si non ferreus ille fuit?
Tunc facies atri mortalia pectora terret
Ditis, quæ lachrymis lumina densa facit.
Tunc gemit oblitus rerumq3, ad sydera tendens
Quilibet innocuas, nec sine uoce, manus.
Et quatit immenso pauor intus frigore membra,
Quæ licet arma tegunt, ossa tremore sonant.
Singula quid referam? quem non tam tristis imago
Territat? extenso non minus ense ferit.

[1] Denna episod förlägger Herodotus, *Historia* lib. IV. cap. 134, till striden efter de gåtfulla skänkernas överlämnande (jfr nedan v. 210); Laurentius Petri Gothus följer Joh. Magnus' framställning, a. a. lib. III, cap. VII.

Digitized by Google

Mens abit & moritur, quoties fera mortis imago
Cor subit, & gelidum frigora pectus habet.
Hos igitur merito impauidos ex pectore gestus.
Hostes mirantur, Gothe tuosq3 iocos.
C v Dissimiles motus capit hæc, longe hoste remoto
Aetas, in uino quæ studet esse ferox.
Nullus adest hostis, imbellis cornua sumit,
Audet & absenti se opposuisse uiro.
Mille feritq3 Thraso, scuti gladijq3 peritus,
Ante fores Thaidis saxea uerba tonans.
Heus age, ne dubites cunctos superare Monarchas
Ebrius, & tetro captus amore fure.
Fundere nec turpi turpissima sæpius ore
Opprobrio parcas, nec uiolare Deum.
Audeat & sobrius te lædere nullus Achilles,
Sanguine qui uacuas optat habere manus.
Pocula dum norit nosterq3 extergere plena,
Sic, ait, in belli gurgite miles ero.
Aedibus in sacris nunc mutua bella geruntur,
Cæde sui fratris polluit arma manus.
Mars uiget insidijs latronum more nefandis,
Nec pudet insontem sæpe necasse uirum.
Commissi sceleris nulla est nunc cura pudorue,
Impia prædonis nomina miles amat.
Qui minimè Martis in apertum ascendere campum
Ausus, chara mea huic patria præda fuit.
Sustulit è medio fortemq3 Heroa Tyrannus
Fraude sua, cui mors languida carcer erat.
Heu, memor esto patrū, moneo, qua clade, iuuentus,
Tinxerunt proprio sanguine triste forum.
Hoc manus, insidiæq3 dedêre inuisa Tyranni,
Gothica nobilitas perfida corda caue.
Fraude perit uirtus, non sunt sua pondera uerbis,
Quiq3 nequit uinci robore, fraude potest.
Non scelus est maius, periura mente Tyranne,
Tetrius en igitur te nihil esse potest.
C 2r Vinceret ut turpem fama scelerata Neronem,
Nil habet humani, nomine peior eras.
In uiuos, pariterq3 in mortua corpora sæuus,
Lingua, fide spreta, quid nisi uirus habet?

Digitized by Google

Quam miserè, inuicto semper quæ est robore tellus,
MagnaqVe, per fraVDes patrIa pressa fVIt.
Dum tandem iuuenem, socios ciuesq3, coëgit,
Principe prognatum, iustus in arma dolor.
LAVs RENouata TIbi PErfregit TRIstia GOTHE
Vincula, dic Regi carmina grata tuo.
Sed heus inuenies modo uix è millibus unum,
Gothe tuo exemplo, qui pia bella uelit.
Infractos animos, cernens Medus, populorum,
Incipit ad proceres territus ore loqui.
Quid facimus, populum nostro expugnare labore
Inuictum cupimus, duraq3 corda uirûm?
Quæ facies Martis præsentis sanguine tincta
Obuia non cogit, nec mouet ulla salus?
Hunc lepus abdùxit lusum, cui pila minantur
Tot cædes, ferro strictaq3 nostra manus.
Ludimur in tantis, res est indigna, periclis,
Quo spectat nostris addere probra malis?
Vix ea fatus erat: Legati dona ferentes
Gothorum ueniunt, datq3 silere nouum.
Miranda specie sunt Regi missa potenti
Munera, Mus, Voluoris, Rana, Sagitta simul.[1]
Attonitus Rex ipse diu stat, munere uiso,
Vel risu digno, si uelit ira modum.
Non modo miratur tantum, sed muneris usum
Nescit & adiunctas sentit habere uices.
Quilibet ex Persis & Rex, regisq3 minister,
Aspicit astantes ore minante uiros.
Quale sit hoc omen, tunc Rex ait, addite Gothi, C 2v
Principe si sint hæc munera digna satis.
Quid sibi tanta uolunt uestræ ludibria gentis?
Quid sibi Rex uester, nonne pudore uacat?
Hæccine nostrorum sint præmia totq3 laborum?
Pro quibus tantum copia carpat iter?
Quod fuerit, uel septingenta armare uirorum
Millia, res digna hac improbitate, putet?

[1] Joh. Magnus, a. a. lib. III, cap. VII, nämner blott de tre förstnämnda skänkerna; Laurentius Petri Gothus återger mera korrekt Herodotus' berättelse, *Historia* lib. IV, cap. 132, enligt vilken gåvan utgjordes av en fågel, en råtta, en groda och fem pilar.

Digitized by Google

Talia Legati iussi responsa dederunt,
Quæq́3 pio possunt dicier ore ferunt.
Scire nefas nobis, nobis concessa potestas
Nulla est narrandi, quid sibi dona uelint.
Corde latet Regis nostri sapientia tanta
Abdita, difficile est dicere quale notat.
Astitit in cœtu, post Regem mox, famulorum,
Vir, sapiens, audax, nomine, fronte, niger.
Hic uerè ex numero, quales habet aula potentum
Quælibet, astuto maior Vlisse fuit.
Hi nequeunt clausis præstare silentia labris,
Soluunt in fictos ora diserta modos.
Vos, moneo, spectare uirum, quis regia castra,
Magnorumq́3 domos sors habitare dedit.
Talis enim monachus persæpe gubernat Abatem,
Vtq́3 cocus, domini nouit habere gulam.
Est Polyphemus, erat Parasitus, eritq3 Sophista,
Non, nisi quæ placeant dicere, uelle suum est.
Ostentat uacuos, humilisq́3 à crimine uultus,
Extrudit lacrymas sæpè oculisúe suis.
Sæpè hominis uidi, cum nulla & caussa subesset
Vt fleret, grauiter lumina trita manu.
Qui prius in sacro dederatq3 oracula templo,
Hunc uidi ficto stultius ore loqui.
C 3r Quam grauis hæc pœna est, Domini summiq́3 Monarchæ,
Iro fallantur, deteriore modo?
Decipitur uolucris linguæ modulamine fictæ,
Hæc eadem dominos fallere docta suos.
Prudens ô nimium, quem rarò lingua fefellit
Dulcis, qua Salomon fallier ipse potest.
Fœlix ô nimium, quem non mala lingua coëgit,
Immeritæ uitæ tristia damna pati.
Vt modo decepit dominum Polyphemus, in illo
Munere, dum profert omnia grata, suum.
Mentem, ait, ista ferunt: Confessus, maxime Regū,
Anthinus Regno cuncta parere tuo.
Quicquid habet tellus, uastū mare, quicquid & aër,
Prosternis manibus, missaq3 tela domant.
Munera designant, Volucris colit aëris æquor,
Mus terra fruitur, flumina Rana petit.

Digitized by Google

Protinus illecebris scurræ deceptus, honoris
Rex cupidus, uana credulitate, fuit.
Sed Gobries quidam canis insignis & annis,
Reddidit ad stultos carmina uera sonos.
Irrita namq3 senis uix sunt præsagia Vatis,
Qui duce prædicit monstra futura Deo.
Iudicium melius caput experientis habebit,
Esse bonum Vatem sæpè Minerua uetat.
Non uos decipiat Persæ petulantia linguæ,
Grata, at quæ falsò, uaticinata fuit.
Talia dona suo minimè dat amica uoluntas
Regi, sed portant hostis acerba minas.
Munera (quod uerum est) sunt hæc prænuntia mentis,
Iudicio, fateor, testificanda meo.
Nam nisi nos cauti, ceu mures, tecta futura,
Quæramus latebras, quasue subire licet.
Seu uolucris cursum uolucres imitemur inanem, C 3v
Qui celer aërium peruolat altus iter.
Seu Ranæ in morem tranentur flumina nobis,
Nulla salutis erit quarta relicta uia.
Rex igitur suasus monitis melioris amici,
Comparat auersæ signa uirosq3 uiæ.
Quid prius admirer Gethicæ ne munera gentis,
Hostibus in risus ingeniosa satis?
Aut magis ingenij uires, ænigmatis omen
Callentis pauidum, sensaq3 tecta uirûm?
Nam dedit euentus, meritò qui cuncta probabit,
Vera fuisse uiri uerba molesta senis.
Munere quo differt sapiens à crimine stulti?
A stolido prudens, candidus atq3 niger?
Qua, tibi sordidior tellus subiecta sereno
Cœlo, sorte, nequit lumen habere suum.
En patriæ status hoc fœlix regnante manebit,
Cum quo sublato gloria tota iacet.
Interea ignauus stultis dominatur habenis,
Impius & patriæ maxima pestis erit.
Fœlix durabit longæua in tempora Regum,
Quod sapiens, uirtus, consiliumq3 regit.
At cadit, & præceps ruit ipsa potentia Regnum,
Quæ caret his fulcris, iusticiamq3 fugit.

Digitized by Google

Plurimus est usus, sapientum maxima cura,
Quorum consilijs robora fixa manent.
Si sapiens Gobries tacitus ea damna tulisset,
Non esset Persis ulla relicta fuga.
Cinxerunt semitas Gothi Istri in littore notas,
Quo pons structus erat, præsidiumq̄3 fuit.
Dum ueniunt Persæ properantes, Rege monente,
Vt ualeant tuto transilijsse pede.
[C 4r] Atq̄3 uident hostes ad prælia cœpta paratos,
Mars ægris animis pellit in arma uiros.
Pugna diu uehemens, instant fugientibus hostes,
Succubuit tandem gloria Mede tua.
Rex fugit ad pontem multis comitantibus Istri,
Multi itidem gladio Gothe tuoq̄3 cadunt.
Non eadem tibi Mede fuit fortuna Darie,
Quæ Regnum peperit, qua fera bella geris.
Quanta fuit uirtus ô Gothica gens animosa,
Vincere cum posses, tanta tulisse diu.
Crede mihi, decus est modesto principe maius
Nullum, cui facile est mentis habere satis.
Vincere quiq̄3 animos poteras, lætare triumphis,
Hostibus expulsis iusta trophæa feras.
Hæc etiam meminisse iuuat: Concordia fecit,
Victrici dextra, colla inimica premi.
Gothica gens uixit mirando turbine concors,
Cui commune fuit uita modesta decus.
Ipsa suum Regem plebs est uenerata decenter,
Nec puduit quenquam iura paterna pati.
Rex timuit semper iustas corrumpere habenas,
Legitimus finis sceptra mouere fuit.
Non libuit pacem placidam concuttere gratis,
Dum iniustè pressos Lex uetet esse bonos.
Et populo Regem facilis concordia iunxit,
Qui studuit patrio iure præesse suis.
Hæc quoq̄3 cura fuit Regi non parua, monere,
Vt Regni proceres iusta futura uelint.
Filius ut mores patrios imitetur honestos,
Lite uacet stulta regia clara domus.
Vt quondam, moriens Cyrus monuisse probatur,
Maximus ille heros, imperijq̄3 potens.

Digitized by Google

Tanta uiri concede meo miscenda labori
Verba, ore Xenophon docte relata tuo.[1]
Materies poscit quamuis maiora Dario,
Qui tenuit Regnum maxime Cyre tuum.
Fila tuæ fortis cum scisset Parca sororum
Atropos una, uocas pignora Cyre tua.
Atq̃3 senatores, Regni proceres, seniores
Hortaris mœstos, ultima uerba sonans.
Pignora chara mihi, ignobilis pia lumina plebis,
Ore dabo uotis condita dicta meis.
Cum trepidos oculos mors clauserit, esse beatum
Credite me cuncti, & sacra sit illa dies.
Namq3 obeunt semper iusti fœlicibus horis,
Creditur & melior uita manere pios.
Vixi & quem dederant Dij cursum ritè peregi,[2]
Iustitia & uitæ debita norma fuit.
Iucundos fructus legi puerilibus annis,
Grata fuit superis casta iuuenta Dijs.
Præmia magna suæ benè parta maturior ætas
Virtutis, Charites sic tribuêre, tulit.
Serior accessit, tacitis currentibus annis,
Aetas, qua fuerat longa senecta mihi.
Longa senecta, tamen quæ pauca incommoda traxit,
Inferiorq̃3 parum, læta priore die.
Vita dedit, mihi præteritis prius acta diebus,
Molliter in strato posse cubare meo.
Nullus erat genius, uel, quem scio, dirus alastor,
Infestus miseris qui solet esse reis.
Nil mihi contigerat, fateor, pertriste meorum,
Quod poterat sortem comminuisse meam.
Fœlix, quod studui, quoq̃3 amicos ipse beaui,
Atq̃3 inimica grauis sub iuga colla dedi.
Vt, patriæ Regnum multis uirtutibus auxi,
Floreat augusto limite magna suo.
Hoc unum metui, quod sors dedit esse timendum,
Ne ruerent subitò quæ ualuêre prius.
Vos igitur moneo, charissima munera Diûum,
Quos charæ patriæ sceptra paterna manent.

345 [C 4v

Dr

[1] Jfr Xenophon, *Cyropædia*, lib. 8.
[2] *Originaltrycket* peregri(!)

Digitized by Google

Vt patris mores iustos, in imagine iusta,
Expressos detis, quiq̃ decere solent.
Vos moueat nunquam stimulis discordia tetris
Inuida, quæq̃ sibi pernitiosa cadit.
Ambitio, ira, odiumq̃, nihil moderabile suadent,
Sint procul â Regis talia monstra domo.
Vos multo officio semperq̃ honorate, parentis
Vno prognati semine, mente simul.
Commoda res, chari fratris cui cura benigna est,
Huic artus proprios mulcet amica manus.
Tu memor esto huius, moriens cui sceptra relinquo,
Dicti postremi, patre monente tuo.
Aurea sunt minimè Regnum seruantia tutum,
Sceptra suo Regi pectora fida uirùm.
Si petis hos, fidos rarò natura ministrat,
Fac meritis uideas corda parata tuis.
Quæ uis ulla nequit, facit illa benigna uoluntas,
Quilibet officium quo premiturq̃ negat.
Extortum siquidem nec durat amabile quicquam,
Odimus inuiti munera quæq̃ pati.
Qui studet ornatos meritis sibi iungere amicos,
Hic inimica probè plectere colla potest.
Defendunt Regnum ciues fidelius ipsi,
Dum mala, quæ ducta est, extera turba fugit.
Namq̃ sua natale solum dulcedine cunctos
Ducit, & immemores non sinit esse sui.[1]
Dv Incola quisq̃ ideo patrijs benè præsidet armis.
Præferas & ciues omnibus ipse tuos.
Dulcior est requies infanti matris in ulnis,
Tutior est propria condita Gaza manu.
Dixerat: extensos mors pallida & occupat artus,
Luminibus clausis uitaq̃ mœsta fugit.
Dicta, meæ paucis, nec sunt aliena, tabellæ,
Rex quibus instruxit pignora chara modis.
Talia, sed ueteres, non soli, exempla, libelli
Præbent, dant etiam secula nostra pios.
Magna (fatebor enim ingenuè) GOSTAVE tuarũ
Pondera uel rerum, talia gesta ferunt.
Quæ mox penna dabit, memori quía mente notaui,
Credite, uox aures mouit & ista meas.

[1] Jfr Ovidius, *Ex Ponto* lib. I, 3. 35.

Digitized by Google

TeMpVs erat, phœbI tV ponDVs onVste ferebas
HesperIosqVe tVI taVre reteXIs eqVos.
Vergilijs laxis, expurgas flatibus ora,
Occidit ipsa tuum Lampadiasq́3 decus.
Ecce sacer cœtus ueneratur, more uetusto,
Diuinum uerbum conueniente die.
Cœlo prodierat iubar eoumq3 sereno
Solis, quod retrò Iupiter altus agit.
Accedunt iuuenes dominum Regemq́3 Patremq́3
Heroës, summa hic summus[1] in arce fuit.
Prole pia dignum, magna est reuerentia Patri
Præstita, nec pietas dissimulata fuit.
Astans tunc fortè, & uerbi de more paratus
Diuini Præco, nempe uocatus eram.
Excepit iuuenes uultuq́3 modoq́3 paterno,
Et grauis & lætus Rex mihi uisus erat.
Magnanimus, pulchri procera corporis, Heros,
Forma, stat, qualis Principe digna uiro.
Ingenuumq3 animum magna grauitate professus, *D 2r*
Incipit ex pura mente paterna loqui.
Curta nimis, sed uera monitio, & utile dogma,
Grata est, res pulchras posse referre, mora.
Sceptra Deus Regni nobis, charissima proles,
Tradidit, excelsa quod regit ipse manu.
Hic dedit expulsos patria prosternier hostes,
Illius & dextra succubuêre mihi.
Et meminisse iuuat (mea pignora chara) laborum,
Quos mihi amor patriæ, quos mihi cura dedit.
Namq́3 uidere premi hanc, crudelius ense Tyranni,
Quo proceres Regni, tunc periêre, fuit.
Multa tuli fortuna aduersa, multa peregi,
Tandem eluctatus, fata regente Deo.
Ceu positis uelis, ereptam nauita uentis,
Viderit in portum ducier ipse ratem:
Sic pulsa est toties mihi perfida turba Tyranni,
Et patriam iussi ad iura redire sua.
Pace nihil melius, pax nunc est reddita nobis,
Nocte dieq́3 uiam carpere quisq3 potest.

[1] *Originaltrycket* sumus(!)

Digitized by Google

Sed quia non minor est, quàm quærere, parta tueri
Virtus, hæc mecum uos pia cura decet.
Hoc opus est, turbet ne quis ciuilibus armis
Pacem: Latronum ciuica bella manus.
Sceptriger unus erit, penes hunc & summa potestas
Legitima, sacrum est, sceptra tenere manu.
Cum mea fata uolent, uobis bona tanta relinquo,
Quanta lucratus eram numine dante DEI.
Dissidij à uobis procul hinc seiungite noxam,
Pestis edax rerum est, exitiale malum.
Nam modicas uires fœlix concordia seruat,
Inuictos fratres mutua cura facit.
D 2v Infœlix ualidas uires discordia soluit,
Herculeum robur frangere & ipsa potest.
Hac duce, Romanæ collapsa potentia gentis,
Floruit at concors, & caput orbis erat.
Dixerat: una fuit fratrum uox, Rex Pater esto,
Huic uoci facies dignaq́3 parq́3 fuit.
O stirps magnanimæ Gothorum maxima gentis,
Quorum nunc sedes, primaq́3 Regna tenes.
Dum memor es patrū (quem nō meminisse iuuabit?)
Non nisi quod pulchrum est ipsa patrare potes.
Gens ea per totum uictrix circumtulit orbem
Arma, suis manibus quot loca uasta dedit?
Plurima Regna sibi populis posuitq́3 subactis,
Iusq́3 uidere fuit solis utrumq́3 latus.
Creditur at quamuis complesse climata cuncta,
Non minus ipsa tamen Gens sua prima tenet.
Illa Deus uestris manibus primordia gentis,
O charæ patriæ lumina clara, dedit.
Sit pietas curæ, maneat concordia, numen
Dirigat in medio sic data uela freto.
Expedit esse pios, & ut expedit, esse uelimus,
Vltima fata uiris sunt leuiora pijs.
Magna equidem uirtus pro libertate, labores,
Qua tellus fruitur, sustinuisse graues.
Gloria sed maior, concussaq́3 iura paterna,
Ciuibus, & Patriam, restituisse suis.
Vera autem, ueræ pietatis maxima laus est,
Cum populo Regem dogmata nosse Dei.

Digitized by Google

Quam dulce est, patrio sub tegmine libera uita,
Tam miserum est, tristi subdere colla iugo.
Quam pulchrum est, patrijs sancitis legibus uti,
Tam triste est, iustis uis inimica uiris.
Vna salus miseris, Christum cognoscere Iesum, 505 *Diij*r
Pernicies summa est, credere, nolle Deo.
Hæc coëunt fœlix tibi nunc ô Gothica tellus,
Rara solent isthæc trina coire simul.
Munera grata Dei tu agnoscito & agnita serua,
Seruariq3 eadem numine crede Dei. 510
Pace opus est, pacis pro Rege orate ministro,
ἄργανον est pacis Rex pius ipse suæ.
Χρίστ' εἰκὸν πατέρος, σώτερ, λόγε, ὀλβιόδωρε,
Vnica tu miseris spes animosa reis.
Da populus fugiat Sathanæ consortia tetra, 515
Da crescat uera cum pietate fides.
Imperium patriæ fœlix pie Christe precamur,
Da, Rex iustitia sceptra paterna gerat.
Καρτὶστη ἀρετῶν, ὄυθ' ἔσπερος ὄυτε ἑῶος,
ὄυτω θαυμαστὸς, ἐστι δικαιοσύνη.

Τέλος.

Digitized by Google

Diij°

Προσευχὴ περὶ τῆς ἐκκλησίας, ἀπὸ τοῦ Λαυρεντίου Γωθου.

Πλᾶσμα σέθεν θνητοὺς γηραιὸν χριστ᾽ ἐλέησον,
σοῦ γὰρ ἄνευ, δοῦναι μηδενὸς ἐστι βίον.
Νῶε κυβωτὸς ἔχει σε κυβερνήτην καὶ ἄνακτα
μοῦνον, ἀλύξῃ ὅπως κύματα πίκρα μόρου.
ἐν πατρίδος γαίῃ ὀρθῶς ἐκκλησία αὐξοῖ,
δὸς ξένιον λάῳ ποιμένα πάντε σέο.
ἑσπέρα ἦλθε, βροτῶν μετὰ ἡμῶν χριστὲ σὺ μεῖνον,
μήποτε σεῖο φάος βούλου ἀπολλύμενον.
ἀνδροφόνου θυμὸς δεινόν ἑ ἐχθροῖο κακιστὸς,
ἐν κόσμοιο τέλῳ, πλειάτε πάντα φόνου,
ἀλλὰ χρόνῳ, μῶλον πολυδάκρῃ πᾶυε μόναρχε,
θροῖνον ἅπαντα, μόλων βέλτερε λῦσον ἄναξ.

AMEN.

Digitized by Google

SVENSK LITTERATURHISTORISK BIBLIOGRAFI

40.

1921.

Upprättad av Nils Afzelius.

1. Bibliografier.

Broberg, S. Grén. Bibliografi över de under 1920 från trycket utgivna, huvudsakligen svenska skrifter och uppsatser, som röra modersmålsundervisningen (Årsskrift f. Modersmålslärarnas fören., 1920—21, s. 9—22).

—— [Nordisk filologisk] Bibliografi för 1919 (Arkiv f. nord. filol., Bd 37, s. 350—384).

Castrén, G. Finländsk litteraturhistorisk litteratur 1918—1921 (Edda, Bd 16, s. 146—158).

Gobom, N. Svensk litteraturhistorisk bibliografi. 39 (1920). 27 s.
Bil. till Samlaren. N. F. Årg. 2.

Hildebrand, S. Genealogisk bibliografi 1919 (Personhist. tidskr., Årg. 22, s. 166—169).

Lewin, Visen. Bibliografi över N. E. Hammarstedts etnologiska och naturvetenskapliga författarskap (Etnologiska studier tillägnade N. E. Hammarstedt, s. 237—245).

Litteraturförteckning, Nordisk. Resonerande katalog över litteratur för studiet av danska, norska och svenska förhållanden samt över dansk, norsk och svensk skönlitteratur av T. Døssing, T. Aalheim, F. Hjelmqvist, G. Linder. Kra. 8:o. (3), 146 s.
»Nordens» handb., 1.

Lundberg, O. Nyare uppländsk hembygdslitteratur (Ups. nya tidn. 24 dec.).

Mellander, K. Västgötalitteratur (Biblioteksbladet, Årg. 6, s. 201—218).

Rothman, S. Ur 1919 års [kulturhistoriska] litteratur (Rig., Årg. 4, s. 89—94).

Samzelius, J. L:son. Nordisk bibliografisk litteratur under år 1919 förtecknad af J. L:son Samzelius med biträde af S. Dahl, H. Hermannsson, H. E. Pipping, W. P. Sommerfeldt (Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen, Årg. 8, s. 245—257).

Digitized by Google

Setterwall, K. [Svensk historisk] Bibliografi. 41 (1920). S. 619—663. Bil. till Hist. tidskr., Årg. 41.

Stjernberg, C. W. Domkapitelsavhandlingar efter 1890. Jämte tillägg och rättelser till Aks. Josephson, Avhandlingar och program (1855—1890). Bibliografi (Upps. universitetsbiblioteks minnesskrift, s. 608—622).

Årskatalog för svenska bokhandeln. Utg. af Svenska bokförläggareföreningen genom C. Efvergren. Årg. 49 (1920). Sthm. 8:o. 203 s. 3,50 kr.

2. Lärdomshistoria. Universitets- och skolhistoria.

Bergman, J. Våra föregångare. Bilder från det svenska Dorpat under storhetstiden (Dagens nyh. 20 nov.).

Boëthius, S. J. Johannes Rudbeckius (Sv. tidskr., Årg. 11, s. 149—166).

Bucht, G. Härnösand såsom norrländskt bildningscentrum under gångna tider (Från ådalar och fjäll. Härnösands stifts julbok 1921, s. 98—127).

Hall, B. R. Om Sveriges första läroverksstadga. Studier rörande reformationstidens skola och skolfrågor. [Tr.] Greifswald. 8:o. VIII, 148 s. 3 kr. Årsböcker i sv. undervisn.-hist., 1921, vol. 1.

Hasselberg, C. J. E. Alkemister och grubblare i Jämtland på 1600-talet (Jämten, Årg. 15, s. 9—41).

—— En jämtländsk mystiker och hans läroåskådning. Några meddelanden om Anders Pedersson Kempe och hans tyske lärofader P. Felgenhauer (Från ådalar och fjäll. Härnösands stifts julbok 1921, s. 21—36).

Högbom, A. G. Nivåförändringarna i Norden. Ett kapitel ur den svenska naturforskningens historia. Gbg. 1920—1921. 8:o. 160, (3) s., 1 schema. 8 kr.
Gbg:s k. vet.- o. vitterhetssamhälles handl., följd 4, 21: 3.

Keussler, F. von. Zur Geschichte der schwedischen Universität in Dorpat (Dorpat, Sitz.-ber. d. gel. estn. Ges., 1912—1920 (1921), S. 182—185).

Liedgren, E. Sveriges lärdaste komminister. Några drag ur Johan Wilhelm Beckmans levnad (Vår lösen, Årg. 12, s. 117—120).

Lindroth, H. Den nordiska språkforskningen i Sverige under det senaste decenniet. En återblick (Ord o. bild, Årg. 30, s. 101—112).

Nelson, A. Aus J. H. Lidéns Tagebuch über seinen Aufenthalt in Göttingen in den Jahren 1768—1769 (Aufsætze F. Milkau gewidmet, s. 255—263).

Sveriges allmänna läroverksstadgar 1561—1905. Under flera medverkan utg. av B. R. Hall. 1—3. 1561, 1611 och 1649 års skolordningar i avtryck och, de båda senare, i översättning. [Tr.] Jena. 8:o. 111 +111 s. 3,25 kr.
Årsböcker i sv. undervisn.-hist., 1921, vol. 4.

Digitized by Google

Lund.

Fremling, M. Föreläsningar i pedagogik och didaktik [utg. av N. G. W. Lagerstedt] Lund. 8:o. 73 s. 1,40 kr.

Pedagog. skrifter utg. av Sv. allm. folkskollärarefören:s litt.-sällsk., 94.

Från studentlivet i Lund för 50, 60 år sen (Sydsv. dagbl. 31 dec.). Undert.: Gammal Lundastudent.

Quennerstedt, A. Mina första Lundaminnen. Lund. 4:o. (2), 30 s. 5 kr.

Skrifter utg. av fören. Det gamla Lund, 3.

Under Lundagårds kronor. Minnen upptecknade av gamla studenter. Ny samling. Lund. 8:o. (7), 620 s. 38,50 kr.

Inneh.: G. Billing, Några minnen och intryck. — G. Cederschiöld, Studiet av nordiska språk i Lund vid början av 1870-talet. — O. Ingstad, Några Lunda-original och tidsbilder från 1860-talet. — E. Schiött, Silhuetter. — C. M. Fürst, Victor Odenius och Hans Bendz. — A. Quennerstedt, En studentafton på 1860-talet. — F. Vetterlund, Ur det gångna. — F. Wulff, Axel och Gustaf Nyblæus. — P. Sjöbäck, Något om Lunds Weckoblad och dess siste redaktör. — L. Larsson, Från Kuggis och Lundagård. — S. Ribbing, Pehr Erik Gellerstedt. — N. E. Lovén, Musikminnen från hemmet, skolan och universitetet. — E. Wrangel, Herberget. — A. Herrlin, Det omedvetnas filosof och lundensiskt tankelif. — H. Borelius, Kvinnligt studentlif i Lund. — H. E. Hallberg, Några minnesanteckningar om Lundateologer från 70- och 80-talen. — K. Wintzell, Om Henrik Möller och om det Ljunggrenska hemmet. — A. Kock, En lundensisk språkman från äldre tid [J. E. Rietz]. — N. Flensburg, Hans Henric Hallbäck. — J. Lindau, Skånska nationen. — E. Essen-Möller, Seved Ribbing och Jacques Borelius. — C. M. Collin, S:t Knuts gille i Lund 1869—1920. — C. af Petersens, Ur mina biblioteksminnen. — E. Tegnér, Bland Lunds minnesvårdar.

Anm. av A. Ö[sterling] (Sv. Dagbl. 16 okt.).

Uppsala.

Annerstedt, C. Förteckning å Upsala universitetsbiblioteks ledare jämte korta upplysningar rörande deras verksamhet. Upps. 8:o. 42 s.

Upps. univ. årsskr. Program, 4. Även i Upps. universitetsbiblioteks minnesskrift, s. 1—39.

Hackzell, A. Turkiska musiken i Upsala. Ur studentlivet på 1820- och 1830-talen (Ups. nya tidn., julnr.).

Karell, A. G. En gammal upsalaborgares minnen från 1860-talet (Ups. nya tidn., julnr).

Matrikel, Uppsala universitets. 8. 1720—1730. På uppdrag af universitetets rektor utg. af A. B. Carlsson. Upps. 8:o. (2) s., s. 139—216).

Upps. univ. årsskr. Program, 1.

Digitized by Google

Reuterskiöld, E. Inspectores i Göteborgs nation 1670—1919. Tal vid högtidslandskapet jubileumsdagen den 30 okt. 1920 (Gbg:s nations skriftserie, 1, s. 13—18).

Uppsala universitetsbiblioteks minnesskrift 1621—1921. Med bidrag av bibliotekets forna och nuvarande tjänstemän. Upps. 4:o (9), 622 s., 1 pl., 5 s. faks. Pris 30 kr.

Inneh. bl. a.: C. Annerstedt, Förteckning å Upsala universitetsbiblioteks ledare jämte korta upplysningar rörande deras verksamhet. — I. Collijn, Paul Grijs, Uppsalas förste boktryckare 1510—1519. — A. Nelson, Peder Swarts Gensvar 1558. Ett bidrag till kännedomen om 1500-talets svenska politiska litteratur. — O. Walde, En svensk boksamlare från Vasatiden. Hogenskild Bielke och hans bibliotek. — E. Lewenhaupt, Rosenhaneska handskriftssamlingen i Uppsala universitetsbibliotek. — H. J. Heyman, Stiernhielms skrifter om mått och vikt. — A. Grape, Riksråd—språkforskare. Med anledning av ett par nyfunna brottstycken av Bengt Skyttes etymologiska verk. — A. Andersson, Några rangfrågor vid Uppsala universitet vid tiden för Erik Benzelius d. y:s utnämning till bibliotekarie. — J. M. Hulth, Uppsala universitetsbiblioteks förvärv av Linneanska originalmanuskript. — S. Ågren, Om Nordinska handskriftssamlingen i Uppsala universitetsbibliotek. Några anteckningar.

Uppsala universitetsbibliotek. 300-årsjubiléet.

Artiklar av S. E. Bring (Ord o. bild, Årg. 30, s. 513—527; Stockh.-tidn. 3 juli), E. Colliander (Ups. nya tidn. 6 juli), F. H[jelmqvist] (Biblioteksbladet, Årg. 6, s. 197—200), J. M. Hulth (Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen, Årg. 8, s. 225—230), J. L:son Samzelius (Tidn. Upsala 6 juli), A. H. Uggla (Aftonbl. 7 juli), O. Walde (Sv. Dagbl. 6 juli).

[Örtenblad, O.]. [1.] Uppsalaminnen från 70- och 80-talen. [2.] Bland juvenaler i 70-talets Uppsala. Några strödda Uppsalaminnen. [3.] Kung Gustav som Uppsalastudent. Bland sångarbröder och studentpolitiker i 80-talets Uppsala (Stockh.-tidn. 13 och 27 nov., 11 dec.). Undert.: Otiosus.

Finland.

Carpelan, T. & Tudeer, L. O. T. Helsingfors universitet. Lärare och tjänstemän från år 1828. Del 1. Hfors. 8:o. 160 s. 75 fmk.

Hammarström, A. Från auditorierna och studenthuset [Helsingfors] (Finsk tidskr., T. 90, s. 348—357, 91, s. 111—132).

Hultin, A. Svensk prosavältalighets förstlingar vid Åbo akademi (Hist. tidskr. f. Finl., Årg. 6, s. 72—86).

Nordmann, P. En kväll i Svenska litteratursällskapet. Ett litet kapitel i vitter kulturhistoria (Hist. tidskr. f. Finl., Årg. 6, s. 166—168).

[Pipping, H. E.]. Studenternas roll i den svenska nationalitetsrörelsens uppkomst (Studentbladet, Årg. 9, s. 125—126). Undert.: H. E. P.

[Rosenqvist, V. T.]. Axel Lille såsom Nyländska avdelningens kurator (Studentbladet, Årg. 9, s. 135—136). Undert.: V. T. R.

Digitized by Google

Ruuth, J. W. Muutamista humanistisen ajan ilmauksista ja eräästä sen oppineisuuden edustajasta Suomessa 1500-luvulla [Några upplysningar om humanismen och en representant för humanismen i 16:de århundradet (Henrik Hansson).]. 24 s. (Historiallinen arkisto, 29: 1.)

Studentminnen från gångna dagar. 1. Tigerstedt, R. När »Läderlappen» första gången uppfördes i Helsingfors. 2. Heikel, I. A. En gammal latinprofessor [F. J. Petersen]. 3. Schybergson, M. G. Adolf Erik Nordenskiöld i Helsingfors 1875 (Studentbladet, Årg. 9, s. 161—163, 175—176, 191).

Vårdträdet. Skrift utg. av Åbo akademis studentkår till förmån för dess byggnadsfond. Åbo. 8:o. (5), 134 s.

Inneh. bl. a.: E. Bahne, Nationshus och studenthus. — S. Dahlström, Illuminationer och transparanger i det forna Åbo. — G. Nikander, Äldre omdömen om naturen och folklynnet i Finland.

3. Svensk litteraturhistoria.

A. Allmänt.

Edda. Nordisk tidskrift for litteraturforskning. Red. G. Gran; red.-sekr. F. Bull. Bd 15—16. Kra. 4:o. (4), 320, (4), 324 s. 20 kr.

Förhandlingar och uppsatser. 34 (1920). Hfors. 8:o. (7), CIX, 254 s. 30 fmk.

Skrifter utg. av Sv. litt.-sällsk. i Finland, 157.

Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen. Under medverkan af O. Kolsrud, V. Madsen, G. Schauman utg. af I. Collijn. Årg. 8 (1921). Upps. 4:o. VIII, 257 s., 2 pl. 15 kr.

Samlaren. Tidskrift för svensk litteraturhistorisk forskning. Ny följd. Årg. 2 (1921). Upps. 4:o. (4), 220, 27, (8) s. 7,50 kr.

Skrifter utg. av Sv. litt.-sällsk., 1.

—— N. F. Årg. 1 (1920).

Anm. av Kj. [R. G.] S[trömber]g (Stockh.-tidn. 27 juni).

Samlingar utg. av Svenska fornskriftsällskapet. H. 157—158. Sthm. 8:o. Medl.-avg. 10 kr. för år.

157. Flores och Blanzeflor. Kritisk uppl. utg. av E. Olson. — 158. Erikskrönikan enligt Cod. Holm. D. 2 jämte avvikande läsarter ur andra handskrifter utg. av R. Pipping.

Skrifter, utg. av Svenska litteratursällskapet. 1. N. F. 2. Upps. 4:o. Medl.-avg. 10 kr. för år.

1. N. F. 2. Samlaren. Ny följd. Årg. 2.

Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland. 155—159. Hfors. 8:o. Medl.-avg. 100 fmk för år.

155. Karsten, T. E. Svensk bygd i Österbotten. Nu och fordom. En namnundersökning. — 156. Studier i nordisk filologi. Utg. genom H.

Digitized by Google

Pipping, 12. — 157. Förhandlingar och uppsatser, 34 (1920). — 158. Estlander, C. G. Skrifter. 2. Uppsatser i litteratur och konst samt allmänna ämnen. 3. Åren 1893—1910. — 159. Bonsdorff, C. von. Statsmän och dignitärer.

Svenska akademiens handlingar ifrån år 1886. D. 32 (1920). Sthm. 8:o. (4), 183, IV, (2), 137 s., 1 pl. 10 kr.

Svenska författare. Utg. av Svenska vitterhetssamfundet. 6: 7. Sthm. 8:o. Medl.-avg. 15 kr. för år.

6. Samlade skrifter av Anna Maria Lenngren. H. 7.

Andersen, V. Nordisk Læsning (Hovedtræk af nordisk Digtning i Nytiden. Udg. af E. Skovrup. D. 2, s. 697—712).

Appelberg, B. Svensk litteraturhistoria. Hfors. 8:o. 158 s. 20 fmk.

Berg, R. G:son. Svensk jul i svensk skaldekonst. Från »Huru jul och fasta the trätte» till Snoilskys »Jultankar i Rom» och Karlfeldts »Svart jul» (Stockh.-tidn. 23 dec.).

Bergstedt, H. Den klassiska gudavärlden i svensk diktning. Sthm. 8:o. 66, (6) s. 1 kr.

Studentfören. Verdandis småskr., 252.

Block, H. En gammal psalm i sin första svenska dräkt (Julhälsningar till församlingarna från präster i Gbg:s stift, Årg. 11, s. 22—25).

Sv. Psalmb., nr 221.

Boëthius, B. Svensk natur i 1600-talets lärda poesi (Sv. Dagbl. 31 dec.).

Bring, S. E. När Posttidningen var illustrerad (Stockh.-tidn. 10 apr.).

Bruhn, K. Det norrfångna landets skildrare (Arkiv f. sv. Österbotten, Bd 1, s. 132—165, 2 kart.).

Böök, F. Essayer och kritiker 1919—1920. Sthm. 8:o. 222 s. 6,75 kr.

Inneh. bl. a.: »Tegnérs Epilog 1820», förut tr. i Stockh. dagbl. Anm. av [N.] E[rdma]nn (Nya dagl. alleh. 16 och 22 aug.).

—— Sveriges moderna litteratur. Sthm. 4:o. (7), 398 s., 20 pl. 20 kr.

Anm. av B. B[æckströ]m (Gbg:s handelstidn. 13 sept.), F. F[ogelqvis]t (Dagens nyh. 12 och 16 aug.), E[ri]k H[edé]n (Social-demokr. 7 juni), O. Holmberg (Nya dagl. alleh. 31 maj), M. Lamm (Sv. dagbl. 22 juni), E. Liedgren (Vår lösen, Årg. 12, s. 205—207), K. R. G. Strömberg (Stockh.-tidn. 22 maj), V. Svanberg (Forum, Årg. 8, s. 627—632), F. Vetterlund (Aftonbl. 19 juni).

Cederblad, S. Diktarens originalitet och litteraturhistoriska metoder (Sv. dagbl. 29 okt.).

Cederschiöld, G. Om arbetssånger. Sthm. 8:o. 46 s. 1 kr.

Studentfören. Verdandis småskr., 244.

Ek, S. Krigsvisor och segervisor knutna till Brunkebergs slag (Gbg:s handelstidn. 15 okt.).

—— Norsk kämpavisa i östnordisk tradition. Ett försök till tudelning av det nordiska folkvisematerialet. Gbg. 8:o. IV, 112 s.

I Gbg:s högsk. årsskr., Bd 27.

Digitized by Google

Fehr, I. Minnesalbum i Strängnäs bibliotek. Redogörelse (Bidrag till Södermanlands äldre kulturhist. utg. av Södermanlands fornminnesfören. genom I. Fehr, 17, s. 1—55).

Axel Oxenstiernas, L. C. Tingstadii, Olof Esplings album.

Fielden, F. J. Court masquerades in Sweden in the seventeenth century. 1—2 (Mod. lang. review, vol. 16, p. 47—58, 150—165).

[Floderus, E.]. Ett poesialbum [Mathilda Floderus'] (Gymnasisten. Organ f. Västerås' fosterl. gymnasistförb., Årg. 41, s. 3—5). Undert.: E. F.

Inneh. dikter av P. D. A. Atterbom, J. Börjesson, F. Franzén, E. G. Geijer, E. Tegnér, J. O. Wallin, m. fl.

Fogelqvist, T. Allvarsmän och narrar. Klipp ur lägget. Sthm. 8:o. 240, (1) s. 8,50 kr.

Inneh. bl. a.: En vetenskapens martyr [J. Messenius], »Nordens Montaigne» [J. P:son Oxenstierna], Fången i Simbirsk [G. H. Borneman], En patricier från Carl Johans-tiden [A. Leijonhufvud], Tjänstekvinnans son i brevform. — Samtl. förut tr. i Dagens nyh.

[Fredriksson, G.]. Fem decennier svenska stormän i Gustaf Fredrikssons minnesbok (Sv. dagbl. 20 nov.).

Inneh. dikter m. m., bl. a. av C. Snoilsky, V. Rydberg, Z. Topelius, O. Levertin, V. von Heidenstam, Selma Lagerlöf.

Gräf, H. G. Sverige i Goethes liv och skrifter. En studie. (Med 6 avbildningar.). [Övers. av Therèse Gyldén]. Sthm. 8:o. (6), 117 s., 6 pl. 6,25 kr.

Anm. av Ellen Key (Idun, Årg. 34, s. 1230—1231).

Hasselblatt, E. Nationalitet och dikt. Språkfrågan i finlandssvensk poesi (Förhandl. o. uppsatser, 34 (1920), s. 199—254).

Heber, Lily. Det nye som gror. Kra. 8:o. 316 s. 10 kr.

Bl. a. om P. Lagerkvist, L. Nordström.

Heusler, A. Das nordische Altertum in seiner Beziehung zum westgermanischen (Archiv f. d. Stud. d. neuer. Spr. u. Lit., Jahrg. 142, S. 161—172).

Historia, Svenska litteraturens. Av F. Böök, G. Castrén, R. Steffen, O. Sylwan. Under red. av O. Sylwan. Sthm. 4:o.

D. 3. Sveriges moderna litteratur av F. Böök samt tillägg och register till del 1—3. (7), 424 s., 19 pl. 20 kr.

Hovedtræk af nordisk Digtning i Nytiden. Udg. af E. Skovrup. D. 2. Island, Norge, Sverige, Finland. Khvn. 8:o. (4) s., s. 345—712, (4) s. 14,50 kr.

Innan vi började. Festskrift utg. av Sveriges författareförening 1921. Sthm. 8:o. 192 s. 12 kr.

Inneh. bl. a. bidrag av V. von Heidenstam, M. Kock, Selma Lagerlöf. Anm. av O. Holmberg (Nya dagl. alleh. 16 maj).

Johnson, A. Swedish contributions to American national life 1638—1921. New York. 8:o. 64 s.

Digitized by Google

Jürgens, A. Skandinavien und Deutschland in Vergangenheit und Gegenwart. Lübeck. 8:o. 97 S.
Pfingstblätter d. hans. Gesch.-ver., Bl. 12.

Kalff, G. Algemeene en vergelijkende literatuurgeschiedenis. 5. De trekvogel in de letterkunde (Vragen des tijds, 1921, även sep.).
Bl. a. om E. Tegnér, E. J. Stagnelius, J. L. Runeberg, P. Hallström.

Lamm, M. Upplysningstidens romantik. Den mystiskt sentimentala strömningen i svensk litteratur. D. 2. 1920.
Anm. av N. Erdmann (Nord. tidskr., 1921, s. 34—38), E. Kihlman (Nya Argus, Årg. 14, s. 66—68, 81—83).

Leach, H. G. Angevin Britain and Scandinavia. Cambridge. 8:o. IX, (4), 432, (2) s. 3,50 dollars.
Harvard studies in compar. lit., 6.

Lengertz, W. Skåneskildrare och andra. Hälsingborg. 8:o. 231 s. 5 kr.

Liestøl, K. Vestnordisk og austnordisk folkevisedikting (Edda, Bd 16, s. 40—55).

Malin, A. Ett fragment från medeltiden ur en hittills okänd textvariant av den fornsvenska Flores och Blanzeflor. (Stud. i nord. filol., Bd 12: 2, s. 1—5, 1 plbl.).

Marcus, C. D. Guldåldersdrömmar i nysvensk poesi (Nord. tidskr., 1921, s. 157—168).
Om V. von Heidenstams Hans Alienus, G. Frödings Atlantis, O. Levertins Ithaca.

Michael, F. Nordische Erzähler in Deutschland (D. deutsche Buch, Jahrg. 1, H. 4).

Mjöberg, J. & Wahlgren, A. Kort svensk litteraturhistoria för ungdomsskolor. Lund. 8:o. 63, (1) s. 1,25 kr.

Möllerstedt, Ester. Svensk Digtning i nyere Tid (Hovedtræk af nordisk Digtning i Nytiden. Udg. af E. Skovrup. D. 2, s. 581—598).

Mörne, A. Finländskt pressjubileum 17 $^{15}/_{1}$ 71 — 19 $^{15}/_{1}$ 21 (Dagens press, 15 och 18 jan.).

Neckel, G. Deutschland und Skandinavien (D. deutsche Buch, Jahrg. 1, H. 4).

Nikander, G. Äldre omdömen om naturen och folklynnet i Finland (Vårdträdet. Skrift utg. av Åbo akademis studentkår, s. 72—86).

Nordenskjöld, O. [Jakob Berggrens stambok. 1—2] (Sv. dagbl. 2 och 23 okt.).
Inneh. dikter m. m., bl. a. av B. von Beskow, C. F. Dahlgren, J. Börjesson, F. M. Franzén, E. Tegnér.

Nordfelt, A. Det historiska beviset för Eufemiavisornas ålder (Stud. i mod. språkvet., Årg. 8, s. 71—82).

—— Erikskrönikans ålder och tillkomst. Några synpunter (Samlaren. N. F. Årg. 2, s. 1—41).

Noreen, E. Urnordisk poesi (Nord. tidskr., 1921, s. 364—377).

Digitized by Google

Olsen, M. Til Rök-indskriften (Arkiv f. nord. filol., Bd 37, s. 201—232).

Olson, E. Runor och magi. Från den nyaste runforskningen (Sydsv. dagbl. 6 febr.).

—— Textkritiska studier över den fornsvenska Flores och Blanzeflor (Arkiv f. nord. filol., Bd 37, s. 169—175).

Pipping, H. Rökstensinskriften ännu en gång. Hfors. 4:o. 19 s.
Acta soc. scient. Fenn., T. 49, nr 3.

Pipping, H. E. Finlands ställning till skandinavismen (Förhandl. o. uppsatser, 34 (1920), s. 131—198).

Randel, A. Ett blad ur frihetstidens bokhandelshistoria. 1. När Stockholm fick en fransk-latinsk boklåda. 2. Vad Fredrik I:s stockholmare läste (Aftonbl. 17 och 20 nov.).

Reuterdahl, H. Ärkebiskop Henrik Reuterdahls memoarer. 1920.
Anm. av G. Aulén (Ord o. bild, Årg. 30, s. 221—230), P. U. Bolinder (Dagens tidn. 4 mars, 13 maj), F. Böök (Sv. dagbl. 13 jan.), R. Holm (Kristend. o. vår tid, Årg. 16, s. 140—157), O. Lewan (ibid. s. 51—53), J. Mortensen (Forum, Årg. 8, s. 621—626).

Schück, H. Ur Axel Reuterholms dagbok. Några kulturbilder från frihetstiden. Sthm. 8:o. (4), 173, (2) s., 1 portr. 6 kr.

—— Ytterligare om tungomålsgillet (Samlaren. N. F. Årg. 2, s. 152).

Steffen, R. Översikt av svenska litteraturen. D. 5. Tiden 1900—1920. Med register över författarna. Sthm. 8:o. VII, 406 s. 9,75 kr.
Anm. av T. Fogelqvist (Dagens nyh. 16 okt.), O. Holmberg (Nya dagl. alleh. 5 nov.), G. Montelin (Ord o. bild, Årg. 30, s. 667—669), O. Rabenius (Stockh. dagbl. 14 okt.), Kj. [R. G.] S[trömber]g Stockh.-tidn. 16 okt.), F. V[etterlund] (Aftonbl. 21 okt.), O. Wieselgren (Sv. tidskr., Årg. 11, s. 506—509), A. Österling (Sv. dagbl. 22 okt.). — Med anledning av förf:ns term »proletärdiktarna» en diskussion med inlägg av: I. Oljelund (Soc.-demokr. 29 okt., 18 nov.), H. Blomberg (ibid. 31 okt., 22 nov.), E. Hedén (ibid. 3 nov., 2 dec.), Kj. [R. G.] S[trömber]g (Stockh.-tidn. 3 nov.), G. Hedenvind-Eriksson (Soc.-demokr. 10 nov.), R. Jändel (ibid. 12 nov.), M. Koch (ibid. 17 nov.).

Söderberg, E. N. Den nya psalmboken. Några erinringar och synpunkter. Sthm. 8:o. 37 s. 0,90 kr.

Söderhjelm, H. Finlands Digtning i Nytiden (Hovedtræk af nordisk Digtning i Nytiden. Udg. af E. Skovrup. D. 2, s. 667—696).

Undset, Sigrid. Nogen tanker om de nordiske folkeviser fra middelalderen (Edda, Bd 16, s. 1—39).

Ur svenska akademiens arkiv. Svenska akademiens vittra pristäflingar 1790—1795. [Utg. av C. Santesson] (Sv. akad:s handl. ifrån år 1886, D. 32 (1920). IV, (2), s. 1—137).

Vetterlund, F. Romantik. Valda essayer. 1920.
Anm. av N. Afzelius (Sydsv. dagbl. 12 maj), O. Holmberg (Nya dagl. alleh. 27 febr.) — genmäle av förf. (ibid. 2 mars) —, Agnes Langenskjöld (Finsk tidskr., T. 91, s. 349—358), A[rvid] M[örn]e (Dagens press, 30 mars), A. Nilsson (Gbg:s handelstidn. 25 juli).

Digitized by Google

Wolters, F. & Petersen, C. Die Heldensagen der germanischen Frühzeit. Breslau. 8:o. (8), 315 s. 60 Rmk.

Wright, H. George Borrow's translations from the Scandinavian languages (Edda, Bd 16, s. 137—145).

Öller, R. Litteraturhistoriska förpliktelser (Nya Argus, Årg. 14, s. 7—9).

Österling, A. Dagens gärning. Essayer och kritiker 1916—1921. Sthm. 8:o. 250, (1) s. 8,50 kr.

Inneh. bl. a.: Till Ellen Keys sjuttioårsdag (1919). — Vilhelm Ekelund som aforistiker (1919). — Tal vid Frödingsfesten i Uppsala (1921).

B. Särskilda författare.

ADLERBETH, G. G.

Brieskorn, R. Adlerbeths översättningar av Aeneidens fjärde bok. Vänersborg. 8:o. 49 s.

Bih. till Högre allm. läroverkets i Vänersborg redog., läsåret 1920—1921.

AGARDH, C. A.

Lagerstedt, N. G. W. Carl Adolf Agardh. Några minnen och anteckningar (Verdandi, Årg. 39, s. 14—21).

ALMQUIST, C. J. L.

Samlade skrifter. Första fullständiga upplagan, med inledning, varianter och anmärkningar. Under red. av F. Böök utg. av O. Holmberg, J. Mjöberg, E. Olson och A. Werin. Sthm. 8:o. Bd 1—13. [Törnrosens bok. Duodesuppl.] i 5 vol. à 7,50 kr. — Bd 1—3. Utg. av O. Holmberg. Jaktslottet. Hermitaget. Vargens dotter. Hinden. XLVIII, 530, (1) s. — 4. Utg. av O. Holmberg. Drottningens juvelsmycke. XV, 391 s. — 5—7. Utg. av O. Holmberg. Ramido Marinesco. Baron Julius K.* Dialog om sättet att sluta stycken. Signora Luna. Colombine. XVIII, 468, (1) s. — 8—10. Utg. av A. Werin. Återkomsten, Araminta May. Urnan. Kapellet. Palatset. Godolphin. Svenska fattigdomens betydelse. Skaldens natt. XLIV, 364, (1) s. — 11—13. Utg. av A. Werin. Skällnora kvarn. Friherrinnan. Herr Hugos akademi. Vad är penningen? Poesi och politik. Om folknöjen. Storhetens tillbedjan. Målaren. Prästens ställning i tidevarvet. XXVII, 354, (1) s.

Carli, N. Love Almquist och nykterhetsrörelsen (Polstjärnan, Årg. 26, s. 140, 142).

Ling-Lander, Y. Almquist som folklivsskildrare (Edda, Bd 16, s. 246—269).

Marström, S. Strödda anteckningar om C. J. L. Almquist enkannerligen såsom tondiktare (Sv. tidskr. f. musikforskn., Årg. 3, s. 63—82).

Olsson, H. Almquists Ormus och Ariman. Till hans estetisk-humana etik (Samlaren. N. F. Årg. 2, s. 156—193).

Söderberg, V. J. A. Hazelius och Almquists bondelivsplaner (Samlaren. N. F. Årg. 2, s. 198—209).

Digitized by Google

ANDERSSON, D.

Artiklar med anledning av Dan Anderssons död av W. Bernhard, K.-E. Forslund, R. Jändel, R. Lindström, A. Lundquist, M. Schmidt, K. A. Svensson (Frihet, 1920, nr 12).

Bolander, C. A. Dan Andersson in memoriam (Julfacklan, 1921, s. 7—10).

Fogelqvist, T. Ett silhuettklipp ur vår yngsta litteratur (Idun, Årg. 33 (1920), s. 6—8).

Hedén, E. Den bortgångne. Dan Anderssons samlade skrifter (Socialdemokr. 20 dec.).

Jändel, R. Dan Andersson (I förf:ns Vägledare, s. 27—39).

Pettersson, E. Ett diktaröde (Vår lösen, Årg. 12, s. 134—135).

Svensson, K. A. Dan Andersson och hans diktning (Frihet, 1920, nr 2).

ARWIDSSON, A. I.

Antell, K. Adolf Ivar Arwidsson och Alexander Armfelt. Ett bidrag till den förres biografi (Hist. tidskr. f. Finl., Årg. 6, s. 141—155).

ATTERBOM, P. D. A.

Berggren, C. L. En minnesbokdikt av Atterbom (Sv. dagbl. 22 aug.).

Santesson, C. Atterboms ungdomsdiktning. 1920.

Anm. av N. Afzelius (Gbg:s morgonpost 4 febr.), R. G:son Berg (Sv. dagbl. 7 aug.), S. Cederblad (Nord. tidskr., 1921, s. 146—156), E. Kihlman (Nya Argus, Årg. 14, s. 102—106), Agnes Langenskjöld (Finsk tidskr., T. 91, s. 413—425), A. Nilsson (Gbg:s handelstidn. 15 juni), F. Vetterlund (Aftonbl. 2 okt.), T. van Tieghem (Revue crit. d'hist. et de litt., Année 55, p. 295—296).

Vetterlund, F. En otryckt dikt av Atterbom (Idun, Årg. 34, s. 7).

—— När »Lycksalighetens ö» växte fram. 1—2 (Nord. tidskr., 1921. 1. s. 285—302. 2. s. 378—392).

—— Sägnen om »Lycksalighetens ö» bakom Atterboms sagospel (Ord o. bild, Årg. 30, s. 129—142).

—— Ännu en otryckt dikt av Atterbom (Idun, Årg. 34, s. 664 c).

BELLMAN, C. M.

Carl Michael Bellmans skrifter. Standardupplaga utg. av Bellmanssällskapet [gn Hedvig Boivie, R. Ekholm, G. M. Silfverstolpe, I. Simonsson, P. Vretblad]. 1. Fredmans epistlar. Sthm. 8:o. (17), 381, CCLXXVIII s., 1 portr., 1 karta. 18 kr.

Anm. av F. Böök (Sv. dagbl. 27 sept.). Rec. föranledde inlägg av E. Franzén (Figaro, Årg. 44, 8 okt.) och E. Taube (Nya dagl. alleh. 1 okt.).

E[rdma]nn, [N.]. Bellman och »Fredmans epistlar». 1—2 (Nya dagl. alleh. 20 och 28 juni, omtr. i Bokmalen, 1921, s. 94—101).

Jacobowsky, C. V. Bellman som bokägare (Samlaren, N. F. Årg. 2, s. 219—220).

Digitized by Google

Sjögren, A. Bellmanska släktsilhuetter (I förf:ns Ur anteckningsboken, 1. Konst- och kulturhistoriska anteckningar, s. 21—29+4 s. pl.).

Stenbäck, E. Två silhuettbilder av C. M. Bellman. En sammanställning. Sthm. 8:o 16 s.
Avtr. ur Sv. Dagbl. 13 febr. i 100 numr. ex.

[Stålhane, A.]. Minnestavlan på Bellmans dödshus (Stockh.-tidn. 9 okt.). Undert.: Gammal Bellmansbeundrare.

BERZELIUS, J. J.

Brev, utg. av K. svenska vetenskapsakademien genom H. G. Söderbaum. 8. [Omsl. 4: 1]. Brevväxling mellan Berzelius och Wilhelm Hisinger. (1804—1842). Upps. 8:o. 103 s., 1 pl. 8 kr.

BIRGITTA.

Den hellige Birgitta. Kilderne til hendes Historie og Udvalg af hendes Skrifter i Oversættelse ved Johanne Skovgaard. Khvn. 8:o. (4), 203 s. 5 kr.
Skrifter udg. af Selsk. til histor. Kildeskrifters Overs., 9: 16.

Cornell, H. [En Birgittarelief i domen i Magdeburg] (Sv. dagbl. 14 dec.).

BONDESON, A.

Peterson, P. N. Aug. Bondeson och Adolf Olsson i Vallda (Vår bygd, Årg. 6, s. 11—16).

BORNEMAN, G. H.

Fogelqvist, T. Fången i Simbirsk (Dagens nyh. 16 okt., omtr. i förf:ns Allvarsmän och narrar, s. 42—56).

BREMER, FREDRIKA.

Böök, F. Fredrika Bremer (Sv. dagbl. 28 nov.).

Johanson, Klara. Den lilla skriften i Fredrika Bremers Hertha (En detektivhistoria.) (Sv. dagbl. 23 juni).

Naber, Johanna, W. A. Frederika Bremer. (1801—1865). Naar hare brieven. Haarlem. 8:o. 243 p., 1 portr. 3,90 f.

[Roll, F. N.]. På resa med Fredrika Bremer (Hertha, Årg. 8, s. 43—48).
Övers. av Ferdinand Nicolai Rolls reseskildring, publ. i Ill. Nyhedsblad 1866.

Werin, A. Fredrika Bremer som berättare (Ord o. bild, Årg. 30, s. 277—283).

—— Fredrika Bremer som liberal filantrop (Ord o. bild, Årg. 30, s. 497—507).

BRINKMAN, C. G. von.

Fiebiger, O. Ein Brief Ludwig Tiecks an Carl Gustaf von Brinkman. Mitgeteilt (Euphorion, Erg.-h. 13, S. 61—74).

Digitized by Google

BROMAN, O. J.

Ol: Joh: Bromans Glysisvallur. Utg. af Gestrike-Helsinge nation i Upsala. Upps. 8:o. H. 14 (= D. 1: 5). S. 321—400.

BÖRJESSON, J.

Hippel, O. Ur skalden Johan Börjessons student- och uppsalatid (Gbg:s nations skriftserie, 1, s. 19—71).

CREUTZ, G. F.

Wennström, P. Adjektiven i Creutz' Atis och Camilla (Nysv. stud., Årg. 1, s. 184—196).

DAHLGREN, LOTTEN.

Mitt författarskap. Några randanteckningar (Åpplet, Årg. 1, nr 2, s. 1—5).

DAHLSTIERNA, G.

Noreen, E. Gunno Eurelius Dahlstierna. Om och ur hans diktning (Hembygden. Utg. av Dalslands hembygdsförbund, 1921, s. 3—11).
Anm. av C. J. Engström (Sv. dagbl. 2 aug.).

DALIN, O. von.

Schück, H. Till Dalins biografi (Samlaren. N. F. Årg. 2, s. 134—151).

EHRENSVÄRD, A.

Lagerberg, S. P. Något om Sveaborgs skapare såsom konstnär och vitterlekare (Personhist. tidskr., Årg. 22, s. 37—42, 3 pl.).

EKEBLAD, J.

Nordström, J. Ett bidrag till den svenska prosaberättelsens historia (Samlaren. N. F. Årg. 2, s. 215—219).

EKELUND, V.

Böök, F. Vilhelm Ekelund (Sv. dagbl. julnr.).

Feuk, M. Landskapet i Vilhelm Ekelunds lyrik (Edda, Bd 16, s. 203—227).

Jändel, R. Vilhelm Ekelund (I förf:ns Vägledare, s. 43—58).

FLYGARE-CARLÉN, EMILIE.

Holmström, Maria. Emilie Flygare-Carlén. Sthm. 8:o. 52 s. 1 kr.
Studentfören. Verdandis småskr., 255.

FRYXELL, S.

[Nordenskjöld, O.]. [1.] »Pehr[s]mässefärden». Också en mässhistoria. [2.] Ur »Pehrsmässefärden» (Gbg:s handelstidn. 9 och 23 juli). Undert.: Olavus.

FRÖDING, G.

Samlade skrifter. [Red. av R. G:son Berg]. Sthm. D. 7. Efterskörd. XIII, 261, (4) s. 5,50 kr. — 8. Reconvalescentia. XIX, 234, (2) s. 4,50 kr. — 9—10. Prosa. 1—2. (5), 295, (1); (4), 242, (1) s. à 4,50 kr.

Digitized by Google

Böök, F. Gustaf Fröding (Det nya Sverige, Årg. 15, s. 13—40. Omtr. i förf:ns Sveriges moderna litteratur).

Ekstrand, K. Gustaf Frödings moder. Ett ungdomsminne från gamla Lund (Idibus et kalendis, 1921, s. 51—52).

Gjerdman, O. Fåglalåt (Nysv. stud., Årg. 1, s. 115—133).

Hofsten, N. von. Fröding som darwinist (Sydsv. dagbl. 20 mars).

—— Fröding som iakttagare och vetenskaplig tänkare (Sv. dagbl. 14 april).

—— Ärftlighetsproblemet i Frödings diktning. Sthm. 8:o. 158, (1) s. 6,50 kr.

Anm. av G. Lindblad (Sv. dagbl. 22 sept.).

Holmberg, O. Fröding i Varberg. Ett apropå till tioårsminnet af diktarens död (Nya dagl. alleh. 6 febr.).

—— Frödings mystik. Några grundlinjer. Sthm. 8:o. (8), 126 s. 7,50 kr.

Anm. av A. Ahlberg (Gbg:s handelstidn. 23 juni), G. Lindblad (Sv. dagbl. 23 sept.), L. L[junglun]d (Nya dagl. alleh. 13 april).

Lindblad, G. Två ungdomsdikter av Fröding (Sv. dagbl. 3 april).

Möllerstedt, Ester. Gustaf Fröding (Hovedtræk af nordisk Digtning i Nytiden. Udg. af E. Skovrup. D. 2, s. 643—655).

Svanberg, N. Fröding och Heine (Nysv. stud., Årg. 1, s. 1—78).

Zernander, A. Gustaf Fröding (I förf:ns Alster från äldre och nyare tid. Minnen, anteckningar och samlingar, s. 116—118).

Österling, A. Tal vid Frödingfesten i Uppsala (Sv. dagbl. 16 mars. Även i förf:ns Dagens gärning).

Se avd. 3 A: Marcus.

GEIJER, E. G.

Böök, F. När Geijer blev professor. Första tablån. Andra och sista tablån (Sv. dagbl. 15 och 16 juli).

Dahlgren, Lotten. Kamrern. En karakteristik av E. G. Geijers broder. [C. F. Geijer] (Vår lösen, Årg. 12, s. 300—305).

Ett kapitel ur förf:ns sedan utkomna arb.: Nordenfeldtarna på Björneborg.

Landquist, J. Nyfunna skrifter av Erik Gustaf Geijer publicerade med inledning. Geijer i undervisningskommittén 1826—1828 (Vår tid. Årsb. utg. av Samf. de nio, Årg. 6, s. 10—68).

Westman, S. Geijers syn på sakramentet (Vår lösen, Årg. 12, s. 229—230).

GJÖRWELL, C. G.

En Stockholmskrönika ur C. G. Gjörwells brev. Med en inledning utg. av O. Sylwan 1920.

Anm. av R. Dahlberg (Finsk tidskr., T. 90, s. 265—271), O. Holmberg (Nya dagl. alleh. 16 jan.), O. Kuylenstierna (Dagens tidn. 29 mars).

Lundell, B. Gjörwell som bokförläggare och bokhandlare (Bokmalen, 1921, s. 19—35).

Digitized by Google

GRIPENBERG, B.

Nordenstreng, R. Bertel Gripenberg och hans skaldskap. Sthm. 8:o. 277 s., 4 pl., 2 s. faks. 6,75 kr.

Anm. av A. Nilsson (Gbg:s handelstidn. 10 sept.), O. Rabenius (Stockh. dagbl. 14 aug.), F. Vetterlund (Aftonbl. 29 aug.), A. Österling (Sv. dagbl. 25 aug.), H[a]g[a]r O[lsson] (Dagens press, 3 sept.), H[enning] S[öderhjel]m (Hufvudstadsbl. 28 aug.).

GUSTAV III.

Kuylenstierna, O. Gustaf III. Hans liv, person och gärning. Sthm. 8:o. 250 s. 8,50 kr.

—— Gustaf III och hans hjärtas dam samt några blad ur deras brevväxling (Idun, Årg. 34, s. 515—517, 590—591, 639, 648).

HAGBERG, C. A.

Österling, A. K. A. Hagberg och Institut historique (Sv. dagbl. 9 sept.).

—— Minnesteckning över Carl August Hagberg (Sv. akad:s handl. ifrån år 1886, D. 32 (1920), s. 23—183, 1 pl.).

Se avd. 3 B: Thomander.

HANSSON, O.

Samlade skrifter. Sthm. 8:o. D. 9. Vägen till livet och Kåserier i mystik. 277, (3) s. 7,50 kr. — 10. Tolkare och siare [= Valda essayer 1889—1901]. 564, (1) s. 15 kr. — 11. Det unga Skandinavien. 174, (2) s. 4,50 kr. — 12. Ur hävden och livet. Historiska essayer och studier. 631, (1) s., 1 portr. 14 kr. — 13. Djur och människo-humoresker och Aforismer och aperçuer. 206, (2) s. 4,50 kr.

HALLSTRÖM, P.

Carlgren, W. Hallströms Karl XI i historisk belysning (Sv. dagbl. 25 maj).

HEIDENSTAM, V. von.

Hedlund, K. Verner von Heidenstam (Från Gästrikebygder, Årg. 2, s. 56—65. Även på danska i Hovedtræk af nordisk Digtning i Nytiden. Utg. af E. Skovrup. D. 2, s. 613—623).

Holmberg, O. Brand och Heliga Birgittas pilgrimsfärd. En litterär parallell (Sv. dagbl. 8 jan.).

Lindblad, G. Från Heidenstams ungdom. I marginalen till »Vallfart och vandringsår». 1—2 (Sv. dagbl. 11 och 12 april).

Marcus, C. D. Hans Alienus (Edda, Bd 16, s. 107—136).

Se avd. 3 A: Innan vi började, Marcus; avd. 3 B: Strindberg; avd. 5: Selander.

HÖGBERG, O.

Nordström, L. Olof Högberg (Ord o. bild, Årg. 30, s. 319—330).

Digitized by Google

JÄNDEL, R.

Ericsson, J. O. Ragnar Jändels skaldskap. Några intryck (Bokstugan Årg. 5, s. 31—35).

KARLFELDT, E. A.

Hedlund, K. »Det förgångna». Några randanteckningar till en dikt av Karlfeldt (Från Gästrikebygder, Årg. 1 (1920), s. 11—18).

Hjelmqvist, T. En anmärkning till sista strofen av Dumboms leverne (Nysv. stud., Årg. 1, s. 134—135).

KNÖS, THECLA.

Horn, Vivi, f. Ankarcrona. De små Knösarna. Ett romantiskt Uppsalahem. Med illustrationer. Sthm. 8:o. IX, (3), 264 s., 2 portr. 11,50 kr.

Anm. av Lotten Dahlgren (Stockh. dagbl. 6 dec.), J. Landquist (Stockh.-tidn. 28 dec.).

KOCK, M.

Se avd. 3 A: Innan vi började..

LAGERKVIST, P.

Ahlberg, A. Pär Lagerkvists diktning (Idun, Årg. 34, s. 418—419).

[Lüchou, N.] Pär Lagerkvist. En belysning av hans konstnärliga ståndpunkt och strävanden (Dagens press, 8 okt.). Undert.: N. L—ou.

Mens, Y. Sveriges nyaste dramatiska diktare (Figaro, Årg. 44, 16 april).

Se avd. 3 A: Heber.

LAGERLÖF, SELMA.

Kristensen, M. Selma Lagerlöf (Hovedtræk af nordisk Digtning i Nytiden. Udg. af E. Skovrup. D. 2, s. 624—642).

Maury, L. Selma Lagerlöf i Frankrike (Gbg:s handelstidn. 10 nov.).

Se avd. 3 A: Innan vi började; avd. 3 B: Topelius.

LAURINUS, L. L.

Liedgren, E. En psalmist från Vasatiden och två gamla svenska originalpsalmer (Vår lösen, Årg. 12, s. 217—221).

LENNGREN, ANNA MARIA.

Samlade skrifter utg. af T. Hjelmqvist och K. Warburg. Sthm. 8:o. H. 7. S. 241—368. 10 kr.

Svenska förf. utg. av Sv. vitterh.-samf., 6: 7.

Berg, G. O. Var föddes fru Lenngren? En utredning (Tidn. Upsala, julnr).

Blanck, A. Leopold om fru Lenngren (Samlaren. N. F. Årg. 2, s. 210—212).

LEOPOLD, C. G. AF.

Se avd. 3 B: Lenngren.

Digitized by Google

LEVERTIN, O.

Se avd. 3 A: Marcus; avd. 3 B: Norström.

LIDNER, B.

Samzelius, J. L:son. En omtvistad Lidnerbiografi (Samlaren. N. F. Årg. 2, s. 212—214).

LINDORM, E.

Jändel, R. Erik Lindorm (Frihet, 1921, nr 3).

LING, P. H.

Berg, R. G:son. En okänd humoristisk dikt av Per Henrik Ling (Stockh.-tidn. 3 juli).

Westerblad, C. A. Ling. Tidshistoriska undersökningar. 3: 2. Outgivna dikter, bref, anteckningar i urval med inledning och kommentar. Sthm. 8:o. X, 70 s. 3 kr.

LINNÉ, C. VON.

Svenska Linné-sällskapets årsskrift, Årg. 4. Upps. 4:o. (5), 160 s. + rättelser.

Inneh. bl. a.: R. Sernander, I Linnés fotspår. — E. Müller, Linné och Abraham Bäck.

Linnés skånska resa med anmärkningar utg. av J. Sahlgren. 1920.

Anm. av G. Cederschiöld (Stockh.-tidn. 7 jan.).

Linnæus im Auslande. Linnés gesammelte Jugendschriften autobiographischen Inhaltes aus den Jahren 1732—38. Nachtrag hrsg. von F. Bryk. Sthm. fol. 32, (1) s., 3 bl. faks. 200 numr. ex. 40 kr.

Bryk, F. Hur Linnés vapen kom till (Stockh.-tidn. 15 maj).

—— Linné i karrikatyren: ett florilegium (Dagens nyh. 22 maj).

—— Linné och Berlin (Aftonbl. 21 maj).

—— En Linnékuriositet från Österrike (Stockh.-tidn. 24 april).

Hulth, J. M. Uppsala universitetsbiblioteks förvärv av Linneanska originalmanuskript (Upps. universitetsbiblioteks minnesskrift, s. 407—424).

Malmeström, E. Linnés religiösa åskådning (Tidn. Upsala, 23 maj. Föredragsreferat).

LOVÉN, N. (NICOLOVIUS).

Bendz, Emma. Dante i Åspö prästgård (Bokmalen, 1921, s. 39—48).

LUNDQUIST, E.

Berg, R. G:son. Ernst Lundquist 70 år (Sv. dagbl. 2 febr.).

MESSENIUS, J.

Schück, H. Messenius. Några blad ur Vasatidens kulturhistoria. 1920.

Anm. av [N.] E[rdma]nn (Nya dagl. alleh. 23 jan.).

MÖRNE, A.

Hallin, W. Arvid Mörne (Bokstugan, Årg. 5, s. 54—57).

Digitized by Google

NATHORST, A. G.

Berg, R. G:son. Naturvetenskapsman och poet. Ett minne av A. G. Nathorst (Sv. dagbl. 27 jan.).

NICANDER, C. A.

Se avd. 3 B: Sjöberg.

NORDENFLYCHT, HEDVIG CHARLOTTA.

Borelius, Hilma. Hedvig Charlotta Nordenflycht. Upps. 8:o. 208 s., 1 portr. 6,50 kr.
Svenska kvinnor, 2.

Anm. av T. Fogelqvist (Dagens nyh. 22 okt.), E. L[iedgren] (Vår lösen, Årg. 12, s. 323—324), A. Nilsson (Gbg:s handelstidn. 22 okt.), O. Sylwan (Sv. dagbl. 13 dec.), F. Vetterlund (Aftonbl. 24 nov.).

Schück, H. Till fru Nordenflychts biografi (Samlaren. N. F. Årg. 2, s. 153—155).

NORDSTRÖM, L.

Se avd. 3 A: Heber.

NORSTRÖM, V.

Hansen, V. Vitalis Norström. Forsög til en karakteristik (Ord o. bild, Årg. 30, s. 85—95).

Söderhjelm, W. Några brev från Vitalis Norström till Levertin (Sv. dagbl. 5 juli).

NUMERS, G. von.

Estlander, B. Bortglömda teaterstycken av Gustaf v. Numers (Hist. tidskr. f. Finl., Årg. 6, s. 156—165).

NYBLOM, HELENA.

Mina levnadsminnen (Idun, Årg. 33 (1920), nr 1—29, 31—35, 38—46, 48—50; 34 (1921), nr 1—6, 8—12, 14—18, 20—29, 32—51).

NYBLÆUS, A.

Wulff, F. Axel Nyblæus' minne (Lunds dagbl. 9 dec.).

Inneh. ett brev från A. till G. Nyblæus 20 april 1878, förut tr. i samma tidn. 9 okt. 1901.

—— Axel och Gustaf Nyblæus (Under Lundagårds kronor. Ny saml., s. 135—174, 1 geneal. tabell).

—— Ur Axel Nyblæi korrespondens. Till hundraårsminnet, den 20 maj 1921. Lund. 8:o. (2), 106, (3) s., 1 pl., 1 geneal. tabell. 5 kr.

NYRÉN, C.

Böök, F. Carl Nyrén eller Cronschough under frihetstiden [1], 2—3 (Sv. dagbl. 12, 19 och 27 dec.).

OXENSTIERNA, J. G.

Brev från J. G. Oxenstierna till Fredrik Sparre. Meddelade av H. v. D[ardel] (Personhist. tidskr., Årg. 22, s. 209—221).

Digitized by Google

PETRI, OLAUS.

Sjödin, L. Tillkomsten av Olaus Petri krönika (Hist. tidskrift, Årg. 41, s. 48—68).

RUNEBERG, J. L.

Castrén, G. Runeberg och Saarijärvi (Förhandl. o. uppsatser, 34 (1920), s. 115—130).

Ling, M. Johan Ludvig Runebergs jämtländska härstamning (Jämten, Årg. 15, s. 100—102).

Rosenqvist, V. T. Ur Runebergs tankevärld (Julbok till Finlands svenska församlingar, 1921, s. 35—38).

RYDBERG, V.

Möllerstedt, Ester. Viktor Rydberg (Hovedtræk af nordisk Digtning i Nytiden. Udg. af E. Skovrup. D. 2, s. 555—570).

Porat, C. O. von. Victor Rydberg som tidningsman (Acta. Smålandsjournalisternas tidn. 1921, s. 2—3).

Svanberg, V. Rydbergs romanfragment »Benoni Strand» och femtitalsliberalismen (Samlaren. N. F. Årg. 2, s. 92—133).

SCHEFFERUS, J.

[Kjellman, J.] Johannes Schefferus. »Den svenska historieforskningens fader.» — Ett 300-årsminne (Tidn. Upsala, 1 febr.). Undert.: S. G.

Scheffer, Henrika. Johannes Schefferus. Ett 300-årsminne (Sv. dagbl. 2 febr.).

SCHILDT, R.

Laurin, C. G. Runar Schildt. Sthm. 8:o. 16 s.
Även i Ord o. bild, Årg. 30, s. 541—545.

SJÖBERG, E. (VITALIS).

Ahlin, Karin. Ett och annat ur Vitalis' brev till Nicander (Hyllningsskrift till Harald Dahlgren, s. 179—191).

SNOILSKY, C.

Berg, R. G:son. Snoilskyska ungdomssvärmerier. Med två otryckta dikter (Stockh.-tidn. 4 dec.).

Böök, F. Snoilsky och åttiotalet (Ord o. bild, Årg. 30, s. 17—32).

Möllerstedt, Ester. Carl Snoilsky (Hovedtræk af nordisk Digtning i Nytiden. Udg. af E. Skovrup. D. 2, s. 571—580).

Neander, S. Carl Snoilsky. En levnadsteckning för barn och ungdom. Upps. 8:o. 55 s. 1 kr.
Bibl. Sveriges vår, 21.

STAGNELIUS, E. J.

Gierow, K. R. Textkritiskt till Stagnelius (Nysv. stud., Årg. 1, s. 221).

Digitized by Google

Risberg, B. Exegetiskt till Stagnelius (Nysv. stud., Årg. 1, s. 197—217).

—— Textkritiskt till Stagnelius (Nysv. stud., Årg. 1, s. 79—114).

STIERNHIELM, G.

Bergman, J. Stjernhjelms minne och ättlingar i Dorpat (Sv. dagbl. 26 mars).

Heyman, H. J. Stiernhielms skrifter om mått och vikt (Upps. universitetsbiblioteks minnesskrift, s. 317—328).

Risberg, B. Textkritiskt till Stiernhielm (Pedagog. tidskr., Årg. 57, s. 89—94).

STRINDBERG, A.

Brev fra August Strindberg til Paul Gauguin (Kunst og kultur, Aarg. 9, s. 266—271).

[Brev till K. Kraus 12 okt. 1903] (D. Fackel, Jahrg. 23, Mai, S. 48).

Ahlberg, A. Spöksonaten. (En studie i Strindbergs filosofi) (Figaro, Årg. 44, 23 april).

Andersen-Nexø, M. Ein Besuch bei Strindberg (La litt. populaire, 2: 2).

Aster, E. von. Ibsen und Strindberg. Menschenschilderung und Weltanschauung. München. 8:o. 129, (1) s. 7,50 Rmk.
Philosoph. Reihe hrsg. von A. Werner, Bd 4.

Berg, G. Den tyska Strindbergstilen (Figaro, Årg. 44, 29 jan.).

Berg, R. G:son. Inledningen till »Röda rummet» (Sv. dagbl. 2 okt.).
Föranledde en insändare av B. Lundquister och ett genmäle av förf. (ibid. 10 okt.).

—— Strindberg och 90-talskritiken (Sv. dagbl. 17 juli).

—— Strindbergs Canossavandring i brevfragment. Den försvunna korrespondensen med ungdomsvännen Lipmansson återfunnen (Aftonbl. 9 jan.).

Braun, O. Strindbergs Geschichtsphilosophie (Rhein. Thalia, Jahrg. 1, S. 107—111).

Brett, A. Psychological abnormalities in August Strindberg (The journal of engl. a. germ. philology, Vol. 20, p. 47—98).

Burggraf, W. Strindberg und die Weltgeschichte (Deutsche Tageszeit., 1921, 42).

Böök, F. Strindberg och Heidenstam i Schweiz. 1. Attraktionen. 2. Repulsionen (Sv. dagbl. 3 och 4 febr.).

Carlheim-Gyllensköld [V.]. Strindberg har icke komponerat kyrkohymnen i »Lycko-Pers resa» (Sv. dagbl. 9 dec.).

Clausen, J. Strindbergs brev till Gustav Wied (Sv. dagbl. 6 nov.).

—— Strindbergsteatern i Köpenhamn, som spelade en enda kväll (Sv. dagbl. 30 okt.).

Cohn, A. F. Hauptmann und Strindberg (D. Glocke, 1921, 28 Nov.).

Diebold, B. Strindberg (I förf:ns Anarchie im Drama. Frankf. a. Main. S. 155—249).

Digitized by Google

Dosenheimer, E. Strindberg und die Frau (Illustr. Zeit., Bd 156, 10 Febr.).

Erdmann, N. August Strindberg. En kämpande och lidande själs historia. 1—2. 1920.

Anm. av E[ri]k H[edé]n (Socialdemokr. 3 jan.).

Falkner, F. August Strindberg i Blå tornet. Sthm. 8:o. 133 s. 3,75 kr.

Anm. av N. Erdmann (Nya dagl. alleh. 3 och 10 juli), E[ri]k H[edé]n (Soc.-demokr. 4 juni), J. Landquist (Stockh.-tidn. 13 juni), J. Mortensen (Forum, Årg. 8, s. 369—372).

Fantl, Grete. Strindberg und das Eheproblem (D. neue Generation, Jahrg. 16 (1920). S. 355—357).

Fischer, M. August Strindberg. Ein Beitrag zur Kenntnis der religiösen Psyche unserer Zeit. Mainz. 8:o. 40 s. 6 Rmk.

Religiöse Geister, Bd 6.

Franck, H. August Strindberg (Dramat. Blätter, 2: 4).

Goldschmidt, K. W. Strindberg und kein Ende (D. Flöte, Jahrg. 4, S. 291—296).

Goldschmit, R. K. Ibsen und Strindberg (Rhein. Thalia, Jahrg. 1, S. 103—107).

[Groothoff, O.]. Strindbergs försöksteater i Köpenhamn och Malmö. Några plock ur gamla kollegor (Maj. Skånejournalisternas vårtidning 1921, s. 19—20). Undert.: Femo.

Grosfils, P. Auguste Strindberg (Journal des debats, 1 nov.).

Goebel, H. Harriet Bosse und August Strindberg (Berl. Tagebl., 21 Aug.).

—— Zum Sokrates-Drama Strindbergs (Rhein. Thalia, Jahrg. 1, S. 112—113).

[Haglund, S.] Mäster Olofs öden under 50 år (Sv. dagbl. 10 april). Undert.: Hgd.

Hedén, E. Strindberg. En ledtråd vid studiet av hans verk. Sthm. 8:o. 511, (1) s. 9,50 kr.

Anm. av T. Fogelqvist (Dagens nyh. 15 dec.), J. Landquist (Stockh.-tidn. 12 dec.).

Hepe, G. Strindberg und unser Altmeister Goethe. Eine kurze Betrachtung zu dem Problem des »Gewissens» (D. Hochwacht, Jahrg. 11, H. 3, S. 214—215).

Jacobi, L. von. Zur Gespenstersonate (D. Zwinger, Jahrg. 5, S. 350—352).

Kihlman, H. Ett Strindbergsminne från Paris. Orfilas kemi och hotell Orfila: ett avsnitt av Strindbergs kamp med »makterna» (Dagens nyh. 21 aug.).

Kilian, E. Strindbergs dramaturgische Bekenntnisse, auf Grund seiner Briefe (Weser-Zeit., Lit.-Beil., 101).

Liebert, A. August Strindberg. Seine Weltanschauung und seine Kunst. 1920.

Anm. av A. Ahlberg (Sv. dagbl. 26 mars), [N.] E[rdma]nn (Nya dagl. alleh. 17 april).

Digitized by Google

Lindström. E. Strindbergs »Mäster Olof»-dramer. Lund. 8:o. 48 s. 1 kr.
Skrifter, utg. av Modersmålslärarnas förening.

Marcus, C. D. Ibsens och Strindbergs dramer. 1—2 (Sv. dagbl. 11 och 13 aug.).

—— Strindbergs »I hafsbandet.» 1—2 (Det nya Sverige, Årg. 15, s. 267—273, 301—309).

Maury, L. Les confessions de Strindberg (Revue bleue, Année 59, p. 329—333. Även såsom inl. till Strindberg, A. Le fils de la servante. Bibliothèque scandinave, 4, p. V—XV).

Märker, F. Zum Problem Strindberg (D. deutsche Drama, Jahrg. 4, S. 10—15).

Mörner, B. Seved Ribbing och Strindberg (Stockh. dagbl. 4 mars).

Nietzsche till Strindberg. Sthm. 4:o. (30) s. Numr. ex. 30 kr.
Meddelanden ur Birger Mörners arkiv, 1.

Nordensvan, G. August Strindberg och Carl Larsson. [1—8] (Aftonbl. 20, 23, 27, 30 juli, 4, 10, 20—21 aug., 4 sept.).

Oczeret, H. Strindberg ein Zeitproblem u. andere psychologische Aufsätze. Leipz. 1920. 8:o. 233 s.
Endast s. 9—92 handla om S.

Odemus, D. Strindberg als Astronom (Sirius, 1920, S. 2).

Ruberti, G. [Strindberg] (I förf:ns Il teatro contemporaneo in Europa. Bologna. Vol. 2, p. 80—88).

Saxtorph, V. August Strindberg (Hovedtræk af nordisk Digtning i Nytiden. Udg. af E. Skovrup. D. 2, s. 599—612).

Schleich, C. L. Goethe und Strindberg. Eine Betrachtung (Deutschnord. Jahrb. f. Kulturaustausch u. Volkskunde, 1921, S. 29—33).
Förut tr. i Berl. Tagebl. 30 Mai 1918.

Sternberg, K. Unsere Zeit und August Strindberg. Mit besonderer Rücksicht auf Arthur Lieberts neues Strindberg-Buch (D. Glocke, Jahrg. 6, Bd 2, S. 1176—1184).

Storch, A. August Strindberg im Lichte seiner Selbstbiographie. Eine psychopathologische Persönlichkeitsanalyse. München. 4:o. (5), 75, (1) s. 15 Rmk.
Grenzfragen des Nerven- und Seelenlebens, 111.

Strecker, K. Nietzsche und Strindberg. Mit ihrem Briefwechsel (Mit 2 Bildbeig. [Taf.]) München. 8:o. 155 s. 16 Rmk.
Anm. av E. Kihlman (Nya Argus, Årg. 14, s. 124—125), G. Lindblad (Sv. dagbl. 28 sept.), O. Rabenius (Stockh. dagbl. 1 nov.).

Strindberg. Sonderheft d. Scene, Jahrg. 11, H. 2—3).
Innehåller uppsatser av F. Gregori, H. Knudsen, R. Pirk, B. Diebold, B. Held, F. Sebrecht, K. Loewenberg, F. Horch, F. Kayssler, E. Kilian, E. Gross, R. Mordo, E. Piscator, A. Neuweiler.

Digitized by Google

Suchland, O. Strindberg als Kämpfer (D. freie Meinung, 1921, 20).

Sölvén, A. Strindberg och Weininger (Soc.-demokr. 13 juni).

Thompson, V. C. Strindberg and his plays. (Studies in personality, 1). New York. 8:o. 32 p. 35 cents.

Uppwall, A. J. August Strindberg. A psychoanalytic study with special reference to the Oedipus complex. Boston. 1920. 8:o. 95 s. 2,50 dollars.

Wiese, L. von. Strindberg und die junge Generation. Köln. 4:o. 16 s. 7,50 Rmk.

Wolzogen, E. von. [Erinnerungen an Frida Uhl] (Weser-Zeit., 1920, 700).

Wrangel, F. U. Ett och annat om mina förbindelser med August Strindberg och om hans brevsamling (Ord o. bild, Årg. 30, s. 459—478).

Zinkernagel, F. Strindberg und das religiöse Problem (D. christl. Welt, Jahrg. 35, Sp. 74—78, 98—105).

SWEDENBORG, E.

Bæckström, G. Swedenborgs uppenbarelser. Sthm. 8:o. 187 s. 3 kr.

Michaud, R. Un intermédiaire français entre Swedenborg et Emerson (Oegger et le »Vrai Messie») (Revue de litt. comp., Année 1, p. 388—397).

Stroh, A. H. Swedenborg and Kant (The New-church magazine, Vol. 40, p. 74—79).

TEGENGREN, J.

Moliis—Mellberg, G. Jakob Tegengrens religiösa diktning (Teol. tidskr., Årg. 26, s. 9—13, 50—64, 163—175, 239—245).

TEGNÉR, E.

Samlade skrifter. Ny kritisk upplaga kronologiskt ordnad. Utg. af E. Wrangel och F. Böök. Sthm. 8:o. D. 5. 1825—1826. (4), 708 s., 1 portr. 13 kr.

Böök, F. Randanteckningar till Frithiofs saga (Sv. dagbl. 5 dec.).

—— Tegnér och Reuterdahl (Sv. dagbl. 13 jan.).

—— Texten i Frithiofs saga (Sv. dagbl. 20 sept.).

Erdmann, N. Tegnér och »Mjältsjukan». En litteratur-psykologisk betraktelse. 1—4 (Nya dagl. alleh. 26 sept., 8—10 okt.).

Wrangel, E. Herberget (Under Lundagårds kronor. Ny saml., s. 282—300).

—— Tegnérbrev. Ett bidrag till svensk handskriftshistoria (Sv. dagbl. 12 okt.).

TENGSTRÖM, J.

Schybergson, M. G. Jakob Tengströms brevväxling med J. A. Lindblom (Förhandl. o. uppsatser, 34 (1920), s. 1—86).

THOMANDER, J. H.

Holm, R. Thomander och Reuterdahl. Några randanmärkningar till Henrik Reuterdahls memoarer (Kristend. o. vår tid, Årg. 16, s. 140—157).

Digitized by Google

Österling, A. Thomander och Hagberg (Sv. dagbl. 12 febr.).

THORILD, T.

Larsson, H. Striden om T[h]orilds personlighet (Dagens nyh. 2 nov.).
Föranledde en kritik av T. F[ogelqvis]t (ibid. 7 nov.) samt ytterligare inlägg av författarna (ibid. 21 nov.).

Nilsson, A. Thorild ännu en gång (Edda, Bd 15, s. 1—43, 212—238).

Ossiannilsson, K. G. Den första rebellen i vår litteratur (Vecko-journalen, 1921, s. 323).

TOPELIUS, Z.

Dagböcker. Utg. af P. Nyberg. Bd 2: 2. 1836. Hfors 1920. 8:o. (4) s., s. 197—413, II s., 1 pl.-bl. 20 fmk. 3: [1] 1837—38. S. 1—233, 1 pl. 2. 1838. S. 234—429, II s. à 40 fmk.

Lagerlöf, Selma. Zachris Topelius. Utveckling och mognad. 1920.
Anm. av P. Nyberg (Finsk tidskr., T. 90, s. 368—378), A[rvid] M[örn]e (Dagens press, 12 jan.).

WADMAN, J. A.

Backman, C. P. Min lilla vrå bland bergen. Skalden Wadman och hans sista kärlek. Par Bricole-sångarens idyll i Partille (Stockh.-tidn. 31 juli).

Bergendahl, E. [Wadman och »Min lilla vrå bland bergen»] (I förf:ns Partille krönika. 1920. S. 296—300).

WALLENBERG, J.

Min son på galejan. Utg. med inledning och förklarande anmärkningar av E. Olson. Sthm. 8:o. 290 s., 1 pl. 9,75 kr.
Klassiska romaner utvalda av F. Böök.
Föranledde ett inlägg av F. Böök: Den nya upplagan av »Min son på galejan.» En förklaring (Sv. dagbl. 30 mars).

Rabenius, O. Min son på galejan — ett litterärt mästerverk (Veckojournalen, 1921, s. 782).

Strömberg, K. R. G. Från rococo till romantik via Cap. Några randglosor till »Min son på galejan» (Stockh.-tidn. 26 mars).

WALLIN, J. O.

En dikt av J. O. Wallin (Sv. morgonbl. 17 nov.).
En otr. dikt från 1827.

Lizell, G. Johan Olof Wallin såsom predikant (Tidn. Upsala, 12 dec. Föredragsreferat).

WENNÆSIUS, E.

Lundell, B. Ett klagomål från år 1684 över litteraturens betryckta ställning och allmänhetens dåliga smak (Bokmalen, 1921, s. 102—104).

WEXELL, S. D.

Randel, A. Ett litteraturhistoriskt kuriosum. När Sven Didrik Wexell prövade magistratens läslust (Aftonbl. 21 sept.).

Digitized by Google

WEXIONIUS, M.

Qvist, J. Michael Wexionius (Hem o. hembygd, 1921, s. 5—12).

WIKNER, P.

Skrifter. Utg. av A. Ahlberg och T. Hjelmqvist. Sthm. 8:o. D. 3. I mänskligheten livsfrågor. 1. 483, (1) s. 14 kr. — 4. I mänskligheten livsfrågor. 2. 335, (1) s. 9,50 kr. — 6. Uppsatser i religiösa ämnen, jämte några inlägg i religiösa frågor. 207 s. 5 kr.

Anm. av J. Landquist (Stockh.-tidn. 20 dec.).

Hjelmqvist, T. Två tal av Pontus Wikner (Dagens tidn. 29 aug.)

WIVALLIUS, L.

Ek, S. Studier i Wivalliusvisornas kronologi. 1920.

Anm. av S. Belfrage (Sv. dagbl. 29 juli).

4. Teater- och musikhistoria.

Svensk tidskrift för musikforskning. Utg. av T. Norlind under medverkan av C. F. Hennerberg, E. Sundström, J. Rabe. Årg. 3. Sthm. 8:o. 157, (1) s. För årg. 10 kr.

Andersson, O. Johan Josef Pippingsköld och musiklivet i Åbo 1808—1827. Hfors. 8:o. 273, (3) s. + 2 bil. 60 fmk.

Skrifter utg. av Åbo akad.

[Beijer, A.]. [Om teatern på Drottningholm och dess restaurering] (Stockh.-tidn. 25 sept., 16 okt.).

Bolin, W. Ännu något om Jenny Lind (Hufvudstadsbl. 28 dec.).

Brunius, A. The modern drama in Sweden. A survey of the output in recent years (The American-Scandinavian review, vol. 9, p. 25—28).

Carlsson, B. Kristina Nilsson, grevinna de Casa Miranda. Minnen och upplevelser. Med 101 illustrationer och 16 plancher. Sthm. 8:o. 461, (2) s. 18 kr.

Collan-Beaurain, Maria. Fredrik Pacius. Lefnadsteckning. Hfors. 8:o. 343, III s., 4 pl., 1 notfacs.

Grip, B. Gustav Vasa som scenisk figur. Strindbergska kungagestaltens föregångare i svensk scenkonst (Stockh.-tidn. 23 jan.).

Hennerberg, C. F. Det första uppförandet i Stockholm av Haydns oratorium Skapelsen (Sv. tidskr. f. musikforskn., Årg. 3, s. 37—51).

Håkanson, K. Ruben Liljefors (Musik. Tidskr. for Tonekunst, Aarg. 5, s. 89—92).

[Jonson, E.]. Christina Nilssons debut i Göteborg (Gbg:s handelstidn. 26 nov.). Undert.: J. N.

Kristina Nilssons död. Artiklar av H. G[limsted]t (Aftonbl. 22 nov.), Mathilda Jungstedt (Vecko-journalen, 1921, s. 1163), E. Sundström (Stockh. dagbl. 23 nov.), E. Thyselius (Stockh.-tidn. 27 nov.).

Leffler, K. P. Folkmusiken i Norrland. Uppteckningar och text. Härnösand. 4:o. 1. Ångermanland. H. 2—4. Hemsö, Nora och Skog. 21 s., 61 s. noter. 9 kr.

Digitized by Google

Leffler, K. P. Småvisor i Ångermanland (Rig, Årg. 4, s. 97—108).

Lugné-Poë, [A.]. Le théatre scandinave (Le temps, 18 juillet).

Morales, O. Franz Berwald. Förfäderna. Ur en outgiven Berwaldbiografi (Sv. tidskr. f. musikforskn., Årg. 3, s. 52—62).

Morales, O. & Norlind, T. Kungl. musikaliska akademien 1771—1921. Minnesskrift. Sthm. 4:o. (6), 271, (1) s., 1 portr. 20 kr.

Nordensvan, G. Gustaf Fredriksson (Aftonbl. 6 nov.).

Norlind, T. August Bournonville och Kgl. teatern i Stockholm. Brev meddelade (Sv. tidskr. f. musikforskn., Årg. 3, s. 86—91).

—— Då musikaliska akademien började (Stockh.-tidn. 7 aug.).

—— När Sverige fick ett musikkonservatorium (Stockh.-tidn. 14 aug.).

—— Stadsnotarie Nils Andersson och den svenska folkmusiken (Ur nutidens musikliv, Årg. 2, s. 91—95).

Nyblom, C. G. Hugo Alfvén. Sthm. 8:o. 18 s. 1,80 kr.
Kortfattade levnadsteckningar om framstående tonsättare, 8.

Nyblom, H. Per Brant och frihetstidens musikliv (Sv. tidskr. f. musikforskn., Årg. 3, s. 93—126).

Rabenius, O. Intima teatern. Ett blad i den svenska teaterhistorien (Ord o. bild, Årg. 30, s. 432—435).

Ranft, A. Min repertoir 1892—1921. Sthm. 8:o. 96 s. + rättelser.

Sjögren, A. Minnen från utländska skådespelaretrupper i Sverige. Ett apropå till teatermuseifrågan (Stockh. dagbl. 31 dec.).

[Sjöblom, A.] Med Gustaf Fredriks[s]on i landsorten (Hufvudstadsbl. 23 dec.). Undert.: Sam.

Steffen, R. Svenska låtar jämte danska och norska former, samlade och ordnade (Sv. landsm., 1921, h. 2).
Förut tryckt ss. bil. till förf:ns Enstrofig nordisk folklyrik. Ak. avh. Upps. 1898.

[Strömberg, K. R. G.]. [Om teatern på Drottningholm och dess restaurering] (Stockh.-tidn. 10 april). Undert.: Kj. S—g.

Sundström, E. Louise Michaëlis konstnärsbana (Stockh.-tidn. 5 juni).

—— Musikaliska akademien. En återblick (Stockh. dagbl. 18 dec.).

Westervelt, L. The Jenny Lind medals and tokens. New York. 8:o. (2), 25 s., 9 s. pl., 1 portr.
Numismatic notes and monographs, 5.

5. Metrik och stilistik.

Nysvenska studier. Tidskrift för svensk stil- och språkforskning. Utg. av B. Hesselman [och] O. Östergren. Årg. 1 (1921). Upps. 8:o. (3), 224 s. 8 kr.
Forts. av Språk o. stil.

Digitized by Google

Belfrage, S. Sammansättningarna såsom stildrag i svensk litteratur. En stilhistorisk skiss (Edda, Bd 15, s. 269—286).

—— En studie i komposition (Bokstugan, Årg. 5, s. 124—130).

Cederschiöld, G. Svensk stilistik. 1920.

Anm. av R. G:son Berg (Aftonbl. 29 maj), R. Pipping (Finsk tidskr., T. 90, s. 358—367), B. Risberg (Pedag. tidskr., Årg. 57, s. 38—41).

Selander, S. Inspiration och hantverk. Några ord om det lyriska skapandets psykologi (Sv. dagbl. 14 okt.).

Bl. a. om V. von Heidenstam. Genmäle av denne (ibid. 20 okt.).

6. Folklore, mytologi o. d.

Svenska landsmål ock svenskt folkliv. Tidskrift utg. genom J. A. Lundell. H. 149—152 = 1921: 1—4. Sthm. 8:o. 6,50 kr.

Ahnlund, N. Gammal jul i Norrland (Sv. dagbl. 24 dec.).

Almgren, O. Ein schwedisches Festbrauch und eine schwedische Felsenzeichnung (Festschrift A. Bezzenberger . . . dargebr., S. 1—4, 2 pl.).

Celander, H. Staffansritt och Staffansvisor (Gbg:s handelstidn., julbil. 23 dec.).

Ekblom, R. Nordbor och västslaver för tusen år sedan (Fornvännen, 1921, s. 236—249).

Erixon, S. Ynglingalaget. En gengångare i samhället (Fataburen, 1921, s. 95—123).

Hagberg, Louise. Julhalm och juldockor (Rig, Årg. 4, s. 33—47).

—— Skarvdansen (Rig, Årg. 4, s. 185—187).

Hammarstedt, N. E. Etnologiska studier tillägnade. 19 3/3 21. Sthm. 8:o. (8), 245 s., 12 s. pl., 1 portr. 20 kr.

Inneh. bl. a.: Å. Campbell, Omen och tabu — G. Hallström, Halmstaffan — S. Lindqvist, Hanga-drotten — N. Lithberg, Första vinterdag — B. Nerman, Folktraditioner, arkeologiskt bestyrkta — M. P:son Nilsson, Kråknedanet — C. W. von Sydow, Gudinnan Fröja i folktraditionen.

—— »Niga för ny» (Fataburen, 1921, s. 28—36).

Johnsson, P. Sägner och folktro från Blekinge. Karlshamn. 8:o. 88 s.

Ur Karlshamns allehanda.

Lindqvist, N. Upländska sockenboöknamn (Ups. nya tidn., julnr).

Lindqvist, S. Ynglingaättens gravskick, Fornvännen, 1921, s. 83—194).

Lithberg, N. Nordisk folklivsforskning (Nordens årsbok, 1921, s. 149—175).

—— Runstavens uppkomst (Fataburen, 1921, s. 1—27).

Nilsson, M. P:[so]n. Julkärven, sista kärven och julklappen (Folkminnen o. folktankar, Bd 8, s. 57—70).

Nordén, A. Spår av hedendom vid Norrköping. 8:o. 47, (1) s. 3 kr.

Digitized by Google

Salin, B. Hjulstenen vid Gravsjön. Ett förbisett fornminne jämte några ord om Kiviksmonumentets bilder (Fornvännen, 1921, s. 195—210).

—— Hjulstenen vid Gravsjön. Ett hitintills obeaktat fornminne (Sveriges natur, Årg. 12, s. 43—50).

Svensson, J. V. Plinius den äldres uppgifter om Norden. Bidrag till tolkningen av Naturalis Historia 4: 96—97 (Namn o. bygd, Årg. 9, s. 59—99).

Sydow, C. W. von. Folklig pingst (Sydsv. dagbl. 15 maj).

Söderbäck, P. Skrock, sed och sägen i en Smålandssocken. Anteckningar från Kristdala. Sthm. 8:o. 151 s. 4 kr.

Tegengren, J. Minnen från heden tid och lämningar av heden kult i Vörå (Arkiv f. svenska Österbotten, Bd 1, s. 5—54).

Wessén, E. Forntida gudsdyrkan i Östergötland (Meddel. från Östergötlands fornm.- o. museifören., s. 85—147).

Anm. Formatbeteckningen är den i Kungl. bibliotekets publikationer och Årskatalog för svenska bokhandeln använda.

Digitized by Google

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPETS ÅRSMÖTE

hölls den 12 december, därvid följande ärenden förekommo:

1. ÅRSBERATTELSE FÖR ÅRET 1921.

Sällskapet har under året 1921 utgivit *Samlaren,* Ny Följd, Årg. 2 med bidrag av A. NORDFELT, J. NORDSTRÖM, V. SVANBERG, H. SCHÜCK, H. OLSSON, V. SÖDERBERG, A. BLANCK, J. L:SON SAMZELIUS, C. V. JACOBOWSKY och NILS GOBOM.

Uppsala den 12 dec. 1922.

NILS GOBOM.

2. REVISIONSBERATTELSE FÖR ÅR 1921.

Undertecknade, utsedde att revidera Svenska Litteratursällskapets räkenskaper för år 1921, få efter verkställd granskning avgiva följande revisionsberättelse:

Behållning från föregående år:

Obligationer	kr.	12,800: —	
Å bankräkningar	„	1,055: 08	
Kontant i kassan	„	1: 45	13,856: 53
		Transport	13,856: 53

Digitized by Google

	Transport	13,856: 53

Inkomster:

399 årsavgifter för år 1921 à 10 kr. . .	kr. 3,990: —	
7 „ „ „ 1920 à 10 kr. . .	„ 70: —	
Finländska årsavgifter för år 1918—20 .	„ 299: 93	
5 årsavgifter för år 1921 à 5 kr. (danska) .	„ 25: —	
4 „ „ „ 1920 à 5 kr. „ .	„ 20: —	
Statsanslag	„ 1,200: —	
Svenska Akademiens anslag	„ 1,000: —	
Räntor	„ 821: 52	
Lagerförsäljning	„ 386: 93	
Debiterade postporton	„ 31: 10	
Annonser m. m.	„ 90: —	7,934: 48
	Summa kr.	21,791: 01

Utgifter:

Honorar	kr. 1,117: 80	
Tryckeriräkningar	„ 4,378: 50	
Post och frakt	„ 591: 39	
Distribution	„ 146: —	
Diverse	„ 41: 10	6,274: 79

Behållning:

Obligationer	kr. 12,800: —	
Å bankräkningar (för 1921 års bilaga kr. 1,600: —; kassamedel kr. 1,115: 80)	„ 2,715: 80	
Kontant i kassan	„ 0: 42	15,516: 22
	Summa kr.	21,791: 01

Behållningen har ökats från *ingående* kr. 13,856: 53 till *utgående* kr. 13,916: 22.

Räkenskaperna befunnos ordentligt förda och med nödiga verifikationer försedda.

Revisorerna hemställa därför, att full och tacksam ansvarsfrihet beviljas Sällskapets skattmästare, fil. lic. J. L:son Samzelius, för hans förvaltning under den tid, revisionen omfattar.

Uppsala den 12 december 1922.

Sven Cederblad. Henry Olsson.

Digitized by Google

3. Beviljades skattmästaren full och tacksam ansvarsfrihet.

4. Företogs den i stadgarna föreskrivna utlottningen av en av arbetsutskottets medlemmar, varvid förste bibliotekarien A. Nelson utlottades.

5. Till medlem av arbetsutskottet återvaldes förste bibliotekarien A. Nelson. Utskottets övriga medlemmar äro professor A. Blanck, förste bibliotekarien A. Grape, fil. lic. J. L:son Samzelius samt undertecknad; suppleant fil. lic. J. Nordström.

6. Valdes till revisorer 1922 e. bibliotekarien Hj. Uggla och fil. lic. V. Svanberg samt till deras suppleanter fil. kand. C. V. Jacobowsky och fil. kand. A. Sjöding.

7. Höll fil. lic. A. Beijer föredrag: Scenbilden som litteraturhistoriskt hjälpmedel.

8. Upplöstes sammanträdet.

Vid arbetsutskottets samma dag hållna sammanträde omvaldes till ordförande professor A. Blanck, till sekreterare undertecknad och till skattmästare fil. lic. J. L:son Samzelius.

Uppsala som ovan.

Nils Gobom.

Digitized by Google

Digitized by Google

AV SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET UTGIVNA SKRIFTER

1: 1—40. Samlaren. Årg. 1—40. 1880—1919. Pris kr. 195: — (1: 1. kr. 3: —, 1: 2. kr. 2: —, 2: 1. kr. 2: —, 2: 2. kr. 1: 50, 3: 1. kr. 2: —, 4: 1. kr. 2: —, 4: 2. kr. 2: 50, 5. kr. 3: —, 6: 1. kr. 2: —, 6: 2. kr. 2: —, 7. kr. 3: 25, 8—9. per st. kr. 4: —, 10. kr. 3: 25, 11. kr. 2: 50, 12. kr. 4: —, 13. kr. 3: 50, 14. kr. 3: —, Extrahäfte kr. 3: —, 15—16. per st. kr. 4: —, 17—18. per st. kr. 5: —, 19—23. per st. kr. 3: 50, 24. kr. 4: —, 25—26. per st. kr. 6: —, 27. kr. 3: 50, 28. kr. 6: —, 29—30. per st. kr. 4: 50, 31. kr. 6: —, 32. kr. 4: —, 33. kr. 6: —, 34. kr. 7: 50, 35—36. per st. kr. 6: 50, 37—38. per st. kr. 7: —, 39. kr. 10: —, 40. kr. 10: —). [Årg. 1: 1—2. 1880. Utsålda.]

1: N. F. Samlaren. Ny följd. Årg. 1—3. 1920—22. (1. kr. 7: 50, 2. kr. 10: —, 3. kr. 10: —.)

2: 1—2. Dagboksanteckningar af Johan Gabriel Oxenstierna, Åren 1769—1771. Utg. genom G. Stjernström. 1881. Pris kr. 5: —.

3: 1—5. [G. E. Klemming.] Ur en antecknares samlingar. 1881—83. Pris kr. 6: —. [H. 1—2. Utsålda.]

4. En svensk ordeskötsel angående bokstäfver, ord och ordesätt af Samuel Columbus. Med inledning, anmärkningar och register utg. af G. Stjernström och A. Noreen. 1881. Pris kr. 2: —.

5: 1—2. Skrifter af Karl Gustaf Tessin. Efter författarens på Åkerö befintliga handskrift utg. af G. Frunck. 1882—83. Pris kr. 2: 50.

6: 1—3. G. Benzelstjernas Censorsjournal 1737—1746. Utg. af L. Bygdén och E. Lewenhaupt. 1884—85. Pris kr. 5: —.

7: 1—4. 1500- och 1600-talens visböcker. Första bandet. Utg. af A. Noreen och H. Schück. 1884—94. Pris kr. 15: —. (1: 1—2. Harald Oluffsons visbok. H. 1—2. Per st. kr. 1: 25; 2: 1—3. Bröms Gyllenmärs visbok. H. 1—3. Per st. kr. 2: —; 3. Barbro Banérs visbok. Kr. 1: 50. 4. Pär Brahes visbok. Kr. 5: —.)

7: 5—7. 1500- och 1600-talens visböcker. Andra bandet. Utg. af A. Noreen och J. A. Lundell. 1900—15. Pris kr. 13: —. (5. K. Bibliotekets visbok i 16:o. Kr. 3: —; 6: 1—2. K. Bibliotekets visbok i 8:o. H. 1—2. Per st. kr. 2: —; 7: 1—3. K. Bibliotekets visbok i 4:o. H. 1—3. Per st. kr. 2: —.)

7: 8—12. 1500- och 1600-talens visböcker. Tredje bandet. Utg. af A. Noreen och A. Grape. 1916—23. Fortsättes. (8. Drottning Sofias visbok. Kr. 3: —; 9. Stjerneldska handskriftens (E 133) visor. Kr. 1: —; 10: 1—2. Samuel Älfs visbok. H. 1—2. Per st. kr. 3: —; 11. Forsius visbok. Kr. 3: —. 12: 1—2. Petter Rudebecks visuppteckningar. H. 1—2. Per st. kr. 4: —.

8: 1—4. Johannes Messenius, Samlade dramer utg. af H. Schück. H. 1—4. 1886—88. Fortsättes. Pris per häfte kr. 1: 50.

9: 1—6. Bref rörande Nya Skolans historia 1810—1811. Med anmärkningar utg. af G. Frunck. 1886—91. Pris kr. 5: 75.

10: 1—4. G. E. Klemming, Sveriges bibliografi 1481—1600. Redigerad och utg. af A. Andersson. H. 1—4. 1889—92. Fortsättes. Pris per häfte kr. 2: —.

Digitized by Google

11: 1—7. Skrifter från reformationstiden. I urval utg. af A. Andersson. 1889—98. Pris kr. 11.—. [Utsåld.]

12: 1—3. Bref rörande teatern under Gustaf III. 1788—1792. Utg. af E. Lewenhaupt. 1891—94. Pris kr. 7:—.

13: 1—2. H. Schück, Lars Wivallius, hans lif och dikter. 1893—95. Pris kr. 8:—. [H. 1. Utsålt.]

14. Bref från Esaias Tegnér till Carl Fredr. af Wingård. Utg. af E. Tegnér. 1894. Pris kr. 2:—.

15: 1—2. O. Levertin, Johan Wellander. Literaturhistorisk studie öfver skiftet mellan frihetstiden och den gustavianska åldern. 1896—98. Pris kr. 3:75. [H. 2. Utsålt.]

16. Holofernes och Judit. Ett drama från reformationstiden. Utg. med en inledning om dess utländska förebilder af O. Sylwan. 1895. Pris kr. 1:50.

17: 1—18. L. Bygdén, Svenskt anonym- och pseudonymlexikon. Bibliografisk förteckning öfver uppdagade anonymer och pseudonymer i den svenska litteraturen. Band 1—2. 1898—1915. Pris kr. 32:—. (1. kr. 15:—, 2. kr. 17:—.) [H. 1. Utsålt.]

18: 1—2. Ur Hans Järtas literära brefväxling. 1. Bref till och från C. G. v. Brinkman. Utg. af E. Lewenhaupt. H. 1—2. 1899—1900. Fortsättes. Pris per häfte kr. 1:50.

19: 1—3. Thomas Thorilds bref. Utg. af L. Weibull. H. 1—3. 1899—1902. Fortsättes. Pris per häfte kr. 1:50.

20. Thorilds bref till C. F. Cramer. Med inledning och anmärkningar utg. af M. Lamm. 1907. Pris kr. 2:50.

21: 1—5. Lejonkulans dramer. Utg. af E. Ljunggren och C. Pollack. H. 1—5. 1908—12. Fortsättes. Pris per häfte kr. 1:50.

22. O. Wieselgren, Studier öfver Lejonkulans dramer. 1909. Pris kr. 2:25.

23. F. Böök, Studier i Stagnelii ungdomslyrik. 1911. Pris kr. 3:50.

24. S. Ek, Studier i Wivalliusvisornas kronologi. 1921. Pris 4 kr.

25. V. Svanberg, Rydbergs Singoalla. En studie i hans ungdomsdiktning. 1923. Pris 6 kr.

Utsålda skrifter: Nr 1: 1: 1—2. Samlaren 1880 h. 1—2.; Nr 3: 1—2. Klemming, En antecknares samlingar, h. 1—2.; Nr 11: 1—7. Skrifter fr. Reformationstiden; Nr 13: 1. Schück, Wivallius, h. 1; Nr 15: 2. Levertin, Johan Wellander, h. 2; Nr 17: 1. Bygdén, Anonymlexikon, h. 1.

Omtryckta skrifter: Nr 1: 5. Samlaren 1884; Nr 7: 4. Pär Brahes Visbok.

Den årliga utgivningen av sällskapets skrifter har haft följande omfattning.

1880/81. 1: 1: 1—2 (uts.), 2: 1, 3: 1 (uts.). **1881/82.** 1: 2: 1—2, 2: 2, 3: 2 (uts.) —3, 4. **1882/83.** 1: 3: 1, 3: 4—5, 5: 1—2. **1883/84.** 1: 4: 1—2, 6: 1. 7: 1: 1. **1884/85.** 1: 5, 6: 2—3, 7: 1: 2, 7: 2: 1. **1885/86.** 1: 6: 1—2, 7: 2: 2, 8: 1, 9: 1. **1886.** 1: 7, 8: 2, 9: 2. **1887.** 1: 8, 7: 2: 3, 8: 3. **1888.** 1: 9. 8: 4, 9: 3. **1889.** 1: 10, 7: 3, 10: 1, 11: 1—2 (uts.). **1890.** 1: 11, 9: 4, 10: 2, 12: 1. **1891.** 1: 12, 9: 5, 10: 3. **1892.** 1: 13, 9: 6, 10: 4, 12: 2. **1893.** 1: 14, 1: extrahäfte, 11: 3—4 (uts.), 13: 1 (uts). **1894.** 1: 15, 12: 3, 14. **1895.** 1: 16, 13: 2. **1896.** 1: 17, 15: 1. **1897.** 1: 18, 7: 4, 16. **1898.** 1: 19, 11: 5—7 (uts.), 15: 2 (uts.), 17: 1 (uts.). **1899.** 1: 20, 17: 2, 18: 1, 19: 1.

Digitized by Google

1900. 1: 21, 17: 3, 18: 2, 19: 2. **1901.** 1: 22, 7: 5, 17: 4. **1902.** 1: 23, 17: 5, 19: 3. **1903.** 1: 24, 7: 6: 1, 17: 6. **1904.** 1: 25, 17: 7. **1905.** 1: 26, 17: 8. **1906.** 1: 27, 7: 6: 2, 17: 9, 20. **1907.** 1: 28, 17: 10, 21: 1. **1908.** 1: 29, 17: 11, 21: 2. **1909.** 1: 30, 17: 12, 22. **1910.** 1: 31, 17: 13, 21: 3. **1911.** 1: 32, 17: 14, 21: 4, 23. **1912.** 1: 33, 7: 7: 1, 17: 15, 21: 5. **1913.** 1: 34, 7: 7: 2, 17: 16. **1914.** 1: 35, 7: 7: 3, 17: 17. **1915.** 1: 36, 7: 8, 17: 18. **1916.** 1: 37, 7: 9. **1917.** 1: 38, 7: 10: 1. **1918.** 1: 39, 7: 10: 2. **1919,** 1: 40, 7: 11. **1920.** 1: N. F. 1, 7: 12: 1, 24. **1921.** 1: N. F. 2. 7: 12: 2. **1922.** 1: N. F. 3, 25.

Samlaren har under de sista fem åren innehållit följande uppsatser.

1918.

S. Ek: Våra första psalmböcker. H. Schück: Ur gamla anteckningar. 9. Stadfästelsebrefven till Uplands- och Södermannalagarna. 10. De spinea corona. I. Simonsson: Biografiska bidrag om Lars Wivallius (efter fängelsetiden). R. G:son Berg: Atterboms bref till Schelling. J. Svensson: Ett par nyfunna dikter af Henricus Tidemanni. J. Nordström: Strödda bidrag. A. Grandien: Atterbom och Afzelius. G. Bergh: Ehrensvärds idealuppfattning i förhållande till Winckelmanns. Henrik Cornell: En birgittinsk revelation och dess litterära förebilder. N. Gobom: Svensk litteraturhistorisk bibliografi 1917.

1919.

Ragnar Ekholm: Folksaga och folkvisa i Almquists diktning. Ivar Simonsson: C. J. L. Almquists afhandling om »Europeiska missnöjets grunder». Henry Olsson: C. J. L. Almquists Drottningens Juvelsmycke. Olle Holmberg: Kronologien i Törnrosens Bok. Ragnar Ekholm: Ännu en dikt av Samuel Columbus. Erik Wallén: Mytologien i Atterboms sagospel Lycksalighetens ö. Jonas L:son Samzelius: Svensk litteraturhistorisk bibliografi 1918.

1920.

Anton Blanck: Om allvaret i Fru Lenngrens diktning. Olle Holmberg: Några motiv i Amorina. Agne Beijer: Abbé Domenico Michelessi. Sven Cederblad: Correggios San Sebastian och änglakören i Stagnelii drama Riddartornet. Anton Blanck: En okänd Strindbergsöversättning från H. C. Andersen. Jonas L:son Samzelius: Svensk litteraturhistorisk bibliografi 1919.

1921.

A. Nordfelt: Erikskrönikans ålder och tillkomst. Johan Nordström: Friedrich Menius. Victor Svanberg: Rydbergs romanfragment »Benoni Strand» och femtitalsliberalismen. Henrik Schück: Ur gamla anteckningar. XI—XIII. Henry Olsson: Almquists Ormus och Ariman. Johan Nordström: Det första Shakspeare-exemplaret utom England. Verner Söderberg: J. A. Hazelius och Almquists bondelivsplaner. Anton Blanck: Leopold om fru Lenngren. Jonas L:son Samzelius: En omtvistad Lidnerbiografi. Johan Nordström: Ett bidrag till den svenska prosaberättelsens historia. C. V. Jacobowsky: Bellman som bokägare. Nils Gobom: Svensk litteraturhistorisk bibliografi 1920.

1922.

Ruben G:son Berg: Från Atterboms ungdomsår. Werner Söderhjelm: Almqvist och Finland. J. Viktor Johansson: Några dikter av J. G. Oxen-

Digitized by Google

stierna, publicerade av Leopold. GEORG CHRISTENSEN: Danskes rejser i Sverige. ANTON BLANCK: Rydbergs Narkissos-myt och några principiella reflexioner. JOHAN NORDSTRÖM: Laurentius Petri Gothus' Strategema gothici exercitus. NILS AFZELIUS: Svensk litteraturhistorisk bibliografi 1921.

Meddelande.

Anmälan om inträde i **Svenska Litteratursällskapet i Uppsala** sker till sällskapets *skattmästare,* adr. Uppsala.

Avgiften är för *årligt betalande* medlem 10 kr. årligen, för *ständig* medlem 125 kr. en gång för alla. Årsavgiften och kostnaderna för distribueringen av skrifterna uttagas genom postförskott vid skrifternas utsändande.

Medlem av sällskapet erhåller ett exemplar av alla av sällskapet utgivna skrifter från och med det år, då han inträder i sällskapet. Därförut utgivna skrifter säljas genom *skattmästaren* till *medlemmar* av sällskapet med 25 % rabatt å bokhandelspriset. Hel årgång av skrifter för tiden 1880—1918 säljes för 5 kr., för tiden efter 1919 för 10 kr. och vid försäljning av minst fem årgångar lämnas 25 % även å årgångspriset. Nytillträdande medlemmar erhålla samtliga i lager kvarvarande skrifter av den äldre serien för kr. 100: —. Vid alla försäljningar uttagas försändningskostnaderna av köparen. Av andra häftesvis utgivna skrifter än Samlaren och Visböckerna säljas i regel ej lösa häften.

För angelägenheter rörande redaktionen av Samlaren och sällskapets övriga publikationer hänvände man sig till Biblioteksamanuensen NILS GOBOM, Uppsala.

Med **Svenska Litteratursällskapet i Finland** har överenskommelse träffats på grund varav medlemmar av vårt sällskap mot erläggande av endast halv avgift kunna bliva medlemmar av det finlandssvenska sällskapet. Avgifterna äro sålunda för medlem av grupp A, som erhåller sällskapets samtliga skrifter utom ett fåtal vetenskapliga specialundersökningar, Fmk 50: — och av grupp B, som endast erhåller sällskapets årsbok »Förhandlingar och Uppsatser», Fmk 12: 50 (i st. för resp. Fmk 100: — och 25: —). Dessutom äga medlemmarna av bägge litteratursällskapen rätt att för halva priset tillösa sig de båda sällskapens äldre skrifter, ifall det återstående lagret sådant medgiver. Anmälan göres till *Svenska litteratursällskapets skattmästare, Uppsala.*

Med **Universitetsjubilæets Danske Samfund** och med redaktionen av **Danske Studier** äro överenskommelser träffade, på grund av vilka medlemmar av vårt sällskap kunna bliva medlemmar av Samfundet för kr. 6: 50 (i st. för 10 kr.) eller utan att ingå som medlemmar av Samfundet kunna prenumerera på Danske Studier för kr. 2: 50 om året (i st. för 4 kr.). Anmälan göres till *Svenska litteratursällskapets skattmästare, Uppsala.*

Uppsala i juni 1923.

Svenska Litteratursällskapets Arbetsutskott.

Uppsala 1923. Almqvist & Wiksells Boktryckeri-A.-B. 2398

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 04847 1711

Digitized by Google

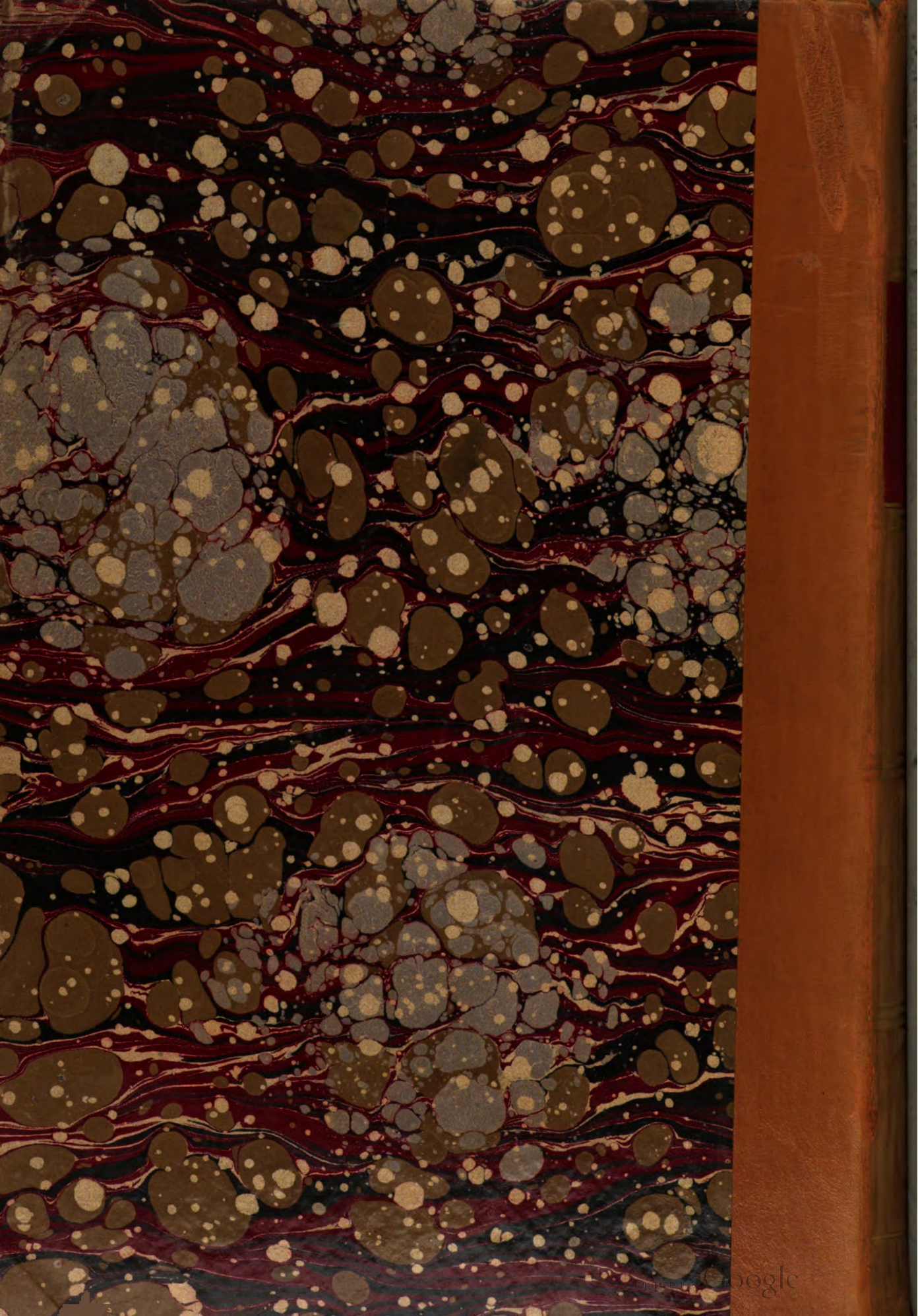
Digitized by Google